

חלק א'

1. ערב כניסת חבולשיביקים לליטא (כעין מבוא)

עוד לא נשכח העבר הקרוב. כאשר הליטאים: הכפריים הפשוטים והתמימים כביכול והעירוניים- הפקידים, החנונים וכו' - עפה"ר [על-פי-הרוב] צאצאי הכפרים האלה גם הם, היו נוהגים כבוד מיוחד ברופא או בעורך דין יהודי והיו הודרים פניהם ככל האפשר. הזמן ההוא חלף הלך לו ותחתיו הגיעו ימים שרק מספר מועט מבין הליטאים, שהיו נזקקים בְּשָׁכָר הימים לעזרתם של רופאים ועורכי-דין יהודים ושהשתמשו לטובתם בעצותיהם, עודם מראים לאלה האחרונים אי אלו אותות כבוד ואהדה ונדים לאידם שבה עליהם בתקופה האחרונה; אבל רב מנינו ורב בנינו של העם הליטאי - ובתוכם גם "האינטיליגנטים" - המושפעים בנקל מן החוץ, עוינים עכשיו את כל היהודים בלי הבדל מצבם בחברה בימים עברו וחושבים את כולם - תחת ההשפעה המזיקה של המן זמננו והסרים למשמעתו - לאשמים בכל הפגעים הרעים המתרחשים כעת בעולם - ולכן מצדיקים הם את הדין על היהודים וסוברים שהבזו והקלוּ, החמס והשוד, המאסרים והכליון ויתר הצרות שעברו על היהודים ושעודם נכונים לעבור עליהם בהווה ובעתיד, הם גמול ידם ומנת חלקם היאותה והראויה להם כלאנשי שלומם של הבולשביקים, ולכן נעשו הליטאים בנקל ובחפץ לב למשרתיהם עושי רצונם של העמלקים. ודי היה להם ברמז קל בכדי שיתנפלו בלי היסוסים על האוכלוסייה היהודית בליטא כחיות טרף ויכריעו לטבח באכזריות איומה שאין בהסטוריה משלה יותר משתי מאות אלף יהודים חפים מפשע: זקן ונער, נשים וטף, עוללים ויונקים, הרות ויולדות. כן! אכזריות נוראה בלי דוגמא, באשר היא היתה קרה, אדישה, בלי התרגזות, כמו שמשמידים זבובי מות, ואפילו לא כבעיקן נתחא של פרעות ביהודים ע"י [על ידי] פוזחים מתחוללים ומתגעשים.

ההשקפה המזוהה את היהודים והבולשביקים, והזוקפת את מעללי אלה האחרונים על חשבון הראשונים כוללת יחד, כאמור למעלה, את כל היהודים ולכן אין כל הבדל גם ביני ובין יהודי פשוט "של כל ימות השנה" בנוגע לצרות ולצוקות שבאו עלינו, - למרות העובדה שמיום הסתדרי בשוואלי בתור רופא פרטי ואחר בתור רופא בית החולים העירוני העליתי ארוכה לאלפי ליטאים, הצריכים להיות לי אסירי תודה, - והילכך מאורעותי אני והרפתקאות משפחתי בשנים האחרונות יכולים לשמש בבואה לחיים הרעים והמרים של כל האוכלוסייה היהודית בליטא בתקופה האחרונה. ומפני הדברים האלה תבואנה בזכרונותי צמודות ושלובות רשימות פגעי הרעים הפרטיים עם רשימות הרדיפות והגזרות הכלליות, כי חד הוא ואין בכלל מה שבפרט בנידון זה.

במבוא זה לזכרונותי ע"א [על אודות] גורלם המר של יהודי שוואלי - בשכבר הימים עיר ואם בישראל שבליטא, - חושב אני לנאות להטעים פרט אחד, המעורה כולו במצבי הפרטי והמיוחד בימים עברו, לפני בוא המהפכה הנוראה בחיינו, כאשר היינו עוד אנשים הנבדלים לפי השכלתם ומצבם החמרי והמוסרי בחברה למעמדים ולשדרות שונים, ולא נחשבים לעדת מרעים שווים, לעדר כבשים מצורעים אשר מְשַׁחֲתָם בדמם [ויקרא כב 25], כפסק-הדין של הפוסק האחרון "הצובע" [הצבע; היטלר] שהיה "למצביא" הצבא הגרמני.

שש עשרה שנה וחצי נהלתי את המחלקות של המחלות הפנימיות והמתדבקות בבית החולים העירוני בשוואלי ובמשך כל העת ההיא הייתי שם הרופא היהודי היחיד בין יתר חברי הנוצרים, - ובשביל כך היתה לי האפשרות להתבונן בשים לב אל השנויים שחלו בהמשך הזמן

הזה, הקצר בערך, ביחסם של הליטאים בכלל ושל שדרותיהם העליונות בפרט אל היהודים. ברם הרופאים הליטאים תופסים מקום נכבד בין השדרות העליונות של החברה הליטאית ששמנה וסלתה הנם הכמרים, הרופאים ויתר המשכילים.

"שנאת עולם לעם עולם" היתה קיימת כמובן גם בימים עברו בליטא, אבל אֶפְיָה של אנטישמיות הליטאים, אפילו לפני שש עשרה שנה, בראשית הספחי אל משרתי בבית החולים, היה שונה לגמרי מאשר בימינו אלה. עכשיו, לרגלי התעמולה הזידונית ממערב והזרם של רעל המזנק בלי הרף משם, זורים אותנו הלאה כמצורעים וכסחי ומאוס, - תחת אשר לפני שש עשרה שנה בערך, כאשר הייתי נכנס בשיחה על אדות היהודים - הנושא הנצחי של שיחות היהודים והנוצרים - עם המנהל הראשי של בית החולים - שתפס אחרי כן מקום נכבד בין קברניטי ליטא ומלא בה תפקיד רב ערך - היה בא תמיד בטרונאי עם היהודים על אשר הם מסרבים להטמע בין הליטאים והיה תומך את יסודותיו והנחותיו בדוגמאות מנשואי תערובות הידועים לו "שהצליחו מאוד" ושבני הנשואים האלה "עלו יפה עד להפליא". אמנם כאשר השיבותיו פעם אחת דבר, ששם בעל תרבות יותר גבוהה מתבולל בקושי בעם בעל תרבות יותר נמוכה, מצא את עצמו נעלב, וכאיש גס, בן כפריים אי-מנומסים, שבהתלהכו את אנשים מעשה אבותיו בידו לעתים תכופות, רטן: "מה היא התרבות היהודית? כנים ופשפשים?" אז נתתי לו לקח טוב על אדות התנ"ך, הספרות התלמודית והספרות העברית החילונית ועל אדות המרחק הרב באיכות ובכמות מיהודה הלוי ועד קודירקא [Dr Vincas Kudirka] המשורר הלאומי שלהם, מחבר ההימנון הליטאי וכו' וכו'. באותה שעה נסתמו טענותיו, והכל בא בשלום על מקומו. מצבי בבית החולים היה איתן ומשכרתי - שלמה כמשכורת יתר חברי הנוצרים, ויחסם אלי היה יותר מנומסי. אמנם מחוץ לכתלי בית החולים המשא-ומתן בינינו היה גם אז פעוט, אפשר משום שהייתי ידוע להם כציוני רשמי והתנהגתי כיהודי לאומי ותיק. ולאמתו של דבר אני בעצמי לא התאמצתי להתרועע אתם כראוי והרגשתי תמיד כאלו יש איזה חיץ בינינו, - אבל בתוך המוסד היחסים בינינו היו יחסי חברים שווים במלוא מובן המלה. גם בין "הפרסונל" [הצוות] הנמוך של בית החולים לא היה פוצה פה ומצפצף על אדות יהדותי, לכל הפחות בגלוי. ומעשה שהיה שאחות רחמניה אחת, בשעת עֶשֶׂת-תחבושת לילד אחד שהשמיע קול צעקה בלי סבה נכונה, החליטה להשתיק אותו באחד האיומים המקובלים אצל הכפריים, [נתקרא: "הסי! יהודי בא!"]. עוד מלתה על לשונה ואני נכנסתי פתאום אל החדר, ואזני שמעה בלי משים את דבריה. אני הגבתי על קריאתה בבת-צחוק, והיא האדימה כתולע והיתה זמן רב נבוכה מאוד, מבלי דעת איך לתקן את מעוותה ואיך לצאת ממבוכתה. כן! הן חברי והן כל-משרתי בית החולים נהגו בי כבוד והתייחסו אלי עצהיו"ט [על-צד היותר טוב].

והאנטישמיות בליטא החלה בין כך ובין כך ללכת הלך וגבור: הצבורית והמדינית הלכו שלובות זרוע. המשיחה בזפת של השלטים היהודים התקימה בעת ובעונה אחת עם מחיקת התקציב של המיניסטר היהודי ע"י [על ידי] הקיים [הפרלמנט] וההתקפות על שרידי האוטונומיה העלובה שלנו. בין יתר הגורמים הישנים והחדשים להתגברות האנטישמיות בליטא תפסה מקום בראש השאיפה של הכפריים, עבדים לשעבר שנעשו לבני חורין וקבלו עצמאות מדינית להַעֲשֹׂת לעירוניים גמורים כביכול, לאזרחים שלמים של מדינה העומדת ברשות עצמה לכל פרטיהם ודקדוקיהם, - זאת אומרת לפי דעתם: למלא בכבודם ובעצמם את כל תפקידי מדינה עצמאית בלי התערבות זרים. לשם זה החליטו לכבוש את ענפי התעשייה והמסחר היותר נכבדים ובין יתר הדברים לרשת גם את האומניות החפשיות, - ולכן החלו

להצר בכל תוקף את רגלי היהודים "המתחרים הזרים" ולהדוף אותם מעמדתם שהכו בה שורש והתערו בה זה מכבר.

ביני ובין חברי התחילו מתקמים וכוחים ע"א [על אודות] היחסים בין הליטאים והיהודים וע"א [ועל אודות] הכוון החדש לגעת בזכויות אלה האחרונים המובטחות ע"י [על ידי] הקונסטיטוציה [החוקה] הליטאית. בדברי חברי נשמעה נעימה חדשה: החלה לבצבץ הסיסמא: "ליטא לליטאים". בראשונה אמנם לא הובלטה הסיסמא הזאת ברור ולא נאמרה בפירוש אלא ברמזים, אבל בכאלה פְּדִים לא רק "לחכימאים" [חכמים]; ואולם בהמשך הזמן עזבו את הרמזים והחידות ולא התבוששו לחוות דַע בכוון זה בפה מלא ובדברים ברורים. זכורני שאחד מחברי המתווכחים, מחונן במידה ידועה בשכל טוב, הביאני לכתחילה במבוכה קצת. הוא שאלני, האם בארצנו, ארץ אבותינו שאנחנו עסוקים עכשיו בבנינה יהיו רצויים פקידים ובעלי משרות שונות שאינם יהודים? על זה עניתי שאין הנידון דומה לראיה מפני טעמים שונים: ליטא אינה ניבנת ומתמסדת עכשיו, ואינה מפחדת מפני מעצורים קלים, היא "משתכללת" ומסתדרת מחדש, והיא זקוקה לעבודת מומחים ואנשי מעשה, בעלי מקצועים שונים, שאינם נמצאים עוד בין הליטאים במדה מספקת. זאת ועוד אחרת: יש הבדל גדול בין המאון לתת עבודה לאנשים זרים מן החוץ - ועאכו"כ [ועל אחת כמה וכמה] אם עסקינן בערבים משטינינו ומקטריגינו - היכולים לשים מכשול על דרך התפתחותו של בנין ארצנו, בנין חדש שזה עתה ירו אבן פנתו, ובין השאיפה להרוס ממעמדם שכבשו להם זה מכבר בעלי מקצוע, סוחרים ואומנים שונים, שלא מעט הועילו כבר להתפתחותה של ליטא, וכנתיינה הנאמנים יוכלו גם להבא להביא לה תועלת ממשית. לבסוף דברתי ע"א [על אודות] חוקות התורה ביחס אל הגר, וע"א [ועל אודות] השוויון ששרר כבר בתקופה הקדמונית בין הגר והאזרח אצל היהודים.

והממשלה החלה להמטיר על ראש היהודים גזרות והגבלות שונות על שדה המסחר, האומנות וההשכלה, שאם אלך לפרוט אותם ירבו מאד הדברים. לכן אסתפק להזכיר קודם כל את ההגבלות במקצוע ההשכלה הגבוהה: הרפואה והמשפט המצויים לי יותר. ראשית כל ננעלו כמעט לגמרי דלתות הפקולטה לרפואה בפני הבוגרים היהודים, והכניסה לשם נעשתה ממש קשה כקריעת ים סוף, ורק יחידי סגולה היו זוכים להכנס אל פרדס הרפואה כיוצאים מן הכלל, וגם זה רק הודות לזכויות מיוחדות ולהמלצות של בעלי השפעה רמי מעלה. המצב בליטא נעשה הרבה יותר גרוע מאשר ברוסיה הצארית. שם שרר לכהפ"ח [לכל הפחות] המשטר של "אחוזים" [ה-numerus clausus] ביחס אל היהודים; זאת אומרת: בשעת קבלת תלמידים אל בתי הספר התיכוניים ואל האוניברסיטה היו מקבלים יהודים חמשה ועשרה למאה, מהמספר הכללי תחת אשר בליטא לא שמו לב לכל אחוז, ודחית הבקשות של היהודים להכנס אל מחלקת הרפואה נעשית כמעט סייטונית, כללית. ואולם הלא דרוש היה לצאת ידי חובת הקונסטיטוציה הקדושה ולתת לכהפ"ח [לכל הפחות] כלפי חוץ צורה חוקית כביכול לשערוריה הזאת! אבל אי משום קא לא אִירָא! [אי משום כך אין ראייה] אמתלאות יש די והותר! קודם כל נוסדה ועדה לבדיקת מצב הבריאות של המועמדים להכנס אל הפקולטה לרפואה. בראש הוועדה הזאת עמד הסדיסטון המפורסם הפרופסור לאנטומיה זיילינסקי - תוצרתה של ארץ ליטא, כמו רב מלומדיה בעת הראשונה - מלומד שריח של זיעה נדף מכל תורתו וחכמתו, ושעליו חרץ משפט חריף וקולע חבר העיריה הקובנאית.¹ היהודי חדש בשעת

¹ של העיר קובנה, Kaunas. בירת ליטא בין שתי מלחמות העולם.

וכוח בעיריה, ששם השתתף גם זיילינסקי בתור חבר, אמר לו חדש: "אדוני הפרופסור! פה לא אוניברסיטה, פה נחוץ לעבוד בראש". כמוכן מצאו את מצב הבריאות של כל היהודים, שחפצו להפטר מהם, רעוע ובלתי מספיק. ומעשה בצעיר אחד שהוועדה פסלה אותו מהכנס אל האוניברסיטה מחמת חולשת גופו, ויקרא הצעיר: "תמהני! להיות סגן אופיציר בצבא הליטאי לא מצאו אותי חלש, וללמוד באוניברסיטה בריאותי אינה מספיקה! הפלא ופלא!". ופני חברי הוועדה חפו. הצעיר הזה בעל זכויות שונות לא נתן לדחות אותו בקש, והוועדה שקלה למטרפסיה [קיבלה עונשה] ממנו. האמתלא השניה להחלץ מהמועמדים היהודים הטרדנים היתה בחינת מלואים בידעת השפה הליטאית. ביחס לסגנון הספרותי וליושר הכתב [אורתוגרפיה] של השפה העתיקה הזאת, שחדשה נעוריה בתקופה האחרונה, ישנם עוד הרבה חלוקי דעות וספקות בין בלשני ליטא, ונקל מאוד למצוא שגיאות אפילו אצל סופרים ליטאים מובהקים. עאכו"כ [על אחת כמה וכמה] אם עומדים להבחן אנשים שהבוחנים חפצים לכתחילה להכשילם ומדקדקים אתם כחוט השערה, ולכן מספר חללי הבחינה הזאת לא היה מצער, אף כי בין הבוגרים היהודים היו כאלה שסגלו להם את ידיעת השפה הליטאית באופן מצוין.

בנוגע להגבלות בעד היהודים על שדה המדיצינה המציאה הממשלה עוד תחבולה שכוונתה היתה שיתמו מבין הרופאים היהודים ספיציאליסטים, מומחים למקצוע אחד, כמו למשל כירורגים, מילדים, רופאי עיניים וכו'. לשם זה הכרזה פקודה שכל רופא הרוצה ליטול את השם של ספיציאליסטן מחויב לעבוד במחלקה בביה"ח המתאימה במקצוע שבחר בו בתור עוזר-אסיסטנטון - מספר שנים קצוב כמו: שלוש שנים למחלות העיניים, ארבע שנים לכירורגיה וכו'. הדרישה הזאת הנה לכאורה צודקת והגיונית, אבל דא עקא [זו הצרה] שבעת ובעונה אחת עם הכרזת הפקודה הזאת נתן צו בצנעא או נעשתה קנוניה מאליה בין מנהלי המוסדות לחדול בהחלט מקבל עוזרים יהודים במחלקות בתי החולים הספיציאליים [המיוחדות, המקצועיות]. היות שהעבודה בתור עוזר במחלקות למחלות האזניים, הגרון והאף, למחלות הנשים וכדומה נעשתה כאמור, לתנאי הכרחי לקבלת תארו של מומחה, ואפשרותה של עבודה כזו פסקה, אז פסקה ממילא גם האפשרות בעד הרופאים היהודים להשתלם ולהתמחות, ועתידה היתה הרפואה המקצועית שתשכח מהם. ובנוגע לעורכי דין יהודים הדברים היו עוד יותר יגעים. פה לא עסקו בהשתלמות והתמחות, אלא מעיקרא [מתחילה] שמו קץ לאפשרות לקבל תארו של עורך דין פשוט בעד יהודי. באשר גם קבלת תואר זה היתה מותנה ע"י משרת "קנדידט" [מועמד-מתמחה] בבתי המשפט במשך של זמן ידוע, וגם קבלת "קנדידטים" יהודים בבתי המשפט פסקה "בבוקר לא עבות אחד".

בעת ובעונה אחת עם ההגבלות והמועקות הנזכרות החלו להצר את רגלי היהודים, האמנים החפשיים, בעלי משרות שונות במוסדות הממשלה והעיריה זה מכבר - שאמנם מספרם היה מועט לכתחילה ונער יכתבם [יספרם] - ולהדחיקם לאט לאט ובהדרגה ממשורותיהם אלה, בכדי שהרושם לא יהיה חזק יותר מדי. עאכו"כ [על אחת כמה וכמה] שמשרה חדשה היה מן הנמנע לקבל בעד יהודי. ההגבלות בשעת הכניסה אל האוניברסיטה, אי האפשרות להתמחות אחר גמר הלימודים; אי האפשרות לקבל תארו של עורך דין או איזה משרה רשמית, - כל זה הביא לידי כך, שההשכלה הגבוהה, שכמעט כל תקוה טובה לא היתה נשקפת לאחריתה בעד הצעירים היהודים, התחילה מאבדת את ערכה בעיניהם, ותחת השאיפה לשקוד על דלתות בתי מדרש החכמה שהיתה כל כך רווחת בין הבוגרים היהודים, באה שאיפה שהלכה הלך וגבור בין אלה האחרונים לעזוב את ארץ ליטא, שנעשתה לאם

משכורת ליהודי "נצרך" התקים ויצא אל הפועל כרקמה [כאבן שיבוץ] על הרקע האנטישמי, שהתפתח אז בחברה הליטאית.

והרופאים הנוצרים חברי בהתווכחם אתי לא הסתפקו עוד בסיסמא "ליטא לליטאים". הם לא מצאו די ספוקס במלחמת מגן כנגד הזרים "המתחרים המיותרים" בליטא, כי אם היו עוברים אל מלחמת תנופה והיו מסתירים בקושי את שנאתם ליהודים "הדורשים רק טובת עצמם והכובשים את ענפי המסחר והתעשייה היותר נכבדים" הדרושים כל כך גם להתפתחותה הרוחנית של ליטא: לאמנותה וספרותה וכו'. שהיהודים אינם מעוניינים בכל אלה ואינם מסייעים להפרכתן וכו' ביחוד הצטיין הרופא ט.ק. בשטנתו, באשר חזות פניו ושם משפחתו העידו שאינו ליטאי טהור, ולכן התאמץ להראות את מסירותו לעם הליטאי ושייכותו אליו ביתר שאת ולטשטש כפי האפשר את מוצאו הנכרי. להנהגת [להתנהגות] הטטרי הזה ביחס אלי היה אופי מיוחד: כלפי פנים, בבית החולים גופא, למרות וכוחו, היינו כתברים נאמנים, ואולם כלפי חוץ, כאשר היה נתקל בי בחברת נוצרים על איזה נשף או אסיפה היה מתנכר אלי והיה מונע את עצמו מכל שיח ושיג אתי. בשוולי היתה קיימת לפני בוא הבולשביקים חברה ליטאית-צרפתית, שהוא היה שם "כף המבשלים". אני הרציתי שם הרצאה בצרפתית שהצליחה מאוד ונחלתי שם כבוד, - ולמרות העובדה הזאת היה מפחד אפילו על נשפי החברה הזאת להראות אותות ידידות אלי והיה יוצא ידי חובת דרישת שלומי בתנועת ראש כל כך קלה כאילו כפאו שד, - וכל זה היה עושה בכדי שלא יחשדוהו בהתרועעות את יהודי, שהנה כנגד המפנה החדש.

הקיצור: אוירת ביה"ח שנתה גם כן את אפיה לרעה, ומצבי האיתן שם לפניו רופף קצת מפני התנאים החדשים שהתחילו מכבידים שם עלי את הנשימה. והאנטשמיות הצבורית והמדינית היתה להן השפעת גומלין האחת על השניה, ולא נודע יד איזו מהן על העליונה. העתונות הליטאית לא פסקה מעשות תעמולה מבישה כנגד היהודים, ואפילו בעתון הרשמי היו מופיעים מזמן לזמן מאמרי הסתה המספרים בגנותם של כל היהודים והמוקיעים כנגד השמש את נכליהם וזדון לבם: "הם מרמים ומלסטמים את הבריות, הם מוצצים את לשד ארץ ליטא כטיפילים; הם משחיתים את מדותיהן של משרותיהם הליטאיות ומוליכים שולל את הכפריות הצנועות, שהיו חפות מפשע עד פגיעתם הרעה של היהודים וכו' וכו' (כרופא שעסק גם במחלות הנשים יכול אני להעיד, שאולי אחת מני אלף הכפריות הבוגרות לא טעמה עוד טעם חטא - וכאשר הן באות העירה אין כבר מה לקלקל... וכל יתר קנטול דמאי)² [כל דבר מיותר ערכו כחסר]

עד היכן הגיעו השטנה והפלסתר כנגד היהודים בעתונות הליטאית יכולה להעיד העובדה דלקמן, שאלמלי עוררה רגשי תוגה כי אז יכלה לעורר צחוק. בימות הקיץ כאשר עונת הרחצה בים הפולגני [Palanga] היתה בכל תוקף, שנס את מתניו עורך העיתון הרשמי בכבודו ובעצמו ויקדש מאמר שלם לכבוד היהודים והבליט בו שאלה האחרונים מזהמים ומטנפים את הים בפולגנין, ולראיה הביא מעשה איש יהודי שנכשל ברחצו ונתקף בשעת קלקלתו, מעשה "שבני חס" בריאים מרשים לעצמם תכופות...

יחד עם כתבי הפלסתר החלו להופיע בדפוס הצעות חוקים שונים משונים שהיו נר לרגלי המחוקקים בסיים. הצד השוה שבכל ההצעות האלה היתה המגמה לקעקע את כל בירת [בניין] האוטונומיה היהודית בליטא, שהיתה לנוי ולתפארת לארצנו [ליטא], ולהכחיד זכרה.

² סוגריים מרובעים אלה הם במקור.

חוגרת להם, ולעלות לארץ אבותינו או להפליג למדינות חים, המקלטים הישנים של המהגרים היהודים, לשם עבודה יוצרת ופרודוקטיבית.

גם בבית החולים נעשתה האוירה יותר קשה ותחת אשר קודם לא היה כל הבדל ביני ובין יתר הרופאים הנוצרים, למשל בנוגע למשכורת, שונו עכשיו פני הדברים לרעה. בהמשך הזמן הופחתה אומנם משכורת כולנו ונעשתה זעומה אבל המנתחים והמילד התחילו מקבלים אחוזים מכל האופירציות [הניתוחים] שהיו עושים, נוסף על משכורתם. ובכן היו מקבלים מדי חודש בחדשו סכומים הגונים ומשכורת ראויה להתכבד, תחת אשר שכרי נשאר דל בלי כל חוספה. ברם לרגלי התעמולה האנטישמית הנמרצה שהקיפה את כל ארץ ליטא, הייתי שרוי תמיד בעת האחרונה באיזו אי בטחון וספיקות ולא העזתי לדרוש הוספה על משכרתי למרות העובדה שאני בעצמי הייתי ממלא תפקידים של רופאים אחדים כאחד, היינו: עלי היתה שומה לנהל את המחלקות למחלות הפנימיות והמתדבקות, וכ"כ [וכמו כן] הייתי ממלא את תפקידו של מיעץ - קונסולטנט - במחלקות לנתוח ולמחלות הנשים וההולדה. גם סגן ראש העיריה, היהודי פיטובסקי, איש דגול מרבבה (שנפל חלל בויילנא מתגרת יד הרשעים) שהיה ממונה על התקציב וענייני הכספים של העיריה, גם הוא נמצא תחת הרושם של המפנה האנטישמי הבולט והיה אומר תכופות: "עכשיו אין השעה מוכשרת לעורר במועצות העיריה את השאלה בנוגע להוספה ולהגדלת משכרתו של רופא יהודי בבית החולים". ובכן חברי הנוצרים ראו שכר טוב בעמלם בכל חודש, בקבלם כאמור את האחוזים הנוספים על משכרתם, ואני הייתי אנוס להסתפק במשכרתי המצער ולשאת בדומיה את עלבוני שהסב לי ההבדל הזה. מענין להבליט שחברי לא ראו בהבדל זה כל אי-נורמליות, כי בהמשך הזמן התפתח אצלם וגמל כל צרכו המושג, שאם סובלים כעת רופא יהודי בבית החולים העירוני, דיו! וזאת לדעת שבית החולים העירוני נמצא בבנין שלפני המלחמה העולמית היה רכוש של "הקהילה" השוולאית, והעיריה, שקבלה את הבנין בירושה מהאשכנזים [הגרמנים], בכדי לפייס את בעליה האמתים, את הקהילה, נאותה לשלם לזאת האחרונה "שכר דירה" - סכום פועט, ויתר על כן הסכימה למנות רופא יהודי בבית החולים, מנוי שנפל לי "להקבל בנעימים" [על פי תהלים טו 6].

והרופא הראשי החדש של בית החולים הדי"ר י-קי, פולני לפי מוצאו, הבו לליטאים והשווא אותם תכלית שנהא, נעשה בכל זאת תמים דעים עם הליטאים ביחס אל שנאת היהודים. לאמתו של דבר היה בכלל נטול עקרונות קבועים ומוצקים והיה מתיחס אל כל דבר במדה נכונה של קלות דעת, "בהתול וחצי רצינות" לפי המבטא [הביטוי] הרוסי; ואולם גם הוא התחיל מסתגל בעת האחרונה לרוח הזמן ונעשה כמעט לאנטישמי גלוי, ואחריו החרו החזיקו יתר חברי: המילד ב-ס למרות מוצאה היהודי של אשתו, והמנתח ט.ק. יוצא חלצי הטטרים (שבאו לליטא בימי "וויטוטס הגדול" [Vytautas Didysis]), כמו שמשערים, ונטמעו בהמשך הזמן בין תושבי הארץ הליטאים והפולנים). אמנם היחס בינינו בבית החולים היה כקדם, בנימוסיות וברעות, אבל "הראש" החל להשתמש תכופות במונח "האריים" בתור הפוכו של המונח "היהודים", אף כי גם על המונח הראשון היה קשה לפי דרכו גוון של "התול וחצי רצינות". ומעשה שהיה ברופא יהודי צעיר שהיה ממלא את שנת ההשתלמות הדרושה בכדי לקבל תעודת רופא, בבית החולים שלנו, ויבקש מאת הרופא הראשי שיתן לו את משרת סגן הרופא העומד על המשמר בלילה בביה"ח, באשר זאת היא משרה שמתן שכר בצדה, משרה על מנת לקבל פרס. אז השיבוהו הרופא הראשי "שהספירות העליונות מזרזות אותו לספח אל המשרה הזאת רופא אריי". כמובן עשה כל מה שעשה על דעת עצמו ואת נמוקו הגה מלבו, כי לא היו פה לא ספירות עליונות ולא זרזים. הוא חמד לצון, אבל הסרוב להמציא איזו

שאינטייליגנטון [משכיל] ליטאי כביכול, כנראה תחת השפעת "בקכוס", העליב באופן גס את אחד החלוצים בדרך הלכו של זה על פני המדרכה של הרחוב הראשי, אז הדפו חברי הנעלב את המעליב אל איזו חצר ויראו לו שם את נחת זרועם כדבעי [כמו שצריך]. והחולין הזה היה שיד אל איזו אגודה פטריוטית ליטאית. אז נקהלו חברי זה האחרון ויתפרצו בנשף בערב אל מלון החלוצים במקלות וכלי משחית שונים ויפצעו כמעט את כל החלוצים והחלוצות. רופא העיר והפקידות נסו לטשטש את כל הענין הזה ולשימו לאל, כאלו השתובבות נערים קלת הערך התקימה פה, ובפרט שהמתחילים בדבר היו היהודים לפי דעתם. אבל כאשר נמצא שקרוב לעשרים איש נפצעו ובתוכם היו גם כאלה שקבלו פצעים קשים, אז ענשה הפקידות באופן אדמיניסטרטיווי את ראשי הפורעים בעונש כסף, כי קשה היה לבטל את הענין שקבל פרסום. את כסף הענושים הכניסו אז בעד החולייגנים חברי מועצות העיר האנטישמיים המפורסמים סטנקוס [Stankus] ושוטס [Sutas] צוררי ישראל שחורים כעורב, שהבול-שביקים אסרו אותם אחרי כן והעבירו לסס"ר.

יומם הפרעות נועד סוף סוף. היום המוכן לפרענויות, שבו צריך היה להתחולל טבח היהודים, הוחלט שיחיה יום החמשה עשר לחודש יוני שנת אלף תשע מאות וארבעים, יום שלא במהרה ישכח. היום הזה היה יום חג, היום הראשון לשבוע, כאשר כל הפועלים פנויים מעבודתם, והם יוכלו בלי מעצור לשלוח ידם בבזה וגם לרצוח נפשות כאשר תהיה נחיצות.

"אין סומכין על הנס" - ושה פזורה ישראל [ירמיהו נ 7] בין פריצי חיות חיה וקיימה רק הודות לנסים ונפלאות. לא יאומן כי יסופר ע"א [על אודות] הקפריסה המתמיהה של ההסטוריה שקמה ונהיתה פתאום באותו יום הנועד לפרעות והפרה עצת הנבלים והניאה מחשבות שונאי ישראל. נס גדול קרה אז באותו יום החמשה עשר לחודש יוני, נהיתה עלילה היסטורית הרת תוצאות שזכרן יהיה חקוק לדור ודור על לוח דברי ימינו. באותו יום מבעוד לילה נשמע פתאום קול רעם ורעש של גלגלים ומכוניות המתנהלים בכבדות על פני הכביש הטילזיטי,⁵ עד כי כל העיר רגשה ולבשה חרדות. אבל במהרה נעשתה ההמולה המבעתת נעימה וערבה לאזנם של כמעט כל יהודי שוולי ונראתה לרבים מאתנו כהרמוניה נפלאה, כמנגינת שמים! זה היה שאונם והמונם של הטנקים וכלי התותח הרוסים שהופיעו בסופה וסערה ושבדרך נס כוונו את השעה לבוא כגואלי יהודי שוולי (וגם יהודי ליטא בכלל) שהיו צפויים אל שוד ושבר, הרג וכליון. הם באו במספר עצום ונהרו בשורה ארוכה בלי סוף לפאת ינישקי [Joniskis],⁶ אל הגבול של לטביה. כל משטינינו ומקטריגינו שמו יד לפה ורב הפועלים שהתכוננו להשתתף בפרעות נהפכו בן לילה לבולשיביקים, לנאמני הדיקטטורה הפרוליטרית ושיוון זכויותיהם של פועלי כל הלאומים בלי הבדל כביכול, - וליהודים באו רווח והצלח! עד עידן ועידנים!

הה: מחיר יקר מאוד, מחיר שאי אפשר היה לשערו מראש, שלמנו בעד הצלה פורתא זו, ועוד לא נגמר השלם! עוד חיינו תלואים לנו מנגד ועודנו נענים [מיוסרים; דוגמת תהילים, קיט 107] ונדכאים תחת הסנדל המסומר של האשכנזים [הגרמנים] ומתגרת יד שותפיהם של העמלקים בעד אשמות הבולשביקים שזוקפים על חשבוננו.

ככה הציעו לחייב את היהודים לחוג בבתי המסחר והמעבדות [בתי המלאכה] את כל חגי הנוצרים; הציעו להנהיג בבתי הספר כשפת הלמודים את השפה הליטאית, וגם לנהל בה את ספרי החשבון בכל המוסדות. הציעו לאסור את שרותן של עלמות נוצריות אצל היהודים; בין יתר ההצעות משכה שימת לבם של האוכלוסים היהודים ההצעה להקצות לאלה האחרונים חוף מיוחד - פלישז בלעז, בפולנג [פלנגה]; היהודים הגיבו על ההצעה הזאת בהודעה שיכריזו בויקוט [חרם] על הנסיעה לפולנג. אז השתדלו בעלי הקיטנות מפני דרךא דקממונא [חשש להפסד] שהצעה זו תבטל. סוף דבר, אם באנו לכתוב את כל הנגישות של אנטישמי ליטא שבלי הרף טפלו וחטטו והפכו בשאלת היהודים, לא נספיק, חושבים אנחנו לנחוץ לרשום עוד פרט מענין, בליטא. יחד עם החומרות והסיגים במקצוע המסחר והתעשייה וההגבלות על שדה ההשכלה פקדה הממשלה גם את האומנים היהודים ותחלט להועיד להם בחינות מעשיות ועיוניות, שלו יצאו אל הפועל לפי הנוסחא של הממשלה, כי אז בטלה האומנות מקרב היהודים, ומפי עשרות אלפי יהודים נכרת אוכל, ומנת חלקם היתה חרפת רעב. נקל לשער עד כמה הצליחו להתכונן אל הבחינות בידעת השפה הליטאית, חשבון, ציור וכי' אנשים פשוטים מדלת העם, חייטים, סנדלרים, נגרים וכי' שמלבד גירסא דינקותא בחדר או בתלמוד תורה לא היה להם מעולם כל מגע עם למודים ובחינות, וכל מעיניהם התרכזו תמיד בדאגה למצוא לחם חוקם.

מלבד הגזרות שיצאו אל הפועל בחיוב, הרשה לעצמו השלטון גם מעשה שלילי ביחס אל היהודים, הראוי גם כן להרשם. אחרי הספחה של העיר מימל [Klaipeda] אל אשכנז,³ שבו לליטא הרבה יהודים, בעלי בתי חרושת ומעבדות שקיומם פסק. הם באו לכאן מזוינים בנסיון רב ובסכומי כסף הגונים ויציעו לפני הממשלה לכוון פה את בתי התעשייה שנהלו במימל. אבל הממשלה השיבה את פניהם ריקם ולא נתנה להם את הרשיון המבוקש. אותו הנימוק, שהמלכה יליסנאוויטה פִיטרובנה⁴ הביעה בשעתה בגלוי, במלים ברורות: "מאת אויבי כריסטוס איני חפצה בכל רווח ותועלת", נקטה עכשיו ממשלת ליטא בצנעא [מפני אימת הקונסטוטציה כביכול] ושמה אותו נר לרגלה ביחסה אל היהודים.

התעמולה האנטישמית, חקקי קאָן והגזרות, היחס השלילי אל היהודים גם מצד השדרות העליונות הכו שורש פורה ראש ולענה בחברה הליטאית ולא נשאר בלי רושם על ההמון הפרוע. באוויר נצברו הרבה - הרבה חמרי נפץ שחכו ליום שיתפוצצו בו ויעשו שמות. הקרקע הוכשרה לפרעות ביהודים! וההכנות אל הפרעות התחילו נעשות במרץ. יודעי דבר הבטיחו שבאסמי [מחסני] המעבדה [המפייעל] למטעמי בשר "מייסטס" [Maistas] היו כבר מוכנים כלי משחית שונים: קרדומות, סכינים, מטילי ברזל וכדומה, להשתמש בהם ביום הנועד לעשות הרג ביהודים. לא חסרו כמובן גם מתנדבים להשתתף בפרעות: בראש המון השודדים והרוצחים היו מוכנים ללכת טבחי אותה המעבדה "מייסטס", מומחים לערוף חזירים, בהמות גסות ודקות, והעוזרים על ידם יהיו פועלי יתר בתי החרושת בשוולי, שנוסדו עפ"ר [על פי הרוב] ע"י [על ידי] היהודים המפרנסים אותם ואת משפחותיהם. בין כה נעשו תכופות התנפלויות על יהודים ברחובות העיר, בפרט בחשכת הלילה, ולכן התחילו היהודים מפחדים לצאת בערב החוצה. אמנם באי כוחה של הקהילה התאוננו באזני הפקידים על השערוריות הנעשות ברחובות העיר, אבל התאוננות זו לא הביאה לידי תוצאות חיוביות, הבלשת כנהוג האשימה בכל אלה את היהודנים עזי הנפש והחצופים. ומעשה שהיה

³ על שם העיר Tilsit, שכונתה אחר מלחמת העולם השנייה Sovietsk, בגבולות העיר שבלי שם הרחוב-כביש שחצה את העיר, מכיוון טילזיס לכיוון הגבול הלטבי.

⁴ כ- 40 צפון-מזרחה לשבלי על הכביש שמוליך אל לטביה וריגה, בירתה.

⁵ קלאיפידה = מימל סופחה לרייך ב- 23 במארס 1939.

⁶ בת פיוסר הגדול ויקסרינה I, קיסרית רוסיה בשנים 1741-1762.

2. הכולשביקים בליטא

ובכן השתלט אצלנו בחמשה עשר לחודש יוני שנת אלף תשע מאות וארבעים המשטר הכולשביי (הכולשביקי) עם מעלותיו ויתרונותיו המרובים ועם מגרעותיו הבלתי מעטות. אבל מי ירחיב עכשיו [= בגטו] עוזו בנפשו להטעים את מגרעות המשטר הזה ולמתוח עליו קו בקורת, אחרי אשר מקומו ירש המשטר ההיטלירי הארור, ואנחנו נפלו מאיגרא רמא לכירא עמיקתא [מג גבוה לבור עמוק] וכאילו גורשנו מגן עדן מלא אורה וששון החיים ונהדפנו בחוזק יד אל גיהנום נורא, שאימת מות תבצעתנו שם בלי הרף. אמנם המשטר הכולשביי הרס את מצבם הכלכלי של הסוחרים ואנשי המעשה שהנם רב ענינה ורב בנינה של האוכלוסיה היהודית בליטא. אבל יחד עם זה הציל את כולנו מידי מבקשי נפשנו, ומדי זכרנו עכשיו בימי ענינו ומרודינו את תפקיד היהודים בשלטון הכולשביי ואת הכהונות הנכבדות שנספחנו אליהן בהתאם עם כשרונותינו, תתעטף עלינו רוחנו [על פי תהלים קמב 4] ודמעות מחנקות אותנו. אמנם אין אפשרות לספר כעת בפרוטרוט ודבר דבור על אפניו על אדות כל החליפות והתמורות הרבות והעצומות שנהיו בארצנו בכלל ובחיינו בפרט יחד עם המשטר הכולשביי, כי מהלך המאורעות היה כל כך נמהר, עד כי הביא ממש לידי סחרחרות ומתיחת העצבים מאין כמוה, ומאורעות רבים לא הספיקו להקסק במוח. ולכן חשבון צדק והערכה נכונה מכל המאורעות ובפרט סידורם בלי מוקדם ומאוחר קשה מאוד לעשות. אתאמץ בכל זאת לרשום עד כמה שידי מגעת פרטים שונים מהמשטר הכולשביי, שהוכנסו לחיי עירנו, במתינות ובלי משוא פנים, בחבליגי על געגועי למשטר הזה ועל צערי לרגלי אבדנו בעטיו של אגרוף הרשע האשכנזי [הגרמני].

יסודות [יסודו, תהלים, פז 1] של המשטר הכולשביי הנה אל נכון צדק ומשפט, אבל אי אפשר לכחד שהוצאתו אל הפועל בכלל וממושבו בעירנו בפרט היו במדה ידועה לא משפט כי אם משפח [עיוות-דין] ורשע קָסָל [קוהלת ז 25]. מצד אחד שחרור הפועלים מניצולם של הקפיטליסטים, הטבת מצבם החמרי והמוסרי, מסירת השלטון לידם - הדיקטטורה הפרוליטרית - [שאמנם רבים פליגים בטבעיות ובהכרחיות של ממושה ברוסיה, - הארץ הנחשלה ביחס אל התעשייה והקפיטליזם, - בסופה וסערה ובלי התפתחות הדרגתית - אבל על כל פנים הכוונה הנה רצויה והשאיפה מובנה],⁷ ומאידך גיסא ההנחה הכוזבת שכל בורגני הנהו נבל וחדל אישים, שאין לו תקנה אלא השמדתו מתחת השמים, וקביעת השיטה של התנקמות ביחידים וצאצאיהם בשביל עוון כללי של מעמד שלם, אחד השלבים של סולם ההתפתחות החברתית והמנהלים הקודמים מבתי המסחר והחרושת וגירושם של הפקידים הישנים שהנם אמנם בעלי נסיון ומהירים במלאכתם, אבל מלאי חשד כשונאי המשטר החדש ונכונים לסבוטו, - ומאידך גיסא ממשלת "התעלולים" הארחי-פרחי הבלתי מוכנים לתפקידים נכבדים מלאי אחריות הדורשים השכלה, התפתחות כללית ובפרט נסיון מקצועי, ומינוים של פקידים מבין הבריונים הקופצים בראש, שהיום קבלו את מרותם של הקומוניסטים באמונה ומסירות כביכול ומחר ישתתפו בפרעות, שֶׁבֶן-לילה נעשו לכולשביקים ובן לילה יהפכו לפרטיזנים⁸ שודדים ורוצחי נפש, - מה שקרה בפנינו עדים. השיטה המהפכנית של הכולשביקים השואפת לעקור משורש בְּחָדָא מְחָתָא [באריג אחד, בהשאלה: במחי אחד] את

⁷ סוגריים מדובעים אלה במקור.

⁸ הכינוי של הליטאים אשר שיתפו פעולה עם הגרמנים. ושחלקם בהשמדת יהודי ליטא הוא מכריע.

כל הסדר הקפיטליסטי דורשת זריזות ומהירות המביאות תדיר לידי פזיזות יתרה, המקבלת לפעמים צורת בהלה וערוביה. להמפכה הפרוליטרית ע"פ [על פי] הנוסחא של הפוסקים האחרונים בסס"ר אין פנאי לחכות, אין רשות לדחות את הגשמת השאיפות לתקנת החברה האנושית. ולכן אין גם אפשרות לחכין "קדרים" נחוצים, אנשים מתאימים, מכשרים להוציא אל הפועל את השאיפות של המרקסיות, דבר הדורש באמת הרבה זמן, הרבה מרץ וכשרון המעשה. תא שמע [צא ולמד] מה שאמר ליצן אחד בעל גוזמא: "אלפי שנים דרושים לשנות את אופיה של האנושיות, התפתחות ארוכה לבלי חוק נחוצה בכדי שיבצא לב חדש, לב טהור למתי חלד. גם הנצרות מכילה אידיאלים נשגבים ונעלים, - ובמשך של קרוב לאלפים שנה לא הוכשרו עוד המחזיקים באמונה זאת ומעריצים אותה לכאורה, להגשים את האידיאלים האלה למעשה, ובנקל הם מתהפכים לעת מצוא לחיות טרף קַעֲלֵעוֹת דם נקי בכל פה". אמנם על הוכחות כאלה עונים המרקסיסטים - ובמדה ידועה בצדק, שכל זמן שמתקיים הרכוש הפרטי, כל זמן ששוררת מדת סדום: "שלי-שלי ושליך-שליך", מתקבלת בנקל צורת מדת רשע: "שלי-שלי שליך-שלי", המבוססת על הניצול של איש ע"י רעהו. כל זמן שהמושג של הרכוש הפרטי שליט ומקיף לא רק עניני יחידים כי אם גם עמים וארצות, אין כל אידיאל אמיתי יכול להתגשם, - לפיכך התנאי הראשון וההכרחי לתבונה של החברה האנושית הנהו ביטול של המעוות הזה. הטענה הזאת מכילה אל נכון הרבה מן האמת, - נניח שכולה הינה שרירה וקיימת ושכולי קְלָמָא לא פליגי [כל העולם=החכמים לא נחלקו] שעם בטולו של המושג "שלי-שלי, שליך-שליך" יברא עולם שכולו טוב, - נניח שכל זה "אמת ויציב". אבל קדרא קושיא לדוכתא [חוזרת השאלה למקומה]: באין הכנה הדרגית של "קדרים", של אנשים מהוגנים ומומחים כל אחד במקצועו, מי ומי המוצאים את כל התקונים הדרושים אל הפעל, אם עסקין במהפכה פתאומית. האם יכולים לתת פתרון לשאלה זו האסירים הפוליטיים, מיוחסי המפלגה, שבימי שלטון הכולשביקים הקצר אצלנו נחשבו כאלו התמחו בבית הסוהר כל כך עד שנעשו לבני סמכא, למומחים בכל מקצועי הכלכלה והנהלת עניני המדינה והחברה? האם יכולה לבוא הגאולה ע"י ריקנים כ--- סְלִיוּץ וכדומה, מושלי שוֹנְלִי, שיצאו מבית האסורים "למלוד", ושמחלת "מְנִיָּה גַרְנְדִּיזוֹה" [שגעון גדלות] תקפה אותם תיכף כשהשלטון בא לידם? מצד אחד בטוחים האנשים האלה "שהם ואפסם עוד", ומאידך גיסא הם נקטו כלל אחד בידם, שתקונו של עולם תלוי רק ברשעות ואכזריות כלפי כל יתר המעמדות, זולת הפועלים, ובהשמדת יחידים בשביל עוונות של דורות שלמים, - ואז העבודה החיונית מה תהא עליה? כנראה תעשה אז מאליה לפי דעתם.

ובכן תיכף ומיד אחרי כניסת הכולשביקים לשוולי התחילו בלי שהיות והסוסים יתרים לבסס ולבצר את שלטונם אצלנו ולחסל את הסדר הקפיטליסטי והשלטון הבורגני המעורה בו. ראשית כול גרשו את הפוליציה [משטרה], ואת פקידי הבלשת היותר פעילים אסרו; אחר סגרו את כל החברות והמוסדות הצבוריים שהיו קיימים בשוולי עד בואם, בתנאי שאלה החפצים להמשיך את קיומם יגישו בקשות ע"א [על אודות] חפצם זה; סגרו את המערכת של העתון היחיד שהיה מופיע בשוולי; הפקידו קומיסרים בבתי החרושת ואת האנשים החשודים הרחיקו ממשורותיהם. כמו כן החלו לאסור את מנהלי המפלגות הימניות והעומדים בראש ההסתדרויות הבורגניות. יחד עם אלה מתנגדי הכולשביקים האמתיים "שהוגו מן המסילה", כפי שדרש אז מצב הדברים, סבלה לא מעט גם התרבות העברית, - ולגמרי ללא צורך, כי המחזיקים בנוסחה החילונית היו עפה"ר [על פי הרוב] אנשים מודרניים, שבנקל הסכימו להסתגל עד גבול ידוע לתנאים ולדרישות החדשים. - כן למשל סגרו את

"ואשר יגורתי יבוא לי!" הפתעה אי נעימה מאד הרגיזתני; ואולם לא חפוש ולא מאסר חכו לי, כי אם עונש ממין אחר בא לי על "חטאי הבורגוניים". בבוקר לא עבות אחד הוזמנתי לבוא אל העיריה. ראש העיריה "התכשיט" המפואר, מר לינקביצ'יוס [Linkevicius], קבלני בפנים רציניים, כמעט עצובים כביכול, ויפן אלי בדברים קמדקרות חרב לאמר: "הזמנתך בכדי להודיע בשורה אי נעימה, שכמובן אינני אחראי בעדה, כי סיבתה אינה תלויה בי: נתקבלה החלטה לתת לך פטורים מבית החולים". אמנם הימים היו ימי הפתעות ואני, כאמור, חיכיתי לאיזה מאורע מרגיז ומטריד שיגיע אל עצמי ואל בשרי, ובכל זאת עשתה הידיעה הזאת עלי רושם חזק מאוד: שש עשרה שנה עבדתי בבית החולים בזיעת אפי ובמסירות, וכאמור למעלה, מלאתי אני בעצמי את תפקידם של רופאים אחדים יחדו, - אמנם בשנים האחרונות היתה לי עזרה קלה מצד "פרחי הרפואה" הרופאים הצעירים, שהאוניברסיטה היתה שולחת להשתלם אצלנו ברפואה מעשית במשך של שנה אחת טרם יקבלו תעודת רופא - אבל שנים עשרה-שלוש עשרה שנה עבדתי באמת ובתמים בבית החולים בלי עוזרים וסגנים, ועכשיו מגרשים אותי ככלב זקן בלי כל פצוי, כנהוג בימי המשטר החדש!

כאשר הוברר בהמשך הזמן הסבו לפטורי מלככי פינכא [מלקקי הקערה] אצל נציגי הקומפרטיה [המפלגה הקומוניסטית] בשוֹנְלִי, שבין יתר האותות של מסירותם אל המפלגה היו ממציאים לה ידיעות של ריגול ומלשינות, שהיו רווחים אז מאוד, על אדוּתִי המציאו את הידיעה, שאני הופקדתי לפני שש עשרה שנה בתור הרופא היהודי של ביה"ח העירוני ע"פ [על פני] המלצת הקהילה, רק הודות לשליכותי אל ההסתדרות הציונית. ולכן באו מנהיגיו החדשים בנקל לידי מסקנה, שעכשיו כאשר הגיעה העת לבער מקרב החברה את כל "מורדי האור" והבורגנים, שורת הדין נותנת, שהרופא היהודי, חבר נאמן ל"אגודה השחורה והאנטיריבולוציוניסט של הציונים, צריך לפנות מקום לרופא "מאנשי שלומם", לקומוניסטון, ואם רופא כזה חסר לעת עתה אז יתפס את מקומו למצער רופא שמאלי, אוהד למפלגה, - ורופא כזה נמצא בשוּוּלִי. אמנם למועמד החדש חסרים אל נכון המטען המדעי והנסיון של הרופא הקודם, אבל למי איכפת כל זה! חסרונם ימלא הזמן, ובפרט האידיאה המכסה על כל פשעים. פה מקום להעיר, שלאמיתו של דבר, כאשר העיריה הסכימה למנות רופא יהודי בביה"ח העירוני בתור פצוי לקהילה, על ההשתמשות בבנין השייך לזאת האחרונה לצרכי בית החולים העירוני, החליטה מועצת הקהילה לשים על שכמי את המשורה הזאת מפני טעמים שונים ובפרט מפני עסקנותי הצבורית: אני רפאתי את פליטי רוסיה ששבו לליטא, הייתי הרופא התמידי של בית היתומים, וכל זה שלא על מנת לקבל פרס, - יסדתי את הסניף "אזע" 13 בשוּוּלִי, השתתפתי כחבר פעיל במועצת הקהילה, הייתי בין מייסדי הספריה העברית העירונית. נוסף על זה הצטינתי בין יתר הרופאים היהודים בהשכלתי העברית, עד כי התואר "הרופא היהודי" הלם אותי כמובן יותר מאשר את מתחרי הראשי, הרופא וו. [מתבולל ואיש גס, שהיה מנבל תמיד את פיו בברכה המשולשת הרוסית המפורסמת ביחס אל היהודים]. וציונותי לא באה אז בחשבון מכול וכול, ובפרט שלא כל חברי המועצה של הקהילה היו אז ציונים.

בין מלככי הפינכא הנזכרים לעיל תפס מקום נכבד הד"ר ל. שידו היתה אל נכון באמצע בנוגע לפטורי. אני חושב לראוי לעמוד פה קצת על פרטים אחדים של תכונת האיש הזה ואפיו, בכדי לתת דוגמא מטפוסים אחדים שהמשטר החדש חסר "הקדרים" העלה כקצף על פני המים ושנעשו לעמודי התווך של המפלגה בעירנו בפרט ובליטא בכלל.

13 O.Z.E. ברוסית "אובשצ'סטבו זדרוואכרניניה ייבריוו", חברה לשמירת בריאות היהודים, שנוסדה בסנקט פטרבורג בשנת 1912.

הספריה העברית הצבורית. את הספרים ב"אידיית" לקחו ליסד ספריה חדשה על טהרת הקודש הפרולטרי ואת הספרים העברים דנו בגניזה. ראוי לציין שאחד המורים לשעבר בגימנסיה העברית, שנהפך במהרה לבולשיביק פעיל ולמשרת של ה.פ.א. 9 יעץ לשרוף את הספרים העבריים, - [חרבן כזה של הנפש היהודית גרר אחריו המשטר החדש לא אחת, והעובדה הזאת לא היתה הופעה בודדת ויחידה במינה]. 10 מלבד הספריה העברית הצבורית נסגרה גם הגימנסיה העברית שהיתה לנו ולתפארת לקהילת שוּוּלִי, בסדר הלמוד, בספריה העשירה ובבנינה המהודר; כמו כן נסגר גם בית הספר העברית המופתי, ובמקומם פתחו בתי ספר אידישאים. כ"כ [כמו כן] אסרו את מנהל הגימנסיה, איש בעל אופק רחב, צ"ס [ציוני סוציאליסט] נאמן ומסור לתרבות העברית ולסוציאליזם בכל נפשו, בעת ובעונה אחת עשו חפושים במעונות ראשי ההסתדרויות הציוניות. כל אלה מעשי הבולשיביקים היו רק כעין הקדמה, כעין מבוא לעיקר המעשה שבא אחרי כן, היינו הלאמת בתי החרושת ובתי המסחר והחרמת סחורותיהם וקופותיהם, וגם הלאמת בתים רחבי ידים ובנויים "לתלפיות" של אנשים פרטים. אחר החלה עונת החפוש האמיתית, שנעשו בפרט במעונות הסוחרים החשודים בהחבאת סחורות לשם ספיקולציה. רבים מאלה האחרונים כמעט כולם יהודים, נשפטו בכל חומר הדין בעד עוונות קלים בערך ונאסרו לשנים רבות יחד עם החרמת רכושם. כן ירדו לחיי הבורגונים והתנקמו בהם מבלי שים לב לגמרי לצד הפסיכולוגי, שיכול להמעיט את עוונם ולהכריע את מאזני המשפט לכף זכותם.

והחפוש והמאסרים הטילו אימה ופחד על רב האוכלוסיה היהודית. אחד היה ציוני רשמי, השני היה סוחר, השלישי היה קרובו של סוחר חשוד בספיקולציה, הרביעי הצטיד יותר מכפי המדה בסוכר, בקמח וכו', החמישי טמן מטבעות מספר של זהב, והיה מתירא פן יגלו את המטמון, הששי היה בעל שטרות כסף חו"ל וכו', - הקיצור, מלבד הפועלים הוותיקים ויחסני המפלגה, האסירים הפוליטיים לשעבר, קנן בלב כמעט כל איש אי בטחון וחשש מאסר. התחילו מפחדים מפני כל רשורש קל בלילה, פן באים שליחי ה.ק.ו.ד. 11 ושינה נדדה מעיני רובה של האוכלוסיה היהודית. העצבים היו נרגזים ומתוחים כל כך, עד כי מן הנמנע היה להתמכר אל איזו שהיא עבודה רוחנית פחות או יותר רצינית. גם אני חיכיתי מיום ליום לחפוש ולמאסר. קייתי סגן היושב ראש של ההסתדרות הציונית הכללית בשוּוּלִי, - היושב ראש של סניף "תרבות", מנהל הספריה העברית הצבורית, חברו של ועד ההורים בגימנסיה העברית, שכלפי חוץ הייתי גם מנהל הראשון, באשר הרשיון "לפתוח" את הגימנסיה ולנהלה נתן באופן רשמי על שמי, - [סיבת העובדה הזאת היתה הדרישה שמנהל הגימנסיה מחויב להיות בעל השכלה גבוהה, והמנהל הראשון האמיתי לא הספיק עוד לקבל תעודת בית מדרש גבוה כאשר התחילו מטפלים בפתיחת הגימנסיה] 12 הקצור: הייתי ידוע למדי כחבר המפלגה הציונית, הבורגנית, פעיל ועומד כמעט בראשה אצלנו; הייתי ידוע גם כחובב השפה העברית וכאיש הנכשל לפעמים בעטו ובדברי ספרות בשפה הזאת. משרותי הצבוריות היו כמובן, ידיעות לבלשת, וממנה כנהוג אז, ל.ק.ו.ד. - ומה לי עוד יותר בכדי להאסר?

9 G.P.U. ברוסית ראשי תיבות של גוסודרסטונואי פוליצ'סקואי אופרוולניאי; מינהל המדינה לעניינים פוליטיים.

10 סוגריים מרובעים במקור.

11 N.K.V.D. ברוסית ראשי תיבות של נרודניי קומיסריאט ונוטרינין דיל, הקומיסריאט העממי לענייני פנים, זו שמה של משטרת בטחון הפנים בין השנים 1935-1943.

12 הסוגריים המרובעים האלה במקור.

לאפיטרופסי הרפואה בעירנו ועל פיהם ישקו כל העניינים השייכים לזה. קודם כל דבר דאגו לביסוסם הם: [שתי שורות מחוקות ביד המחבר] והד"ר ל. נתמנה למשרה הכבודה והאחראית של מנהל בית החולים העירוני. נשארה עוד פנויה המשרה הראשית של מנהל מחלקת הבריאות העירונית. איש מהם לא ההין להתעטף באיצטלא זו. כ"כ [כמו כן] החליטו למסור את המשרה הזאת לרופא נוצרי משום "למה יאמרו הגויים", אם יזכו בכל המשרות הנכבדות רק יהודים, נמוק שאל נכון ראוי היה להתחשב אתו. את המשרה הזאת שמו על שכמו של הד"ר יסייטס [Jasaitis], "הטוב שברופאים הגויים". בעל שכל טוב ולשון מדברת גדולות ועט סופר מהיר בליטאית. כ"כ [כמו כן] לא היה אנטישמי גלוי, אדרבא לפעמים תכופות, היה מראה אותות חיבה למכריו מבין היהודים. אמנם הוא רחוק מהיות איש רציני ביותר ואין תוכו כבד, אבל בין יתר הרופאים הנוצרים לא נמצא איש שהמשרה של ראש מחלקת הבריאות השוולאית תהלוס אותו יותר (הד"ר יסייטס יהיה זכור לטוב גם בתקופת שלטון האשכנזים [הגרמנים]); כיתר הליטאים שהתרוועו קודם את הבולשיביקים ונסלח להם, נשאר גם הוא על עמדתו, והשתדל אצל האשכנזים לטובת ששת רופאים יהודים ובסס אותם בתור לבורנטים, בתוכם הייתי גם אני, במוסדות רפואה שונים.

כפי שנודע לי אחרי כן מאחורי הפרגוד, היה הד"ר ל. מתחטא ומצטדק על חשבוני לפני נציגי הקומפרטיה לאמר: "מסופקני אם הד"ר פיק ראוי לאותה אצטלא של מנהל המחלקות למחלות הפנימיות והמתדבקות בביה"ח העירוני, כי הלא ציוני הוא". דברי חנף ומרמה כאלה היה מעתיר על מנהיגי המפלגה בכדי להראות את כשרותו הפוליטית ואת מסירותו אל המפלגה, ובפרט שכאמור למעלה היה מעמיד תמיד פנים של שמאלי, אידישאי ואנטי ציוני, ומה לו עוד? את המותר מלאו חלקת לשונו, מחמאותיו ושפתי המרמה שלו. [ראוי לציין עוד פרט אחד שלא מעט הועיל להתחלת "עליתו" על סולם המדרגות הינו, שהד"ר כהן המיינסטר הראשון לבריאות העם, היה "שאר בשרו", בן אבי חותנתו, מנוול הרבה יותר גדול מהד"ר ל., רע לב, שחצן ומשחת המדות, רחוק מכל שאלה שאין לה יחס ישר אל הכיס ואל הקריירה. הוא הודח אמנם במהרה ממשרתו הנכבדה].¹⁷

אבל נחזור לענייננו! לאמתו של דבר לא ענינה אותי ביותר השאלה: מי האשם בפטורי? כל תשומת לבי לקחה העובדה כשהיא לעצמה, שתפקידי בתור רופא ביה"ח העירוני בשוולי תם ונשלם, ושאיני צריך לעזוב את משרתי שמלאתי יותר משש עשרה שנה ללכת אל כל אשר ישאני הרוח. אמנם ידעתי ועד [תמיד] שהנני חוטא, כבד עוון, ושהייתי שייך אל מפלגת הציונים מורדי האור ו"שונאי העם", התואר שבו כָּבַד אותנו אחד הנואמים הנכבדים של המפלגה הבולשיבית בדברו ע"א [על אודות] הציונים. הקצור: אחרי חיים פעילים במשך של שנים רבות, נעשיתי פתאום "למי שהיה", לאיש שנהרס ממעמדו ונספח אל לגיון הנשמות הערטילאיות, לגיון אלה התועים בלי הווה ואפשר גם בלי עתיד, אנשים שבימים עבר היה מצבם עפה"ר [על פי הרוב] די איתן והמשטר הבולשיבי דחף אותם למדחפות [נדחף מרעה אל רעה; תהלים קמ 12].

בתור דוגמא בולטת וברורה של הבורגנים שהבולשיביקים הציגו למטרה לחצי נקמתם והפכו אותם למיותרים ונטולי זכויות יכול לשמש גיסי ז-ז [זילברמן]. כאיש מעשה מהיר ובעל כשרון מסחרי ויזמה מפותחים במדה מרובה הצליח (בעזרתם של עוד שותפים אחדים, שהשתתפו ביחוד בכספם) במשך של שנים אחדות לארגן ולסדר בשוולי בית חרושת

¹⁷ הסוגריים המרובעים במקור.

הד"ר ל. התרוועע בימים עברו את האינספקטור למסים השוולאי האדון נוסידה, ראש הלאומיים הליטאים בעירנו, אנטישמי גמור ושחור משחור. כאשר הכרז מפעל לטובת "קן השחרור" של העיר ווילנא, התנדב הד"ר ל. להיות בין המאספים ובן זוגו היה אותו האנטישמי, האינספקטור נוסידה, ושניהם לחצו בפרט את המנדבים היהודים, בהכריחם אותם לתרום תרומות גדולות, שעלו בהרבה על התרומות של הנוצרים, ובפרט שגדולה היתה אימת האינספקטור - העלוקה שלא ידעה שובע, - על הסוחרים היהודים. בתקופת "ממשלת הגיסים" בליטא - סמיטונה הפריזיקנט וגיסו טובגליס ראש המיינסטרים - כאשר זה האחרון בקר את העיר שוולי, היה האינספקטור נוסידה הראש והראשון בין יוזמי הבנקיט לכבוד ראש המיינסטרים ומסדריו היותר פעילים. ובכדי לצאת ידי חובת הקונסטיטוציה ושון הזכויות כביכול בליטא הזמן שנים-שלשה יהודים ובתוכם את "המושקה" שלו את הד"ר ל. להשתתף בבנקיט, - וזה האחרון לא פסק זמן רב מהתפאר בכבוד הגדול הזה שחלקו לו. יחד עם כל זה היה הד"ר ל. פעיל מאוד בחברת הרובים¹⁴ [הרובאים, הישואליסטים, כפי שכוון] הליטאים, ברפאו אותם חנים ובהרצות לפניהם שורה שלמה של שעורים "בעזרת מהירה" [ראשונה] וכו'. הקצור: קופה של שרצים כדבעי היתה תלויה לד"ר ל. מאחוריו, ובפרט לפי מושגם של הבולשיביקים, - אבל אותו איש הצטיין בכשרון בלתי רגיל של הסתגלות אל דרישות הזמן והמקום ותנאי החיים. - כ"כ [כמו כן] היה מחונן, בכוח הדיבור במדה מרובה. ואם יש קונה עולמו בשעה אחת, קריטיסטון כד"ר ל. ידע מאין כמוהו להשתמש בכל מקרה לטובתו ולהנאתו, ולחטוף ולאכול בבי הלולא דהאי צלמא [בבית ההילולה של העולם הזה] באופן מצוין. לו שחקה השעה פעם אחת: באיזו עת מן העתים הרשה להסתיר בביתו ספרות אסורה, שנועדה להמסר לאסירים הפוליטיים. המפעל הכביר הזה (!) - שנבע אצלו יותר מחסרון עקרונים קבועים ומוצקים ומהחפץ למצוא חן בעיני כל המפלגות והכוונים (מי סוציאליסטון לא היה אז), - שמש לו לעת מצוא הוכחה על נטיותו לשמאל ונתן לו פתחון פה להתקרב אל נציגי הבולשיביקים בשוולי, ובלשונו הרכה והחלקלקה גנב את דעתם והצליח להראותם לדעת שכל מעשיו בימים עברו, שאזני נציגי המחלקה לקחו אל נכון שמץ מהם, היו רק לסמא את עיני השחורים ולהסחית את דעתם מנטיותיו השמאליות. מלבד מעשה הספרים האסורים, היה ביכולתו עוד זכויות אחדות: הוא היה משלם מס חבר ל"מאפרי"¹⁵ [קרן העזרה לאסירים המדיניים ולמשפחותיהם]. היה "אידישאי" ורחוק מהציונות (מתנגד לאו דוקא, לפי טבעו נטול העקרונים). הודות לכל מעלותיו אלה הצליח בהמשך הזמן להסתפח אל קברניטי הקומפרטיה המקומיים ולהעשות לאחד מאנשי שלומם היותר נאמנים. זאת ועוד אחרת: הוא כוון את השעה בהצלחה מרובה: בעיני הבריאות והרפואה בשוולי - שאלות העומדות ברומו של עולם הבולשיביקים - טפל אז XX. [שורה מחוקה ביד המחבר.] הוא היה אז הדן היחידי בעניינים הנכבדים האלה, ומאד מאד היו נזקקים אז ליועץ בעיני הרפואה היודע יותר את אשר לפניו "מהקריטיין" [מפגר, לשון גנאי] הנוכר, - ולכן קבלו את הד"ר ל. "בזרועות פתוחות". שני צנתרי דדהבא¹⁶ אלה: XX [מחיקה ביד המחבר] והד"ר ל. נעשו

¹⁴ sauly, קלעי, חבר ב'התאחדות הקלעים הליטאית' Lietuvos Siaulių Sąjunga. נוסדה בשנת 1919 וכל הנובע מזה ביחסה אל היהודים בליטא. רשמית לא שללו מיהודים משוחררי הצבא הליטאי את זכות ההצטרפות לקהלם.

¹⁵ M.O.P.R. ברוסית, מז'ונרדניה אורגניזציה פומושצ' ריבולוציונרוב, ארגון בינלאומי מסייע למהפכנים.

¹⁶ שני צנורות זהב, שני מכובדים, וכאן כמובן באירוניה.

זה ידובר עוד לחלץ בפרוטרוט). עוד צרה אחת חכתה לכולנו - צרת רבים - שהיתה מכאיבה ומרגיזה בפרט בעלי בתים לשעבר. כוונתי לצרת הדירות שבאה עלינו יחד עם כניסת הבולשיביקים לעירנו. הכובשים חשבו להשתקע במקומותינו לאורך ימים ולהכות פה שרש, ולכן הביאו הנה את משפחותיהם: את נשיהם, ילדיהם, ולפעמים גם את אמותיהם הזקנות וחונותיהם. כ"כ [כמו כן] הנה יחד את הצבא הרוסי הופיעו הנה פקידים שונים במספר רב וגם טייסים הרבה וכלום היו דרושים מעונות או לכל הפחות חדרים הגונים. גם למנהיגי המפלגה ולמיוחסיה האסירים הפוליטיים לשעבר, הפועלים הוותיקים, "הסטחובים" [פועלים מצטיינים, גזור משמו של פועל-כורה מצטיין] ומשפחותיהם וקרוביהם - לכולם היו דרושות דירות חדשות פחות או יותר מרווחות ונוחות בתור גמול בעד ימים עברו, כאשר התגוללו והתפלשו בעפר בתי האסורים ובדירות הצפופות והמרופשות שיד הפועלים ודלת העם היתה משגת אז לשכור. לתכלית זו החל המפעל של "הצפפת" התושבים: התחילו מעבירים מדירה לדירה, הוסיפו דיירים חדשים על הקודמים, השכינו פקידים צבא וטייסים בחדרים של מעונות אנשים פרטים. קשה לתאר את המועקה ואי הנוחיות שצמצום הדירות הזה גרר אחריו, ובפרט שרבים מהדיירים שמקורם באו הרגישו את עצמם כאדונים ומיוחסים והחלו להצר את רגלי הדיירים הקודמים, שביניהם היו נמצאים תכופות בעלי הבתים האמיתיים בעצמם, לקיים מה שנאמר: "האחד בא לגור נישפט שפוט" [על פי בראשית יט 9].

רע ומר היה בפרט גורלם של אלה בעלי הבתים לשעבר, שהחרימו את נכסיהם, ובבתיהם הם השאירו להם פינה דחוקה וצרה לגור שם. זה היה כאילו בתור עונש ונקם לבורגנים על אשר חיו עד כה ברווחה והתענגו על מותרות ורב טוב. זאת היתה גם מנת חלקו של גיסי: בביתו בן שלוש קומות הקצו לו ולאשתו עם שני בניהם בקומה השלישית שני חדרים קטנים, חלק מדירתו הקודמת, שהיתה לכתחילה צפופה, ויתר שני החדרים נתנו לד"ר ר. שדירתו היתה קודם בקומה השנייה, ועכשיו תפשוה פועלים מיוחסים בעלי זכויות מיוחדות.

בכדי לתת תמונה יותר שלמה מצרת הדירות, ראוי לרשום עוד פרט אחד שהיה מעורה ב"הצפפה" ושהיה תכוף מאוד עד כי קבל אופי של הופעה כללית, היינו: "מלחמת הנשים" שנמצאו בדירה אחת ושהיו חיות "כשני חתולים בשק אחד". כן למשל היה משותף המטבח לאשת גיסי ולאשת הד"ר ר. שתי נשים נרגנות שלא יכלו לדור בכפיפה אחת, וביניהן התלקחה מלחמה שמררה את חיי שתי המשפחות ושנמשכה עד אשר הבולשיביקים הוציאו, "הריקו", את משפחת גיסי לסס"ר. פולמסים אלה היו כאמור מעשים בכל יום מפני הצפיפות שהתקיימה בעטיה של השלטון החדש. (אגב אורחא אנחנו היינו מתלוננים ורוגנים אז על הצפיפות ואי הנוחיות ולא חלינו [דאגנו] ולא הרגשנו אז שימים יבואו וצפיפות דירותינו תגיע למרום שיאה, ובצער ודאבון לב עמוק נזכור את הימים ההם בתקופת הבולשיביקים שהיו בלי ערך יותר טובים ויותר מרוצים מאשר עכשיו בגיטו. פה אנחנו נחנקים מחמת הצפיפות ומתנונים מפני הזוהמה והטפילים הממררים את חיינו. פה אנחנו נמצאים כדגים מלוחים בחבית למרות דאגתם כביכול של אויבינו בנפש להקטין את מספרנו ולשים ריווח בינינו, - דאגה שהוצאה אל הפועל ע"י העבדים לשעבר, הליטאים, הרוצחים, האדישים, כשור נח הנוגח על ימין ועל שמאל בלי התפעלות, כאלו מלאכתו בכך. אכזריות זו לא תשכח עד עולם וזכרה לא יסוף מלבנו ומלב זרענו עד דור ודור [ישעיהו יג 20]). צרת הדירות עברה גם עלינו. בדירתנו בעלת ששה חדרים (מלבד המטבח וחדר האמבטיה) ששלושה חדרים מהם שמשו בתור מעון ושלושה חדרים בעד החולים (לשכת עבודתי, לשכת רנטגן וחדר ההמתנה), לקחו חדר אחד והשכינו שם את הטייס, ראש הגדוד ציקין. העובדה הזאת לא היתה עלינו

למעשה מיני ארג שונים. הודות לעמלו ממש בזיעת אפיו ולעקשנותו השתגשג בית החרושת ועלה כפורחת, והצלחה מרובה היתה נשקפת לו. ופתאום באו כשואה המשטר הבולשיבי ואילו יחדו ימי הפקודה והשלם לבורגנים. כמובן לקחו נקם גם מגיסי ושותפיו: את בית החרושת הלאימו, את בית החומה שלו החרימו יחד את כספו בבנק. יתר על כן מבית החרושת שהלאימו גרשו את גיסי פשוטו כמשמעו והשאירו אותו ואת משפחתו בלי כל מקור מחיה. וימי צרה וצוקה הגיעו לו, בפרט ששכרו הטוב שראה בעמלו ושהרווחים שהיה מביא לו בית החרושת היה מכניס תמיד אל קופתו של זה האחרון, בכדי להרחיב ולחזק את תוצרתו ע"י [על ידי] רכישת מכונות חדשות והגדלת מספר הפועלים, עד כי לרגלי שאיפתו זאת נשאר אחרי כן קרח מכאן וקרח מכאן: בלי נכסים ובלי כסף.

בדברי על אדות גורלו של גיסי מרגש אל נכון ניואנס של חמלה והשתתפות בצערו של בורגני. אבל אין להסיק מזה שהנני נוהה אחרי המשטר הקפיטליסטי ומצדד בזכותו לכל פרטיו. כשאני לעצמי איני יכול בשום אופן להצדיק את נצולם של הפועלים לטובת הבעלים. אמנם לאלה האחרונים שייכת היוזמה, שייכים ההון, כלי התוצרת, המכונות, תחת ידם ההנהלה והארגון, - אבל הרווחים שהם מקבלים עוברים לפעמים כל גבול והנם ספוגים זיעת הפועלים, - ובתור משכורת בעד יזמתם וכו' הם מגזימים ומגדישים את הסאה, בהתעשרם על חשבון הפועלים. במלה אחת: הסדר הקפיטליסטי נוסד בלי ספק על בסיס רעוע ובלתי צודק. אבל מאידך גיסא להשליך החוצה כסמרטוט את בעל היוזמה והנסיון מהמוסד שהוא בעצמו ירה אבן פנתו והביאו לידי שכלול - זאת היא אכזריות מיותרת וגם משגה. אכזריות - באשר הקפיטליסטון הנהו, כאמור למעלה, בן מעמד שלם, והמעמד כשהוא לעצמו הנהו תולדה הכרחית של התפתחות החברה האנושית והשתלמותה, ולכן אינו ראוי למעשי נקם בחרון אף ובשצף קצף. ואפילו אם נניח שכבר עבר זמנו של הקפיטליזם ושתפקידו ההיסטורי שהיה נכבד מאוד בטל, תביא ההתפתחות ההכרחית את המעמד המיועד להיות יורשו בלי מהפכות פתאומיות וקטקליזמות¹⁸ נוראות אלא בהדרגה ולאט. משגה הוא, אם מרחיקים איש שנהירים לו כל פרטי בית החרושת או בית המסחר שהנם מעשי ידיו ושהוא טרח בהם זמן רב לשכללם, ומפקידים תחתיו איש שלפעמים אינו מוצא שם את ידיו ואת רגליו ושזכה במשרתו רק באשר הנהו חבר, או לכל הפחות אוהדה של המפלגה. אמנם קשה מאוד לתת לפעמים אמון בבעלים באשר אל נכון ימצאו ביניהם אנשים שיוכלו לגרום נזק וסבוטזיה, אבל אם הבעלים מסכימים להמשיך את עבודתם בתנאים החדשים ולהשתעבד אף כי בעל כרחם למשטר החדש, מוטב למנות עליהם משגיחים ולפקוד עליהם עין פקוחה, מאשר לגרשם פְּלָה. על כל פנים אין כל צורך להתנקס בקפיטליסטים בחימה שפוכה לא מצד ההגיון ולא מצד ההכרחיות ולא מצד היושר.

הפסקתי את מהלך ספורי ע"א [על אודות] פטורי מביה"ח בנטיה הצדה, הארוכה כבר יותר מדי, ואולם אידי דאָטא לידן [מכיוון שבא לידינו] לדבר על אדות מצוקותיהם של הבורגנים בימי שלטון הבולשיביקים, ולהציג בתור דוגמא את גיסי, לא אמנע את עצמי לעמוד עוד על פרטים אחדים מהקורות אותו (ועוד הרבה בורגנים) בהמשך העת. ברם בהלאמת בית החרושת ובהחרמת כל הנכסי דלא נדי של גיסי עוד לא נמלאה קובעת כוס התרעלה ששתה ומצה (מבלי הביא עוד בחשבון את גולת הכותרת של צרותיו, את הרקתו [גרושו] והרקת [גרושו] משפחתו לסס"ר שהתקימו בימים האחרונים לממשלת הבולשיביקים בליטא, שעל

¹⁸ מיוונית, קטקליסמוס - שיטפון, וכאן תוצאתו מפולת מוחלטת.

על סמך הפרטים האלה גמרתי אומר לנסוע ביום המחרת, אחרי קבלי את השמועה הרעה מאת ראש העיריה, לקובנה ולנסות דבר אל הד"ר מיצקוס, פן יוכל להיות לי לעזר ויצליח להעביר את רוע הגזירה של פטורי, באשר השפעתו בעניני הרפואה היתה עוד כאמור לעיל די חזקה אפילו אצל הבולשיביקים. ביום השני אחרי גמרי את עבודתי בביה"ח כתמול שלשום, - באשר כן צווה עלי כל זמן שלא קבלתי כתב פטורים רשמי ולא נתמנה עוד ממלא מקומי - הלכתי אל ראש העיריה לבקש ממנו רשיון לנסוע לקובנה לימים אחדים בכדי להשתדל בנוגע לפטורי אצל המיניסטר, הד"ר מיצקוס ולסדר עוד ענינים אחדים. בעת ובעונה אחת חפצתי להודע, האם קבלה כבר ההחלטה ע"א [על אודות] פטורי תוקף, - או אז הייתי חפשי לנפשי ולא הייתי זקוק בכלל לרשיון. ומה מאוד גדל תמחוני, כאשר ראש העיריה, אחרי שמעו את סבת בקורי וטיב בקשתי, צווה עלי במפגיע שלא אזוז ממקומי ושאמשיך את עבודתי בבית החולים כלא היה דבר. כמובן תאבתי לדעת את פשר דבר השני הפתאומי הזה, שבא לי בן לילה כהפתעה גמורה. אבל ראש העיר לינקיביצ'יוס, הקפדן הקר, והבירוקרט קשה הלב, לא שעה אל הפצרותי ולא גלה לי את נמוק צויו החדש והסתפק רק בהדגשה של פקודתו אחת ושתיים כהלכתא בלי טעמא [כדין בלי נימוק] שאשאר על מקומי. אפשר שחשב את סבת השני לסוד המשרה, - אפשר גם כן שכשם שלא התעצב ביותר, כאשר מסר לי את הבשורה על אדות פטורי, כן לא התפעל ביותר מהאפשרות הבלתי נראית מראש ביום האתמול להמשיך את עבודתי, ואם היה איזה טעם כמוס, חשב למותר להכביר מלים על אדות הענין הזה שלא נגע אל עצמו ואל בשרו. השערות שונות חלפו במוחי, אבל איך שיהיה הנה הרגשתי כאלו נגולה מעל לבי מעמסה כבדה. אמנם לא הייתי בטוח שמצב הדברים הנוכחי ימשך זמן רב ולא יכלתי להסתלק מהחשש, שבבוקר לא עבות אחד יבואו מחדש פטורי כשואה פתאום, אבל דיה לצרה בשעתה! כעבור זמן ידוע לקחה אזני שמץ מאחורי הפרגוד, שביום בקור בלשכת הבירוקריסט [ראש העיר] קבל פקודה מהמיניסטר להשאיר לעת עתה את כל הרופאים העובדים בבתי החולים על מקומותיהם בכדי שלא להכניס ערבוביה ואי סדרים בעניני הרפואה, כל זמן שלא הוציאו עוד אל הפועל את התקונים העקריים במקצוע זה הנכונים להעשות. ובכן השאיר אותי החוזר של המיניסטר בביה"ח עוד על ארבעה חדשים, - ואחר הזמן הזה זכיתי בהיסח הדעת לעליה ולא לירידה, כאשר יגורתי לכתחילה. ברם במשך של ארבעת החדשים הנזכרים, עד אשר נחתך גורלי לטובה, כמבואר להלן, הייתי שרוי במצב של אי בטחה ודאגה ליום המחרת, באשר זכרתי את חטאי: את ציוניותי ולאומיותי, והשאלה: "מה ילד יום?" טפחה תמיד על פני.

המשטר הבולשיבי נותן ערך רב לבריאות האוכלוסין, ובסס"ר הכניס הרבה תקונים חדשים על שדה הרפואה ושמירת הבריאות. בין היתרונות, רבי הערך של הרפואה אצל הבולשיביקים תופס מקום בראש הרפוי חנים. האפשרות לשאול בעצת הרופאים במוסדות הרפואה השונים בלי כסף וכמו כן להשתמש בבתי החולים לכל אלה הזקוקים לכך, - האפשרות הזאת הנה אחד עקרוני הרפואה בסס"ר היותר נכבדים. את הסדר הזה החליטו הבולשיביקים להנהיג גם אצלנו, והחלטה זו באה כרוכה עם עוד שתי החלטות: הרחבת המחלקה למחלות הפנימיות בביה"ח ויצירת מרכז אמבולטורי [של מרפאות בלי אישפוז] הגון, היינו מוסד שהחולים המתהלכים ושלא נפלו למשכב ימצאו שם עצה ותושיה. הרחבת המחלקה למחלות הפנימיות והעברתה אל בנין חדש הוליד נחיצות להזמין עוד רופא אחד בתור סגני כל זמן השארי בתור מנהל המחלקה. בין המועמדים תפס מקום בראש הרופא ק., יהודי "מה-יפית", אסקופה הנדרסת בפני הנוצרים, ובפני חבריו זחה עליו דעתו כמומחה

למשא יותר מדי: החדר היה פנוי אז, באשר זה היה חדר בנינו, סטודנט באוניברסיטה הווילנאית בעת ההיא, ושכנו החדש היה איש חביב מאד ורך מזג ומנומס, והיינו שבעי רצון ממנו (איהו עכשיו? אל נכון מצא קץ לחייו זה מכבר, באשר הרבה הרבה טייסים נפלו חלל מאז - חבל-חבל על איש נלבב זה!).

דיירנו זה היה אנוס לעזוב את שוולי ולעבור ללטביה עוד לפני התחלת המלחמה, אז העבירו גם אותנו מדיירתנו המרווחה בקומה השניה אל הדיוטה התחתונה באותו הבית והקצו לנו שם סך הכל שלושה חדרים גם בעדנו וגם בעד החולים. בדירה זו היו עוד שני חדרים שנתנו למשפחת ג. זוג נעים שלמרות המטבח המשותף לנו ולהם לא נפלה בינינו קטטה אפילו פעם אחת, וחיינו בשלום עד הפרדנו מהם ללכת אל החבל הטרוקי¹⁹ של הגיטו, והם השתקעו בחבל הקוקז.²⁰ לא למותר יהיה לציין, שמנהלה של משטרת הדירות היה אז הסדיסטון פ., והזכיה לקבל דירה חדשה, צרה וצפופה, היתה באה אחרי התרפסות מלאה עלבון לפני קטן-המח הזה ואחרי צרות צרורות. הוא היה מואיל ברב חסדו "לקום על נדיבות" [על פי ישעיהו לב 8] ולתת "אורז" [צו-הפנייה] על דירה חדשה אחרי הבטחות כוזבות והולכת שולל שהיו הולכות ונשנות בלי קץ. ככה התנהג לא רק עם היהודים הטרדנים כי אם גם עם הנוצרים. הנהגתו זו נבעה גם מחוסר היזמה והכשרון למלא את תפקידו כראוי וגם מטבעו הסדיסטי ומחשבו להראות את תקפו ושלטונו ולהסב צער לזקוקים לו. לא מעט הזכירו אחרי כן הליטאים, "הקוזקים הנגזלים" את מעלליו וזקפו אותם על חשבונם של כל היהודים, "משרתיים עושי רצונם של הבולשיביקים הרשעים ונוגשי האזרחים התמימים והחפים מפשע ככבשים בביכול".

אחר הנטיה הצדה "הארוכה כגלות", שמגמתה היתה לתת תמונה יותר שלמה מפרטים אחדים של שלטון הבולשיביקים בעירנו, אשוב אל מאורעותי אני בימים ההם, שצער ונוחם, יאוש בן חלוף ותקוות מתמידות שמשו בו בערבוביא, תחת אשר עכשיו עולמנו חשך בעדנו בלי כל זיק של אורה וענן-וערפל אפפנו מכל עבר.

בימים ההם, כאשר ראש העיריה הודיעני ע"א [על אודות] ההחלטה של הקומפריטה להרחיקני ממשרתי בביה"ח העירוני, הוסיף עוד לכהן פאר בדיפרטמנט [אגף ממשל] לבריאות בקובנה [Kaunas] הד"ר מיצקוס [Mickus], מי שהיה שנים רבות מנהלו של ביה"ח בשוולי ואחר עבר לקובנה ששם בנה לו בית חומה יפה, וכעבור זמן ידוע נמנה לדיריקטור [מנהל] של הדירטמנט לבריאות - משרה שהרימה משפלותה בימי הדיריקטורים הקודמים למדרגה גבוהה, והשפעתו היתה בכלל גדולה בליטא, לא רק בעניני המידיצינה [רפואה] והפ"מציח [רוקחות]. אמנם עם כניסת הבולשיביקים לליטא הפקד מיניסטר לבריאות העם ומשרת דיריקטור של הדירטמנט בטלה, אבל הד"ר מיצקוס, איש פעיל, בעל יזמה ומבין דבר לאשורו שהספיק להוכיח שמשטר דיריקטור הלמה אותו, נשאר עוד בדירטמנט ע"פ [על פי] צו המיניסטר כיועץ מומחה בעניני הרפואה, ונחשב עוד בין הפקידים הנכבדים, למרות היותו ימני "ונסוג אחור" ובפרט שהיה כאמור בעל בית חומה בנוי לתלפיות ואדון אחוזה גדולה שבה היה ערוך ומסודר בית גידול לשועלי כסף ולעוד חיות בעלות עורות יקרי ערך, דבר שהד"ר מיצקוס התמכר אליו בשנים האחרונות בכל נפשו בשותפות עם הפרופסור לזואולוגיה באוניברסיטה הקובנאית, איוואוסקיס [Ivanauksis].

¹⁹ על שם הרחוב Traku, משמה של העיירה Trakai. כ- 20 ק"מ מערבית לוויילנה.
²⁰ על שם הרחוב, שנשתקף מרח' וילניוס [Vilnius] שמחוץ לגיטו, אשר חצה את הגיטו במרכזו.

והתעשיה, מבלי דָּבַר ע"א [על אודות] זדון לבס של האשכנזים [הגרמנים] ואכזריותם הזואולוגית [החיותית] אלינו, - העובדה הזאת כשהיא לעצמה דיה היתה לחבב עלי את המשטר הבולשיבי ולעשות אותי לאוהדו באמת ובתמים. ואולם המקרה לא אנה אז לידי כל אמתלא נכבדה להראות קבל עם את יחסי זה החיובי למשטר החדש, כמו שהיה את לבבי. פעם אחת נסיתי אמנם להציע לאחד העסקנים הבולשיביים לערך שורה של הרצאות בהגיגה באשר הצטיינתי כמרצה מנוסה ומהיר בנידון זה, ומעשה שהיה שאותו עסקן שמע בימים עברו, לפני בוא הבולשיביקים הנה, אחת מהרצאותי על נושא היגייני, והוא התפעל "בהתפעלות של עגל" לפי המבטא הרוסי, אבל עכשיו עם "שנוי וסת" [שינוי אורח החיים] נשארה הצעתי בלי תוצאות. ולכן נשאיתי בעיני קברניטי המפלגה בשוולי אותו ציוני וימני כבימים עברו, ולא אחת פגעו בכבודי. בפרט נהג בי זלזול חסר פ, זה הסדיסטון המטורף, שנעשה ליושב ראש האגודה הפרופסיונלית [המקצועית] למחלקת המדיצינה [הרפואה].

השאלה מתעוררת מאליה: במה זכה הפוחז פ, שהיה רק רופא שיניים בעל תעודת חו"ל [חוץ לארץ], להבחר בתור יושב ראש האגודה הפרופסיונלית המדיצינית שבה השתתפו, מלבד הפרסונל [הצוות] הרפואי הנמוך, גם הרופאים, ובתוכם נשואי פנים ובאים בימים? התשובה הנה בצדה: בחירות במובן הרגיל לא היו מקובלות ונהוגות אז. היות שהיסוד של דיקטטורה תפס מקום בראש ושרר בכול, היו מבססים גם את הנהלת האגודות הפרופסיונליות השונות על העקרון הזה: ראשי המפלגה היו נוהגים לטכס עצה בינם לבין עצמם והיו מונים [ממנים] לכתחילה על דעת עצמם את היושב ראש ואת חברי הוועד, ואחרי כן היו מציעים אותם לפני קהל החברים הנוכחים באספה, - ואלה לא היו מהינים לשנות ממטבע שטבעו המנהיגים ולמרות את פיהם. באופן כזה נבחר כביכול גם ההדיט הקופץ בראש, החולה במחלת "שגעון הגדלות" ליושב ראש של אגודתו.

ומה שנוגע לרופאים נשואי הפנים שזכרו לעיל ושאישי מהם לא זכה לקבל איזו התמנות בועד האגודה ראוי לציין שהיחס אליהם מצד היושב ראש ומנהיגי המפלגה היה בכלל למטה מן הבקורת ובקלות ראש נפרזה, כיחס של "עמי ארצות" מושלים אל משכילים משועבדים. כיוצא מן הכלל היו הרופאים נְסִיטִיס, ל-ן ובר. שחשבו לאנשי שלום הנאמנים, ויתר הרופאים נחשבו כקליפת השום. אמנם רוב הרופאים הנוצרים היו פקידים שחורים, ורוב הרופאים היהודים כאלו לא היו אנשים מן הישוב והיו רחוקים מעניינים חברתיים [חברתיים] ומצרכי הצבור. אבל היו גם רופאים עסקנים צבוריים שהקדישו הרבה זמן ועמל לטובת האוכלוסיה השוולאית. בתוך אלה האחרונים יחד גם כבודי, אבל עסקנותי הצבורית שנשא עפה"ר [על פי הרוב] חותם לאומי הלא היתה לכיעוּתָא [לפגם] ולא למעליותא [ליתרון], והלֶךְךָ ראיתי את היחס השלילי אלי על כל שעל ושעל. ומעשה שהיה שבשעת אספה אחת לא חפץ היושב ראש המנוול לתת לי את רשות הדבור, וכאשר עמדתי על דרישתי והוא לא יכול להשתמט יותר עזב תיכף בהחלי לבקר את ועד האגודה את הבימה בכדי להראות לנאספים שאינו נותן כל ערך לדברי בקרתי, וכאשר שב שלח לי פתקא שאשים תיכף ומיד קץ לדברי. ביחוד היה היושב-ראש מוצא מקום להעליב אותי ע"י הנהגתו [התנהגותו] בשעת פתיחת הנשפים, שעל צד האמת לא מצאתיה מעליבה בעדי כי אם מגוחכת. סגני הד"ר בר. היו יושב תמיד על ידי באולם האספות, - לפעמים היה מכבדנו בנוכחותו גם הד"ר ל-ן והיה נספח אלינו. כנהוג היה היושב ראש מזמין בשעת פתיחת הנשף את נכבדי הנוכחים לקחת חלק בנשיאות הכבוד. בין אלה המוזמנים היו תמיד שכני הרופאים הצעירים ל. ובר. שהיו יושבים על ידי ואותי הרופא הקשיש היה משאיר בלי תשומת לב. כמובן כוון בזה

כביכול ב"כתיבת" סמי מרפא. כ"כ [כמו כן] הנהו איש שאין תוכו כבדו, בעל עין צרה, מקטא ומרגל לפי טבעו, השואף "להכניס חטמו" אל אשר איננו נוגע לו ולדעת את "המבושל בסיר זר". הרופא החנף הזה מצא חן בעיני ראש העיר, ואולם אני הייתי בטוח שלא אוכל לדור אתו בכפיפה אחת ולעבוד אתו יחדו בשלום. מפני הטעמים האלה העדפתי על פניו מועמד אחר: את הרופא הצעיר בר., שהשתלם תחת השגחתי בביה"ח העירוני ברפואה המעשית כדרוש בכדי לקבל תעודת רופא. הוא היה הרבה יותר ישר לב ונהג בי תמיד כבוד כבמורו לשעבר בדעתו את נסיוני ויתרונותי המקצועיים. ולכן השתדלתי שיקבלו אותו, באשר ידעתי שבתור סגני יסור למשמעתי ועבודתנו המשותפת תלך נכוחה בלי חיכוכים. גם הרופא הראשי שידע את טיבו של הד"ר ק. עזר על ידי ותמך כפי האפשר בקנדיטטורה [מועמדות] של הד"ר בר. - מאמצינו עשו חיל, והד"ר בר. קבל את משרת סגן הרופא למחלות הפנימיות בבית החולים העירוני.

ואולם הד"ר בר. רופא צעיר, שהצליח אמנם לרכש לו לקוחות במדה מספיקה כרופא פרטי הראה חוסר נסיון כרופא ביה"ח, ולפיכך נמצאו מערערים על אשר נספח אל הכהונה הזאת, ובפרט לא הפיק רצון מהד"ר יסייטיס, הראש של מחלקת הבריאות בשוולי. אז החל הד"ר בר. "לרמוס את חצר" הקומפרטיה ולהתנדפק על דלתותיה. גם לו היתה הזכות של משלם מס חבר לטובת המוסד "מאפר" זה מכבר וגם היה מעמיד תמיד פנים של אוהד ונוהה אחרי המשטר הבולשיבי. את זכויותיו אלה הבלית והטעים כפי האפשר והשכיל להתרפס לפני מי שהיה נחוץ. כל זה יחד עם מאמצי והסכמת הרופא הראשי שהיה אתי בעצה אחת מפני טעמים שונים הועילו להצלחת הד"ר בר. והמשרה נשארה על שכמו. לא מעט עזר על ידו גם הד"ר ל., מכר ומודע לו זה מכבר, שהספיק להתבסס בעת ההיא כמנהל ביה"ח, גם כן למרות ערעורים שונים ומחאות.

הד"ר בר. בהרגישו שמצבו יותר איתן הכויב במדה ידועה את תוחלתי. הוא אמנם קבל את מרותי בביה"ח, אבל בעת ובעונה אחת הצליח לחדור לפני ולפנים בקומפרטיה השוולאית, ויחד את הד"ר ל. נעשה גם הוא במדה ידועה ליועץ בענייני הרפואה המקומית, - ושאלת עבודתי בביה"ח עלתה מחדש על הפרק. הד"ר בר. הסכים גם כן שאת משרת מנהל המחלקות בביה"ח ראוי למסור ל"רעי הטוב ממני" לרופא שמאלי, ואולם לא יכול להסכים שיפטרו אותי בלא כלום מביה"ח כאשר שערו מראש, - ולכן יעצו היועצים שישאירו אותי בביה"ח בתור רינטגינולוג. במצב כזה עברו ירחים אחדים, מלאי דאגה, ספקות והרהורים רעים על אדות גורלי לעתיד הבלתי מחוור די צרכו.

כל זה בא לי, כאמור למעלה, מפני שייכותי אל ההסתדרות הציונית ומסירותי אל התרבות העברית. ואולם לאמתו של דבר לא הראיתי במאומה לדעת, שאינני תמים דעים עם המשטר החדש. אדרבה בשוותי את יחס הבולשיביקים אל היהודים עם יחס הגרמנים אלינו, הרגשתי במדה מרובה רגשי חיבה ואהדה אל הבולשיביקים והנהגתי [התנהגותי] התאימה אל רגשותי ולא יכלה לחטיל עלי כל צל של חשד. כ"כ [כמו כן] הנה ליחסי החיובי אל הבולשיביקים הועילה הרבה העובדה שעם בואם אלינו היתה לי האפשרות להתקשר בקשר של חלוף מכתבים עם בני משפחתי במוסקובה ובפרט עם אחי, שהגיע למדרגת פרופסור נכבד "לשמירת הבריאות של העבודה". זאת אומרת פרופסור למחלות הפרופסיונליות [המקצועיות] התלויות בעבודה לפרטיה השונים. גם יתר בני משפחתי, בני אחיותי הנם עפה"ר בעלי מקצועים מדעים שונים: חימאים, אינזינירים וכו'. העובדה הזאת, שהיהודים יכולים להגיע בסס"ר למדרגות מדעיות כאלה, מלבד תפקידים המדיני רב הערך, תחת אשר הליטאים בעלי התרבות הנחשלה החלו להגביל את זכויותינו ולהצר את רגלינו על שדה המדע, המסחר

להבליט שאני עודני חשוד "בבורגנות". ומה שנוגע לי הנה העובדה הזאת שנשנתה הרבה פעמים לא הסבה לי כל רגש של עלבון ולא עוררה כל תגובה מצדי חוץ מבת צחוק קלה, באשר הייתי מוצא את הטכס הזה בכלל מגוחך.

ברם פעם אחת מצאתי את עצמי נעלב באמת ע"י אחד המנהיגים בעירנו, ומעשה שהיה כך היה: ימים אחדים אחרי הודעת ראש העיריה על אודות פטורי והתפסקה הפתאומית להוציא את הגזרה הזאת אל הפועל, נודע לי שהמורים העברים, מי שהיו מורי הגימנסיה העברית ובית הספר העברי, כולם ציוניים, הביעו את הסכמתם להטיף לקח מהיום והלאה באידית [יידיש] ולמלא את הדרישות החדשות שהשלטון הבולשיבי דורש על שדה השכלת העם, - ואז חשאינו אותם בבתי הספר האידישאים החדשים בתור מורים. העובדה הזאת עשתה עלי רושם ידוע, באשר מצבי אני לא היה עוד מחוור כל צרכו והצו של ראש העיריה להמשיך את עבודתי לא הרגיע עוד את רוחי לגמרי ולא הרחיק ממני את ספקותי והסוסי. אז עשיתי בעצמי קל וחומר ואמרתי בלבי: הלא חנוכו של דור חדש ברוח בולשיבי כחפץ מנהיגי המפלגה הנחו תפקיד מלא אחריות ורב הערך והוא צריך לעמוד ברומו של עולם הבולשיביות, ובכל זאת הרשו למחנכים בעלי עבר חשוד להשאר על מקומם מבלי עורר חשש של קלקול הנשמות הצעירות ע"י ההשפעה המזיקה של ציוניות ובורגניות והסתפקו רק בהסכמת המורים להטיף לקח באידית ובהבטחתם להכנע ולהשתעבד לדרישותיו של המשטר החדש, - עאכ"כ [על אחת כמה וכמה] רופא המחלות הפנימיות והמתדבקות המטפל בגופם של החולים ודבר אין לו עם השקפותיהם הפוליטיות ועם הכרותיהם הפנימיות אם אין נובעות ממצבם הגופני, עאכ"כ [על אחת כמה וכמה] שרופא כמוני רשאי בלי כל פקפק להשאר על כנו ולהמשיך את עבודתו המועילה. את הרעיון הזה חפצתי להביע לפני אחד ממנהיגי המפלגה בשוולי ולקדון אתו על אדות העוול הנעשה לי בעטים של פטורי וע"א [ועל אודות] הנזק שגורמים בזה למוסד. מכל קברניטי המפלגה השוולאית הכרתי בפרט את "החבר" גרינפלד, צעיר מנומס כביכול, שגמר את הגימנסיה העברית המקומית וישב זמן רב בבית האסורים בשביל שייכותו אל אגודת הבולשיביקים הליטאים. הצעיר הזה בהיותו תלמיד הגימנסיה בדקתי את מצב בריאותו פעמים רבות, (שתי פעמים בשנה), בתור רופא הגימנסיה, ולא אחת הייתי נכנס אתו בשיחה. לכן החלטתי לפנות אליו ולגלות את אזורו על אדות הרושם שעשה עלי היחס אל המורים העברים ועל אדות הקל וחומר והמסקנה שעוררה בקרבי העובדה הזאת. דרכתי בקהילו ורחימו [ביראה ואהבה, ביראת כבוד] על מפתנו של מעון הקומפרטיה, בהדרת כבוד נגשתי אל שומר הסף ואבקשתי להודיע את החבר גרינפלד, הד"ר פיק חפץ לדבר אתו ע"א [על אודות] איזה ענין. שומר הסף נכנס לפני ולפנים ובלי התמהמה שב ותשובה קצרה אבל ברורה בפיו: "החבר גרינפלד אמר, שבעניני בית החולים נחוץ לפנות אל הד"ר ל-ן". צא ולמד ששאלת משרתי פסקה מעמוד על הפרק ולכן הבין בנקל את מבקושי ואת נושא השיחה שהיתה את דעתי להכנס בה אתו. יחד עם זה "גילה את הקלפים" שעניני ביה"ח נמסרו ליד ד"ר ל-ן, ושעובדי המוסד הזה תלויים בדעתו. והלכך כמוכר הנחו בראש אלה החותכים את גורלו. ויהי בקבלי את תשובת גרינפלד ע"י שומר הסף לא התעקשתי ולא עמדתי על דרישתי ואמחר לשוב על עקב פְּשָׁתִי [על פי תחלים ע 4] אבל וחפוי ראש. רעיון בלתי נעים הרגיע את רוחי: מיום היותי לאיש לא השיבו את פני ריקס בבקשי ראיון לא פקידי רוסיה, לא פקידי צרפת ולא פקידי ליטא, ופקיד המשטר החדש דחה אותי בקש ולו כבדני "בקבלת פני". "צפרים חדשות - זמירות חדשות".

בנוגע לתקונים החדשים על שדה הרפוי חננס נשאה עוד שאלה אחת לפתור, היינו: סדורו של מוסד מידיעני [רפואי] לתועלת החולים "המתהלכים". אמנם על יד העיריה התקיימה משנים קדמוניות לשכה מידיענית, ששם היו בודקים שעות אחדות ביום חולים עניים מתושבי העיר חננס. את הלשכה הזאת ניהל רופא אשכנזי [גרמני] יליד ליטא, חלש לרפא חולים, אבל גבור לשותות יי"ש. המשרה הזאת נפלה לו לחבל הודות לידידות ורעות בינו לבין הבורמיסטר הקודם וול. עם כניסת הבולשיביקים לעירנו נסגרה הלשכה הפעוטה הזאת שהעבודה התנהלה שם כלאחר יד, ולרגלי שאיפתם הבולשיביקים, כאמור, להמציא עזרה מידיענית חננס לכל הזקוקים לה בסדר ובמשטר וביד רחבה, נפתחה פוליקליניקה [מרפאה] מרכזית עם מחלקות שונות שבראשן קעמדו רופאים פחות או יותר מומחים, היודעים את אשר לפניהם. הפוליקליניקה סודרה ואורגנה בבנין מתאים אבל "עיקר חסר מן הספר": דרוש היה מנהל ראשי שינצח על כל מלאכת הפוליקליניקה ומחלקותיה, ונציגי המפלגה ויועציהם יחד עם ראש מחלקת הבריאות התקשו והתלבטו מאוד בחפצם למצוא מועמד הגון: גם על שדה המידיענית מורגש היה חסרון "קדרים" מוכנים מראש. המנהל הקודם של הלשכה, הרופא האשכנזי [הגרמני] השכור לא בא בחשבון; יתר הרופאים הנוצרים היו כמעט כולם פקידים ובעלי משרות שונות, בעלי בתים ואחוזות וחשודים בשנאה אל הבולשיביקים. ומה שנוגע לרופאים היהודים הנה אני, הד"ר ל. והד"ר בר. נשאנו כבר משרות שונות, ויתר חברינו היו בכלל בלי צורה מסוימת, בלי עקרונות קבועים וברורים, ובלי התענינות בשאלות מפלגתיות וצבוריות. הצד השווה שברופאים הנוצרים והיהודים היה שעטרת מנהלה הראשי של הפוליקליניקה, - משרה אחראית הדורשת נסיון ידוע, הרגל לעבוד בתוך מוסד רפואי צבורי ויזמה - לא הלמה איש מהם, - לעזרתם היו זקוקים רק בתור "רופאים מיעצים" במחלקות שונות ולא יותר. כיוצא מן הכלל היה בין הרופאים החפשים, בלי משרות, רופא אחד יהודי, הד"ר ד., איש בעל כשרונות, נואם הגון, בעל ידיעות עיוניות (אף כי לא מעשיות) ברפואה ונוטה לעבודה מדעית. הרופא הזה היה ראוי למשרה הגונה ובפרט שהיה נחשב תמיד לשמאלי ואידישאי, ומה לו עוד? לאמתו של דבר "אמצו" את הרופא הזה להיות ממלא מקומי בביה"ח, והוא התפלל כל הימים אל משרה כזו, עד כי תמיד היתה טינה בלבו עלי שנבעה מתוך קנאה למשרתי בביה"ח. ראוי להודות על האמת שהרופא הזה הנחו איש ישר, בעל עקרונות מוסריים מוצקים, ומעולם לא הסכים שירחיקו אותי ממשרתי ושהוא יירש אותה. אפשר להניח שבשביל החלטתו לבלתי קפח אותי ועקשנותו לנהוג כהוגן ביחס אלי, לא יכלו להרחיק אותי ממשרתי בכדי למסרה לו. הד"ר יסייטס הציע לד"ר ד. לקבל עליו משרת מנהל הפוליקליניקה, אבל הוא הסס בדבר. הוא פחד לקחת על שכמו משרה הדורשת התנהגות של נגיד ומצוה, פקיד ומארגן, וסוף סוף משך את ידו בהחלט מהצעה זו. נציגי המפלגה והד"ר יסייטס נמצאו במצב קשה, כי אחרי אשר הד"ר ד. הרופא היחידי שהיה ראוי לאותה איִקְטָלָא [גלימה, תפקיד] דחה את ההצעה לא נשאר מועמד הגון אחר.

באחד הימים ההם צלצל לי הד"ר יסייטס ע"פ [על פי] הטלפון ושאלני אם אני נכון לקבל משרת מנהל הפוליקליניקה. אני לא ידעתי מאומה על אדות דחית ההצעה הזאת ע"י הד"ר ד. ולכן לא העמדתי פנים של סרוב והסוס ביחס אל משרה שרופא אחר דחה אותה, כאשר דרש הנימוס; ואען אותו תיקף בלא לב ולב שהמשרה הזאת מענינת אותי ושאלמלי הייתי טרוד בביה"ח, הייתי מסכים לקבל על עצמי את הנהלת הפוליקליניקה המרכזית. ברם ההצעה הזאת לקחה את לבי מפני כמה טעמים: ראשית כול הרהיבתי העובדה שהבולשיביקים הסכימו סוף סוף למסור לי עבודה אחראית במוסד צבורי נכבד, כי הלא אל

והמתכוננים לקבל את הרשיון לזה; כמו כן הייתי מחויב לבדוק את החולים שנחוץ היה להמשיך את שחרורם מעבודה; ולבסוף הייתי בודק את חולי הרוח העתידים להשלח אל בית החולים המיועד לזה בקלנוייה²¹ ואת החולים מבין הנקראים לעבודת הצבא.

העבודה בפוליקליניקה, כאשר אפשר להסיק על סמך הפרטים הנ"ל, היתה מרובה ורב גונית, - ואני התמכרתי אל עבודה זו בלב ונפש ומלאתי את תפקידי וכל אשר נקטו עלי באמת ובתמים ובמרץ, עד כי הפקתי רצון מכל מבקרי המוסד הזה, - ומבקרים לא חסרו: תכופות היו באים אל הפוליקליניקה נציגי המפלגה המקומית ואורחים נכבדים מקובנה, מוילנא ואפילו מסס"ר.

ואולם הצלחתי זו עלתה בידי במחיר יקר מאד. בימים הראשונים לחודש ינואר (שנת 1941), כאשר הקור גבר בארץ, ואני יצאתי פעם אחת החוצה וכל גופי היה מכוסה זיעה מחמת עבודה קשה וזכור דברים עם אחד מחברי הרופאים, שהנהגתו [התנהגותו] בפוליקליניקה לא שוותה הוד מיוחד על המוסד (רופא רוסי שהיה חוזר [מחזר] אחרי האחיות בחוס מיוחד), אחזתני צינה, ודלקת עצבי רגלי השמאלית וידי הימנית תקפתני והפילה אותי למשכב על ערש דוי. ענני וכאבי היו כל כך נוראים, שהייתי ממש נושך את שפתי וחורק בשני בכדי שלא אצעק בקול רם. שבועות שלמים נדדה שנה מעיני מפני יסורי, - שכל תנועת גווי היתה מגבירה אותם, ולא יכלתי לא לשכב כראוי ולא לשבת. המחלה הזאת רתקה אותי אל מטתי במשך של ששה שבועות: שלשה שבועות התהפכתי על ערש דוי בביתי ושלשה שבועות שכבתי בבית חולים בוילנא ששם הייתי מקבל את "הזרמים [הגלים] הקצרים" עד אשר התקופה החדה של מחלתי עברה, - ואולם שרידי מחלתי זו הרגיזו אותי עוד זמן רב אמנם לא בצורה חדה. ומענין לציין שעד היום לא השתחררתי עוד כלה ממחלתי זו ומזמן לזמן חש אני גם עכשיו כאב וחולשה באברים שנפגעו אז - זכר לימים ההם שלמרות מחלתי בכמה-בכמה היו טובים מאלה! עכשיו אפפנו חבלי מות וחשך יושפנו [יאפיל עלינו, עפ"י תהלים קלט 11] - ואז! איזו תקוות מזהירות שעשעו אותנו ומלאו את כל ישותנו!

ראוי לציין שאל יסורי הגוף שהסבה לי מחלתי נוספו עוד יסורי הנפש קשים ונוראים. אצלי נתאמת הכלל שאין חבוש מתיר עצמו מבית האסורים ושאיין רופא מעלה ארוכה לעצמו. הרופא בעצמו יכול בנקל להוציא משפט מעוקל על מחלתו הוא בנטותו לחומרה ובחטטו בידעותיו למצוא את התסבכות היותר קשות והיותר נדירות. ישנה מחלת עצבים הנובעת מלקויו של חוט השדרה והבאה יחד עם מעוט הדם וחוסר החומץ המלחי בקיבה. המחלה הזאת המכונה בשם "מיאליטיס פוניקולריס" [Meailitis Funicularis] הנה קשה מאוד ואין לה תקנה. האיש שתקפה אותו המחלה המסוכנת הזאת הנהו עפה"ר [על פי הרוב] בן מות בזמן קרוב. היות שחצר החומץ המלחי בקיבה הנני זה שנים רבות, והנתוח [והבדיקה] של דמי הראה שחלקו היותר נכבד - ההימוגלובין - נמצא בכמות בלתי מספקת ופחותה מהראוי, לכן שני סמני המחלה הנזכרת כבר קימים אצלי זה מכבר. ועכשיו נוספה עוד מחלת העצבים "אורגנית". לפיכך החלטתי שהמחלה האנושה הנ"ל תקפה אותי וששנות חיי ספורות. יתר על כן הייתי בטוח שעד יום מותי הממשמש ובא "בְּעֶלְאָ וּבְזֶמֶן קָרִיב" [מהרה ובזמן קרוב] אשאר נטול כשרון העבודה "אינווליד" [נכה]. ואסון כזה קרני כשני חדשים אחרי אשר ההצלחה האירה אלי פניה, ואני קבלתי משרה שיכלה להמציא לי כבוד ויקר וגם משכורת הגונה.

נכון נעשתה הצעה זו בידיעתם; שנית קווייתי שהמשרה הזאת תתן לי את האפשרות להחליף כוח במדה ידועה אחרי העבודה הקשה במשך של שנים רבות בבית החולים. תשובתי החיובית התקבלה בשביעת רצון, ותיכף היתה נכונה הקומבינציה [התחבולה]: לא עבר זמן רב, ואני והד"ר ד. הוזמנו יחדיו אל לשכת מחלקת שמירת הבריאות השולאית ומנהלה הד"ר יסייטיס, כנהוג בימי שלטון הדיקטטורה, הודיעני בטון מוחלט שאינו מניח מקום לכל ערעור, שאני נמנית למנהל הפוליקליניקה המרכזית והד"ר ד. למנהל המחלקות למחלות הפנימיות והמתדבקות בבית החולים העירוני, זאת אומרת לממלא מקומי. שנינו היינו שבעי רצון מאד: הד"ר ד. קיבל סוף כל סוף משרה שאלה שאף מיום היותו לרופא, באשר היה סמוך ובטוח שיוכל לעבוד שם עבודה מדעית כביכול, ושנית האמין תמיד שהרפוי בבית חולים מעלה באמת ארוכה כמעט בלי יוצא מן הכלל ויכול להיות "בדוק ומנוסה", ואני כאמור הייתי שבע רצון מהעובדה שנציגי המפלגה סמכו עלי לשים על שכמי משרה כל כך נכבדה ואחראית כהנהלת כמעט כל העזרה המדיצינית האמבולטורית בעיר, ובפרט שהמשכורת הנה יותר גדולה מאשר בביה"ח והעבודה תהיה אל נכון יותר קלה מהנהלת שתי מחלקות יחד עם הקונסולטציה [ייעוץ] ביתר המחלקות.

אחרי כן נמצא ששנינו שגינו ברואה [על פי ישעיהו כח 7] והיינו צפויים במדה ידועה אל אכזבה אי נעימה. עבודת הרפוי בבית חולים הנה אל נכון הרבה יותר פוריה ועקבית, באשר אפשר לבדוק את החולה פעמים אחדות במתינות ובתשומת לב הראויה, ולהתבונן אל החליפות והתמורות המתהוות במצבו. ערך רב יש גם לאפשרות להשתמש בתוצאות החקירות והנתוחים של הלבדורטוריה [המעבדה] הנמצאה בכל בית חולים הגון. אבל אליבא דאמת רק רופא צעיר חסר נסיון יכל לשער שאין למעלה מהרפוי בבית חולים, תחת אשר לפעמים האוירה הביתית, סביבת קרובי החולה, טפולם והשגחתם מועילים הרבה יותר מבית החולים, וחולה מסוכן שאין לו תקנה בבית לא ימצאנה עפה"ר [על פי הרוב] גם בבית החולים. אמנם אם בראש המוסד עומד פרופסור מפורסם או בכלל רופא בר סמכא "דגול מרבבה", גורלם של הרבה חולים אפשר שישונה לטוב, - אבל אם רופא צעיר ובעל נסיון בלתי מספיק יהיה הדן היחידי, הפוסק האחרון בבית החולים, אז צפוי הוא אל אכזבות מרובות, ותכופות הנהו מרגיש קושי, אי נעימות ורגשי אחריות מטרידים ומרגיזים. בתנאים כאלה העבודה המדעית מאן דְּכָר שְׁמָה. [מי יזכור את שמה] העבודה הפשוטה היום-יומית גוזלת את כל הפנאי ואת כל תשומת הלב. ושאיפת הד"ר ד. לעבודה מדעית נשארה מעל [לשווא, עפ"י איוב כא 34] ובפְּרִיסָה [העיתונות] המדיצינית לא הופיע אפילו מאמר אחד - מעשה ידיו.

וטעותי אני היתה עוד יותר מרה, כי תקויתי למצוא עבודה יותר קלה בפוליקליניקה ומרגוע מעמלי במשך של שש עשרה שנה וחצי בביה"ח אבדה והיתה מפח נפש. אני נפלתי במערבולת שְׁצַפְתָּנִי ככדור וטלטלתי אל כל עבר. העבודה בפוליקליניקה הסתעפה במדה כזו, שלא יכלתי לשערה מראש. בפוליקליניקה כאמור היו מחלקות כמעט לכל מקצועי הרפואה היותר נכבדים וגם לבורטוריה [מעבדה] הגונה. גם קבינטי גדול לרפוי השנים סודר בה, ועוד נספחו אליה שתי אמבולטוריות של מסבי [סביבות] העיר, וכל זה דרש הנהלה והשגחה. יתר על כן, עלי היתה שומה לסדר את אשמורות הלילה של הרופאים והאחיות - עבודה קשה ומסובכה המעורה בצורך "לנהוג את הנשיאות ברמים" ולזרוק מרה במסרבים לעבוד בלילה אף כי רק פעם או פעמים בחודש. כ"כ [כמו כן] היה עלי להיות היושב ראש בוועדה לשלוח חולים מחברי האגודות הפרופסיונליות אל סנטוריות [בתי הבראה] ומעיני הרפואה השונים בליטא ובסס"ר, להיות היושב ראש בוועדה לבקורת מצב הבריאות של "הנהגים"

²¹ עם העיירה בה שכן המוסד לרפוי חולי הנפש, כ- 70 ק"מ דרומית-מערבית לקובנה/

פרובוקטור [סוכן-מתחזה], שכיר הבלשת הצרית.²² מעניין לציין שפעמים אחדות נפגשתי את סולוביוב. אחרי התודעי אליו והוא הראה לי תמיד חבה יתירה, בפרט בשעת הקונצרט של בית הספר המוסיקלי, שאחר ההפסקה הראשונה שבלינו יחדו, הזמינני לשבת על ידו יחדו עם הדיריגטור של בית הספר מצד הבימה, ושניהם התפלאו על "מבינותי" במוסיקה.

המפלגה כבדתני פעם אחת בשליחות מיוחדת: יחד עם חוקר הדין של נ.ק.ו.ד. שמו עלי לנסוע לינייסקי [Joninskis]²³ ולחסל את החרמת הקביניט [חדר העבודה] ולשכת הרינטגין של הד"ר ונייטיקנס, שהיה אז בבית האסורים ונשלח אחרי כן לרוסיה כשונא המשטר החדש (הוא עבד בצבא, בגדוד של "זאב הברזל" [Gelezinis Vilkas] הפשיסטי). יארכו הדברים לספר בפרוטרוט ע"א [על אודות] החסול הזה ואת אשר התעלל חוקר הדין באשת הד"ר הזה כחתול בעכבר. במהרה - במהרה עברה התקופה המזהירה ההיא, ואנחנו נשארו לאנחות תחת הסנדל המסומר של הרשעים.

3. כניסת בני אל האוניברסיטה הליטאית

חביבים עלי אפילו היסורים של תקופת הבולשביקים בעירנו, וכאלו אני מוצא קורת רוח בנתי את הפרטים של הצרות שהסבו לנו הבולשביקים, אני עומד בפרוטרוט על הצד השלילי של שלטונם ומדגיש אותו. אבל בהבליטי את הצללים יעשה יותר בהיר האור, והצד החיובי של שלטון הבולשביקים יעשה יותר בולט, - אם המגרעות ספורות, אין מספר ליתרונות, תחת אשר השלטון האשכנזי [הגרמני] הנהו כולו חיב, אם אפילו השלטון הבולשבי אינו כולו זכאי.

מלבד ענויי הגוף והנפש שהסבו לי מחלת עצבי והדיגנוזה [האבחנה] המדומה והכוזבת וגם ענין פטורי מביה"ח, שהשאירו עמוק-עמוק בקרבי ולאורך ימים רשמים שדכאו אותי לבלי חוק, הוכיחי עוד מכה נצחת בימי שלטון הבולשביקים, שאף כי לא ארכה זמן רב ותוצאותיה המכאיבות חלפו מהר, אבל בשעתה זעזעה כל כך את נפשי, עד כי אפילו אחרי שהסערה קמה לדממה נשאר עוד בנבכי נפשי משקע מטריד ומרגיז, וזכר אי נעים שלא במהרה נמחה. כוונתי לדחית בקשת בני להתקבל אל האוניברסיטה בוויילנא. היות שבני חסר נטיה למקצוע הרפואה ולבו לא הלך אחרי מעשה אביו, החליט ללמוד ולחקור לדעת את הלמודים שענינו אותו כבר בהיותו עוד תלמיד הגימנסיה, היינו ההיסטוריה והספרות החביבות עליו מאוד. לכן הגיש בקשה שיקבלו אותו אל הפקולטה ההומניטרית [של מדעי הרוח] של האוניברסיטה הוויילנאית אל מחלקת ההיסטוריה שהיתה את נפשו ללמוד לשמה, בלי כל מחשבה תחילה ע"א [על אודות] קריירה ומצב בחיים לעתיד לבוא, ובפרט שהוא היה עוד צעיר לימים, בן שמונה עשרה שנה. במשטר הקודם, האנטישמי "הסמיטואי"²⁴, כאשר היו אומרים אחרי כן, היו מגבילים את כניסת היהודים למחלקת הרפואה באוניברסיטה כפי האפשר, ומפני הגזירה שעורך דין צריך מקודם לעבוד בבית המשפט שלש שנים ננעלה מאליה גם דלת מחלקת המשפטים בפני היהודים, - אבל ביחס אל יתר מחלקות האוניברסיטה שלמבקריהן אינו שמור עושר מסויים, ושהקריירה של הגומרים את המחלקות האלה אינה כדאית לעורר קנאה של התחרות אצל האזרחים, - לא נהגו הגבלות, ולכן בקשה כזו של בני לא דחו אל נכון במשטר ההוא. והנה

ההכרה הזאת דכאה ועכרה את רוחי לבלי חוק, ובחשבי על אדות אשתי החולה ובני הצעיר שישארו בלי משען ומקור מחיה שפכתי לא מעט דמעות במסתרים.

בוויילנא נוכחתי לדעת שהדיגנוזה [האבחנה הרפואית] שלי היתה לאשרי כוזבת, ומצבי החל ללכת הלך וטוב והראה את כחשי על פני, וגם הפרופסור הפולני וחברו הנורולוג שטפלו בי אמצו את רוחי בהבטחתם שרק בדלקת העצבים פשוטה עסקין. ואולם למרות הכול השאירה טעוטי בנפשי עקבות עמוקות, שהיו כעין הוספה לצרות ולצוקות שעברו עלי ועל משפחת רעיתי בימים שבאו אחרי כן, בתקופה הקצרה של שלטון הבולשביקים אצלנו. ואולם מדי דברי בצרות של תקופת הבולשביקים לא אוכל להתאפק מהעיר מאה פעם ואחת שכל אלה הצרות הן כאין וכאפס מול ענויינו בחומר וברוח בתקופת העמלקים החדשים עם המן זמננו בראש. אבל האמת נתנה להאמר שהצרות והצוקות בתקופת שלטון הבולשביקים הספיקו במדה ידועה להפך הרבה אנשים לנכאי רוח [שפלי רוח, תהלים לד 19] ונרגזי עצבים עוד לפני בוא התקופה האשכנזית [הגרמנית] היותר איומה בדברי ימינו ושלא היתה לעולמים כמוה, נושאת חותם של שאיפה לעקור ולהפך משרש אומה שלמה בלי יוצא מן הכלל, באשר מן שחיתותנו ויקרא כב 25] כביכול בדמנו.

צדקה עשה הקדוש ברוך הוא עם רבים מקרבנו, שהבולשביקים היו חסרי "קדרים", ולכן היו מוכרחים לפנות אל אנשים שונים אפילו חשודים בבורגניות ועל כל פנים אל אנשים שלכתחילה לא היו אנשי שלומם. את העובדה הזאת חזיתי מבשרי: בתחילה החליטו להסיר אותי מעל כני בבית החולים בשביל נגע הציונות שפשה בי, וסוף וסוף כלו בהחלטה לשים עלי משרה הרבה יותר נכבדה והרבה יותר אחראית: הנהלת כל הרפוי האמבולטורי בשוולי! למעלה מכל ספק שהד"ר יסייטס המליץ עלי לפני מנהלי המפלגה והד"ר ל-ן בעל כרחו ענה אמן, כאשר נמצא, שאין מועמד יותר הגון ממני לנהל את הפוליקליניקה, ואז גם הד"ר בר. סגני העיד אל נכון שיחסי אל הבולשביקים הנהו במדה מסוימת חיובי. בפרט מפני אחי ויתר בני משפחתי בסס"ר, אבל אם כל הדברים האלה היו עלולים לחפות על עוונותי בימים עברו הנה חוסר הקדרים היה הדחיפה הראשונה לשים לב לאיש שנמצא בו פסול כמוני.

ונציגי הקומפרטיה בשוולי השלימו אתי בהמשך הזמן. הדברים הגיעו לידי כך, שכאשר עמדה על הפרק בקומפרטיה שאלת שמירת הבריאות בשוולי והתקונים הדרושים במקצוע זה הוזמנתי גם אני לשיבת הועד עם הד"רים יסייטס, ל-ן והתכשיט פ. שם היתה לי ההזדמנות להתודע אל "ראשי השיבוטות" של המפלגה בשוולי: סולוביוב [Soloviev] הראש והראשון, איש נעים וחביב מאוד, בעל רגש חזק של צדק ומשפט לפי המושג הישן ולא החדש; יורגיס [Jurgis], איש בעל פנים גסים, בלתי נעימים ביותר, אבל גם כן איש ישר ובעל השכלה ידועה, אסיר פוליטי במשך של שנים רבות וחבר קנאי למפלגה; סליוויץ [Slevicius] - "תוצרת" שוולי, - חוסר מגזע משפחה בזויה, אסיר פוליטי במשך של שבע שנים, - צעיר בעל כשרונות שהספיק להתפתח בבית האסורים במדה ידועה: הוא רכש לו ידיעות בשפה הליטאית וכו' - אבל יחד עם זה ירש קורטוב מאביו, סבל גס, הדיוט ועז פנים. בין הנוכחים נמצא גם ראש העיריה החדש וולפיס [Ulpis] וסגנו, אנשים קלי הערך, - היו עוד אנשים אחדים שנעלמו מזכרוני. השתתפותי בשיבה זו הוכיחתני בעליל עד כמה לקויה ההוצאה אל הפועל של המשטר החדש, כאשר הכל נעשה בחפזון ובלי אנשים מוכנים מראש לתפקידם. אמנם מה שנוגע לי לא נכשלו באיש שאינו מהוגן ואת תפקידי מלאתי כאמור לעיל באמונה ובמסירות, אבל אפשר ואפשר היה להכשל, ועל צד האמת יצאה פעם אחת תקלה גדולה, כאשר המועמד להבחר לסיים [פרלמנט] שהמפלגה סמכה עליו את ידה, נמצא אחרי כן

²² הקיסרית. בימים של טרם המהפכה הקומוניסטית.

²³ ר' הערה 6.

²⁴ משום שמו של הנשיא השליש [Antanas Smetona] בין השנים 1926 עד אמצע יוני 1940.

שלעצמאות של המדינות הקטנות אין ממשות ושכל רוח שאינה מצויה עלולה לערער אותן עד היסוד. אבל מאידך גיסא למדנו לדעת שדבר אחד נשאר קיים לעד ואינו מאבד את ערכו לעולם, היינו: ההתערות בארץ המולדת, ישיבת הקבע על הקרקע, גם בימי ממשלת הבולשיביקים וגם עכשיו בימי שלטון הרשע התחשבו ומתחשבים את [עם] האזרחים. רב מנינו ורב בנינו של העם הליטאי נשאר על מקומו ולא נָשָׁל ולא נָגַשׁ מעל אדמתו. וארץ המולדת כמה היא מכפרת עוון! כל אלה שנכשלו בנטייתם אל הבולשיביקים ובמלאם אצלם תפקידים פעילים שונים, קבלו אפילו מהרשעים סליחה, מחילה וכפרה באמתלא שהבולשיביקים הוליכו אותם שולל, התעו אותם או כפו אותם. ככה התנהגו עם אזרחי ארץ מולדת, עם האוכלוסיה העקרת היושבת על אדמתה. אמנם היחס של האשכנזים [הגרמנים] אלינו היה שונה לגמרי אפילו בארץ אבותינו, אבל אפשר להניח שלו היתה לנו ארץ מולדת, לא הגיעו הדברים לידי כך מצד האשכנזים [הגרמנים], ולו באו לידי התנגשות אתנו, כי אז היושבים תחת "גפנם ותחת תאנתם" נשארו אל נכון לשבת תחתם, כי גם הכובשים מעוניינים שהארץ הכבושה לא תחרב לגמרי, ושהאויב יוכל לנצל אותה כפי האפשר.

אמנם כן! אשרי העם שיש לו ארץ מולדת! טובה פת חרבה ואומנות ובפרט עבודת האדמה בארץ אבות ממקצוע מדעי והון רב בגולה, בארצות נכריות שהננו שם זרים ומיותרים וכל מעשינו ובניינו הנם קורי עכביש, שכנעת בהם רוח שאינה מצויה לא יכירם מקומם. האמתיות האלה הן תמימות ובנליות מאד, אבל בשעת קלקלתנו ומצוקות נפשנו הן נובעות מעמקי הלב בפשטותן ומערומיותן. חבל-חבל שבנו לא עלה לארץ, כאשר היתה האפשרות. אמנם הפרידה מבנו יחידנו היתה קשה מאוד עלינו ובפרט על אשתי החולה, אבל בימינו אלה טעמנו כבר טעם הפרידה ממנו פעמים אחדות ובפרט שהפרידה היתה כרוכה לפעמים בסכנת אבדן וכליה, ואנחנו נשאנו בדומיה.

הריקטור של האוניברסיטה הווילנאית היה הפרופסור מיכאל בירז'יזקא [Birziska, שמו הפרטי: Vaclovas]²⁵ (הוא מכחן עד היום במשרתו זו). הוא הנהו מפורסם כאיש הגון, פטריוט ליטאי בלתי שוביניסטון, ובמדה ידועה אידיאליסטון. לי היו נקודות מגע אחדות אתו שיכלו לשמש בתור "פתחון פה" ואמתלא לפנות אליו. הוא, כמו יתר שני אחיו, פרופסורים גם הם, גמר את חוק למודיו בגימנסיה השוולאית, שגם אני קבלתי שם תעודת בגרות בתור אַקסטיירן. אחיו הצעיר היה מכר ומודע לאחי הצעיר שהגיע גם כן לדרגת פרופסור במוסקובה. יתר על כן אביו היה רופא בעירה וַיקְשְׁנַי [Viekšniai]²⁶ הסמוכה לשוול, ולא אחת הזמינני לבקר אתו יחדיו את חוליו - קונסיליוס בלעז - ופעם אחת כאשר חלה את חליו למות בדקתי גם אותו בעצמי. לרגלי הפרטים האלה החלטתי לנסוע לוויילנא ולהשתדל לפני הריקטור בכבודי ובעצמי ע"א [על אודות] קבלת בני אל האוניברסיטה.

בנפשי קננה תקוה חזקה שהשתדלותי תעשה פרי אצל האיש רך המזג והעדין, אבל לא יכלתי לשער בנפשי מראש שהוצאת השתדלותי אל הפועל תעלה לי כל כך בקושי ותסב לי לא מעט עגמת נפש. ארבעה ימים הייתי אנוס לחכות עד אשר עלתה בידי להתקבל ע"י הריקטור לראיון. ובמשך צפיתי הארוכה, למרות תקותי החזקה ובטחוני בהצלחת השתדלותו, היו בכל זאת מרגיזים אותי הפקפוק וההיסוס בתוצאותיה הטובות, וכל אלה יחד עם קוצר הרוח דכדכו את נפשי כל כך, עד שהייתי ממש חולה באלה ארבעת ימי התוחלת הממושכה.

במשטר החדש שהביא אתו חרות ושוויון, צדק ומשפט השיבו ריקס פני צעיר השואף למדע בלי כל פניות של קרייריזם ודחו את בקשתו להכנס אל האוניברסיטה. אלא מאי? מצאו שהוא הנהו בנו של בורגני ולכן היה גורלו כגורלם של הרבה צעירים, בני אבות חשודים בבורגניות, ושנשארו בשביל זה חוץ מכתלי בתי המדרש הגבוהים. עוד הפעם נתקלנו בשיטה החביבה להנקם בעד העבר ולפקוד עוון אבות על בנים. האוניברסיטה העמידה דבר על חזקתו, שרופא הנהו בורגני בן בורגני בן אבות עשירים שהיה לאל ידם להמציא חנוך לבניהם והשכלה גבוהה. ויהי בקבלי את הידיעה המרגיזה שדחו את בקשת בני להכנס אל האוניברסיטה התכוון ממש לבי מכאב, כאלו סָלוֹן מְמָאִיר [יחזקאל כח 24] נדקר בו, וענויי נפשי היו קשים מאד. העובדה הזאת היתה מכאיבה ביחוד, באשר שנה תמימה ללא עבודה אבדה כבר לבני, אחרי גמרו את הגמנסיה. הוא הביא את השנה הזאת לקרבן לטובת הכלל, אף כי לאמתו של דבר "הכלל" לא בקש מידו מכול וכול להביא את הקרבן הזה, ואפשר להניח שהוא היה למותר לגמרי. תעמלני השומר הצעיר משכו אותו אחריהם ויהפכו אותו בהמשך הזמן "למשולחם" ושמו עליו להיות גולה ממקום למקום וליסד סניפים וקנים, שמשם תצא תעמולה בין הצעירים למאוס בלמודים ובקריירה מדעית ולבחור בעליה לארץ אבותינו לשם בנינה. תעמולה זו היתה אל נכון מיותרת, ובכדי איבד בני את זמנו וכשרונותיו במשך של שנה שלמה והפך עורף אל הלמודים, כי על צד האמת לו היתה היכולת אז להגר לארץ אבותינו כי אז רב הצעירים מהרו לצאת דחופים ומבוהלים בלי כל תעמולה מהארץ שהחלה להצר את רגלי יהודיה, - מצב הדברים כשהוא לעצמו היה התעמולן היותר מהיר. ראוי להודות על האמת, שלמרות מצבה ורגזה של רעיתי לרגלי בטלת בנינו מלמודיו, אני בעצמי לא התרעמתי וללא התרגזתי ביותר בשביל הדבר הזה. בנינו היה עוד צעיר לימים ותלוי בדעתנו. אני חפצתי שהוא ירכש לו נסיון בחיים ושיעשה פחות או יותר עצמאי, ילמד ברשות עצמו, וראוי היה להוציא על זה שנה. כ"כ [כמו כן] הייתי בטוח שהבטלה תהיה אליו סוף סוף למשא ושבשנה הבאה יפנה אל נכון מחדש אל הלמודים. וכאשר שערתי מראש כן היה: כעבור זמן ידוע בחלה נפשו בחיי הנדודים והבטלה והחליט להתמכר מחדש בכל לבו אל הלמודים. לא מעט הועיל להחלטה זו השנוי שחל בכל תנאי החיים ומצב הדברים עם בוא הבולשיביקים, כשהרעיון על אדות עליה לארץ אבותינו נדחה בהכרח מבלי יכולת להוציאו אל הפועל. ולכן עם התחלת שנת הלמודים הגיש בני את הבקשה אל האוניברסיטה, - ופתאום - והנה מתלאה! [צרה, מלאכי א 13] הבקשה נדחתה! סכנה גדולה נשקפה אז לבני להשאר רחוק מהלמודים לכל ימי חייו, לו אבדו לבני עוד שנה אחת וחצי, כי אז היה מחויב למלא את חובת עבודת הצבא, ואז נשאר בהכרח עוד שתי שנים רצופות ללא תורה ומדע, ואחר הפסקה של יותר מארבע שנים אבד לו לגמרי ההרגל ללמודים - אבדה שאינה חוזרת. וכשאני לעצמי אדיר חפצי היה אז ליצור לבני מצב בחיים כבעל מקצוע מדעי ולכחפ"ח [ולכל הפחות] כבעל אומנות נפשית [מתחום מדעי הרוח] שאליה הוא נושא את נפשו. ואם אמנם הוא בחר במקצוע שאינו מבטיח עתיד מזהיר בנוגע לצד החמרי, אבל אם יצטיין ויעשה חייל במקצוע שחשקה נפשו, דבר שאינו מוטל בספק מפני כשרונותיו ושקידתו, גם אז יראה עולמו בחייו, הלא כל המצטיין באיזה מקצוע שהוא והנהו יותר מבינוני, אשרוה וטוב לו תמיד.

כך היה אז בימים הראשונים הטובים מהלך מחשבותי, והאכזבה הביאתני לידי יאוש גמור, עד כי דחית בקשת בני נראתה לי אז כאסון, כטרגדיה. מה רחוק הנהו עכשיו מהלך מחשבותי הזה מהמציאות המרה! עכשיו לרגלי המאורעות שהתרחשו בעולמנו מה מאוד השתנתה הפסיכולוגיה אצלנו! לקח טוב נתנה לנו ההיסטוריה. מצד אחד נוכחנו לדעת

²⁵ 1884-1956, ביבליוגרף והסטוריון. דיקן הפקולטה למשפט בקאונס משנת 1923 ואח"כ גם בן-לניוס
²⁶ שנת 1940-1941.
²⁸ כ- 65 ק"מ צפונית-מערבית לשבלי.

עשיתי את חג ראש השנה חול, ואור ליום הראשון של החג שחל ביום ו', באתי לוויילנא בתקותי שהריקטור יקבל אותי ביום המחרת בבוקר, ביום השבת, אחד הימים הנועדים לקבלת המבקרים בלשכתו עם איזו בקשה. ומה מאוד נפעמתי בקבלי תשובה משומר הסף שהריקטור נסע לקובנה [Kaunas] ושהוא ישוב הנה רק ביום השני. העבודה בפוליקליניקה דרשה את נוכחותי וכ"כ [כמו כן] הנה הישיבה בוויילנא ימים אחדים רצופים היתה כרוכה באי נעימות ואי נוחיות, באשר בימים ההם נתקבל חוזר מהמיניסטרים [לשכת השר] לבריאות העם האוסר על הרופאים לעזוב את משרתם ולהעדר במקומות עבודתם בלי רשיון המיניסטור, ואת התפקיד הזה מלא אז הדי"ר כהן, קפדן ופידנט, ולו פגשני במקרה בוויילנא, כי אז "שקלתי לקמטרפסי" [קבילתי עונש] והוא יכול לדקדק אתי כחוט השערה, כי הוא רחוק מאד מהיות איש טוב ומיטיב וסלחן. ואולם אני קווייתי שהמקרה לא יאנה לידי את הכבוד והעונג להפגש אתו בוויילנא, ולכן הסחתי את דעתי לזמן-מה מהטרדות המחכות לי בפוליקליניקה ובעל כרחי גמרתי אומר להשאר בוויילנא עד היום השני.

הרושם שעשתה עלי עכשיו העיר וויילנא, שבה ביליתי בימים עברו שתי שנים ממבחר שנות חיי, הנהו ענין בפני עצמו ולא זה המקום לעמוד על פרטיו; בדרך כלל אפשר לציין שמה שנוגע לחיצוניותה חלו בה הרבה שנויים לטובה, אבל החיים הפנימיים לא התפתחו בהתאמה אל צורתה החיצונית. אגב אורחא ארשום שבמשך שלשת ימי שבתי בוויילנא בקרתי את תלמידי לשעבר, חיים מורגנשטיין, שלפני כארבעים שנה הסתופפתי בצל קורת ביתם בתור מורם ומחנכם. מה רב ההבדל ומה מאוד שונו פני הדברים לרעה! במקום הדירה הנאה והמרווחה לפני, העושר והמותרות ביד רחבה, נמצאה עכשיו כל המשפחה בשני חדרים צרים עם מטבח קטן שחקצו להם בבית החומה הגדול שלהם שהלאימו. חותם של עניות וירידה היה טבוע בכול. האב מת, האם - אשה טובת שכל ומלאה חיים בשכר הימים, הנה עכשיו זקנה חולה, - תלמידי הבכור, נטול יזמה ואמץ לב תמיד, נשאר רווק באימים בלי משלח יד למצב בחיים. אחיו הצעיר מי שהיה מנהל העסקים שנשארו אחרי מות האב, נשאר עכשיו גם כן בלי עבודה "ועסקי משפחה" מסובכים ואומללים השתרגו עליו; המצב המעורר רגשי חמלה של המשפחה הזאת שהצטינה בימים עברו בעשרה ושירדה פלאים בפרט אחרי הלאמת בית החומה והמנסרת [המינסרה] שלהם שהיו מקור מחיתם בשנים האחרונות, - כל זה עכר מאוד את רוחי והיה כחוספה לשברון לבי "מצרת הבן" שלי.

פרט אחד שאמנם אינו ענין לכאן תציקני רוחי לרשום פה בקצור נמרץ. בבקרי את משפחת מורגנשטרן נפגשתי את אחת מאחיותיה שבשכר הימים, לפני כארבעים שנה, וכמעט התאהבתי בה וחזרתי אחריה בכל חום הנעורים; עלמה צעירה בת שמונה עשרה שנה יפהפיה ורעננה, עליזה ומלאה ששון חיים, נהפכה בהמשך הזמן "לפרת הבשן", לאשה שמנה נטולת כל ענין. הבטתי לאחור על התקופה הארוכה שעברה, באתי חשבון עם נפשי: נוכחתי שגם אני זקנתי ומבלי הִשָּׁג אפילו חצי תאוותי, - ולבי היה עלי דוי.

ענויי נפשי היו לבלי חוק בראותי איך בני התאב דַּע [דעת] והעורג אל הלימודים כצמא למים נשאר מחוץ לכתלי האוניברסיטה. סובבנו בחוצות העיר ופגשנו אחדים מחבריו שבתור בני פרולטריים נתקבלו כבר אל האוניברסיטה והתחילו מבקרים את שעורי הפרופיסורים. כלתה נפשי לראות באיזו תשומת לב וקנאה מסותרת אזנו נעשתה כאפרסכת לשמוע את התוכן של הרצאות מעניינות אחדות של הפרופיסורים שמסר לו אחד מחבריו. את הרגעים המכאיבים והמרגיזים האלה לא במהרה אשכח.

ביום השני בבוקר הקדמתי ללכת אל לשכת הריקטור. מסרתי את כרטיסי אל המשרת להגישו אל הריקטור, ואני נשארתי בפרוזדור לחכות לתורי אם אחרים קדמוני. עברו שעות אחדות, וקבלת המבקרים לא התחילה באשר הריקטור לא היה בכלל בלשכתו. בין כך הגיעה שעת הצהרים; המשרת צלצל אל מעון הריקטור, ויקבל תשובה שהריקטור לא שב עוד עד היום מקובנה [Kaunas], שענינים נכבדים אחדים עצרוהו שם עד יום המחרת, ואז ישוב הביתה לוויילנא. יאושי גדל מאוד, כי גם אל שלושת הימים נשארתי בוויילנא בלי רשיון כאמור לעיל, והעדרי בפוליקליניקה זמן רב יכול לגרור תסבכות שונות בלתי נעימות. לכן החלטתי לנסוע הביתה לכל הפחות ליום אחד ולשוב לוויילנא ביום השלישי בלילה בכדי להתיצב לפני הריקטור ביום הרביעי בבוקר. את בני עזבתי בוויילנא ממש לאנחות, ואני בעצמי שבתי לשוולי ברוח נְכוּאָה [נכאח]. שם התראיתי את הדי"ר יסייטס, ראש מחלקת הבריאות, בארתי לו את סבת העדרי, סדרתי את הענינים התכופים בפוליקליניקה, וביום השלישי בלילה שבתי לוויילנא. אני התכוונתי לשוחח את הריקטור ארוכות ובפרוטרוט; נסחתי במחשבה תחילה את מהלך השיחה ותכנה, הצטידתי בתעודותי ובמאמרי שנדפסו בשפה הליטאית בשערי בנפשי שאמצא בהם חפץ, - וביום הרביעי בבקר הופעתי סוף סוף לפני הריקטור מזוין בכל מה שלקחתי אתי משוולי, בכדי שתהיה לי היכולת להבליט את יתרונותי ולהתפאר בפני איש שאינו מכיר אותי ושגורלו ועתידו של בני תלויים בדעתו, כמו שנואלתי אז להאמין.

הריקטור קבל אותי תיכף בסבר פנים יפות. לזה הועילה אל נכון העובדה שהריקטור חשב את עצמו ליוצא עיר שוולי ומכרטיסי ראה שדבר לו עם איש הנושא משרה כבודה באותה העיר. אגב אורחא את כרטיסי מסר המשרת לריקטור ביום השלישי כאשר הוא שב מקובנה [Kaunas], ואני כאמור הייתי אז בשוולי, וכמובן לא הופעתי בלשכתו באותו היום, אז שאל את המשרת על אדויתי. בתשובה על הבעת תמהוני ותלונתי בקשר עם דחית בקשת בני להכנס אל האוניברסיטה וחשבת פניו ריקס, הודיעני הריקטור שאל המחלקה ההומניטרית [של מדעי הרוח] של האוניברסיטה הגישו כשמונה מאות בקשות, תחת אשר רק שלש מאות מקומות פנויים ישנם שם, ויותר משלוש מאות תלמידים חדשים אי אפשר לקבל שמה. בתנאים כאלה היה הכרח לדקדק כחוט השערה את המועמדים, לשים לב ביחוד אל מוצאם ולתת את הבכורה לבני פרולטריים אמתיים. זאת ועוד אחרת; בוועדה לקבלת הסטודנטים משתתפים גם באי כוחה של הקומפרטיה בוויילנא ולהם יש ידיעות פחות או יותר מפורטות ע"א [על אודות] המבקשים להכנס אל האוניברסיטה; ידיעות כאלה נתקבלו מערים רבות ואל נכון גם משוולי. ראוי לציין - הוסיף הריקטור - שהיהודים הנם קפדנים והם מדקדקים בנוגע לאחיזתם בני עמם הרבה-הרבה יותר מעמים אחרים. הריקטור הרשה לעצמו לגעת בפרטים "שאין מגלים אלא לצנועים", ובין יתר הדברים הודיעני שהוא נוכח לדעת שביחס אל אחדים אם ינסה לעמוד על דעתו ולהכנס בעובי הקורה יוכל [עלול] לסכן את האוניברסיטה. ומה שנוגע בפרטות לבקשת בני שנדחתה הנה ראשית כל קבלו אל נכון נציגי הקומפרטיה המשתתפים בוועדה ידיעות ע"א [על אודות] שיכותי אל מפלגה חשודה ("כן, הייתי חבר ההסתדרות הציונית בשוולי", אמרת). ושנית בראות חברי הקוממיסיה [ועדה] באַנקיטה [שאלון] שהגיש בני יחדיו את בקשתו, שאני אביו גמרתי את הפקולטה לרפואה בפריז, הניחו תיכף את הבקשה הצידה, בבואם לידי מסקנה שאם כתייתי את רגלי למקום תורה רחוק כפריז, תחת אשר בארץ השכנה, בגרמניה, ישנם בתי מדרש הרפואה די והותר, אין זאת כי אם מוצאי הנהו ממשפחת בורגנים עשירים, ואל נכון היה לאל ידי לבלות את שנות למודי בנעימים בעיר

המפורסמת שהישיבה בה דורשת סכומים הגונים. אחרי הדברים האלה ראיתי את עצמי אנוס לספר לריקטור בקצור נמרץ את תולדותי כדלקמן.

נולדתי במשפחה רבת-בנים (שבעה במספר) של "מלמד" יהודי ואופת לחם, משפחה של עניים מרודים. חנוך קבלתי בילדותי ובבחרותי יהודי מסורתי במלוא מובן המלה: בחדרים וישיבות ובהתאם למשאת נפשם של אבותי, יהודים מאמינים מהדור הישן, התכוננתי להיות לרב בישראל ומלאתי כרסי בתלמוד ובספרות הרבנית. ואולם רוח ההשכלה וחופש הרוח החלו לחדור גם אל הישיבות, מבצרי החנוך והחיים ע"פ [על פי] הנוסחא הישנה, אז החלתי גם אני לשקוד על למודי חול, אף כי באחור זמן קצת, וכעבור זמן ידוע הצלחתי לקבל תעודת מורה בתי ספר למתחילים. התעודה הזאת נתנה לי את האפשרות לקבל משרת מורה בתלמוד תורה השוולאי, בית ספר מאושר מהממשלה. בבית הספר הזה עבדתי שש שנים, ובהמשך העת ההיא התכוננתי בהדרגה לקבל תעודת בגרות. ובכן עמדתי על המבחן על יד הגימנסיה השוולאית פעמים אחדות ואחר קבלי תעודת ארבע מחלקות, ואחד של שש מחלקות הצלחתי סוף סוף לקבל תעודת בגרות שאליה כל כך נשאתי נפשי. מלבד עבודתי הקשה בתלמוד-תורה עמלתי לא מעט לשם בחינותי. על שקידתי ועל עמלי הרב אחרי גמרי את עבודתי בבית הספר תוכל להעיד העובדה שבעד ידיעותי בשפה הרוסית וספרותה קבלתי את הציון חמשה,²⁷ למרות היותי מתלמד מעצמי הבא מן החוץ להבחן - אקסטירן בלע"ז, - ולמרות העובדה שהמורה לשפה הרוסית וספרותה ארחהגילסקי ("דימיטרי" מלא אחרי הריקטור את שמו של המורה הזה היה גם מורה) לא הצטיין, - ראוי להודות על האמת - באהבה יתרה ליהודים, "בפילוסופיות". אחרי קבלי את תעודת הבגרות עזבתי את משרתי בבית התלמוד תורה והחלתי לעסוק בהוראה פרטית, באשר היא היתה מביאה לי שכר הרבה יותר טוב מהמשכורת של מורה בבית ספר עממי, בית ספר נמוך צבורי ("בין תלמידותי - הבלעתי בנעימה - היתה גם בת הגרף זובוב מגינקוני" [Ginkunai]²⁸ מכרו הטוב של הריקטור). שתי שנים שלמות הייתי מוכרח להשאר עוד בשוולי ולתת שעורים פרטיים בכדי שאוכל לחסוך סכום כסף מסוים שיתן לי את היכולת להוציא אל הפועל את שאיפתי לנסוע לחוץ לארץ ולהכנס שם לבית מדרש גבוה, באשר מאמצי להכנס ברוסיה הצרית אל האוניברסיטה נשארו מעל [לשווא, עפ"י איוב כא 34]. כעבור שתי שנות עבודתי בתור מורה פרטי ובידי עלתה לצבור סכום כסף ידוע נסעתי לפריז, מקום מגורי אחת מאחיותי הנשואות, בתקוותי "להסתופף בצל קורתה" וכו'. בפריז מצאתי את אחותי חולה מסוכנת, שלא יכלה מכול וכול לתמוך בידי, ואני החלתי להיות חיי סטודנט עני במלוא מובן המילה. שתי שנים נהניתי בקמצנות נפרזה ובצמצום מחסכוני הזעום, וכאשר כלתה פרוטה מן הכיס ידעתי עוני ומחסור של סטודנט עני בארץ נכריה נטול תמיכה חמרית, והייתי אנוס גם בפריז לעסוק בהוראה פרטית. הטפתי לקח לאחדים בשפה הלטינית ולאחדים בלמודי הקורס הראשון של הפקולטה למידיצינה "הפ.ס.ג." המפורסם הקשה והמסובך בפרט בעד יוצאי חו"ל. אחי הצעיר שהתרועע את אחיו הצעיר של הריקטור גמר את לימודי הרפואה בדורפט [Tartu, באסטוניה], השתקע בנובו-אליקסנדרובסק; והמלחמה העולמית טלטלה אותו לסס"ר, - שם מצא תנאים נאותים להשתלם והגיע למדרגת פרופיסור מפורסם במקצוע של "ההגינה לעבודה", ואני אחרי גמרי את חוק למודי בבית המדרש לרפואה בפריז שבתי לארץ מולדתי לליטא. פה כמובן

²⁷ הציונים היו ערוכים מ-1 עד 5, כאשר '5' הוא הגבוה, מצויין.

²⁸ אחחה. כבר שבפאתי צפון-מזרח העיר שבלי, שבעליה מן האריסטוקרטיה הרוסית. ברבות הימים נתערו בני המשפחה בחברה הליטאית.

נשארתי בתור רופא פשוט, ואולם אני מתאמץ כפי האפשר לבלי השאר בתור "כתבן של ריצפיטים" [מירשמים] גרידא: מזמן לזמן מטפל אני בשאלות מדעיות שונות והנני מדפיס מאמרי מדע בכתבי עת שונים. על טיב מאמרי שנדפסו יוכל לתת עדותו, למשל, מכתבו של עורך הירחון "קולטורה" [Kultura] רדווילס [Radvilas] אלי, אחרי קראו בירחון "מידיצינה" [Medicina] את מאמרי "היהודים והמידיצינה". הוא כתב אלי שמצא במאמר הזה הרבה ידיעות המלאות ענין גם בעד קוראים שאינם רופאים. לכן הוא מבקש ממני לכתוב בעד הירחון "קולטורה" מאמר על הנושא שנעתי בו במאמרי הנ"ל, היינו: "הרפואה בכתבי הקודש". אני מלאתי את חפצו זה, ומאמרי נדפס בשתי חוברות "הקולטורה". אגב אורחא לרגלי המאמר הזה נודמנתי לפונדק אחד ספרותי עם הקומיסר להשכלה ווינצלובה [Venclova], כי באחת החוברות המכילות את מאמרי "הרפואה בכתבי הקודש" נדפס גם מאמר פרי עטו. "השתמשתי לרעה" בותרנותו של הריקטור ובתשומת לבו לספורי הארוך יותר מדי והראיתי לו את תעודת הבגרות שלי, מכתבו של קורסקס=רדווילס, חוברות ה"קולטורה" ואוסף מאמרי בשפה הליטאית שנדפסו ב"מידיצינה". אחרי אשר הריקטור העיף עין על כל החומר שהצטידתי בו בנסעי לוויילא ואשר הוכיח את אמתת דברי בראיות ממשיות, בקשתי סליחה מאתו על אשר אני מרשה לעצמי להשתמש לרעה בתשומת לבו הנדיבה והעירונית שאני הולך לשים קץ לשיחתי הארוכה בעוד מלים אחדות. אמנם לא חפצתי להראות כיהודי טרדן, אבל גורלו של בני העביר אותי ממש על דעתי ואלץ אותי לצאת מגדרי ולהגדיש את הסאה, ובפרט שכל זה עשיתי ברשיון [רשות] הריקטור שהתענין בספורי והקשיב בשים לב. מענין לציין שבשעת שיחתנו הארוכה שויתי לנפשי את קוצר הרוח של יתר המבקרים המחכים בפרוזדור. ובכן המשכתי את ספורי, כפי האפשר בקצור נמרץ ובהשמטות. "עכשיו אמרתי" הנני רופא בא בימים, חולני, בלי חוץ, עד כי לא יכולתי לבנות לי דירה על חלקה שיש לי בשוולי זה כעשר שנים. אמנם רואה אני שכר לא רע בעמלי, אבל אשתי הנה חולה אנושה, ומחלתה הדורשת נסיעות תכופות לחוץ לארץ ולמרכזי הרפואה עולה לי בדמים מרובים. תקוותי היחידה היתה שבני ימשיך את המסורת של משפחתנו וישקוד על הלמודים שנפשו חשקה בהם עוד בגימנסיה, היינו: ההסטוריה והשפות, שהצטיין בהם כתלמיד היותר משובח. לבסוף ספרתי לריקטור שאביו הזמין אותי פעמים אחדות אל עירתו להתייעץ אתי על אדות - קונסוליוס בלע"ז - ובפעם אחת אכלתי בבית הוריו ארוחת הערב ושוחחתי עם אמו על אדות בניה. את שיחתי הארוכה גמרתי בידיעה שרפאתי את אביו לפני מותו ובבקשה לעשות מה שביכלתו לטובת בני "בשם העבר וההווה". השיחה, שהריקטור שמע אותה בשים לב, עשתה עליו רושם נכר, ויעצני להגיש לו בקשה בשמי ולהטעים שם את כל הפרטים שספרתי לו. מהרתי למלא את עצתו ועוד באותו יום נסעתי הביתה מלא תקוה ובלב סמוך ובטוח שהענין יגמר בכי טוב. וכאשר לבי נבא לי כן היה: כעבור ימים אחדים הגיעתני הבשורה הטובה שבני נתקבל אל האוניברסיטה, ושמחתנו היתה לבלי חוק. לא קלינו [חיכינו, על פי מיכה א 12] ולא הרגשנו שיבואו ימים רעים ומרים. שאנחנו נהיה לסחי מאוס, לחלאת האדם, מורחקים לא רק מבתי מדרש החכמה ובתי הספר, כי אם "מהחברה האנושית" וכבושיה התרבותיים בכלל. פטורי ממשרתי ודחית בקשת בני, שתי גזרות שאמנם בטלו ולא גררו אחריהן כל תוצאות רעות בעדי, השאירו בכל זאת עמוק בנפשי רושם מכאיב שלא במהרה ימחה, וזכרם לא קטששו כלה אפילו הגזרות הרעות של הגרמנים. הוסף על זה עוד תוצאות מחלתי ואז תמונת עוני נפשי וגופי תהיה שלמה. ככה הולכים שחוח רב מנינם ורב בנינם של הנשואים לפליטה תחת נטל הצרות שתחילתן נעוצה בתקופת הבולשביקים ואחריתן מי יסורנה?

היהודים, שהשתתפותם במסחר ותעשייה בליטא היתה נכבדה ביותר, סבלו כמוקן מהמשרט הבולשיבי שכס אחד עם כל תושבי ליטא. עליהם עברה "כוס הגיונים" של הלאומות החרמה, מאסרים, "הרקה" [פינוי, גרוש]; עליהם עברה גם צרת הדירות הצפופות וההצטמצמות. הלאומיים שבנו כלו עיניהם מראות הרדיפות והנגישות ביחס אל התרבות העברית: סגירת בתי-הספר העבריים, הרחקת הספרים העבריים מהספריה, מאסרי העומדים בראש המפלגות הלאומיות וכדומה - וקדידי קנה עובדה [בי היה המעשה], שהייתי לדון בגניזה כתב-יד של ספר רב הכמות שכתבתי עברית מפחד פן ימצאוהו אצלי - עוון שאין לו כפרה, באשר השפה העברית, לפי דעת הייבסיקים,²⁹ הנה חדורה רוח אנטיבולוציוני ואדיקות דתית(!) ונושאת חותם אצילות ואנטידימוקרטיזם(!). זולת זה הנה התוכן של ספרי מתאר באופן חיובי אחד ממנהיגי ה"בונד"³⁰ והנהו רצוף אהבה לציונות, וזה הלא פסול לכל הדעות. הקיצור: הרבה סבלנו כיהודים וכלאומיים מהמשרט הבולשיבי, בכל זאת ותרנו על כל המועקות והבלגנו על הפגעים הרעים ונשאנו בדומיה את קרבנו של מצבנו הכלכלי ושל התרבות העברית. הכל היה כאילו מחול; הכול כאלו הפיק רצון מאתנו, באשר ידענו [על פי ירמיהו כט 24], שאלמלי הבולשיביקים, כי אז היינו לפרות [על פי איכה ד 10] לשני החיות הטורפות המקומיות זה מכבר והיינו בהקדם למרמס למגף שכנו המערבי, שאנחנו מרגישים אותו כל כך כעת. בימי הבולשיביקים אחרי כל האי-נעימות והמועקות לא היינו לכהפ"ח [לכל הפחות] צפויים אל סכנת הרג ואבדן בידי מרצחים באופן אכזרי שלא היה לעולמים: באדישות וקור רוח, בחשבון והדרגה. אדרבה, רבים מאתנו "עלו לגדולה" וקבלו משרות נכבדות עם משכרת הגונה. יתר על כן, כולנו הרגשנו את עצמנו כאנשים. כבעלי כבוד אנושי, כאזרחים בעל זכויות שלמות, אם היינו חפים מפשע הבורגוניות והספיקולציה [ספסרות], ובעד בנינו היו פתוחות דלתות בתי הספר ובתי מדרש החכמה ורבים מהם היו מקבלים תמיכה הגונה. ולכן העדפנו כמוקן את המשרט הבולשיבי על פני הליטאים והאשכנזים [והגרמנים], למרות העובדה שסבלנו, כאמור, יותר מכל האוכלוסיה הליטאית, אפילו יותר מבעלי האחויות והאכרים העשירים - "האגרופים",³¹ יען כי להם הלא השאירו לכל אחד 30 היקטרים [300 דונם] אדמה והבנינים הדרושים, מה שאין כן היהודים העשירים שיצאו נקיים מנכסיהם והוצגו ככלי ריק. ובכל זאת החרשנו, ורבים מאתנו חשבו את עצמם למאוששים ובצדק. כי בחשוואה עם תקופת הצרה והתוכחה שבאתנו אחרי כן, היינו אז כמו בגן עדן.

4. ערב המלחמה

והקץ לממשל הבולשיביקים בליטא הלך וקרר מבלי משים ומבלי דעת השדרות הרחבות שימי הממשלה הזאת ספורות. ברם בספירות העליונות ידעו כבר שהמלחמה בין סס"ר ואשכנז [וגרמניה] ממשמשת ובאה ולכן רמזו המנהיגים למשרתיהם עושי רצונם שעת להתכונן אל המאורעות נכבדי הערך ההולכים להתרחש אפשר בקרב הימים. קודם כל דבר רמזו שנחץ לקדם את פני הרעה ולהרחיק את סכנת "הקולונה החמישית" [הגיס החמישי], כלומר האנשים החשודים היכולים להווסף על שונאיהן של הבולשיביקים, כאשר "יתקראנה

²⁹ הסקציה היהודית - ייבסיקיה סקציה - במפלגה הקומוניסטית, שדחתה את הלשון העברית וכל שעולה ממנה מכול וכול.

³⁰ "בונד", קיצור השם ביידיש: יידישער אַרבעטער-בונד אין רוסלאנד, ליטע און פוילן - ברית-פועלים יהודית ברוסיה, ליטא ופוילן. נוסדה רשמית ב 1897.

³¹ תרגום לשם הנודף "קולאקיס", מן הרוסית.

מלחמה". הכוונה היתה נכונה ורצויה, אבל פה נשתנה ההופעה הקודמת: חוסר אנשים מתאימים ומביני דבר לחוציא אל הפועל את המעשים הדרושים באופן נאות ותכליתי. ברם מה עשו הארחי ופרחי? ואיך מלאו את השליחות הזאת? אור ליום הארבעה עשר לחודש יוני [1941] התכנסו במעון הקומפרטיה כל חברי המפלגה הפעילים והנלווים אליהם, כשודדי לילה במערת פריצים, ויזמינו מספר מסוים של חיילים אדומים ויעשו זוגות-זוגות חקר [מפלגה] וחיל אדום. ואז באה ונהיתה גולת הכותרת לכל אכזריות בולשיביקי הקרת ומעלליהם הזרים חסרי ההגיון וההכרחיות: באמצע הלילה נפוצו הזוגות בכל העיר ויתפרצו אל מעונות היהודים הבורגניים לשעבר והנוצרים החשודים בקונטריבולוציה, ויאסרו את הסוחרים והחנוונים שנתדלדלו ואת הפקידים שנפטרו [שפטרו] קודם ממשרותיהם, אותם ואת משפחותיהם, ואם לא מצאו את אבות המשפחה הסתפקו בבני הבית: הנשים והטף, ואת כולם אסרו במרכבות מסע מיועדות להובלת סוסים ושוורים, שהיו מוכנות מראש בתחנה. במרכבות האלה סגרו אנשים ונשים, צעירים וצעירות, מחונכים ומנומסים יחדיו, והם היו אנוסים לעשות את צרכיהם בפני כל הנוכחים בחור שבאמצע הקרקע של המרכבה, ודי בזיון וקצף! לכל האסירים הרשו הבולשיביקים לקחת רק חפצים אחדים, ויתר חפציהם עם הרהיטים וכלי הבית והמטבח סגרו על מסגר במעונות של "המוקקים" [המגורשים], אחרי ערכם רשימות כביכול, ושמו חותם על הדלתות, עד אשר יבואו לקחת את הכול לטובת אוצר הממשלה.

בין יתר המשפחות שנאסרו באותו ליל קצרות [חרון אף מחולל פורענויות, על פי איוב כא 30] נמצאה גם משפחת גיסנו זילברמן. גיסנו בעצמו שגורש מבית החרושת שלו "האָקֶג השןלי", עבד בקובנה כפועל פשוט. בבית נשארו אשתו, אחות רעיתי, פולה, אשה יפה ומתנגדרת, משועבדה למודה [אופנה] "אָמוֹנָה צֶלִי תוֹלֶע" [על פי איכה ד 5], כאשה עשירה; בנה הבכור, צעיר בעל כשרונות, שכבן בורגנים לא נתקבל אל האוניברסיטה ונכנס אל האינסטיטוט למסחר, - מקלט לכל בני הבורגנים שנשארו מחוץ לכתלי האוניברסיטה, - ובנה הצעיר, תלמיד מצוין של הגמנסיה העברית. בשעה החמישית בבקר העירו את שלשתם משנתם ונכנסו אל מעונם קָנִיִּים, גיסו של קָלִיבִּץ, מראשי הקברניטים של בולשיביקי שוילי, וחיל אדום, ויאסרו את כולם מבלי הגד להם מאומה ע"א [על אודות] סבת המאסר ותוצאותיו. הם חשבו ששולחים אותם אל בית האסורים, כי הלא בורגנים הם הראויים לכל עונש, ולכן לא לקחו אתם מאומה ויעזבו את מעונם בבגדי קיץ ובידים ריקות. השליחים מצאו אצל גיסתנו פולה, 3,000 רובלים ויתנו לה 1,000 רובל ואת השאר שמו בכיסם, דבר שהבלשת הצארית לא הרשתה לעצמה לעשות בימים עברו, אבל מה שהיה אסור לפקדי הצאר לוקחי השוחד והשיכורים, היה מותר לשליחי בולשיביקי הקרת בליטא, כוללגנים³² שהספיקו לחפוך עורם ולא טבעם, ובפרט כאשר היה להם שיח ושיג את בורגנים שבעדם לית דין ולית דיין. על אדות האסון הזה הודענו באותו יום את גיסנו. הוא מהר לבוא מקובנה והתמכר [והתמסר] בעצמו אל פקידות הבולשיביקים, והיא ברב חסדה מלאה את בקשתו להושיבו באותה המרכבה, ששם נמצאו אשתו ושני בניו. הלילות היו אז קרים והאסירים רעדו מקור במרכבות להובלת בהמות, והשומרים ששמו עליהם התנהגו אתם כאת פושעים נוראים ומסוכנים מבלי הרשות להביא להם בגדים חמים; יתר על כן אפילו להם לאכול ומים לשתות היו מרשים בקושי להביא להם. אז התעוררה רעיתי בעלת היזמה ואומץ הלב ותחל "להרעיש עולם". היא רצה מפקיד לפקיד, היתה אצל סולוביוב ראש הקומפרטיה השןלית, איש ישר וחביב; אצל

³² שם משפחה אינדי שהוסב לבריון מתפרע וכי"ב.

באחדות האל כמו האיסלם. עכשו אבד לגמרי ערכה של תרופה זו. עכשו ההלכה היא כסגן האופיציר [היטלר, ימ"ש] שפסק שתורת טשימבירלין וסיעתו ע"א [על אודות] הגזעים המשובחים והפגומים, הנעלים והנחותים, הנה אמת ויציב, ושהמארה הנה בדם היהודים ושהנם נוכלים ורמאים מטבעם, באשר בשביל דמם וגזעם הם אינם יכולים להיות אחרת. ולכן אין להם תקנה, אלא השמדה מתחת השמים, או על פי נוסח ליטא: כדורי הפרטיזנים והרובים,³⁶ אלה הפראים וחיות הטרף לעת מצוא.

עכשו אלה התריסים נגוזו ועברו, ולכן תקופתנו מצטיינת לרעה מכל התקופות הרעות שעברו עלינו.

והבולשיביקים כאלו לא חלו ולא הרגישו שעוד מעט יעזבו את ליטא דחופים ומבוהלים כנסים מן המערכה. הם המשיכו את מפעליהם הכבירים כלא היה דבר והתכוונו לסדר רשימה חדשה הרבה יותר רחבה משונאי הריבולוציה, העתידים גם כן להשלה משולי ומספיק [סביבותיה] כחבריהם שקדמו אותם שנשלחו כבר לסס"ר בשבעה עשר לחדש יוני. סליוויץ הידוע אמר שאת הבורגנים נחוץ לבער "כאשר יבצר הקלל" [על פי מלכים א' יד 10], ושראוי להתנהג אתם כאת כלבים שוטים. ואת הפסק הזה התעתד הוא וחבריו לקיים בשלמות. יודעי דבר מוסרים שברשימה החדשה של הקונטרריבולוציים נמצאו בין יתר החשודים כמעט כל רופאי שוולי חוץ מהד"רים יסייטס, איבינסקי, ליווין, ברומברג ואפשר גם דיריקטורוביץ. השערוריה של ההרקה [הגירוש] הראשונה הנשפית והפתאומית של הבורגנים ואויבי המהפכה עוד לא נתנה לחברים³⁷ השקלאים די ספוקס, ונפשו השוקקה לבלות את כל הבורגנים חיים לא ידעה עוד שבעה [על פי ישעיהו נו 11]. אבל הם לא הספיקו להוציא אל הפועל את מזימות לבס ההולל, כמו שלא הספיקו ליהנות מרכוש אלה שהורקו [שגורשו], שהיה לשלל לפרטיזנים ולשוערים. ואולי חבל שההרקה [שהגירוש] השניה לא יצאה אל הפועל, כי אל נכון מצבם של אלה היהודים שהובלו אל יערות עד וערבות קרח של סיביריה הרבה יותר נעים ונוח מאשר מצבנו אנו. אמנם הם סובלים בלי ספק קור וכפן, ואחדים מהם גם אימת הפצצות תבעתם, והצעירים הנם אל נכון מגויסים, אבל בוז וקלון וחבלי מות מידי מרצחים האופפים אותנו ושואפים לבלותנו בלי הרף, כל זה אינם יודעים אל נכון.

5. ראשית המלחמה

המאורעות בשןלי בארבעת ימי המלחמה הראשונים, לפני כניסת האשכנזים הנה, מתארים את מצב הרוח של המפלגה ושל האוכלוסיה בכלל תחת השפעת התחלת המלחמה. אל התכונות השליליות של המשטר הבולשיבי שייכת "הכתבנות" הרשמית היתרה: "חוזרים" עם פקודות, הוראות, דרישות, שהיו שוטפים את כל המוסדות כמעט מדי יום ביומו. הוסף לזה האנקיטות [שאלונים] הסטטסטיקה, העצות הטובות והכללים השונים בכתב ובדפוס, אז יהיה קל להבין שהמוסדות השונים היו ממש "טובעים בניר". לפעמים לא היו חולמות הפקודות וההוראות השונות את תנאי קיומם של מוסדותינו במקומותינו אנו והיו גוררות אחריהן ספקות והיסוסים שהיו דורשים ביאורים ובירור דברים. לרגלי ספקות כאלה ושאלות שונות שדרשו פתרונות וגם לרגלי החפץ להתבונן אל הסדרים השוררים במוסדות

³⁶ ה"פרטיזנים": חבורות מחתרת מזוינות נגד המשטר הסובייטי בתחילה ורוצחי היהודים אחר כך. ה"רובים" מליטאית - לשון יחיד: saulys חברי הגדודים הלאומיים על-פי יומרתם ושותפים לעת זו ברצח היהודים על פי מעשיהם. ור' הערה 14.

³⁷ הנחת המחבר היא, שהכרעה בעניינים הרבה היתה שמורה בידי חברי המפלגה המקומיים.

הרפואה בסס"ר, החליט יסייטס, ראש מחלקת שמירת הבריאות בשוולי, לנסוע למוסקבה ולהעצר שם כעשרה ימים. לעת העדרו של ד"ר יסייטס בשוולי, השאיר בתור ממלא מקומו את הד"ר ל.

ביום העשרים ושנים לחודש יוני, ביום הראשון לשבוע, בבוקר, נתקבל מהד"ר ל. צו על ידי הטיליפון שכל הרופאים העובדים בפוליקליניקה המרכזית ובאמבולטריות של מסיבי [סביבות] העיר - סניפי הפוליקליניקה -- יתאספו אל הפוליקליניקה. כעבור זמן ידוע, אחרי אשר כל הרופאים הספיקו להתאסף, הופיע הד"ר ל. בלוית סגן הקומנדנט [המפקד] של העיר, שניהם ערנים ונרגזים קצת ובאופן חגיגי הודיעו שהמלחמה בין סס"ר ואשכנז [וגרמניה] החלה ושהיו כבר שש התקפות אוויריות ושגם פצועים ישנם כבר. כמנהל הפוליקליניקה נסיתי להעיר שאין מן הצורך להשאיר פה את כל הרופאים ושהעיר תשאר בלי עזרה מידיצינית נחוצה. פה נהיה דבר שלא שערתי מראש. הד"ר ל. הראה תיכף לדעת שבשעת חירום עסקין ושרושה עכשיו משמעת צבאית. הוא העמיד פנים של נגיד ומצוה שאין להרהר אחריו ויקרא בקול רם: "כן אני מצוה: וחסלו!" ככה הראה לדעת שהוא נכון לעמוד על משמרתו ביד חזקה כיאות לרגע ובפרט לנוכחותו של סגן הקומנדנט. הנעימה המחלטה והצבאית והפזיזות היתרה עוררו בקרבי צחוק, אבל אני שמתי יד לפה וגמרתי ברגע רציני זה לבלי קפח את מרותו ופעילותו של הממיליאון [הזיקית] הזה ולבלי קנתר [קנטר] אותו בנוכחותו של הפקיד הצבאי. ואולם כעבור שעות אחדות נמלך הד"ר ל. ושם לב להערתי, ויצוה על הרופאים שאינם דרושים עכשיו בפוליקליניקה לעזוב אותה. ככה התחלב בכדי והראה לדעת שהתחלת המלחמה כבר הביאה אותו לידי ערוביאה ובלבול המוח. ברם גם הוא ממשובחי המנהיגים כביכול לא היה מוכן ומכשר לתפקידו, גם הוא היה כלף [חליף] לשעה והיה מן הראשונים שעשו אחרי כן "ניברח" [לפי המבטא האידי] כדבעי [כמו שצריך].

והד"ר יסייטס כיון את השעה לשוב הביתה. ביום הכרזת המלחמה היה כבר בלטיביה והספיק בעוד מועד לעבור את גבול ליטא ולשוב לארץ מולדתו, ארץ המולדת המכפרת עוון והמשכיחה את העבר המלא חשד, אם עסקין באזרח, בבן המולדת הידוע לעות דבר [לעשות דבר בעתו. על פי ישעיהו נ 4] ולחסתגל אל דרישות הרגע. הנהגת [התנהגותו] יסייטס ביחס אל הבולשיביקים וחזרתו [וחיזוריו] אחריהם נמחו כעב והוא עלה לגדולה מחדש, ומשרתו הקודמת חכתה לו. כאילו לא היה דבר, כי הלא בן נאמן לארץ מולדתו הנהו, וכל מה שעשה לשמה ולטובתה עשה. כן! ארץ המולדת! מה גדול ערכה בעד הכלל ובעד הפרט!

והמלחמה נטשה בכל תקפה על כל החזית האשכנזית [הגרמנית]-ליטאית. אמנם העיר שןולי לאשרנו לא נכללה בחזית, אבל פצצות בודדות נפלו גם פה ומסביב נשמעו יריות מרעידות לב. בבתים אחדים נפלה דליקה, ודיריהם נפצעו, ביניהם היו אחדים שנפצעו קשה מרסיסי פצצות וחיהם היו בסכנה. פצועים כאלה שלחנו אל בית החולים, וחיותר קלים קבלו עזרה ותחבושת בפוליקליניקה. המלחמה הפילה אימה ופחד על האוכלוסיה היהודית החל מהיום הראשון: אנחנו כאלו הרגשנו שרעה נגד פנינו, ורבים מאתנו התכוונו לשים לדרך פעמיהם ולבקש מקלט בכפרים וביחוד בעיירות הסמוכות לגבול לטביה. גם מנהיגי הקומפרטיה "לבשו חרדות" והחלו לדאוג לחייהם היקרים, וגורלם של בעלי המשרות השונות שאינם חברי המפלגה, אם הרוסים יסוגו אחור, לא ענינו אותם כלל, והם לא נסו להמציא אלה הצפויים אל סכנה אמצעי הצלה לעת מצוא.

באותו יום בערב גברו יריות כלי התותח וזריקת הפצצות במסבי (סביבות) העיר. כמעט כל התושבים היהודים, העצבנים והנרגזים ביותר, מהרו להסתתר במרתף המרווח של האינסטיטוט למסחר, וגם במרתף של הפוליקליניקה התאסף המון רב, ורובם עמוסי כרים וכסתות להכין להם משכבים. הצפיפות היתה גדולה, האוויר היה מחניק, הבהלה שתקפה את כולנו היתה נוראה, וכל יריה חֶסֶדָה חֵיל נִרְצָה [חלחלה; על פי תהלים מח 7].

ביום השני עשתה לה כנפים השמועה שהאשכנזים [הגרמנים] כבשו את טורגין [Taurage]³⁸ שעלתה על המוקד, ושהם הולכים וקרבים אל קילמי [Kelme]³⁹ שגם בה שלחו הרוסים אש, ושהרוסים נסוגים אחור מכל החזית. אז החלטתי לנסות דבר אל סולוביוב, מנהיגם הראשי של בולשיביקי שולי, איש ישר ונאור, ולשמוע את דעתו על אדות האפשרות להריק [לפנות] את הפקידים היהודים שסכנה גדולה תרחף על ראשם, אם יפלו בידי האשכנזים. הלכתי אל מעון הקומפרטיה, אבל תקותי לחדור אל לשכת סולוביוב נשארה מעל [היתה לשווא]. שומר הסף היה מצווה ועומד לתת את רשות הכניסה רק לבעלי כרטיסי הקומפרטיה. בגשתי אל מעון הקומפרטיה נוכחתי לדעת, איך החברים הנכבדים דואגים להבטיח את חייהם היקרים, וגורלם של יתר הפקידים העובדים במוסדות השונים של המשטר החדש, לא איכפת להם; בשווי ממעון הקומפרטיה כלעומת שבאתי ראיתי והנה על יד הבית אוטובוס גדול מלא ככלוב משרתי הקומפרטיה ובני ביתם ואוטובוס למשא הנועד כנראה לחפצי הנמלטים. צעדתי צעדים אחדים לעברו של רחוב "דנור" [Dvaro]⁴⁰ והנה בקרן זווית של הרחוב זו רחוב "אוסרוס" [Ausros]⁴¹ עומד אוטומוביל קל ועל פתחו עומדים די"ר ל. ופ. וגם פיטרוסקס [Petrauskas] מנהל מחלקת הכספים. ויהי אך נגשתי אליהם והנה שני "התכשיטים" הראשונים מהרו להכנס אל האוטומוביל פנימה. פ. כמו תמיד לא השגיח בי, בציוני הארור, וכאלו לא ראני, והדי"ר ל. כבדני בלחיצת יד ועל שאלתי על אדות גורלה של הפוליקליניקה ענני, שהרופאים יכולים ללכת הביתה, ותוך כדי דבור סגרו את דלתות האוטומוביל בעדם, - ודרך צלחה! ואני נשארתי עומד תחתי ותוהה: אלה מנהיגך, מפלגת הבולשיביקים השולאית! משל למה הדבר דומה לרב החובל הנמלט על נפשו ראשון מספינה שנטרפה בים "ומשליך על ה' יחב הנוסעים". ברם על הגבול שקיל הדי"ר ל., כנראה, למקורפסיה [קיבל עונשו] על אשר מהר לנוס מן המערכה כאשר הסכנה מוטלת עוד בספק, ויהי אנוס לשוב לשולי. בערב צלצל פתאום אל הפוליקליניקה נִינְכָה לדעת שכל זמן שלא קבלנו הודעה רשמית לא שמענו לעצתו והוספנו למלא את תפקידנו והפוליקליניקה הוסיפה עוד להתקיים.

בין כך הלכה הלך וגבור חֶתִיתֶם של האשכנזים [הגרמנים] על האוכלוסיה השבלאית ובפרט, כמובן, על היהודים. ביום השני החלה בהלת המנוסה מהעיר. "החברים" נסו לעבר ינישקי⁴² בתקוותם לחדור אל סססי"ר דרך לטביה, ויתר האנשים שנפל עליהם פחד הפצצות נמלטו על נפשם לעירות ולכפרים במסבי [בסביבות] שולי. הרבה נשים וילדים נספחו גם אל משפחות הבולשיביקים מודעיהם ויחדו עמם עזבו את העיר. ביום השלישי עזב את העיר גם בית החולים הצבאי ויקח אתו את הדי"ר כְּקוֹזִין ומשפחתו. מוראים גדולים עברו על ראש

הנמלטים, באשר ההתקפות של האווירונים האשכנזים [הגרמנים] על הרכבות ויתר אמצעי הנסיעה לא פסקו ולא מעט חללים הפילו מבין הפליטים. גם מסילת הברזל נתקלקלה במקומות שונים והסכנה היתה גדולה, - אבל המנוסה מן העיר לא חדלה באשר לא היתה ברירה: האשכנזים [הגרמנים] הלכו הלך וקרוב ובאותה מדה הלך וגבר גם הפחד. הפְּלִיטָה [ההתפנות] לא היתה מכול וכול מסודרת ומאורגנת, ואיש לעברו תעה. ואולם ביחוד היו פני הנמלטים מועדות אל עבר לטביה, בעקבות "החברים", שכאמור לא דאגו אלא לעצמם והשאירו לברות [למאכל] לשני החיות הטורפות אפילו אנשים שהיו מסורים אליהם בלב ונפש. רק לא זכו עוד לקבל כרטיסי חברים, כמו למשל המנהל של בית החרשת "בָּטָס" [Batas], הנעל [המנהל של בית החרשת "הארג השולאית"]. זה האחרון פנה ביום השלישי אל קומנדנט [מפקד] העיר בבקשה לתת לו את האפשרות לעזוב את העיר, באשר לו היתה משרה נכבדה ובנו, אסיר פוליטי שנים רבות, היה חבר המרכז הבולשיבי הליטאי, ולכן צפוי הוא אל סכנת מות. אל מר ט-ס, המנהל של הארג השולאית, נלוו עוד אנשים אחדים ובתוכם הייתי גם אני, שאימת האשכנזים דחפתי, ושאל נכון בשום אופן לא עזבתי את העיר מבלי דעת מאומה ע"א [על אודות] גורלו של בני שנשאר בוויילא בלי אמצעים. אבל כמו שאומרים הרוסים: "שאלה אינה אסון, נסיון אינו עוון". חפצתי לכל הפחות לדעת, האם אפשר יהיה להמלט. כ"כ [כמו כן] הנה חלפה במוחי מחשבה זרה: הנסיעה מפה לוויילא הנה אי אפשרית, אולי שווה לנסוע ללטביה ומשם לחדור לוויילא - כמו שאומרים הבריות: "על יד פייטל [בהמשלה] לאדם שמהלך סחור סחור] לְבִי מְסוּתָא" [לבית המרחץ] - ולחפש את בננו יחידנו שדאגתנו לו הדריכתנו מנוחה והעבירה שנה מעיינו. קומנדנט [המפקד] העיר היה מבולבל, והוא שלח אותנו בלויית איש צבא אל קומנדנט התחנה [של הרכבת]. האחרון הבטיח עתה לתת בערב תשובה על אדות האפשרות לעזוב את שולי, כי לעת עתה אין רכבת והדרך מקולקלת. בערב צלצל לי ט-ס שהוא קבל מחקומנדנט תשובה ברורה: "אין מן הצורך לעזוב את העיר - באה עזרה, ואין כל סכנה, - שבו תחתכם והתענגו". הנוחם והמרגוע, שהמציא הקומנדנט לנו ושנמצאו אחרי כן מדומים ובלי כל יסוד, מעידים על הערבוביה והאנדרלמוסיה ששררו בעת ההיא אצל הבולשיביקים באינפורמציה ובהנהגה בכלל. ואולם לזה יש עדות וראיה יותר נאמנות. היות שהציאה מן הבית היתה אסורה אחר השעה השמינית בערב, הבטיחני הדי"ר ל. שהופיע מחדש על אופקנו כנגיד ומצוה להמציא לי רשיון ללכת בלילה ברחוב, שבתור רופא היה דרוש לחפצי. ביום השלישי נשארתי בפוליקליניקה כמנהלה הרשמי אחר הצהריים ולחברתי ארח גם הדי"ר הנדון להחיש עזרה בתור מנתח לפצועים לעת מצוא, - ושנינו חכינו לרשיון שהובטח. היום נטה לערוב, עברה השעה השמינית. הרשיון איננו ואנחנו נשארו כלואים בפוליקליניקה מבלי יכולת לצאת בלי רשיון. טלפנו הנה והנה, וימצא שהדי"ר ל. משתתף בישיבה בלתי פוסקת של חברי הקומפרטיה שנשארו עוד בעיר ושטכסו אל נכון עצה, איזו היא הדרך היותר נוחה ונאותה לעשות את ה"ויברח", ואיזו תהיה השעה היותר מכשרת להוציא את המנוסה אל הפועל. רעבים וצמאים וקצרי רוח החלונו לטלפן תכופות שיתנו לנו את היכולת לעזוב את הפוליקליניקה וללכת הביתה. בחצי השעה השתים עשרה בלילה הופיע סוף כל סוף הדי"ר ל. ובידו רשיונות לא פשוטים: הם נתקבלו בטכס (גדול) ונמסרו לנו בטכס גדול: הם חתומים בידי ראש חיל המשמר של העיר ונתונים בתנאי להחזיר אותם בבוקר. והמנהיגים לא חלו ולא הרגישו, כי בבוקר יהיו כבר הרחק-הרחק מְשׁוּנְלִי. ביד הדי"ר ל. היו גם רשיונות אחדים בעד רופאי בית החולים העירוני. הדי"ר ל. הלך שמה ואני לויתני עד רחוב מעוני. בדרכנו התענינתי לדעת, האם עלתה על הפרק בישיבת "החברים" השאלה ע"א [על

38 מרחק של 30 ק"מ מן הגבול הגרמני עם בואק מ-Tilsit. גם סְאָוֶרִיג בפי יהודיה.
39 כשישים ק"מ צפונית לסאווירג.

40 בליטאית: רחוב gatve- של האחוזה Dvaro;

41 שדרת השחך: Ausros; רחוב זה כקודמו מרכזיים בלב העיר.

42 זה היה הנתב הקצר ביותר מִשְׁבְּלֵי אל רִיגָה, הבירה הלטבית. פחות ממאה וחמישים ק"מ.

ליטאים, אלה הכפריים התמימים, כאשר השתחררו ממרותם של הבולשיביקים, החלו תיכף להראות את מלעותיהם וטלפיהם: הם חדלו למכור לפליטים מזון ומהעירה ליגומי [Lygumai], למשל, גרשו "השליטים", אולי על דעת עצמם, את כל היהודים הנמלטים שנמצאו שם, במשך של חצי שעה. פה קשה להתאפק מהשוואה: שיבת הפליטים היהודים לאבדן וכליון, ושיבת יסייטס אל ארץ מולדתו לקראת כבוד ויקר. התנגדות יסייטס בבולשיביות נשכחה ונסלחה לו, תחת אשר רוב הפליטים סוחרים ואנשי מעשה, שסבלו לא מעט מתגרת יד קשקשית הבורגנים, נענו אחרי כן בענויים קשים בבולשיביקים, או כאוהדיהם מצדדים בזכותם. כן ננעצו [נקלעו] כל היהודים במעגל הקוסמים הפושט צורה והלובש צורה והמתמיד להצר לנו ולשים מחנק לנפשנו: הרדיפות והנגישות ושליטת זכויות אנוש מעוררות אצל היהודים רגשי אהדה לבולשיביקים שאינם שמים פדות [מבדילים, על פי שמות ח 19] בין יהודים ולאומים אחרים, ומחלקים ליהודים זכויות אנושיות ואזרחיות שלמות וגם מבטיחים להם את חייהם, - ורגשי אהדה אלה לבולשיביקים גוררים מחדש נקם ושלם מידי משנאיהם ליהודים על נטיתם לבולשיביות וחוזר חלילה. כיוצא בזה רדיפותיו הבלתי רגילות של המן זמננו הביאו לידי מחאות של יהודי אמריקה ובתור גמול בעד המחאות האלה באו רדיפות חדשות שאין על עפר משלך. כך הוא מעגל הקוסמים [או הקסמים] המקיף את היהודים בלי מוצא ומפלט.

6. כניסת האשכנזים [הגרמנים] לשולי

ביום העשרים ושנים לחודש יוני הכרזה המלחמה וביום העשרים וששה בין הערבים ראינו פתאום מבעד לחלוננו אשכנזים [גרמנים] מטיילים על המדרכה! ראינו - וחשכו עינינו! מלבד שהפילו חתיתם עלינו באשר ידענו את יחסם אל היהודים ומה שעוללו לאחינו באשכנז [גרמניה] ובפולין, עוד גדל יאושנו לבלי חוק לרגלי העובדה שעם כניסת האשכנזים נקצרה אחת תקוות היותר מזהירות של היהודים. וכולנו נעצבנו אל לבנו כמתאבל אבל יחיד, כמתאבל על מות יקר שגוע בלי עת. השתעשענו בתקוה שהעמלקים יקבלו סוף כל סוף ענשם מידי הרוסים, וכאשר "תקראנה מלחמה", תוצאה הכרחית מכל מצב הדברים, ינוצחו אל נכון ע"י הצבא האדום המהולל בתשבחות, שאין כמוהו לגבורה בכל העולם, כמו שמעידים ומכריזים בלשון מדברת גדולות שירי העם והצבא של הבולשיביקים ושהאמנו בהם בכל נפשנו. ופתאום אכזבה כזו! מהלך מחשבותינו הנוגות, והמלאות יאוש נורא, היה אז כזה: "עשרים ושלש שנים התכוננו הרוסים למלחמת מגן ואולי גם למלחמת תנופה, חיו בחוסר כול, ערומים, יחפים ורעבים, החרימו רכוש תושביהם שאין ערוך לו; וכל זה הוציאו להגנת המולדת וזיונה, ומה שנעשה נעשה בקולי קולות ובהתפארות לבלי חוק ובאיומים נמרצים כלפי אלה שיהיו לגעת לרעה בסס"ר. חפצנו להאמין, שמנו מבטחנו בבולשיביקים, קוינו למצוא בהם מגן ומחסה מחמת המציק "המטורף", אחוז הפסיכוזה שבכול אשמים היהודים. שעשענו את נפשנו בתקוות נעימות, והנה מתקלצת [מלאכי א 13]! הכול גז חיש כחלום יעוף; השחצנים והמתפארים במה שאין בהם נסו מן המערכה כארנבות, וגבורת הטייסיים המשובחים והמפוארים כיותר נעלים בתבל נקשתה [יבשה] והיתה מאפץ [תקבל, על פי ישעיהו מא 24] תיכף אחרי ההתנגשות הראשונה. עינינו כלו מראות ולבנו התכווץ מהבין שאין מעצור לפני הערץ שכבש את כל מערב אירופא, ושבקרוב ינצח גם את המזרח, ואנחנו כאשר אבדנו

⁴⁰ ליגום, בפי היהודים, כשלושים ק"מ צפונית-מזרחית משבלי.

אודות] הרחקת [פינוי] הרופאים היהודים משולי. הד"ר ל. הודה שעל אדות אמצעי היציאה משולי בעד פקידים שונים לא דנו מכול וכול, יען כי אין כל אפשרות להוציא אל הפועל דבר כזה ולכן בשעת הסכנה מי שיש לו רגלים ירוץ, כמו שאומרים הצרפתים: "יציל את עצמו מי שיכול".

בלילה רעדה כל העיר מהירות התכופות; האשכנזים [הגרמנים] זרקו פצצות בלי הרף בחיל הרוסי הנסוג אחור על כל החזית. אימת מות תקפה את כל האוכלוסיה. הפצצות נזרקו אל נכון במרחק ידוע מן העיר, אבל הד רעשם הנורא נסר בחלל האוויר כאלו הכל מתחולל בתוך העיר. שכנינו יחדו עם הד"ר ב. והעו"ד ג. עם משפחותיהם השתטחו במסדרוננו על הרצפה ושכבו שם כל הלילה, כאילו השכיבה בין הכתלים יותר בטוחה. גם אנחנו עברנו מתדר המשכב אל חדר האוכל ונשכב על הדרגש שהנהו יותר רחוק מהחלון מאשר מיטותינו. ככה נהגנו כולנו בתמימות ילדותית בלי הגיון ותבונה, - כל זה מעיד על הפחד שהיינו כולנו שרויים בו.

אחרי לילה בלי שנה השכמתי בבוקר ביום הרביעי ואלך אל מעון הקומפרטיה. ובדעתי היה להתאמץ זאת הפעם ככל האפשר להתראות את סולוביוב ולדבר אתו על אדות גורלה של הפוליקליניקה. ויהי בגשתי אל מעון הקומפרטיה והנה תמונה עגומה לנגד עיני: כל הפתחים פתוחים לרווחה בלי כל שמירה, וכל החפץ יכול להכנס לפני ולפנים בלי כל מעצור. עמדתי רגעים אחדים תוהה ומשתאה, עד אשר נגש השוער, מכרי בשכבר הימים, באשר רפאתי את משפחתו, ומשתומם גם הוא הודיעני, שלא היה לו כל מושג מכל הנעשה פה בלילה, לפני בואו הנה. לרגלי בקשתי הכניסני אל קודש הקדשים. אל הלשכה של סולוביוב, שלא כל אדם היה זוכה לדרוך על מפתנה. הלשכה היתה ערוכה ומסודרת כאלו חתה לבעליה: על השולחן נמצאה מכונת דפוס מבריקה, טלפון, מכשירי כתיבה, ספרים, ובארון התנוססו לתפארה ספרי לינין וסטלין וספרי תעמולה שונים בשפה הרוסית. אחר הראני השוער את המדרגות המובילות אל המרתף של ההסקה המרכזית, והנה המדרגות מכוסות צרורות ומזוודות המתגולגלים בלי סדר. אלה החפצים נשארו אל נכון מפני חוסר מקום פנוי בעדם או משום חוסר פנאי לקחתם. ברם המנוסה היתה כנראה מהירה ופתאומית, ובשביל כך לא חספיקו לבער גם הרבה נירות, שכאשר נפלו אחרי כן בידי הבלשת הליטאית המיטו אסון על ראש אנשים רבים; גם השאירו, כאמור למעלה, הרבה אנשים שהיו נאמנים להם בלב ונפש וחתכו את גורלם לגווע בידי מעניהם. צא ולמד מכל המאורעות האלה, ובפרט הרשיונות בתנאי על מנת להחזירם למחר בבוקר, ותחתיהם חתום שר חיל המשמר של העיר שולי בכבודו ובעצמו, עד היכן היו לקויות אז האינפורמציה והאורגניזציה [ארגון] אצל הבולשיביקים בליטא, עד שלא ידעו אל מה הם צפויים בעוד שעה או שעתיים.

ובכן תמה ונשלמה הסדרה של הבולשיביות בשולי (וגם ביתר ערי ליטא) והדף היותר נורא בדברי ימינו-המלאים בכלל תאניה ואניה על אדות גולים ומעונים, קדושים ואנוסים, - החל להקלף ולהרצף ספורים מזעזעים עם תוכן העולה במוקצו על כל אשר עבר עלינו עד כה. כזכר לסוף שלטונם של הבולשיביקים היו אלה שנמלטו עם האחרונים או בעקבותיהם וששבו במפח נפש לשולי אחרי אשר לא נתנו להם לעבור את גבול לטביה, - ואלה שהצליחו לעבור את הגבול לא יכלו לחזור לסס"ר, אם-לא היו חברי הקומפרטיה. בדרך עברו עליהם מוראים גדולים וחייהם היו תלואים להם מנגד, ובשובם הביתה מצאו שרכושם היה לבז ושאת ביתם הציגו ככלי ריק. זה היה גורלם של מספר לא רב של הנמלטים, אבל רובם נשארו בלטביה והם הולכים וכלים שם מעוצר קצת ויגון [תהלים קז 39] במחנות ההסגר. מן הראוי לציין שהרבה

הגרמנים, בכדי שלא ישכח זה לעולם, בכדי שנכדינו יקוננו על שִׁכְרֵנוּ שֶׁשָׁכְרָנוּ [על פי ירמיהו ח 21] בשכבר הימים ויגילו וישמחו בספרם "ביציאת מצרים" חדשה ובנסים ונפלאות חדשים, שאם יאחרו בעדנו, בוא יבואו בעד נינינו ונכדינו.

כמנהלה הרשמי של הפוליקליניקה פסחתי על שתי הסעיפים: העלי ללכת אל הפוליקליניקה ולמסור את ההנהלה למלא מקומי שִׁירָאוּ עליו האדונים החדשים, או לשבת תחתי ולחכות להתפתחות המאורעות העתידה לבוא. התשובה על הסוסי לא אחרה לבוא: ביום השני להופעת האשכנזים [הגרמנים] בשולי, ביום 27 לחודש יוני [1941] בא אלי רופא השנים ו-קי דחוף ומובחל ויודיעני שהאשכנזים תפשו את אולמי הפוליקליניקה לסדר שם אמבולטוריה מבלי התחשב עם איש, ושהרופא הראשי האשכנזי [הגרמני] גרש משם אותו ואת האחות ל-טן כיהודים. אחר בא גם הד"ר ב-ן ויוסף לספר, שכאשר היה בפוליקליניקה נגש אליו הרופא הראשי האשכנזי [הגרמני] ובקבלו ממנו תשובה שהנהו יהודי צווה עליו "לעשות דרכו הלאה במהירות האפשרית ולהיעלם". אחרי "קבלת פנים" כזו ביחס אל הרופאים היהודים, חשבתי למותר לנסות את מדרגת אדיבותו של ראש הרופאים האשכנזי [הגרמני] גם אלי ונשארתי בבית. ככה פסק תפקידי בתור מנהל הפוליקליניקה במשך של יותר מששה חודשים, ואני נשארתי כיתר היהודים שגורשו ממשותיהם בלי עבודה ובלי מקור מחיה. יתר על כן: נשארו כמעט בלי מזון וצידה, באשר הליטאים הקדימו את הגזירה הרשמית והחלו למכור בקושי אוכל ליהודים. בכלל עם כניסת האשכנזים חל שנוי מבהיל בליטאים וביחסם אל היהודים: הם הרימו ראש ואפילו הכרת פניהם כאילו השתנתה: הם צהלו ושמחו לקראת האשכנזים [הגרמנים], באשר רובם הנם בעלי נכסי דלא ניד, וקוו שהאשכנזים [הגרמנים] ישיבו להם את רכושם שהלאימו הבולשיביקים ואת עצמאות ארצם שגם אותה שללו מהם אלה האחרונים. ובהתאמצם להפיק רצון מהאדונים החדשים ולמצוא חן בעיניהם, ובזהותם את היהודים [עם] והבולשיביקים, התקלחה בלב הנבלים השנאה הנושנה ליהודים כאש בוערת וקבלה אופי גס ואכזרי כיאות לפראי אדם, לאנשים שלא מן הישוב, שלא רק שאיש לא עצר בעדם, כי אם אדרבה זרזו אותם להוציא אל הפעל את עלילותיהן הנשחתות. ראוי לציין שאפילו מצד המשכילים שבהם, האינטליגנטים כביכול, ומצד המכרים והמודעים בשכבר הימים שבתוכם קשה היה לפגש אותות אהדה. כולם שמחה לֶאֱדָנוּ, כולם חשבו שהיהודים ראויים לעונש. ובכן התחדש ונשנה הרגע ההיסטורי הישן נושן שבו קרא מי שקרא מנהמת לב: "טוב שבגויים הרוג". אמנם רבים מהאינטליגנטים הליטאים מצאו אחרי כן שהאשכנזים הגדישו את הסאה ביחס אל היהודים ורגשי חמלה התחילו להתעורר בחובם, אבל לעונש יותר קל בעד היהודים הסכימו כולם.

באותו יום הראה הרופא הראשי האשכנזי [הגרמני] לאיזו מעשים עלול [מסוגל] אינטליגנטון אשכנזי ביחס אל יהודי, אפילו [הוא] כמעט מבני אומנותו, "קולֶגָה" בלע"ז. והי המעט ממנו לגרש את היהודים [על פי ישעיהו ז 13] מהפוליקליניקה, ויעש עוד יתרה: הוא שלח איש צבא בליוויית האחות גלונוסקה [Galvanuska] אל רופא השנים המומחה במקצוע ו-קי, אחד מאלה שגורש על ידו, ויצו עליו לבוא ויכריחוהו אח"כ לעבוד כל היום במקסי הפוליקליניקה "עבודה שחורה": לנקות את הרחוב והמדרכה, לשאוב מים, לתקן את מפתן השער של חצר הגמנסיה הליטאית מול הפוליקליניקה וכדומה בחברת יהודים צעירים שחפשו אותם ברחוב וכפו אותם לעבוד כנהוג. אמנם יש ידים להשערה, שו-קי הוגיע אל נכון את הרופא הראשי בהפצרותיו לתת לו עבודה ובהתפארותו לבלי חוק והיה עליו למשא כבדור, מראהו ותנועותיו הטיפוסיות. כי אם ו-קי שואף אל דבר מה, אז אין מעצור לפניו ואז

אבדנו, כי יגורנו שבעתיד הקרוב יגשים את מזימת הבליעל שלו למחות את זכר היהודים באירופא. יאושנו לא ידע חוק וגבול! עד היום לא זכינו עוד להבין את פשר מנוסת הרוסים מהבולטיקום: ההיה זה תכסיס מלחמה לסמא את עיני השונא, או לא היו עוד מוכנים להתנגד כראוי לשונא העצום, - איך שיהיה הנה סס"ר הראתה אח"כ [אחר כך] לדעת, שאינה דומה לממלכות הקטנות שבהתנגשם את האשכנזים [הגרמנים] התפוררו כביתני קלפים כגעת בהם הרוח. היא עלתה גם על צרפת שהתנוונה מתוך עושר ומותרות ושמה מבטחה בתכסיסי מלחמה "שאבד עליהם כלח", ובאמצעי הגנה שאבד ערכם במלחמה מודרנית. יתר על כן סס"ר הראתה אחרי כן גבורה היוצאת מגדר הרגיל והמצדיקה במדה מרובה את התפארות הבולשיביקים. איך שיהיה סוף המלחמה, זכר גבורת הרוסים ישאר בדברי הימים לדורי דורות. (את הדברים האלה אני מעתיק מהטיטאט בחודש השמיני למלחמה [ינואר 1942], ועד היום לא ליניגרד" ולא מוסקבה עוד לא נכבשו. נצחונותיהם גדולים על החזית היהודית: השמדת יהודי אירופא נמשכת בלי מעצור).

האשכנזים [הגרמנים] תפשו את ליטא, ועמלק מצא בליטאים שותף שלא היה כמוהו בכל הארצות שהפיל תחת רגליו. עבדים שהשתחררו ("עבד כי ימלוך" בזעיר אנפין), גסים ופראים מטבעם, רחוקים מתרבות אמתית, נחשלים ומפגרים במסחר ותעשייה, קשתה כשאלו קטאתם ביהודים אנשי המעשה הרואים ברכה בעמלם, בפרט אחרי קֶבֶלֶם עצמאות; החיה הרעה הנרדמה בקרבם, שאת שִׁנִּיה וצפרניה הרגשו תמיד, הקיצה בכל תקפה, ומזורזים ע"י הכובשים, שונאינו בנפש, התחילו הליטאים עושים בנו כליה, והם שמחו להפטר מהמתחרים הזרים והמיותרים בחדא מחתא [באריג אחד, בהשאלה: במחי אחד]. ובכן נכחדו מתחת שמי ליטא קהילות שלמות באדישות ובהדרגה, בסדר ובמשטר, חמישים-חמישים איש, ששים-ששים, במשך של יום אחד או ימים אחדים, זקן ונער, נשים וטף, אבות בפני ילדיהם, ילדים בפני אבותיהם, ויד המרצחים לא רעדה, ועינם לא כהתה. ואנחנו שנשארו בחיים - לעת עתה - והננו תחת מרותם של עמלק ושותפו, מה רע ומר גורלנו! הלא נצלים אנחנו על אש אטית! הלא קללת התוכחה: "והיו חייד תלואים לך מגד" [על פי דברים כח 66] נתקימה בנו בכל מורא. חיינו כאלו הפשטו מאתנו "והם תלויים על שערה"; נשמותינו כאלו נבדלו מגופותינו והנן בידי מרצחים כחומר ביד היוצר: ברצותם הם שמים קץ לחיינו, וברצותם הם מחטטים ומהפכים בנשמותינו ומענים אותנו בכל מיני עינויים. וכן נעשינו הפקר בגופינו, רכושנו ועמלנו מיום היותנו למרמס למגף הלוחץ והדורס הגרמני ולמטרה לרובה ולאגרון רשע הליטאי. ואולם לחנם אכביר במלים ואגביר מליצות להביע את רגשות לבי הכואב, אין לאל עטי לתאר כמו אפילו אחד מני אלף העלבונות והבזיונות העורפים כמטר על ראשו בלי הפוגות, אחת מני אלף הסכנות שאנחנו צפויים אליהן בכל רגע, והענויים שהם ממציאים חדשים לבקרים למרר את חיינו בכל עת ובכל שעה. לכל זה דרוש אמון, לכל זה דרוש משורר כמשוררו של "משא נימירוב" [ח' נ' ביאליק] לתנות את צרותינו; את הגזירות להשפילנו ולהגיענו עד עפר, את הגזירות לכלות כוחנו ברעב ובעבודת פרך, את הגזירות להציגנו ככלי ריק בלי רכוש ומקור מחיה; את המכות והמהלומות לאנשים בלי הבדל גיל והשכלה; את עבודת הפרך, "עבודה שחורה" תחת שבת הנוגש לאנשים שלא נסו [התנסו] מעודם לעבוד עבודה "גופנית". מי יִתְנֶה את כל הצרות והמצוקות האלה ששטפנו ושאנחנו טובעים בהם, ואין מנוס ומפלט! מי יחוק בספר בדברים כמדקרות חרב את אשר עוללו לנו הליטאים בצוותא חדא את

44 כיום שוב נרקאת על שם מייסדה פטר, המכונה גדול, סנקט פטרבורג.

חלק ב'

7. תולדות הפגעים הרעים

א. החמש והשוד

הבולשיביקים הלאימו את כל אדמת ליטא, את הבנינים המרווחים, את בתי החרשת ובתי המסחר, החרימו את הקופות, את הפקדונות, את הסחורות, צמצמו את הדירות, אסרו את החשודים והספיקולנטים [ספסרים], הרחיקו את הבורגנים יחד עם בעלי האחוות ו"האגרופים" [הקולאקים],⁴⁵ שיכלו להיות לפי ראות עינם מסוכנים בשעת חירום. במלה אחת: רבת שבעה לה נפשנו גם בתקופת הבולשיביקים צרה ויגון, - אבל אלה האחרונים לא רק שלא הבדילו לרעה את היהודים ולא רדפו אותם באופן מיוחד, כי אם גם נתנו להם זכויות שלימות משרות כבודות וכו'. כ"כ [כמו כן] לא נגעו לרעה ברכושם הפרטי של הבינונים ועאכו"כ [ועל אחת כמה וכמה] של העניים, ואפילו ברכוש האמידים לא שלחו יד אם לא היתה לאלה שיכות אל השדרות החשודות. ומה מאד שונו פני הדברים לרעה בעד היהודים עם כניסת האשכנזים [הגרמנים] לעירנו! הפרטיזנים⁴⁶ הליטאים התגעשו והתחוללו וקודם כל דבר התנפלו על רכושם ויגיע כפיהם של היהודים ולא כגנבים ושודדי לילה העושים במחשך מעשיהם, כי אם הם חמסו ושדדו, כאילו זכו מן ההפקר, לעיני השמש, בריש גליה. הם שוטטו בחוצות העיר, לפעמים בצוותא חזא עם חיילים אשכנזים [גרמנים], התפרצו אל בתי היהודים ועשו בהם כבתוך שלהם. קודם כל בזו, כאמור למעלה, את רכושם של הנמלטים ו"המורקים" [המפונים על ידי הרוסים]. אחר כמעט לא פסחו על בית יהודי, והבית היהודי אשר לא שלחו בו את ידם בביזה היה כיוצא מן הכלל צלח. אמנם הנהגת [התנהגות] הליטאים ביחס אל החמש היתה במדה ידועה למורת רוחם של האשכנזים [הגרמנים]. ומעשה שהיה שפרטיזנים ושוטרים מזוינים ברובים אסרו מספר מסוים של יהודים עם חפצים שונים שהכריחו לשאת על שכמם, וכבואם עמהם אל הפקידות התנפלו האשכנזים [הגרמנים] על השוטרים והפרטיזנים ויכו אותם על הלחי ואת האסירים עם חפציהם שלחו לנפשם. כנראה כעסו על אשר הליטאים לא שאלו את פיהם ונהגו שררה על דעת עצמם. ולפיכך הוציאו האשכנזים [הגרמנים] פקודה האוסרת לבזו והדורשת לפנות אל הבלשת האשכנזית [הגרמנית] בכל מקרה שוד, ורק את חפצי הנמלטים והמורקים מסרו תחת השגחת מרכז הפרטיזנים. ואולם מצב רוחם של היהודים היה כל כך מדוכא, והדיכויסיה [דכאון] היתה כל כך עמוקה, עד כי אף אחד מאתנו לא ההין להתנגד לשודדים שלא פסקו ממעשי השוד ועאכו"כ [על אחת כמה וכמה] שאיש לא הרהיב עוז בנפשו ללכת להתאון לפני האשכנזים [הגרמנים]. בין נמוקי הפקודה תפס מקום בראש אל נכון החשש פן לא ישאירו הליטאים בעדם מרכוש היהודים, מלבד הקצף, כאמור למעלה, על הנהגת הליטאים החפשית והעצמאית יותר מדי. ומה שנוגע ליהודים הלא היה גלוי וידוע שלית דין ולית דין, ושבמוקדם או במאוחר האשכנזים [הגרמנים] בעצמם יתנו אותנו למשיסה ולכליון, ולא רק רכושנו כי אם גם חיינו יהיו הפקר.

⁴⁵ כמינוח מעין מהפכני; משמע: לא רק האיכר העשיר שהיה סמוך על עבודה מנצלת, כי אם גם הסוחר והמלווה ברבית שניצלו את עובד האדמה.

⁴⁶ אלה כארגון פ'ורמאלי נקראו 'חזית הפעילים הליטאית' Lietuviu Aktivistu Frontas : ראשוני גרעיניהם נתלכדו עוד בסתיו 1940, מונעים על ידי התנגדותם להכלת ליטא בברית המועצות: סייעו בידיהם ועמדו מאחוריהם ה-ABWEHR, שירות הריגול של הצבא הגרמני. עם כניסת הגרמנים אל ליטא נתגלתה מיהותם האמיתית: הם נתגלו כראש החץ של חבורות רוצחי היהודים.

אינו בוחל בכל תחבולה בכדי להשיג את מבוקשו. ויהי בזכור הרופא הראשי את היהודון הטרחן המוזר שהציק לו בהפצרותיו לתת לו עבודה ויצו להביאהו ולתת לו עבודה: "הא לך עבודה; נקוי הרחוב ושאית מיס". למרות הכול לא היה, כמובן, הצדק את הרופא [הגרמני] להבזות באופן מגונה כזה איש השייך גם הוא אל הקורפורציה של העוסקים ברפואה. אמנם לא לחינם הרכיבו שכנינו המערביים [הגרמנים] אלוף לראשם את צורר היהודים האיום והנורא, אם נמצאים בתוכם אינטיליגנטים כאלה, שמספרם איננו מצער, ושאוּלִי הנם כעת הרוב. הדברים האלה תמימים ונאאיווים מאד אחרי יחסם אלינו אח"כ כאל זבובים ופרעושים.

יום העשרים ושבעה לחודש יוני היה עוד באופן יחסי כדממת לפני הסער; לעת עתה הסתפקו בחיסולה של הבולשיביות: הרחקה מהמשרות, מאסרים של אנשים חשודים, משיסת המעונות של כל אלה שעזבו את שְׁוֹלֵי, הן של חברי המפלגה שברחו לטביה ולססס"ר, והן של יהודים פשוטים שנמלטו על נפשם עם משפחותיהם אל הכפרים והעירות הקרובים להנצל מסכנת הפצצות, - הרבה מאלה האחרונים כאמור לעיל שבו במפח נפש וימצאו את בתיהם ריקים, בלי רהיטים ובלי כלי בית ובלי כל חפץ שיש לו ערך ומחיר.

וביום העשרים ושמונה לחודש יוני החלו הפגעים הרעים האמיתיים. החלוּנו לטבוע ביוון מצולה ואין מושיע! הַתְאָטֵר [הַסְגוּר] עָלִינוּ הַבּוֹר פיה [על פי תהלים סט 16] לבלענו חיים, אם יבואו לנו רוח הצלה על-פי נס! כל זמן שהנשמה בקרבנו מחויבים אנו כפי האפשר להחזיק את זיק התקוה המהבהב עוד עמוק עמוק בנבכי נפשנו. עמנו מנוסה בפרענויות וגם בניסים. אמנם תקופתנו זו, כאמור למעלה, הנה יחידה במינה לרוע ואין משלה בכל ההיסטוריה שלנו העקובה מדמנו השפוף, אבל גם גאולתנו תוכל לבוא באופן בלתי צפוי מראש, ומפלת אויבינו בנפש יכולה גם כן להיות יחידה במינה, ובלבד שכוח הסבל לא יכשל תחת נטל הצרות והצוקות הכבד מנשוא.

החפצים קבלה בגלוי ובסתר "ביודעים ובלי יודעים" השוערת הגנבת שסדרה אחרי כן במעונה מעין חנות לממכר שלל בעליה. ככה היו למשיסה כמעט כל בתי היהודים על ידי הליטאים והאשכנזים [הגרמנים] שגלו אל הראשונים, או ש"עבדו" לחד על חשבון עצמם.

ביום השלושים בלילה נכנסו ששה אנשים: חמשה ליטאים ואחד אשכנזי [גרמני], אל מעון הד"ר ר-ק, דיירו של גיסנו לשעבר, ויגזלו ממנו שערן כסף, שערן שולחן, עט נובע, 18 רובלים ואחדים מבגדי בני גיסנו, שרעיתו החביאה בארונות. אחר לקחו גם אותו אתם להוביל אותו, כאשר הבטיחו, אל בית האסורים. נקל לשער את מצב רוחו של האיש רפה הידים הזה המפחד תמיד גם בלי סיבה נכונה. ברגליו החולות ובברכים כושלו מאימה פן יירה (כאשר סיפר אחרי כן) הלך אתם עד אשר הגיעו אל רחוב דריוס-גירינס.⁴⁸ שם נתקלו בפקיד אחד, והוא צוה לשחרר לעת עתה את הד"ר ר. כשאני לעצמי חושבני שכל המאורע הזה היה טריקומידיה של שודדים פשוטים, שהיו נכונים "ללכלך את ידיהם" בסכום של 18 רובלים ומטלטלים קלי ערך, ושהפקיד כביכול היה גם כן אחד "מהמשחקים" תפקידם של אנשים השיכים לרשות, ופגישתו היתה מותנה מראש. המאסר המדומה הזה הולך אימים על הד"ר ר. והוא כמובן לא נסה למחות ולהגיש תלונה ובפרט שלפי דעתו נגאל מסכנת מות. מובן מאליו שאין כל אפשרות לילך ולפרוט אפילו חלק אחד של מקרי החמס והשוד, כי כאמור לא היה כמעט בית יהודי שלא היה לבו, ולא רק פעם אחת, כי אם פעמים אחדות: "יתר הגזם אכל הארבה, ויתר הארבה אכל הילק, ויתר הילק אכל הקסיל" [יואל א 4]. אל הד"ר ר. באו שנית ולקחו מחדר האוכל שלו את שולחנו היחיד ושלושה כסאות. החומסים לא שמו לב לעובדה, שבלעדי הרהיטים האלה בעליהם אינם יכולים ממש להתקיים קיום נורמלי ורגיל. ברם מה איכפת להם קיום נורמלי של היהודים? גם אצלנו היו שודדים שונים פעמים אחדות: כאמור למעלה בקרו בביתנו בראשונה מחפשי המזרנים, אחר באו שודדי החליפות, אחר הופיעו אשכנזים [גרמנים] והקדימו לדרש מאתנו ומאת שכנו גיץ את מכוונות הרדיו לפני החרמתן הכללית הרשמית אצל היהודים. אחד מהם חפץ לקחת גם אחת ממזודותינו המעטות, אבל אשכנזי [גרמני] בא בימים אמר לו שנחוץ להשאר "הגון" (מהדור הישן שלהם ישנם עוד כאלה). בפעם הרביעית באו ליטאים ואשכנזים [וגרמנים] ויקחו אחת משתי מטותינו עם המזרן. ובפעם החמישית לפני צאתנו אל הגיטו היתה גולת הכותרת של השוד והחמס ע"י ועדת הבקורת של החפצים המותרים בהכנסה אל הגיטו ושל לשכות הרופאים (כאשר יסופר לקמן).

שלל רב מצאו האשכנזים והפרטיזנים במעונות הד"רים ברומברג וסוויץ, שהצליחו להמלט לססס"ר, כאשר השתתפו בועדה לבדיקת היוצאים לצבא ובשביל כך זכו לרשיונות הכניסה לססס"ר. שני הרופאים האלה היו רואים שכר טוב בעמלם וגם נשותיהם; אחת רופאת שנים והשניה רוקחת, השתכרו לא אל צרור נקוב, וכל מה ששתי המשפחות האלה היו חוסכים, היו מוציאים על רכישת בגדים, צידה ומכשירי רפואה. לכן אסמיהם וארונותיהם ומרתפיהם היו מפקים מזן אל זן כל טוב, ובלשכותיהם היו מכשירי רפואה מוכנים מראש ממש לשנים אחדות. כן למשל מצאו אצל הד"ר סוויץ גבס וחמרי תחבושת כמעט על עשר שנים. חומר שאין לו עכשיו מחיר. כ"כ [כמו כן] מצאו במעונו בגדים וחתיכות ארג, שהאשכנזים [הגרמנים] שהיו נוכחים בשעת החרמת הרכוש, אמרו שלפי מכסת החפצים שהחרימו אצלו היה דומה יותר לספיקולט מאשר לרופא. מלבד החפצים האלה מצאו הרבה

⁴⁸ Girenas-1 Darius, שני סייסים ליטאים שנסו מארה"ב אל ליסא [בלא חניה, ברוח ההשיגיות של שנות השלושים] והופלו - כך גרסו בליסא - בתחום גרמניה.

באחד מימי האימים האלה נכנסו אל מעונו אשכנזים [גרמנים] אחדים ויבקשו מאתנו מזרנים: אנחנו נתנו להם את המזרן של מטת בנו, שתקנו אותו בעד שכנו הטייס ציקין, ואחר הצענו להם ללכת אל מעון גיסנו זילברמן, שכאמור למעלה, הובילו אותו עם משפחתו לססס"ר, ועל דלתות מעונו שמו הבולשיביקים חותם. האשכנזים [הגרמנים] האלה היו אנשים נוחים, ואנחנו חשבנו שתחת חסותם ובזכותם נוכל לפתוח את הדלת ולקחת איזו חפצים. הדלת נמצאה כבר פתוחה אפשר ע"י האשכנזים [הגרמנים] אחרים או ע"י השוערת, גנבת ואשת בליעל מאין כמוה, שהחלה תיכף להתרועע עם הפרטיזנים [הרוצחים של יהודי ליטא]. אנחנו נתנו לאשכנזים [לגרמנים] מזרן טוב ועוד דברים שונים, והם על פי מקרה אנשים פחות או יותר ישרי לב, הרשו לנו לקחת מחפצי גיסנו כטוב בעינינו. לדאבון לבנו הספקנו אני ורעייתי לקחת רק חפצים אחדים מכל "הכבודה" שנשארה מאחות רעייתי ומשפחתה, מפני מקרה בלתי טהור שקרנו. רעייתי נשארה במעון אחותה לסדר את החפצים כפי האפשר ואני לקחתי מזודה מלאה שמלות שונות והבאתי הביתה, ויהי בהכנסי אל מעונו והנה בחדר משכבנו ארבעה שודדים, עם סרטי פרטיזנים על שרוליהם,⁴⁹ חצאי אינטליגנטים מחכפרים הקרובים, כנראה, שלא הכירו אותי, ובידם "נייר" ["מסמך"] כביכול הנותן להם את הרשות לקחת אצל היהודים חמש חליפות בגדים "שלמות", היינו, לפי באורם, עם כותנות, פוזמקאות ונעלים, לטובת הפרטיזנים חסרי הבגדים. ויהי בהעדרנו פתחו הם בעצמם את ארון הבגדים ויבחרו בשלוש חליפות שלי היותר חדשות (אחת מהן הספקתי רק למוד אצל החיט) ובחליפה החדשה היחידה של בנו. כ"כ [כמו כן] לקחו שבע כותנות, עשרה זוגות פוזמקאות ושלושה זוגי נעלים. כאשר נכנסתי אל חדר המשכב היה כבר הכול צבור ונעשה צרור בעזרת חבל שהביאו איתם, השודדים, חצאי האינטליגנטים, שחקו משחק של נוהגים על פי שורת הדין, לפי הרשיון שהיה בידם; וראש הבריונים העיז אפילו להשאיר מין שובר כביכול, שהם לקחו לטובת הפרטיזנים ארבע חליפות שלמות מהד"ר ליוין (דברנו קודם [עימם]) על אדות הד"ר ליוין הנמלט, ולכן טעה). אלא מאי? מדוע לקחו ארבע חליפות? יען כי חליפה אחת הביאו כבר אתם ממקום אחר, וחליפה שלמה, משמעה לפי דעתם כאמור גם כותנות פוזמקאות ונעלים. אמנם בנוגע לכותנות ופוזמקאות הגדישו את הסאה ובתור הוספה לחליפות לקחו מהן יותר מהראוי ונעלים לקחו פחות, באשר יותר לא מצאו. ואולם אם פורטא לא דקו [אם קצת לא דייקו] אין בכך כלום, ואני יראתי להדון [להתדיין] אתם על אדות הנהגתם, כי ארבעה צעירים חזקים עצומים יכלו להטיל עלי אימה. ושנית פחדתי מאוד פן יפתחו מזודת עור קטנה ויפה מלאה תכשיטי כסף וזהב שלנו ושל גיסנו שעמדה בפינה על הרצפה ושמשכה את תשומת לבו של אחד מהם אבל בשביל כרטיסי שהיה מהודק אל המזוודה הסיק שישנם בה סמי מרפא, גם זו לטובה! השודדים יצאו בדרישות שלום ע"פ נוסח אשכנזי [במועל יד היטלראי], כיאות לאינטליגנטים מצדדי ה' [היטלר ימ"ש] כביכול, - ולי אבדו בגדים וחפצים, שבשום אופן לא אמצא תמורתם עוד זמן ארוך, ושלו היו עכשיו תחת ידי כי אז יכולתי להתקיים במחירם יותר מששה חדשים. יתר על כן בשביל המאורע הזה שגול ממני הרבה פנאי ומנוחת נפשי, ובשביל שהיום התחיל נוטה לערוב לא הספקתי לשוב אל מעון גיסנו ולהמשיך את הצלת חפציו. וביום המחרת מהרו הפרטיזנים לבוא, כנראה לרגלי בקשת השוערת הנבלה, ויחד אתה לקחו סכום עצום של מעילים, שמלות, לבנים, מרבדים, כסתות, כלי בית ומטבח שונים וכו' וכו' - משק של אנשים עשירים - כבודה רבה! חלק הגון של

⁴⁹ היו אלה סרטים, רצועות בד, דרך כלל לבו. עם או בלי ראשי תיבות או חותמת רשויותיהם.

לקבל עבודה מחוץ לגיטו, היינו האפשרות בעד אלה העובדים בעיר לקבל שם מיני מזונות שונים ולהכניסם אחרי כן בגניבה אל הגיטו, ששם תכופות רעבים ללחם ועאכו"כ [ועל אחת כמה וכמה] לבשר, חמאה וכו'.

מפני הבטחון שהעבודה בכלל נותנת ומפני היתרון הנזכר, שעליו ידובר עוד להלן בפרוטרוט, עשו בעת האחרונה הרבה נשים כבודות חוזה פיקטיבי [בדוין] עם מכרים מבין הנוצרים לעבוד אצלם בתור משרתות. מענין שאחדות מהן עבדו באמת ובתמים כמשרתות אמיתיות והבעלים התייחסו אל זה כאל הופעה נורמלית: בעד הזכויות שהתפקיד המדומה ממציא להן, מדוע לא יהפך לשרות אמיתי, לעבודה ממשית, אף כי הן עובדות בלי משכורת! הלא היהודים הנם עכשיו הפקר, והרבה מהאינטליגנטים הליטאים מסכימים לזה, שמכרותיהן היהודיות תשרתנה אותן כמשרתות אמיתיות. העבודה הזאת מרצון טוב ובלי משכורת בטלה בימים האחרונים מפני שנגלתה התרמית שבהמצאת הגיטו הזאת, ומפני הקפדנות היתירה שהאשכנזים [שהגרמנים] החלו להתייחס בה אל היהודים הסובבים בעיר - עובדה שגררה אחריה גזרה שמהשעה השמינית בבוקר ועד השעה הרביעית אחרי הצהריים לא יראה ולא ימצא יהודי ברחובות העיר.

ראוי לציין ולזכר לטוב את מעללו של הד"ר יסייטיס ביחס אל מספר ידוע של רופאים יהודים. הוא התאמץ לקבל רשיון מנציב המחוז בעד ששה רופאים יהודים שיעבדו בתור "לבורנטים" במוסדות הרפואה השונים בעיר. לרפא חולים "אריים" אסור לכל הדעות, אבל בנוגע לעבודה בלבורטוריות הקיל נציב המחוז והתיר. בין אלה הלבורנטים נמצא גם אני, כי ראוי להבליט שחיבה מיוחדת נודעת לי תמיד מצדו של יסייטיס, שמינה אותי בימים עברו למנהל הפוליקליניקה המרכזית. אמנם קשה להניח שרק משום חיבה לרופאים היהודים השתדל לקבל את הרשיון מהקומיסר.⁵⁰ הרבה גורמים שונים הסתבכו פה והביאו את יסייטיס לידי הוצאת המפעל הזה אל הפועל. יסייטיס הנהו במדה ידועה איש ישר המתחסס אל היהודים באופן חיובי בכלל; בכיון זה פועלת עליו אל נכון אשתו-"שמאלית" בת "שמאלי" ידוע בימים עברו (העו"ד לוקוסקיס), אשר שייך אל האינטליגנטים הליטאים, החושבים שהאשכנזים [שהגרמנים] הגדישו את השעה [על משקל סאה] ביחס אל היהודים, ושאלה האחרונים נענשים הרבה יותר מאשר חטאו, אם אפילו נניח שחטאו. אפשר גם כן לשער שיסייטיס הנהו חכם הרואה את הנולד ושאינו בטוח בנצחון הגרמנים, ולכן בדאגתו לעתיד חפץ הוא להצטייד גם בהמלצת היהודים לעת מצוא; ומסתבר שאם יבוא יום פקודה ושלם [על פי הוועד ט 7] יוכל להראות שעמל והשתדל לטובת היהודים. ואולם לאמתו של דבר החטוט בנידון זה בגורמים ונתוחם למותר הוא: עובדה היא שבימינו אלה יצא אל נכון ידי חובת מיטיב ואיש חסד ליהודים, כאשר רוב ידידינו לשעבר יראים אפילו להראות לנו פנים מאירות. מעללו ראוי לתשומת לב מיוחדת, באשר כפקיד בימי הבולשיביקים, החסר חשדים הוא בלאו הכי, שיהיה עוד למשא על הפקידים האשכנזים ושיעורר אצלם חשד של מליץ יושר בעד היהודים! ובכל זאת לא נרתע לאחור והשתדל. אמנם אפשר שמפני טעם זה עמד באמצע הדרך ולא בצע את מעשהו, שאנחנו נקבל בעד עבודתו המביאה למוסדות תועלת ממשית משכורת אף כי זעומה. אפשר שבשביל כך לא נלחם במרץ חדרוש כנגד הנבל לינקיביץ [Linkevicius] ראש העיר שהתנגד להקצבת משכורת לנו באמתלא שבתקציב העיריה לא נראתה מראש הוצאה כזו. איך שיהיה, הנה ששה רופאים החלו לעבוד בלי משכורת והיו

מיני מזון אצל הרופאים האלה. כל זה נתבזבז ע"י האשכנזים והליטאים. והספרות ומכשירי הרפואה נמסרו אל מחסן הפוליקליניקה שבלע אל תוכו "אוצרות", שאין ערוך להם, של היהודים הרופאים (כאשר ידובר עוד על זה להלן); ומחסן הפוליקליניקה סודר גם כן במעון הד"ר ליווין, שגם הוא השתכר כראוי וגם לו היתה ספריה עשירה ומכונות רפואה שונות, והוא כאחד מעמודי הבולשיביות בשולי, ברח אח"כ לסס"ר עם משפחתו והשאיר עשירות מופלגת בביתו. כן! היו יהודים שהשתכרו לא אל צרור נקוב וששאפו לדירה נאה, לכלים נאים, לחיים תרבותיים. פתאום התחוללה רוח סערה ועקרה הכול משורש. נוכחנו עוד הפעם לדעת שכל מעשילנו בארצות נכר הנם קורי עכביש.

(ב) הסבלות והעבודה מאונס

הגזרה הזאת שבעת האחרונה קחה חודה במדה מרובה היתה בראשונה גזרה איומה ונוראה. היו צדים יהודים ככלבים ברחוב, והיו מתפרצים גם אל הבתים; והיו כופים בגערות, איומים ומהלומות לעבוד עבודת פרך, לעשות מלאכות בזויות חנם ואפילו בלי מזון. "היהודים הטפילים, החיים תמיד על חשבון עמי הארץ והמוצצים את לשד התושבים מחויבים סוף סוף לשלם בזיעת אפיהם בעד הזכות לשבת בארץ ולשאוף אוירה, ובעד הרשות לחיות בה אף כי ככלב וכעורב". נורא היה לראות את האימה שהיתה תוקפת את היהודים, כאשר היו מופיעים "החוטפים" לקחת אנשים לעבודה. כל מי שהיה ביכלתו היה מתחבא בחדרי חדרים, באסמי העצים, מתחת למטה, בכדי להחלץ מגסותם ואכזריותם של הנוגשים, מאגרופ רשע וממגלב. אלמלי התנאים האלה כל יהודי לא היה מונע את עצמו מעבודה גופנית בימינו אלה, כי הלא במעונותינו נעשינו כולנו לחוטבי עצים ושואבי מים, ונשינו נעשו לרקחות וטבחות. כ"כ [כמו כן] הנה בראשונה לא היו העובדים בטוחים, אם אחר העבודה ישלחו אותם הביתה או אולי אל בית האסורים. זוכרני שבהיותנו עוד בעיר נכנסו אלינו שני פרטיזנים וישלחו אותי ואת שכנתנו, שמצאו במסדרון, לקחת מטאטים וללכת לעבוד לנקות את הרחוב וכדומה. אני הודעת אתם שהנני רופא ושיש לי עבודה יותר נכבדה מעבודה עם מטאטא, אז הרפו ממני. בהמשך העת שונו פני הדברים קצת לטובה. האשכנזים [הגרמנים] נוכחו בתועלת של עבודת הפועלים היהודים ולכן יחסם אל אלה העובדים הנהו יותר אנושי, והעובדים היהודים התרגלו אל עבודתם והנם מקבלים משכורת אף כי זעומה, פחות מחצי משכרתם של שכירי היום הנוצרים, אבל עובדה היא שעכשיו הם מקבלים שכר בעד עמלם, ואינם מוסיפים לעבוד חנם. ובכן עובדים עתה תושבי הגיטו בעיריה, בבתי החולים, במוסדות שונים כחוטבי עצים, על ככר הארודורם,⁴⁹ במכרות הארץ, על רצפת רחובות העיר כפועלים "שחורים", והרבה מומחים בעלי מקצוע כמו שענים, כבענים, בורסקים, חייטים, עושי כסיות וכדומה עובדים במעבדות, שהרשו להם לסדר בעיר תחת השגחת אשכנזים [גרמנים] טהורים, בבתי פקידיהם ומטבחייהם. כל אלה היהודים עובדים בחפץ לב באשר העבודה נותנת להם במדה ידועה בטחון שלא ירגיזו אותם בהעברה למקום אחר מחוץ לשונולי, שפה הסתדרו כבר בגיטו ובמקומות העבודה השונים, ושמקרי אסון שונים אינם נשקפים להם. תחת אשר הולכי בטל נמצאים בסכנה מצד האשכנזים [הגרמנים] והליטאים, המשאירים בכלל את יתר הפליטה בחיים כאלו כפאס שד, באשר הנם נזקקים לעבודתם ובפרט לעבודה המומחים שאינם מוצאים תמורתם בין התושבים הליטאים. יש עוד יתרון אחד נכבד שבשבילו שואפים הכול,

⁵⁰ הגביטסקומיסר, Gebietskommissar, 'נציב המחוז' שבתחילת הפיסקה.

⁴⁹ שדה התעופה, הצבאי, כשישה ק"מ, דרומית-מזרחית, מרוחק ממרכז העיר שבלי.

מכתתים את רגליהם ומקלקלים את נעליהם לחינם ובכל זאת היו במידה ידועה שבעי רצון מפני הטעמים המרומזים למעלה: השחרור מעבודת כפיה על ככר האירודרוס וכדומה והאפשרות לדאוג לקבל צידה בעיר. דאגה המעסיקה כעת את כל יושבי הגיטו הצפויים אל התנוונות מתוך מזון בלתי מספיק.

וקנאת החברים, יתר הרופאים היהודים, היתה מרבה להכיל [יחזקאל כג 32]! אמנם התאמצנו לסדר אמבולטוריה בגיטו, מקלט בעד אלה הרופאים שאין להם עבודה בעיר. אבל "היחוס" של עבודה באמבולטוריה הגיטו הנהו פחות מאשר במוסדות הרפואה העירוניים. ואם העבודה באלה האחרונים תוכל להיות משען רעוע ותריס חלש בפני הנסיון של האשכנזים [הגרמנים] באחד הימים לקחת את הרופאים לעבודה אחרת, או להוציאם בכלל "מחוץ למחנה" כמו שאירע בקובנה ששמו קץ לחיי רופאים אחדים, ועאכו"כ [ועל אחת כמה וכמה] שהעבודה באמבולטוריה הגיטו תהיה קנה רצוף, שלא יציל ביום עברה וזעם. העיקר שלעובדים בגיטו חסרה היכולת ללכת העירה ולחביא משם קונטרובנדה [סחורה מוברחת] לחם, חמאה, בשר ושאר ירקות השכיחים יותר והזולים יותר בעיר מאשר בגיטו אצל הספיקולנטים [הספסרים], (כמו שידובר עוד להלן). נקל לשוות קנאת הרופאים עכשו, כאשר החלונו לקבל משכורת לרגלי דרישת משטרת העבודה, שכל פועל יהודי צריך לקבל חלק ממשכורת פועל נוצרי, ולא לעבוד חינם. בנוגע ליחסו של הד"ר יסייטס אלי ראוי לציין שהנהו תמיד חיובי, כאשר הוא מכיר אותי כמנהל המחלקות הפנימיות ושל המחלות המתדבקות בבית החולים העירוני במשך של שש עשרה שנה וחצי, (שזמן ידוע עבד שם כמעט תחת השגחתי כלבורנט), "וכמראה מצליח" בחברת הרופאים וכמחבר מאמרי מדע; ברם אחרי שובו ממוסקבה נעשה היחס הזה אלי עוד יותר חיובי, כאשר במוסקבה קבל ידיעות על אדות אחי - פרופסור מפורסם שם - (שלא היה אז במוסקבה, כאשר נסע בראש משלחת מדעית לאזיה [לאסיה] התיכונה, ששם נפוצה בין החוצבים בהר מחלת "הסיליקוזה"⁵² השיכת למקצועו: שמירת הבריאות של הפועלים), ומלבד העובדה הזאת הביא לי דרישת שלום לבבית מחברי בשכנו הימים בפריז, הד"ר טגייבסקי, שיחדו "הכינונו" אנטומיה לבחינות ושהיינו ידידים נאמנים. ועכשיו הוא הנהו ממלא מקומו של מנהל בית החולים על שמו של "בוטקי" המפורסם במוסקבה. שני הפרטים האלה יכולים לעת מצוא להמציא לי יתרונות ידועים.

מעשה ינישקילי:

בקשר עם העבודה מאונס קרנו אסון שהדריכנו מנוחה כשני שבועות. בנו יחידנו איננו איש מעשה ביותר. הוא ירש מאבותי חובשי בית המדרש - וגם מאבות רעיתי - אנשים אָטִיִים - אופי פסיבי במדה ידועה. הוא לא הצליח למצוא בעת האחרונה עבודה נאותה כהרבה מחבריו ולהסתדר בעיר, ויבחר בעבודת-סבל לעזרת העוברים אל הגיטו. בעבודה זו היה עסוק שבועות אחדים, כמעט מיום שובו בדרך נס מוויילנא ועד עברנו אל הגיטו; כאשר יצאתי מבית האסורים - ע"א הפרטים האלה עוד יסופר להלן, - רבת שבעה לה נפשנו [תהלים קכג 4] נדודים וממוררים עד אפס כוח בהגיע תורנו לעבור אל הגיטו. תשעה ימים רצופים היינו נעים ונדים מבלי מצוא מעון לנוח שם (אחרי ענויי בבית האסורים) ומקלט לחפצינו שהתגוללו תחת כיפת השמים ובאסם של עצים זר, ששם חלו בהם ידי אנשים בלתי מהוגנים. אני ישנתי בבית

⁵¹ סיליקוסיס, Silicosis, מחלה בקרב כורים ופועלי מכרות. השואפים אל ריאותיהם אבקת צורן מעבר לאפשר.

⁵² יונישקילי, בפי יהודיה, כשישים ק"מ מזרחית-צפונית לשבלי.
⁵³ יונישקילי, בפי יהודיה, כשלושים ק"מ רחוקה מיונישקילי, בכיוון צפון. לעבר הגבול עם לטביה.

רב היתה מעציבה מאוד. אנחנו חשבנו זה לאסון גדול להשאר זמן רב רחוקים מבנו יחיד ולבלי דעת מאומה על כל המוצא אותו, ובפרט שכל כך עוינו וסבלנו כבר פעם אחת מהעדה בהשארנו בוויילנא, שאז כמעט יצאנו מדעתנו מדאגתנו לשלומנו ולגורלו. אמנם כל חיינו הגב עכשו שלשלת של נסיונות של כוח הסבל שלנו, ושל ארך אפיו. בכל יום מתנסיים אנחנו, עי היכן נעצור כוח להתאפק ולהבליג על צרותינו ולא "נתפקע".

ופתאום אתרחש נס שלא שערנוהו מראש! האשכנזים [הגרמנים] החליטו להתחיל בעבודה על ככר האַירודרום [שדה התעופה] ולהם היו דרושים פועלים. הם הביעו את דרישתם לליטאים, ואלה היו אנוסים לחשיב הנה את כל היהודים שעבדו בינישקילי מבטיחים שאלמלי הדרישה הזאת כי אז נשארו פועלי ינישקילי זמן בלתי מגבל במקום ההוא ואחריתם היתה עדי אובד. תנאי חייהם היו הרבה יותר גרועים מאשר בבית האסורים. שלשה עשר יום שכבו למַעֲצָכָה [על פי ישעיהו נ 11] על תבן מפורז על פני הרצפה בבית הרוס למחצה ומלא טחב, חמשה עשר, עשרים בחדר אחד. הבאר נמצא במרחק רב מהמעון, עד כי המים היו "עניין" יקר, ולכן היו מונעים את עצמם מרחוץ את הפנים ואת הידים. ימים אחדים חסרו עצים להסקת הכירים ולכן נשארו אז בלי "חמים". לבנים חסרו, ולו היו כי אז גם כן לא היתה נוחיות להחליפם ולשמור את הכותונות שפשטו. בקצור ההגיניה היתה לקויה מאוד, המזון היה באיפת חרון זעומה [מיכה ו 10], והמלאכה היתה מרובה וקשה, וזמן רב לא יכלו אל נכון לעמוד בה. ופתאום אחרי שלושה עשר יום השיבו את כל העובדים מינישקילי לשולי. מענין שקודם הובילו אותם ישר אל האַירודרום, ומשם שלחו אותם הביתה, בתנאי שיבואו מדי יום ביומו אל ככר האַירודרום לעבוד. ובכן שב בנינו יחידנו אלינו שלם ובריא, ורק חסרו לנו שתי כסיות עור טובות שהפרטיזנים לקחו מכיסו בצנעה ואולרי היפה שקבלתי בתור מתנה מהמעבדה לסמי מרפא "גרמה פח" ושנתתי לבני בצאתו לינישקילי, הפרטיזנים תבעוהו בפת, כי בעזוב העובדים את ינישקילי היו מוכרחים עוד לשלם מס לנוגשים: למסור להם את השעונים והאולרים, ומעובד אחד לקחו גם מעיל עור חדש. ככה לקחו מהעובדים את ברכת הפרידה וחודו להם, בעד עבודתם. יחד עם כל פועלי ינישקילי שב כאמור גם בנו, - ואוו עיינו! בנו עבד אחרי כן זמן ידוע על האַירודרום. ההליכה הרחוקה והעבודה הקשה הלאו סוף כל סוף את בנו; אז השתדלנו לקבל בעדו משרה בנציגות. השתדלותנו הצליחה, והוא קבל משרת שוטר בגיטו, כלומר שומר הסדר. אמנם העבודה הזאת דורשת קפדנות, אימונים, "זריקת מרה", גערות, ובנו האידאליסטן איננו מסוגל "לאנוס את מצפונם" של אנשים, ולכן איננו שבע רצון ממשרתו, ואולם אנחנו הנני שבעי רצון מאוד: בנו אתנו, ופעמים רבות ביום הוא סר אל ביתנו, ועבודתו, כפי שאנחנו רואים, אינה קשה ביותר. הוא עבד כסבל, כפועל בינישקילי, כפועל על האַירודרום. מסתבר שיש לו עכשו הרשות לנוח קצת. אבל הוא שואף לעבודה ממשית ואינו מסתפק בעבודת שוטר.

ג. המאסרים

הצרה הזאת היתה כנגע צרעת ממארת בגוף האוכלוסיה היהודית כבר בימי הבולשיביקים. אסרו את מבחר אנשינו מהמפלגות הציוניות ומהפְּרִיסָה [העיתונות] הציונית; אסרו סוחרים נכבדים שנכשלו בהנאה מקופותיהם או מסחורתם שהחרימו; אסרו חשודים בספיקולציה, חשודים בקונטרבולוציה [אנטי-מהפכנות] יחד עם הרבה נוצרים, שחורים [ריאקציונרים] באמת, שהיו מזרזים למשל לעשות פרעות ביהודים; אסרו והובילו לסַסִּסִּר אנשים מסוכנים לפי ראות עיני הבולשיביקים. הם הלכו לשיטתם: אויבי הריבולוציה ראויים

למאסר ו"להוצאה מן הכלל". אבל החיפוש אחרי אויבים אלה דורש אי איזה עיון, דורש חקירה ודרישה במדה ידועה, כמובן לא משפטית, כהלכה, - אבל לכל הפחות חקירה ודרישה ארעית, כל שהיא, בין המנהיגים לבין עצמם. מה שאין כן מאסרי היהודים על-ידי הגרמנים ושותפיהם, או משרתיהם עושי רצונם, הפרטיזנים הליטאים. אמנם גם הם הולכים לשיטתם, אבל שיטתם אינה דורשת כל עיון וכל ברירה, היא פשוטה בתכלית הפשטות: כל יהודי ראוי אם לא תיכף ומיד להשמדה לכל הפחות למאסר, ולא למאסר פשוט כי אם למאסר הכרוך בעונוי הגוף והנפש, שיהיה כמבוא להשמדה שתבוא אחרי כן מאליה או ע"י המרצחים. ולכן תיכף עם הופעת הגרמנים התחיל ציד היהודים ברחוב וגם בבתים מכל הבא אל ידם, בלי הבדל הגיל, החל מחמש עשרה שנה, וכלה באנשים שבאו בימים. וכולם שולחו אל בית האסורים אחרי התעללות מרבה להכיל, כחתול המתעלל בעכבר החסר מגן שנפל בין צפרניו. האשכנזים [הגרמנים] הופיעו בשבלי, כאמור, ביום העשרים וששה לחודש יוני בין הערבים. בעשרים ושבעה ובעשרים ושמונה היו עוד המאסרים בודדים, יחידים, אבל החל מיום העשרים ותשעה נעשו המאסרים תכופים. משערים שבשולי אסרו כאלף איש, זקן ונער. ביום העשרים ושמונה לחודש יוני, ביום השבת, ראיתי על המדרכה קרוב לביתנו את הרב [אברהם-יצחק] נחומובסקי לבוש חדר, בגדי שבת, מוקף שוטרים ופרטיזנים [פרו נאצים, מרוצחי היהודים] שהובילוהו כמובן אל בית האסורים. באותו יום, כאשר מסרו אחרי כן, אסרו גם את הרב הראשי [רי אריה] בקסט [באקשט], חתנו הרב [אייזיק] רבינוביץ, וגם את בנו של הרב נחומובסקי, צעיר ידוע חולי עם סמני שחפת הריאות. כנראה בחרו המרצחים בכון [בכוונה] ביום השבת, שאין כמוהו יום אחר יותר מסוגל להסב עינוי נפש לנציגי היהדות הרוחנית החרדים ויראי ה' אם יכריחום לחלל את השבת. בשלושים לחודש יוני - עידן ריתחא [שעה רותחת; ימי גזרה וצרה] של המאסרים - אספו האשכנזים [הגרמנים] שמונים יהודים בחצרו של בית המסחר של האחים שוגס לשעבר ויעמידו את כולם בשורה אחת ופניהם אל הכותל, ואחרי אשר התעללו בהם לשובע וחוליכו עליהם אימת מות, כאלו התכוונו לירות בהם, הובילו אותם אל בית האסורים. חלק קטן של האסירים, שמוסדות שונים השתדלו בעדם, יצאו לחרות, אבל החלק היותר גדול נשאר בכלא. ומי יתנה ומי יסַפֵּר כמו [ל פי תהילים ע 15] את יסורי הגוף והנפש של האסירים תחת מרותם של האשכנזים [הגרמנים] והליטאים המתענגים על האפשרות להשפיל עד ארץ, את האסירים היהודים, להבזותם ככל אוות נפשם, לחלק להם מהלומות על דבר קל ועל לא דבר מבלי הוציא מן הכלל אפילו המשכילים שבהם, רופאים ועורכי דין וכו'. מי יספר על אדות עבודת הפרך תחת המגלב והאגרוף המאמיים של הנוגשים בלי לב, על אדות המזון הזעום המביא לידי התנוונות ואשר ביכלתו רק [בקשן] להמשיך את החיות ואת הצמיחה הגופנית; השינה במטת ברזל בלי מזון או על משכב קרשים קשים כאבן; השינה על הרצפה הקרה בצפיפות כזו, שאם אחד מן הישנים מתהפך על צדו השני, כל הישנים מוכרחים לעשות כמוהו. הוסף לזה את המשמעת הצבאית המדכאה את הנפש, את העלבונות הנוראים הנועדים רק ליהודים כמו הכפיה לנקות את בתי המחוראות [בתי שימוש] שבימים הראשונים היו אנוסים לעשות את המלאכה הַנְּמִבְּנָה [ל פי שמואל א' טו 9] והמעליבה הזאת בידים ערומות. ואת מי הכריחו לעשות כדבר הזה? אנשים בעלי אומנויות חפשיות: עורכי דין, רוקחים, מנהלי בתי-ספר, גם רופא אחד שאיקלע [שהגיע] לשם באופן בלתי מובן. משערים, שכאשר נכנסו אל בית הד"ר גיץ וצוהו ללכת לעבוד נתבלבל ולא פצה את פיהו למחות ולהודיע שהנהו רופא, כמו שעשיתי אני כאשר חפצו לקחת אותי לעבודה; הוא הלך אחרי "החוטפים" כשה לטבח יובל, ואחר העבודה הובילוהו אל בית

מתשועת אלהי ישראל שפשט את הרגל ונוצח בכל החזיות. אין דוגמא בכל דברי ימינו המאריים למצוקותינו וענויינו הנוכחים, ואין נוקם את נקמתנו לא בשמים ולא בארץ, אפילו האמריקאים אינם משלמים מדה כנגד מדה לאשכנזים [לגרמנים] הנמצאים באמריקה בעד צרותינו וצוקותינו. בעדנו לית דין ולית דיין.

ד. מאסרי

מאסרי נשא אופי מיוחד. אני לא הייתי בין אלה תושבי שולי היהודים שצדו אותם כמו חיות הבר ושמנו אותם בכלא, רק מפני שהם יהודים שנפלו בידי החוטפים. אני הייתי חוטא, איש כבד עוון כזה, שלא יכופר כי אם במאסר. אני הגבר שְׁעָרְבָתִי אֶת לְבִי [על פי ירמיהו ל 21] להשמיע את "מלך היהודים" סטנקוס [Stankus]⁵⁴ דברי כבושים ונסיתי לגלות אזנו למוסר על יחסו הקפדני אל היהודים. חזות קשה הגדתי לו, והוא שם אותי בכלא: מעשה אחאב ומיכחו בן ימלה כביכול, - השוואה, כמובן לשם מליצה גרידא, כי אם הוא הנהו "מלך היהודים", כמו שמכנים אותו הנוצרים, לי אין כל פְּכִיטִינוּזִיה להדמות אל נביא, ואולם אם אפילו מִיִּנְיָ קִיִּיִּי [נראה כהירות], רשאי אני להטעים שמאסרי היה במדה ידועה עונש בעד החפץ לעשות דבר מה לטובת הכלל, ובעד נסיוני להלחם בזעיר אנפין כדון קישוט בשעתו בריחים [טחנות] של רוח.

יום נוגה, מוכן לפורענויות, היה אותו יום, החמישי לחודש ספטמבר [1941]. הבשורה הרעה ע"א [על אודות] גורלה של שארית הפליטה בקילמי [Kelme]⁵⁵ ומיתת בן דודה של רעיתי ביריה [ע"א] [על אודות] הפרטים להלן, מחלת אשתי שגברה בשביל הידיעות האלה, רוחי הנפעמה ועצבי הנרגזים מכל ההרפתקאות, הדאגות, הפחדים וחוסר מנוחת הנפש; בשביל השיטה של האשכנזים למרר תמיד את חייו ולהמציא גזרות ועניינים בעדנו חדשים לבקרים; כל זה היה רקע מספיק למאורע שהתקיים ביום ההוא.

ביום הנזכר למעלה נכנסתי אל לשכת הפקיד הממונה על ענייני היהודים: איש צעיר כחוש וצנום, קטן הקומה, בעל פני צועני; הוא ישב על יד השולחן רפה ידים, ספק שכור, כאשר הוא רגיל, ספק עיף מלילה שבלה בלי שינה שגם בזה רגיל הוא. כנהוג אצלו אינו מביט ישר אל פני המדבר אליו, אינו מבקש לשבת, ואף כי הוא מכיר אותי היטב (ויש ידים להשערה שרפאתי את אחד מילדיו בבית החולים) ואני בקרתי אותו פעמים אחדות בלשכותו, בכ"ז [בכל זאת] התנהג אתי כאת יתר מבקריו באדישותו, שמגמתה כנראה להבליט את מרותו ושלטונו או אולי מפני שהיהודי הנהו "מוקצה". אני פניתי אליו בבקשה להרשות לריבה אחת שהנה כבר בגיטו, שהיתה עובדת אצלו בתור משרתת, לצאת מן הגיטו על שעות אחדות ביום בכדי למלא אצלו את עבודות הבית הדרושות, ונמוקי אתי שאשתי חולה ונפלה למשכב. "אין צורך" - ענה סטנקוס "הלא בקרוב תעברו גם אתם אל הגיטו". יהי כן! אמרתי, "אבל לעת עתה עודנו בעיר ואני אין ביכלתי להכין לי אוכל בעצמי ועאכו"כ [ועל אחת כמה וכמה] שאין לי האפשרות והפנאי לשרת את אשתי החולה ולהשיגיה עליה". "אין נחיצות!" רטן בעקשנות ליטאית ויתן אותותיו שראיונו נגמר. נרגז מאוד ומלא חימה שהבלגתי עליה בכל מאמצי כוחי, אמרתי כביכול בניחותא, עד כמה שעצבי הנרגזים הרשו: "הקפדנות המיותרת מה זו עושה? נניח ששלושה רבעי היהודים בליטא ישמדו, רבע אחד אל נכון הלא ישאר [חשבתי אז שאחזתי בלשון גוזמא, לדאבוני טעיתי] ואת הרבע הזה הלא יהיו הליטאים נזקקים לשבת יחדו

⁵⁴ הממונה מטעם השלטון הליטאי העירוני החדש על ענייני היהודים.

⁵⁵ קלם בפי יהודיה. בשבוע האחרון של אוגוסט סיימו הליטאים לרצוח את יתרת הקהילה.

האסורים. שם אל נכון החל לפי טבעו להתוכח, אבל באחור זמן, בסגנונו של חובש בית המדרש, ובתנועותיו של היהודי טפוס, וכן נלכד בשחיתותיהם [על פי איכה ד 20] מבלי מטע ומפלט.

מלבד העלבונות הנזכרים היו מכריחים הגרמנים את האסירים לעשות תרגיל התעמלות שונים - המצאה מחוכמה להתעלס [להשתעשע] ולצחוק ליהודים המגוחכים ולתנועות יהודים באים בימים המגוחכות, שמעולם לא נסו להתעמל - זולת זה היו דורשים שהאסירים ישירו להם משירי העם היהודיים לפני השינה אחרי יום של עבודה המפרכת את הגוף, ובזיונות בלי חק המדכאים את הנפש. לקיים מה שנאמר: "כי שם שאלונו שובינו דברי שיר ותוללנו [מלעיגונו] שירה, שירו לנו משירי ציון", ולקיים גם את הפסוק: "ושר בשירים על לב-רע" [משלי כה 20]. בבית האסורים התעללו לשובע גם ברב בקסט וחתנו וברב נחומבסקי: ספחו אליהם טפוסים מנוולים אחדים, שלא קשה היה למצוא בין האסירים הנענים והנדכאים; אחר הפכו בזקנם ובשערות ראשם והכינו קבוצה לצלום, - "מטעמים" וחומר הגון בעד "השְׁטִירְמֶר"⁵⁶ - וצלמו אותם מפנים ומאחור והתאמצו שהצילום יוצא יותר קריקטורי,⁵⁷ יותר מגוחך, שהאשכנזים [שהגרמנים] יוכלו לצחוק מטוב לב ולאמר: "אלה מורי ישראל, הרמאים התלמודיים והנוכלים; אלה המנוולים הנם מנהיגי היהודים הרוחניים!"

אחרי הבז והקלון, הצרות והצוקות שאפפו את האסירים היהודים במשך של שבועות אחדים, הוציאו את כולם מִשְׁוֹלֵי אל מקום פלוני אלמוני המטיל אימה ופחד בסודיותו המבהילה. לאן הובילו אותם? העודם חיים? האם הובילו אותם לעבוד בפרוסיה, במחוז קליפידה [Klaipeda], במסבי טרוקי [Trakai]⁵⁸? שמועות שהפיצו אז. כל זה לוטה בערפלי הסוד האלם, - ומציאותן של השערות ושמועות שונות על אדות מקום עבודתם, ולא ידיעה ברורה אחת ע"א [על אודות] מקום העבודה מעוררת חשד איום וספקות מרים בלב. כן! הרבה אלמנות חיות ויתומים חיים, הרבה אבות שכולים נשאר, ונפשם מתמוגגת בתוחלת ממושכה לקבל אי איזו ידיעה קלה על אודות גורלם של מפרנסיהם או בניהם. אמנם אפשר שהצפיה והתקוות לשוא יותר טובות מהאמת הערומה בנידון זה. ברם ההנחה שאלה האסירים שנעלמו מבית האסורים השולאי נשלחו אל מקום עבודה אחר מופרכת מִעִיקָרָא [מתחילה]: הרב בקסט הזקן והחולה, הרב נחומבסקי החלש ובנו אחוז השחפת אינם מסוגלים לאיזו עבודה גופנית שהיא, ולכן אל נכון נפטרו מפיות מיותרים, ומכיון שנתנה רשות למשחית לחבל, לא יבחין בין יהודי זקן ליהודי צעיר, וידו תהיה נטויה גם על יתר האסירים או על חלק חשוב מהם. כן! אם נבכה לאלה שהלכו ולא שבו לא לחינם נוריד דמעות.⁵⁹ ומי הם כל אלה האסירים? הלא ביניהם נמצאו המשובחים שבנו: העסקנים הצבוריים, המשכילים, עורכי הדין, אנשים בשנות העמידה, בעלי היוזמה ואנשי המעשה. גם קהילת שולי היהודית הופחתה והומעטה במדה מרובה, כמעט עד החצי, ומתשעת אלפי יהודים שלפני המלחמה נשארו כחמשת אלפים, ויתרם נמלטו, "הורקו" ["פוננו"], גועו בלי עת, כמו רובם של אחינו בליטא, שנהפכה לנו לגיא הרגה, ושהכרעו לטבח על לא חמס בכפם. אוי ואבוי לנו שהתאשט

⁵⁴ Der Sturmer, שבועון מצוייר אנטישמי לשימחה אשר יוליוס שטרייכר היה עורכו. תפוצתו עלתה מאלפים אחדים לכדי מחצית המליון עותקים ערב מלחמת העולם השנייה.

⁵⁵ אחד מהצילומים הללו נשתמר והודפס בנספח התמונות לספר "יהדות ליטא", כרך ד', הוצ' איגוד יוצאי ליטא בישראל, תל אביב תשמ"ד.

⁵⁶ עיירה מרחק של 25 ק"מ בקירוב מערבית מעט דרומית מוילנא, Vilnius.

⁵⁷ הם הוצאו להורג ביער קוזאי [Kuzai], כחמישה עשר ק"מ מערבית לשבלי.

ולחפש. אינני יודע איך יהיה עם האשכנזים [הגרמנים], אבל הליטאים עוד יהיו נזקקים לחיות את היהודים". לשמע הדברים האלה, שלא הספקתי להביע ברור עד גמירא, קפץ "השר" [הממונה] ממקומו כנשדך וידפק באגרופו על השולחן כל כך בחזקה, עד כי הדיו ויתר המטלטלים שעל השולחן החלו לרקוד. "אם כן אתה מאים עליי" - קרא בקול רם מלא קצף. "פקיד הפוליציה [משטרה]!" הוסיף "בוא הנה וכתוב פרוטוקול [דו"ח] של איומים!" אני החלתי להצטדק שלא בָּנָנְתִּי מכול וכול לאיים עליו, רק חפצתי להבליט שהליטאים והיהודים עוד יֵשְׁבוּ יחד; אבל הוא לא הטח אוזן קשבת לבאורי ויחזר על דרישתו מפקיד הפוליציה, שהיה בחדר השכן ונכנס הנה, לערוך את הפרוטוקול. הפקיד צוה עלי ללכת אתו אל הפקידות שם כתב את הפרוטוקול על סמך דברי וימשך בכתפיו בשמעו שבמלים: "הליטאים עוד יהיו נזקקים לחיות את [עם] שרידי היהודים" מצא סטנקוס אותות איום ועלבון. אני בארתי לפקיד את כונתי, שסטנקוס הפסיק באמצע ולא נתנני להביע אותה ברור, הינו, שאני חושב למותר את היחס הקפדני אל היהודים, באשר איך שיהיה, הנה אם נניח אפילו שהאשכנזים [שהגרמנים] עם מפותח מהמדרגה הראשונה לא יהיו נזקקים ליהודים, אבל הליטאים הנחשלים לעת עתה והמפגרים בעיני מסחר ותעשייה עוד ימצאו חפץ בכשרונות היהודים שישארו לפליטה וביזמתם.

שמות הרחובות: Venclausko gatve - רחוב ונצלאטסקס; Tilzes, רחוב משם העיר טילזיס, רחוב ראשי (הכביש) החוצה את העיר מדרום מערב לצפון מזרח, מטילזיס לעבר ריגה.

עברית, יידיש, רוסית, צרפתית, גרמנית וליטאית.

לראות האם אין שם דברים אסורים וכל זה עשה באדיבות, כי כנראה גם הוא הכיר אותי, תחת אשר אחרים, כמו שמסרו לי, קבלו בשעת הטקס הזה לא מעט מחלומות בתור "דמי קדימה". מהלשכה הובילו אותי דרך השער השני אל החצר הפנימית ששם נמצא הבנין הראשי של בית האסורים ויתר הבנינים הנחוצים: אסמים, מטבחים, בית המרחץ וכו'. בחצר נמצאו הרבה שבויי מלחמה עפה"ר [ל פי הרוב] משבטי המונגולים עם עיניהם העקומות וקומתם הנמוכה. הם עשו רושם מדכא במראם המנונל ובשפלות רוחם, כי מלבד מפתלם בשדה המערכה המכאיבה כשהיא לעצמה, עוד מרעיבים אותם ומענים אותם בעבודה קשה ומכים אותם מכות אכזריות בעד כל נטיה קלה מחוקי המשמעת, כאשר הייתי בעצמי אחרי כן עד ראיה למעשים כאלה. כאשר מסרו לי נופלים הרבה מהם חללים ממחלות שונות וגם מכדורי נוגשים בשעת העבודה. ומעשה שהיה על פֶּכֶר הארודרוס, שבשביל אי איזו מחאה והתנגדות מצד השבויים ירו בהם האשכנזים [הגרמנים] בנוכחותם של יתר הפועלים.

בכלא נפל לי חבל בנעימים [על פי תהלים טז 6; התמזל לין] החדר מספר תשעה או אחד עשר. לבשתי אינני זוכר את הפרט הזה. רוחי היתה כל כך נדכאה ומחובלה בכלא שלא היתה לי סבלנות אפילו לעמוד ולקרוא את הכתוב על דלת החדר. כמעט שהספקתי לעבור על מפתן החדר, והנה סבבני שבעה אסירים יהודים ובראשם ווידוצינסקי, מי שהיה שנים רבות המזכיר של "הקהילה" השולאית ושל חברת "עזרה" גם בהיותי היושב ראש של המועצה. אזנס לקחה שמץ מהידיעה שאסרו איזה רופא, אבל הם לא פללו לפגוש אותי, רופא בא בימים, מכובד וידוע למדי בעיר, ותופש תמיד משרה בבית החולים העירוני או במוסד אחר של העיריה. האסירים החלו להעתיך עלי שאלותיהם על סֶפֶת מאסרי, על הנעשה בעיר ובגיטו, על החדשות מהחזית, באשר כל ידיעה מחוץ לכתלי בית האסורים נסתמה מהם. התאמצתי כפי האפשר לפי מצב רוחי הנבוכ לתת סיפוק לסקרנותם, והייתי שבע רצון, אם אפשר להשתמש במבטא זה ביחס אל מצב רוחי אז, - מנוכחותו בחדר זה של ווידוצינסקי, מכיר טוב ואיש מעשה. ובאמת הוא החל תיכף לאלפני חכמת הישיבה בכלא וסדריו, שהיו נהירים לו אחרי המצאו פה כבר כחודש ימים. קודם כל דבר באר לי שנחוץ בעוד מועד לדאוג למשכב, באשר הבקורת הערבית התקימה כבר, ובקרוב ישתר חושך בחדר. לאורך הכותל היו ערוכים שני מדפים גדולים, משכבי קרשים, בשתי קומות: עליונים ותחתונים. ווידוצינסקי ושכנו, גם כן יהודי, הכינו בעדי בין שני משכביהם מקום להשתתח על המדף העליון, וייעצונו להשתמש לשם זה בבגדי: חליפתי כמצע ומעילי כשמיכה, וכסת תבן קטנה למראשותי השאילוני משלהם, אם אינני טועה. מלאתי את עצתם, ריפדתי את משכבי בחליפתי היותר טובה שבמקרה לבשתיה ביום שאסרוני, חוספתי ליצועי גם חצי מעיל הקיץ שלי, וחצי השני השארתי בתור שמיכה, אבל כל זה היה לשוא: משכבי נשאר קשה כאבן וכל אברי כאבו לי, ושינה "מאן דְּכָר שְׁמִיָּה" [מי מזכיר שמו]. ואולם לו גם היה משכבי מן המובחר, לא יכלתי לתת שינה לעיני, כי כל הלילה נְקוּטוּתִי בְּפָנִי [על פי יחזקאל כ 43] והאשמתי את עצמי על שלשה דברים: ראשית כל צריך הייתי להזהר בכלל מְהֻקָּס בויכוח את סטנקוס, שלו העוז והמשרה, ובפרט שהשעה לא היתה מכשרת, באשר לפני הכנסי אליו ראיתי מרחוק, איך הד"ר רוזנטל מכרו טוען ומפציר בו על אדות איזה ענין בחתלהבות, עד אשר האדים אפילו ערפו, וסטנקוס נשאר קר ודומם כאבן, אבל סוף סוף החל להראות אותות של קוצר רוח וחרון אף, והד"ר רוזנטל יצא מֵאֵתוֹ בפני להבים ופחי נפש, ותיכף אחריו נכנסתי אני, עוד יהודי טרחן וחצוף, שהעני עוד לגלות אֵזוֹ למוסר. שנית השתוממתי בעצמי איך הכשילני פי להזכיר בכלל את האשכנזים [הגרמנים] בעֵדָן רִיתחא כזה! דבר מסוכן שיכול בנקל לגרור אחריו "קציר

שיקטינו את ענשי - זאת אומרת, הודיתי בעצמי שאני ראוי לעונש כל שהוא. גם זאת היתה תמימות מתוך מבוכה וערבוביה במוחי. אז יצאתי אל הפרוזדור ויחַדְו אותי יצא חייל אשכנזי ויסגור את דלת הפרוזדור בעדי, - "סימן רע שהנני אסור", חשבתי, ולבי היה לחוץ כמו בצבת. ישבתי וחכיתי ברוח נפעמה לתוצאות הבאות, וכל רגע נראה לי כנצח. עבר זמן ידוע, ושטר צעיר, רֹבָה [saulys]⁶³ העובד בבית האסורים הופיע, ובקול נגיד ומצוה גס פקד עלי ללכת אתו. אני חשבתי לצאת דרך המבוא הראשי כמו שבאתי, אבל הוא הדפני הצדה נִיצָנִי ללכת ישר אל החצר. פה התקיים רגע פסיכולוגי שלא אשכחתי לעולם והמעיד על מצב רוחי בעת ההיא. כאשר השטר הוציאני החצרה, נתקל מבטי בחייל מזוין ברובה עומד על יד הדלת ובכותל סתום. אז חלף רעיון במוחי שדנו אותי למות ביריה ושתיכף יצא דיני זה אל הפועל: ברם דבר היה לי את האשכנזים [הגרמנים] והליטאים שהטילו אז עלינו אימת מות ולא לחינם. ואולם לא הספקתי לחטט בנפשי וברגשותי כראוי, כי השטר הוציאני תיכף מטעותי בצוותו אותי בקולו הפראי והגס להשמאל ולצאת אל הרחוב. הרגשתי כמובן הקלה, אבל היא לא ארכה זמן רב, כאשר השטר החל לנהוג שררה ולענותני בצויו: "הידיים לאחור!", "ללכת בצדי הרחוב ולא על המדרכה!", "לבלל הַפֶּט הַצֶּדֶה!" "לבלל דבר עם איש", וכאשר כל צויו נמלאו, החל לזרו אותי ולקרוא תכופות: "מהר! יותר מהר!" ברחוב טרוקי⁶⁴ פגשתי אברמוביץ הצלם, אני לחשתי לו: "הנני תפוש, מסור לאשתי!" אבל בעת האחרונה נעשה לכבד אוזן קצת ולא שמע את אשר אמרתי לו בלחישת; ובחפצו בכל זאת לדעת את הנעשה נגש אל השטר אל נכון בלשון רכה ובדברי חנף כיאות לשתדלן זקן ומומחה להתנדע לרשות כמוהו, אבל מומחיותו זו נשארה מעל [היתה לשווא] זאת הפעם. כעבור זמן קצר שמעה אזני פתאום קול צעקת פחדים; פניתי לאחור, והנה השטר אוּחַז בידו מגלב עור רך שהוציא מכיסו והצליף בו את אברמוביץ בתור גמול בעד תְּאַבְּדָעוּתוֹ [סקרנותו]. ובכן נשאר כל הענין חתום וסתום בעדו, וכמובן לא הלך להודיע את אשתי על אודות מאסרי שלא הוברר לו, ולא יכול למלא תקותי להוציא את אשתי מהמועקה של אי הידיעה על אודות גורלי שלחץ אותה כל הלילה והעביר שינה מעיניה.

השטר הביאני אל "בית הסהר לעבודת פרך השולאית".⁶⁵ השער שנפתח לכבודי נדמה לי כלועה של חית טרף ענקית הבולֶצֶה את קרבֶּנָה ולא נודע כי בא אל קרבה. זה היה רק על צד הדמיון, אבל לאמתו של דבר אוספים ידיעות פרטיות על אדות קרבנות הכלא. ככה הכניסו אותי אל הלשכה הקטנה של בית הכלא המיועדה לקבלת האסירים, והפקיד של אשמורת הלילה, באשר היום נטה כבר לערב, התחיל רושם על הגליון. ידיעות מפורטות על אדותי שהמצאתי לו מתוך חקירה רשמית בתשובותי על שאלותיו. במקרה היה הפקיד הזה בעלה של אחת המשרתות בימים עברו בבית החולים העירוני המכיר אותי היטב ושהיה מתיחס אלי תמיד בהדרת פנים. הוא שאלני אגב אורחא לסֶפֶת מאסרי, ואני עניתיו שקטטה נפלה ביני ובין סטנקוס הממונה על עניני היהודים, ושהוא מצא את עצמו נעלב על ידי. לפקיד הזה מסרתי על פי בקשתו את כספי, נירותי, שעוני, עט נובע ויתר החפצים הקטנים שנמצאו בכיסי; אחר עברתי אל החדר השכן, שם דרש ממני אחד ממשגיחי הכלא שאמסור לו את מסרקי, עניבותי, חגורת, כתפותי ושרוכי פוזמקאותי; מסתבר שזה נעשה בכדי שהאסיר לא יאבד את עצמו לדעת ע"י שחיטה במסרק (!) או ע"י תליה בעזרת יתר החפצים. אחר מִשֵּׁש היטב את כל בגדי

⁶³ לעת זו שם נודף לליטאי "נושא נשק" שְׁאֹוֹלִיטֶס" בפי ישראל, מנאמני המשטר הפרו-גרמני-נאצי.
⁶⁴ Traku, שבקצהו הדרומי-מזרחי היה ממוקם בית הסוהר.

⁶⁵ "בית הכלא האדום" כונה בפי העם, "די רויטע סוּרמֶק" [ביידיש].

גדול בדבר זה ולפעמים גדל הענוי כמו שנוכחתי לדעת וחזיתי מבשרי, עד שנמלכתי להשתמש באחת ממטפחות כסי, ולכבס אותה תיכף תחת הברז, כאשר יש מים.

האסירים שבו אל החדר וכעבור זמן מה נשמעה מחדש שריקה המודיעה שתיכף תתקיים בקורת הבוקר. כל האסירים התיצבו בשתי שורות כאנשי צבא ויחכו לפקיד הבא לבדוק ערב ובוקר את מספר האסירים. הוא נכנס ומנה: 11 ליטאים ו- 8 יהודים, אחר העיף בנו עין ויצא. האסירים נשארו נצבים תחתם במשטר צבאי, עד אשר נשמעה עוד הפעם שריקה קלה לאות שהבדיקה נגמרה.

בחדר הכלא החלו החיים היום-יומיים. מתוך צפיה לארוחת הבוקר המתקיימת בשש שעות וחצי, החלו רב האסירים ללכת בחדר הלוך ושוב כחיות-הבר בכלוב, אחרים החלו לדאוג למצוא טבק לעשון, דאגה המעסיקה כמעט את כל האסירים, והמכריחה אותם להתהפך בתחבולות שונות. לא הספקתי לחקור את התחבולות האלה עד תכליתן, אבל אחת מהן היתה החבור [הקשר] עם שבויי המלחמה הנמצאים בחצר בקרבת החלונות. החבור היה מתקיים דרך החלונות הפתוחים וסדקי החיציים [מחיצות]. בחדרנו נמצא עלם רוסי בן שש עשרה שנה, רועה עדר במולדתו, שהאשכנזים [שהגרמנים] לקחוהו בשבי יחד עם עדיו. היות שלא היה חייל והיה צעיר מגילם של אנשי הצבא, לכן לא מצאו לנכון שישאר עם שבויי המלחמה וישימו אותו בחדרנו. העלם הזה היה מומחה להתחבר ולבוא במשא ומתן את השבויים. הוא היה נגש אל החלון הפתוח, היה דופק וקורא בקול דממה דקה: "חברים!" ובקבלו מענה, היו מתחילים החליפין: מהחדר היו משליכים ממעל לחץ הקדמי פרוסת לחם אל החצר, ומהחצר היו מכניסים דרך הסדקים טבק מזנבות הפפירוסות והסיגרות שהאשכנזים [שהגרמנים] משליכים ארצה או ממקור אחר. הנער הזה הצטין גם בכשרונו לאכל "בעד שלשה" ובעתות הפנאי היה עוסק, יחד עם עוד אחדים מהאסירים, בציד הכינים שהחלו שורצות בבגדים ובלבנים, כאשר מפני הדוחק במים שבת גם בית המרחץ, ונתינת לבנים מכובסים חדשים דחו לאחר הביקור בבית המרחץ הממשמש ובא, כפי שהבטיחו המשגיחים. כל הפרטים והבאורים האלה, כמו גם יתר הידיעות הבאות להלן על אדות הסדרים ואורח החיים בכלא וע"א [ועל אודות] תושביו, קבלתי מפי ווידוצינסקי שנעשה בקי בכל הדברים האלה במשך שבתו בכלא זה כחודש ימים. בשש שעות וחצי התקיימה ארוחת הבוקר: לכל אסיר נתנו ארבע מאות גרמים לחם דגן ועשרים גרמים סוכר (לאמתו של דבר נתנו פחות מהכמות הראויה, כי אל נכון לא יחסרו אנשים הנהנים מהחסכון על חשבון האסירים), - זאת היתה אז המנה היומית יחד עם זה נתנו קפה, זאת אומרת, מים חמים צבועים בציקוריה [עוף], ככל אות נפשנו. את הנזול הצבוע הזה הביאו בקומקום גדול, - "יהשתיה כדת אין אונס". לי חסר עוד ספל, שישנו לכל אסיר, אבל ווידוצינסקי התאמץ להמציאו לי והצליח למצוא כלי כזה בעדי.

אחר ארוחת הבוקר החלה העבודה: קודם כל נחוץ היה לנקות תפוחי אדמה לארוחות הצהרים והערב. עבודה זו הנה חפשית, עבודה של מתנדבים. בכל יום מזמינים כעשרה אסירים מחדרים שונים בקומה הראשונה (ואל נכון נוהגים כך גם בקומות האחרות) אל החדר הסמוך למטבח, וכל החפץ הולך שמה. שני אסירים מהיותר אמיצי כוח מביאים מהמרתף שני שקים מלאים תפוחי אדמה. כל המנקים מקבלים שברי סכינים ונגשים אל המלאכה. אני השתתפתי בעבודה זו שלשה ימים רצופים, כמעט כל תפוחי האדמה היו רקובים, שחורים, "מלאי עינים" מהנבטים והשרשים שהכו. שלשה רבעי התפוחים היינו משליכים על הרצפה, ובקושי היינו מקבלים חתיכה לבנה "בריאה", הראויה לאכילה. את החתיכות האלה היינו

ימים".⁶⁶ ושלשית האשמתי את עצמי, מדוע הייתי אובד עצות ולא בארתי לפקיד האשכנזי [הגרמני] את אשר היה את לבי לאמר; אפשר להניח, חשבתי, שלו בארתי את כונת משפטי על אדות האשכנזים [הגרמנים] בצרוף מחמאה לתרבותה של האשכנזים שאינם נוקטים ליהודים, ושהעיקר חסר ממשפטי: "מה יהיה את האשכנזים [הגרמנים] איני יודע", היינו המלים "ביחס אל היהודים" שהמשך דברי וההגיון מחייבים; שלו עשיתי כדבר הזה, או אפשר שלא מצאו בדברי כל "עוון אָפֶּרֶרָה" [על פי הושע יב 9] ולא באני האסון, שתוצאותיו הבלתי ידועות לי מטילות עלי אימה ופחד, כי רבים היו האסירים היהודים שנעלמו ואינם התהפכתי על משכבי הקשה ולבי דוי מעוֹפֶרֶרָה כָּעָה ויגון [על פי תהלים קז 39] שגדלו עוד יותר מפני סבה אחרת: אני השארתי את אשתי חולה אנושה מתהפכת על ערש דוי. מפני הפגעים הרעים והאסונות שהשתרגו על ראש כל בני משפחתה ומפני "צרת הבן" לפני המלטו בדרך נס מווילנא הורע במדה מרובה מצב לבה החולה, והידיעה האחרונה ע"א [על אודות] מיתת בן דודתה גיש את הסאה והפיל אותה למשכב. ולכן הייתי בטוח שלילה זה של מאסרי יָשִׁיב אותה עד דָּכָא [על פי תהלים צ 3] ויכריע אותה קֶלָה [לגמרין] עד כי לא תוסיף קום ממטתה. ובכן בין נגעי נפשי לרגלי הקורות אותי תפסו מקום בראש הדאגה לבריאותה של אשתי ורגשי הנוחם על אשר הייתי בעוכריה. אל נכון חייבתי את עצמי -- מצבה הורע במידה מרובה ועכשיו כאשר אני מתהפך פה בלי שינה, הנה על ערש דוי בסכנה גדולה. זאת ועוד אחרת. היה צר לי מאד, עד מות, שבשביל מחלתה לא תוכל להשתדל בעדי ולחוש לעזרתי, ובנו צעיר לימים ואיננו איש מעשה די צרכו, ומה יכול לעשות לטובתי צעיר כזה ואל מי יפנה בעדי? אין זאת כי אם קניתי פה שביתה לאורך ימים, או אפשר עד קצי שלא יאחר לבוא. בין כך התחיל אור עמום מבצבץ דרך שני חלונות החדר, המחולקים שבכות ברזל מבפנים, ומבחוץ הם מוקפים שלשה חייצי עץ [מחיצות], שנים משני עברי כל חלון וחץ אחד מלפניו, בכדי שלא יראה מה שנעשה בחצר, עד כי מלמעלה נראתה "חתיכת" שמים, ודרך שם חדר האור העמום של בוקר עגום, - החייצים [המחיצות] האלה היו המצאת הבולשיביקים, כאשר בארו לי. עוד מעט ופתאום נשמעה שריקה חזקה שנשנתה ונשלשה. כל האסירים קמו ממשכבי הקרשים מתרשלים ועצובי רוח, ויחלו ללבוש את בגדיהם, ווידוצינסקי באר לי שבכל יום מעוררים באופן כזה בחמש שעות וחצי את האסירים משנתם. כעבור זמן קצר נתנו לאסירים לצאת מהחדר לעשות את צרכיהם ולרחץ את פניהם וידיהם. אז היה לי העונג להכיר לדעת את המחוראות [בתי השמוש] המפורסמות, שבתקופה הקודמת של המאסרים, היו "מכבדים" את האסירים היהודים לנקותן בידים. המחוראות היו גם עכשו מזוהמות ומלוכלכות, וגם עכשיו נקוים הנהו מנת חלקם של היהודים. אבל כעת ישנן כבר סחבות ומים, וכמובן יותר קל ויותר נוח להוציא אל הפועל את "המלאכה הנקיה" הזאת. אמנם מה שנוגע למציאת מים, הנה הדבר הזה הנהו "לא דווקא" [לא בהחלט] פשוט. מפני המספר העצום של שבויי המלחמה הנמצאים בבית האסורים ובחצר, מן הנמנע לפעמים להמציא את כמות המים הדרושה, ולכן לא רק שאין מספיקים להשתמש במים בכדי לנקות את המחוראות, כי אם חסרים תכופות מים אפילו לנטילת ידיים. מחוראות ישנן במספר מצומצם, ולכן מוכרחים לחכות לתור. אגב אורחא מעניין לציון, כאשר עסקינן במחוראות של בית האסורים, שדבר אחד הנחוץ מאד הנהו "חזון יקר" שם ש"לא יסולא מפז", היינו ניר! עתונים וספרים אסורים, מכתבים אסור לקבל ולכתוב; חבילות גם כן אסור לקבל בעד יהודים, ולכן מאין לקחת ניר! בשביל כך יש דוחק

⁶⁶ אליטרציה חופפת עברית ויידיש גם כן: ימים מקוצרים - שעניינם מוות; וביידיש: פֿאַרקירצטע יאָרן-שנים-ימים; רווחה בין יהודי ליטא.

הרובה [השומר] את דעתו זו, ובכדי שלא יצאו לי מוניתין של טרדן נרפה, גמרתי לעבוד בכל מאמצי כוחי, ואשען בכתפי אל העגלה בכדי להדפה כדבעי, אבל פתאום קבלתי מכה מאחור שהכריחתני להישיר את גופי: הרובה [השומר] כבדני במגפו זאת הפעם אל נכון על לא דבר רק מתוך עונג להתעלל ביהודי אינטליגנטי. כה הוכיחי אותי יום פעמים, - זאת היתה לי הפעם הראשונה בחיי, מיום היותי לאיש, נוסף על העבודה המפרכת את הגוף שלא נוסיתי בה מעודי ועד היום ההוא.

אחרי אשר הבאנו אל בית האסורים עגלות אחדות טעונות עצים ופרקנו אותם אל האוסס [המחסן], שבתי אל החדר רצוף גוף ונפש. הכאב הפיסי, העלבון הנורא, אי היכולת למחות ולהתנגד, כל זה עשה עלי רושם מדכא כל כך, עד כי לפלא יחשב שלא יצאתי מדעתי, ובפרט שאת מוחי נקרה כמו יתושו של טיטוס⁶⁷ ההכרה, שאסוני איננו במקרה ושאיני בעצמי המטתי את צרתי על ראשי ושהקולר תלוי על צווארי אני לגמרי. החלתי מחדש להתענות ברעיונות המהבילים [ירמיהו כג 16] של הלילה שעבר, כאשר נדדה שינה מעיניו, אבל מהלך רעיונותי נפסק באמצע: פקיד בא להזמין אותי ועוד אסירים חדשים אחדים ללכת אל המחסן לקבל את החפצים הדרושים לאסירים. כל אחד מאתנו קבל ספל, קערה וכף שהעלתה חלודה (כל הכלים האלה היו עשויים פח), כסת קטנה מלאה תבן, שק למזון אבל ריק, אלוניטית [מגבת], והעיקר שמיכה חמה ונקיה. ווידוצינסקי באר לי שהמסטר בבית האסורים, כנזכר כבר למעלה, שונה כל כך לטובה, עד כי קשה להאמין. האסירים הראשונים לבוא האשכנזים [הגרמנים] שכבו על רצפת הביטון הקרה והקשה או על מוטול ברזל בלי מזרנים או שקי תבן. אלה המטות, המהודקות אל הכותל ממול למדפים, זקופות עכשיו והאסירים משתמשים בהן לתלות עליהן את מעיליהן, כובעיהן ואלונטותיהן [מגבותיהם]. כ"כ [כמו כן] הנה האשכנזים [הגרמנים] עינו את האסירים הראשונים באכזריות מרובה והרעיבו אותם, - עכשו מצב הדברים הוטב במדה מרובה. את חפצי המִשְׁקָב שקבלתי שמתי על המדף התחתון על יד החלון ששם תפסתי מקום למשכבי, כמו שיעצוני חברי, ואת קלי שמתי בארון, שהנהו מחובר יחדו עם שולחן ארוך - כשולחנות החנוונים - הרחיט היחידי בחדר, ואם נוסף עוד אל המדפים, המטות, והארון שמתחת לשולחן, את הכלי המפורסם ע"י תאורו של דוסטוייבסקי בספרו "רשימות מהבית המת [או המוות]", הִינּוּ "הפֶּךְ־שָׁה", חבית ברזל העומדת בפינה לצרכי האסירים, אז נדע את כל הניכסי דנידי של חדרנו.

בשעה השתים עשרה וחצי נותנים ארוחת צהרים. שני אסירים מתושבי הגיטו: מי שהיה טבחן של בית האסורים וגנב "מועד", מביאים חבית גדולה מלאה מרק של כרוב ותפוחי אדמה מבושלים, או מרק של סלק - בסירוגים, והאסירים נגשים אחד אחרי השני אל החבית וקערותיהם בידיהם, וכל אחד מקבל מנתו. את מרק הסלק לא טעמתי, אבל מרק הכרוב נראה לי טעים אחרי העבודה המפרכת את הגוף, אף כי כנראה מכינים אותו בלי בשר ובלי חמאה (אפשר שנותנים בו טעם במקצת על ידי חתיכות שומן חזיר). אחר ארוחת הצהרים נחים קצת, ואחר מתחילה מחדש העבודה הנמשכת עד ארוחת הערב המתקיימת בארבע שעות וחצי (יום אחד תבשיל גריסין של שכולת שועל ויום שני "פרֶפֶל" [פתיתים]). אחר ארוחת הערב מתחדשת לפעמים העבודה לא לזמן ארוך. עד בקורת הערב הדומה לכל פרטיה לבקורת הבוקר נשארים האסירים חפשים לנפשם שעה או שתיים. אחדים מהם משתטחים על המשכב ולכל רעש קל בדלת קופצים ממשכביהם יען השכיבה ביום אסורה; אחדים משחקים

זורקים אל חבית ברזל גדולה מלאה מים עד החצי; וכאשר היינו גומרים את עבודתנו היינו רוחצים את ידינו באותה חבית ואחדים מאתנו היו אוספים במגרפות מהרצפה אל השקים את הקליפות והפרות הרקובים לשפוך אותם אל תיבת האשפה. אגב אורחא, מבטיחים ששבוי המלחמה מלקטים כל זה בתיבת האשפה, אחר הם מבשלים ואוכלים את הפסולת הזו, באשו הנם תמיד רעבים.

אחרי העבודה החפשית הזאת החלה העבודה האמתית, העבודה בכפיה, כי הלא הכלא הנהו "בית האסורים לעבודת פרך". ביום הראשון למאסרי נכנס שוטר אחד אחרי נקוי תפוחי האדמה אל חדרנו ויקח אותי ועוד אסיר יהודי אחד (ליווין) ויוביל אותנו אל מעונות הפקידים לנקות מעון אחד ריק שהיה עזוב ומרופש מאד. בחדר הראשון רחצו שני נשים את הרצפה, - ויהי בראותן אותי נענעו בראשן ונדו לי (באשר הכירו אותי, כנראה), בפני חברי האסיר. השוטר הביא אותנו אל החדר השני ויצו אותנו לנקות אמבטיה מזוהמה ומלוכלכת משנים קדמוניות, להסיר את הרפש והכתמים מרעפים לבנים של תנור הנושא גם כן חותמה של עזובה ישנה-נושנה, ולבסוף הושם עלינו לסדר "בית הכבוד" במעון הזה. הפקיד היה איש הגון והתייחס אלינו בנמוסיות. הוא התאמץ אפילו להמציא לנו איזו אבקה המקילה להרחיק את החלאה מהאמבטיה. את האמבטיה המזוהמה שהעלתה חלודה נקינו שינו, את התנור נקייתי אני, ואת בית הכסא נקה וסדר חברי. בתום העבודה הזאת שבנו אל חדרנו, אבל לא עלתה בידינו לנוח שם זמן רב. עלי היה עוד לטעם את הטעם האמיתי של בית האסורים, אף כי מצב הדברים הוטב אז בלי כל ערך ודמיון לתקופה הראשונה, שהתקיימה תיכף אחרי כניסת האשכנזים [הגרמנים]. עברו רגעי מספר ורובה [קלעי, כאן הוא שומר] אחד גוף בא ויזמן ששה יהודים ובתוכם גם אותי לחובל עצים. יצאנו החצרה ופתאום קבלתי סנוקרת איומה בכליתי הימנית עד כי צעקתי מכאוב ונרתעתי בכל גווי לאחור. אני הספקתי לקרוא: "הלא אינני צעיר לימים!" אבל קריאתי נשארה בלי תשומת לב מצדו של הבלעל, שכבדני במהלומה זו, כנראה, בשביל שפגרת קצת ולא הלכתי "טן דו" [בשניים, ובקצב אחיד] עם בן זוגי כהלוכת אנשי הצבא שנים-שנים. עד היום בזכרי את המכה הזאת כל דמי רותח ומפפע בקרבי, עאכ"כ [על אחת כמה וכמה] שאז בשעת המאורע חרה לי עד מות, אבל אנוס הייתי להמשיך את דרכי בקצף אין אונים ולשאת בדומיה את כאבי ועלבוני. הרובה [השומר] הוביל אותנו אל החצר השניה השכנה, עם עגלה ריקה שלקחנו אתנו. העצים נמצאים שם במורד ואת העגלה השארנו בשפוע. בכדי להטעין את העגלה בעצים נחוץ היה לטפס עם גזרי העץ על פני המדרון ולשימם בעגלה. אחר צריך היה אחד מאתנו לתפוס מקום בין יצולי העגלה במקום סוס ולמשכה, ויתר האסירים הדפוח מאחור משני צדיה. העבודה הזאת הנה קשה ובפרט שהיא נעשית תחת השגחת רובים [שומרים] ופרטיזנים [חברי אירגון הלאומנים הפרו-נאצים הפעילים] מהקרת שאינם מכירים אותך. אלה הנוגשים מתעללים באסירים היהודים וחולקים להם מחלומות על לא דבר רק בשביל רשעתם ושנאתם ליהודים; אפשר להניח שאלה הפרטיזנים העובדים כמתנדבים בבית הסוחר השתתפו במפעל הנורא להרוג ולאבד קהלות שלמות של יהודי ליטא, ואיזה ערך יכולים הם לתת למהלומה גרידא? בחצר העצים נמצא רובה [שומר] מזוין בקנה רובה בעל פנים של הדיוט [אידיוט] ונבל כאחד עם בת צחוק תמידית של שביעת רצון על שפתיו. הנבל הזה האיץ בנו תמיד לקחת בבת אחת יותר ויותר גזרי עץ מאשר היינו לוקחים. סוף סוף העמסנו את העצים על העגלה, ווידוצינסקי משך מפנים ואנחנו הדפנו מאחור; לבוש הדר, אינטליגנטי [משכיל] ובא בימים משכתי תיכף את תשומת לבו של הרובה [השומר], והוא החליט שהנני "סימולנטן" [משתמט, מתחזה], מתרשל במלאכתי. בכדי להוציא מלבן של

⁶⁷ בא יתוש ונכנס בחוסמו וניקר במוחו שבע שנים... (גיסין נר ע"ב).

להתדפק על דלתות הד"ר יסייטס, סטנקוס, קוזלובסקה, ד"ר דוֹגֶרְדִּינָה ופקידי הבלשת, ומאמציה הכתרו בנצחון מבריק! ביום הרביעי למאסרי הביא סטנקוס בעצמו אל לשכת נציגי היהודים כתב שחרור בעדי ממשרת הבטחון ויאמר אל הנציגים: "קחו לכם את רופאכם!" שנירא חבר הפקידות לקחת תיכף את הפתקא וימהר להביאה אלינו הביתה וטדי, בנו מהר להמציאה אל לשכת בית האסורים; ואולם השעה היתה מאוחרת, לכן שחררו אותי ביום המחרת בבוקר, כאשר הלשכה היתה עוד סגורה ואת חפצי שלקחו ממני בשעת הכנסי לא יכלתי עוד לקבל. אני החלטתי ללכת תיכף הביתה מבלי חכות לחפצי. קשה לתאר את שמחת רעייתי ובני בראותם אותי. אמנם נצלתי אולי מסכנת מות הודות למאמצי רעייתי החביבה. היא נכנסה בעבי הקורה בכל שארית כוחה - והצליחה: עבר זמן מועט ושליח של נציגי היהודים בא ויזמינו לבוא תיכף אליהם. לא הבנתי את פשר ההזמנה הזאת, אבל כבואי אל חדרם, הודיעוני שסטנקוס בא אליהם זה רגעים אחדים ויאמר: "אני הייתי עצבני יותר מדי וגם הד"ר פיק היה נרגז מאוד, חפץ אני להתראות אתו". אני מהרתי אל לשכתו והוא קבלני בבת צחוק בפעם הראשונה: "המצא חן?" שאל. "לא הרבה" עניתי, ואוסיף שלא היתה לי כל כוונה רעה ושלא אשכח את הסדר זה, הושטתי לו את ידי והודיתי לו. וכן נפטרתי ממנו. ולא נפגשתי מאז אתו, תודה לאל. משם הלכתי אל בית האסורים וקבלתי את כל חפצי וכספי במלואם (לא כל האסירים שהשתחררו זכו לזה). ע"פ הוראת המשגיח העליון של בית האסורים היה עלי ללכת אל משרת הבטחון ולהודיע על אדות שחרורי. זה היה המוקינט [הרגע] האי נעים האחרון בענין הביש הזה. נכנסתי אל הלשכה ששם רחפו כל עצמותי לפני חמשה ימים והודעתי שהייתי אסור ושחררו אותי. על זה קבלתי מענה: "הכל בסדר". ככה נחסל מאורע נורא בחיי, שלא אשכחחו עד יום מותי. יצאתי מהלשכה ונזכרתי שאני שב עכשיו "בנתיב היסורים" שהיה אז דרכי, חפשי, - עד כמה שיהודי יכל עכשו להרגיש את עצמו חפשי, - נזכרתי גם בדברי אחד האסירים מהתקופה הראשונה: "מוטב למות ביריה מנפול אל בית האסורים". לבסוף עלה על זכרוני ספורי "במאסר" שבו ספרתי על אדות מאסרי בימי נעורי, כאשר הייתי תלמיד ישיבת סלובודקה⁶⁸, ומשום "חילול שבת" לא נשאתי אתי את "תעודת אישיותי" ונתפשתי. חשבתי על אדות ההבדל בין מצבי אז ומצבי עכשיו, בין משרתיו עושי רצונו של הצאר ובין פקידי "אבי אבות הטומאה". כחמשים שנה עברו מאז, ומה מאוד נסוגה אחור האנושיות⁶⁹ במשך הזמן הזה. מתי תישר ההיסטוריה את "הזיגוג" הנלוז הזה? מתי תשוב האנושיות אל דרך החתקדמות וההשתלמות? מצב הדברים אינו משכין בלב תקוות טובות לעתיד הקרוב.

בגמרי את רשימותי על אדות הפרק העגום של מאסרי חושב אני לנחוץ להזכיר את האסירים היהודים שישבתי אתם בחדר אחד. 1) ווידוצינסקי הגיש בשעתו [תחת השלטון הסובייטי] בקשה לקבל משרה, באנקיטה [שאלון] שצרף לבקשתו הבלטי שהוא נוטה לבולשיביות, דבר שהזמן גרמו. אנקיטה זו נפלה בידי הבלשת האשכנזית, והוא נאסר. לליטאים סלחו עוון כזה, אבל הוא ישב כבר כחודש ימים לפני בואי בלי כל חקירה ודרישה, ואני השארתי עוד בלי כל תקוה לצאת לחפשי בקרוב. צר לי מאוד עליו; הוא בעצמו אמר לי, שאחרי התייחסו עד עכשו פחות או יותר בשויון נפש אל מאסרו, בתקוותו לצאת בקרוב לחפשי, החל עכשיו היאוש לתקוף אותו וכוח סבלו הולך וכלה. ספרו, שכאשר העבירו אותו פעם אחת

⁶⁸ ישיבה נודעת בליסא, ששכנה בפרבר סלובודקה, הוא ויליאמפולקה, של העיר קובנה [Kaunas].

⁶⁹ אם חשב 'לסיני' נתכוון ודאי ל-humanitas, אם חשב יידיש-גרמנית: מענטשליכקייט - Menschlichkeit. או שמא נתכוון בפשטות: מידת האדם שנברא בצלם.

בשחוק "הגבירות" גם כן בצנעא, ותיכף מסתירים הכול תחת איזו שמיכה, כאשר פותחים את הדלת ואיזה נוטר נכנס; אחדים הולכים הלך ושוב בחדר כחיות-הבר בכלוב; אחדים משוחחים איש את רעהו או יושבים הוזה, מרושלים ומתמסרים אל מחשבותיהם; אחדים מחפשים כינים בבגדיהם, ולבסוף ישנם המטפלים בהכנת פפירוסות מזנבות הסיגרות. אחר בקורת הערב מתחילים להתכוון אל שינת הלילה. בבית האסורים ישבתי ארבעה ימים, וסדר היום היה בכל העת אותו סדר שביום הראשון חוץ משנויים קלים. יותר לא הוכיתי; אפשר, שמפני שאחרי היום הראשון ארח תמיד לחברת הפרטיונים אחד ממשגיחי בית הסוהר, בטלה בנוכחותו מרותם של הפרטיונים ולא החינו לנהוג שררה ביד רמה. יום אחד במקום עצים נחוץ היה להביא צידה מהאוסס [מהמחסן]: קמח גריסין, ועוד יום אחד, כמדומני היום האחרון לשבתי בכלא, כבדונו בעבודה שאלמלי העזרה מן הצד, כי אז אזלת ידינו לבצע את העבודה הזאת. קבלנו פקודה להוציא את תיבת האשפה שעל-יד שער בית האסורים אל החצר השכנה, ששם נמצאים העצים, להריקה ולהשיבה אל מקומה הראשון. נחוץ היה להרים את התיבה ולשימה קודם כל בעגלה; אבל התיבה לא זזה ממקומה כאילו היתה מהודקת אל מקומה במסמרים. ברם, מששת עושי המלאכה היו רק שלושה צעירים אשר "כוחם במתניהם". אבל אני, רופא השנים מטוירוגין [Taurge], איש בא בימים, ועוד יהודי אחד חדל (פרידמן) עזרתנו היתה מוטלת בספק. אז נגש אחד מהאשכנזים [מהגרמנים] המשרתים בבית הסוהר ואילו נלווה גם משגיחו ויראו בעליל, מה רב ערכם של "היידים ידי עשו", ורק הודות לעזרתם הוצאנו אל הפועל את הפקודה. העמסנו את התיבה המלאה על העגלה, הוצאנו אותה אל החצר השכנה ונקינו אותה, אבל בחפצנו להשיבה אל מקומה הראשון כמובן בעגלה, באו שבווי המלחמה ולקחו את העגלה ממנו, בכדי להוביל עצים הדרושים לחפצם, אז היינו אנוסים לשאת את התיבה הריקה בידינו, וזה גם כן היה למעלה מכוחותינו, כי התיבה העשויה לוחות אלון עבים הנה כבדה מאוד. את העבודה הזאת חושב אני ליותר קשה מכל אשר היה עלי לעשות במשך שבתי בבית האסורים. זה היה יותר קשה אפילו מתפקידו של סוס שהיה עלי למלא, לתפוס מקום בין יצולי העגלה המלאה עצים ולמשכה. זאת היתה שומה עלי מהרובה [מהשומר] הנבל בתור עונש בעד התרשלותי כביכול. כאשר נשנה הדבר הזה ביום המחרת ואני הרגשתי כי כוחותי הולכים וכלים, החלטתי למרות את פי הנוגש ויעבור עלי מה; אני השמטתי ארצה את היצולים והודעתי שאינני יכול יותר למלא את תפקידו של סוס, אז מלא מקומי ווידוצינסקי היותר אמיץ כוח בקבוצתנו ואני נספחתי אל ההודפים. אמנם כאלו נבואה קטנה נזרקה בי שבקרוב אצא לחפשי ואחלץ ממרותו של הרובה [השומר] הנבל, לולי זאת כי אז מצא אחרי כן שעת הכושר לנקום בי בעד חוצפתי, שמפני נוכחותו של המשגיח נשארה זאת הפעם בלי עונש.

ביום החמישי לשבתי בכלא, עוד לפני בקורת הבוקר, נכנס פקיד ויקראני בשמי ויצוני לקחת אתי את כל החפצים שקבלתי בכדי להחזירם לפקיד המחסן, זאת אומרת, שאני חפשי צברתי בחפזון את הכלים ואת חפצי משכבי ובברכה פרידה כללית מכל האוכלוסיה של החדר מהרתי לצאת ולבי היה דוי על יתר האסירים היהודים שנשארו אל נכון אכולי קנאה טבעית וצודקת, באשר, כאשר אבאר להלן, אשמת כולם היתה לאמתו של דבר קלה מאוד.

לאשרי טעיתי בנוגע לרעייתי טעות גדולה; חשבתי שמאסרי הכריעה לגמרי ושהיא הנה עכשיו חולה אנושה, המתהפכת על ערש דוי מבלתי יכולת לקום. אבל לאמתו של דבר אחרי בלותה לילה שלם בלי שינה, ושבצת מקוררים [על פי איוב ט 18] ודאגה, התאזרה בבוקר בכל שרידי כוחה ותראה אומץ רוח, פעילות ויזמה יוצאים מגדר הרגיל. היא החלה מאז הבוקר

מבית הסוהר אל איזה מקום לעבוד והוא עמד במוביל למשא, ראה פתאום את בְּתוֹ ברחוב וינענע לה בראשו, אז קבל מהשוטר (ליטאי או אשכנזי) מכה כזו שהפילה אותו מלוא קומתו באוטו לעיני בתו שצעקה מזה והתעלפה. כן! היהודים נעשו להפקר ולית דין ולית דיין! (2) טוביר, יהודי כפרי פשוט, שחתם על ששה כתבי שטנה כנגד ששת "אגרופים" [הקולאקים של] הכפר: אכרים אמידים ושחורים, ובאנקיטה שהגיש לשם קבלת משרה רשם גם כן שהנהו בולשיבי. היהודי הזה הסב לכולנו הרבה עגמת נפש: יומם ולילה היה בוכה בחשאי והיה מענה את נפשו ברעב, ולכל רשרוש בדלת או אפילו במסדרון היו אווזים אותו חיל ורעדה, באשר היה משער שבאים לקחת אותו להמיתו. לאיש הזה היו התקפות אחדות של חולי הנופלים. כשהשנים כתקונן יכלה המחלה הזאת לפטור אותו לגמרי מעונש, או למצער להקל את עינו, כי חולה כזה אינו אחראי בעד מעשיו כאיש בריא. אבל עכשיו הצטדקות כזו הנה מסוכנת, באשר אין צורך ביהודים חולים, שאי אפשר להפך אותם לעבדים כנענים. יהודים כאלה כשר וישר לכל הדעות להמית ביריה. (3) פרידמן ישראל, איש כבן ארבעים שנה, ירא אלוהים באמת, שבכל עת שבתו בכלא ניזון בלחם ו"קפה" ולא הרשה לעצמו להתגאל במרק. אני גזרתי עליו כרופא שיאכל מן הכרוב והגריסין, באשר אל נכון יפול שדוד בהמשך הזמן תחת משא העבודה הקשה אם יוסיף להתפרנס באופן כזה. האיש הישר הזה הסתבך על לא דבר בעסק ביש של נתינת שוחד לפקיד בכדי שירשה להמשיך את קיומו של "אֶרְטִיל",⁷⁰ או לסדר אותו מחדש. - הענין אינו מחוור לי כל צרכו עד עכשיו; ידוע לי רק שאין לו כל נגיעה אל כל הענין הזה, והאשם בדבר הנהו, (4) צעיר לימים אחד, אברומוביץ, אֶפִּיריסטן [נוכל] ופוחז, שיזם את כל הענין הזה וכאשר נתפס, נתעה בשוא להאמין שברוב נאשמים יוקל עינו ולכן הראה עליו ועוד על האסיר ליווין כעל עוזריו שהשתתפו עמו בנתינת השוחד. זה הצעיר, רמאי ומִצְמִיד מִקְרָה [על פי תהלים נ 19], הודה פעם אחת בחדר לפני ויודוצינסקי וטוביר שפרידמן איננו אשם, אבל אחרי כן התחרט ואיים על טוביר שלא יחין להזכיר על אדות הודאתו. זה האפיריסטן הצעיר, בחפצו להבנות מִקְרָבִּים של אחרים ולהצטדק בגללו את אשמתו על ראש אחרים, משך אחריו גם (5) את האיש הצעיר ליווין, כאמור למעלה; זהו משכיל עברי במלוא מובן המילה שקרא ושנה ושיש לו מושג גם על אדות הספרות הכללית. הוא בקש אותי לעשות עמדי חסד, כאשר אהיה חפשי, ולדבר על אדותי את פינשטין, חתנו של גורגיל, שהיה שותפו, ושיכול לעשות דבר מה לטובתו, באשר יש לו מהלכים אצל הרשות. אבל הוא טעה טעות מרה: אזלת יד [רפתה היד של] פינשטין למצוא עזר אפילו לעצמו כאשר קרהו אסון מאין כמוהו. כאשר יצאתי מבית האסורים נודע לי שבשעת העדרו של פינשטין באו האשכנזים [הגרמנים] ויקחו את אשתו הצעירה ושני ילדיה יחד את חוריה, חותנה וחוננתו ויוציאו את כולם מן הגיטו אל מקום פלוני-אלמוני, שכל באיו לא שבו ולא ישובו משם. הבעל השתדל בכל מאמצי כוחו ובכל האמצעים האפשריים למצוא את אשתו וילדיהם, אבל כל עמלו היה לשוא: הם נעלמו כאלו האדמה פצתה את פיה ובלעה אותם. כן! מירכתי שאול ששמה אל נכון הורידו אותם הפרטיזנים אין עולים. מסתבר שבשעה כזו לא יכולתי לדבר את פינשטין ע"א [על אודות] ליווין, וכן נשתקע הדבר.

ששם היה גם מעון פינשטין,⁷¹ תפסו את המעונות בבית הזה הד"ר ב-ן ורופא השנים וו-סקי. אלה האחרונים עבדו בבית החולים של שבויי המלחמה. הרופא הראשי האשכנזי [הגרמני] של בית החולים, איש חביב, היה למגן ומחסה לרופאים היהודים שעבדו תחת הנהלתו. בין יתר הדברים קבלו בעזרתו פתקאות חתומות בידי הנציב של המחוז [Gebietskommissar] הדורשות שימצאו להם דירות בגיטו - שאלה חמורה וקשה כקריעת ים סוף. הודות לפתקאות האלה האיצו ברשות לפנות להם מעונות - ויתחולל האסון! כן מוסרים בגיטו. קשה לדעת כמה מן האמת יש בהאשמה האיומה הזאת. אמנם אם רופא השנים וו-סקי מציג לו למטרה דבר מה, הוא מחטט ומכרסם כעכבר, והוא יכול לחדור דרך סדקים כפשפש טרחן וטרדן, כאשר הוא שואף אל דבר מה לטובתו. אמנם אין להניח שהוא הרשה לעצמו לפנות ישר אל הרשות [של הצוררים] ולדרוש שיכינו בעדו דירה שתפשוה כבר אחרים. ומאידך גיסא, זה האיש הזריז והפזיז, האיגואיסטן הקיצוני, שאין מעצור לרוחו בחתרו לחשיג את מבוקשו, אפשר שהנהו בכל זאת הגֵּם בְּנִיזְקִין [הגורם לנזקים, על פי בבא בתרא כה ע"א] בשוגג ובעקיפין, באשר לא יכול לראות מראש את הנולד ולא הרגיש עד היכן השתדלותו למצוא מעון יכולה להגיע, ואיזה אסון היא יכולה לגרור אחריה. מאז בוערת חמת ההמון על הרופאים, ואת כל הענין הנורא של הוצאת האנשים אל בית התפלה ומשם לאבדון חושבים לתוצאה ישירה מהנחיצות שהיתה לפנות מקום בבתי הגיטו בעד הרופאים! לששה-שבעה רופאים שאחרו לבוא אל הגיטו חסרו דירות, ומשפחות שולחו מהעיר ומהגיטו אל בתי התפילה, שנעשו לפרוודור של השאול, לכל הפחות כחמש מאות! הפרופורציה הנה מעניינת! אבל נשוב לענינו: איך שיהיה, הנה בעד זה האיש ליווין החף מפשע לא יכלתי לעשות מאומה, באשר שותפו לשעבר פינשטין, היה שרוי אז בעצמו בצער לבלי חוק. (6) האסיר היהודי הששי היה טיפוס מעניין "בחוסר ענין" ובגליות [שטחיות] יוצאת מגדר הרגיל, רופא השנים סט-ב-מט-ן, טפס גדול שהיה עליו למשא בפטופטי דברים בעלמא ובשאלות ריקות ונבובות שהיו הולכות ונשנות בכל יום. הוא השתתף באיזה ועד פִּלְשִׁיבִי כביכול, בכדי להראות כפעיל וחדש [מתקדם], לפי רוח הזמן. עכשיו מאשימים אותו בקומוניזם, שיש לו אליו שיכות כאל כסא המלוכה בארץ הסינים. (7) האסיר היהודי השביעי היה סנדלר צעיר בן 18 שנה בערך מהקרת, פזיז וער, שלקח חלק בעירתו "בקומוניזם".⁷² בימים הראשונים שמש אותו, עזרני להסיר את נעלי, להתכנס היטב תחת שמיכתי וכדומה. הוא הרגיש את עצמו בטוב בכלא והיה "כף המבשלים" בחדר. הוא היה לבוש בלויי סחבות ואני הבטחתי להמציא לו בגדים באיזו עת מן העתים, כאשר אצא לחפשי. אבל לא היתה כל אפשרות למלא את הבטחה זו. ועכשיו מי יודע איהו, באשר כל האסירים היהודים שישבו אתי בחדר אינם כבר בִּשְׁלָל, את כולם הוציאו, חוץ מטוביר, שבראשונה לא היו לוקחים אותו לעבודה מחוץ לכתלי בית האסורים. והוא נשאר עוד זמן ידוע לבדו בכלא מכל האסירים היהודים. ואני בלכתי לעבודתי העירה הייתי רואה אותו עם עוד אסירים נוצרים מובלים לעבודה. עכשו גם הוא איננו עוד בבית האסורים. איס כולם? מי יודע! גורלם אל נכון כגורל האסירים מהתקופה הראשונה שנעלמו ואינם. (8) האסיר היהודי השמיני הייתי אני בכבודי ובעצמי, היותר קשיש והיותר נאור [משכיל] בין האסירים, ידוע כמעט לכל המשגיחים העליונים של בית הסוהר, רופא מכובד, בעל משרה צבורית, אסור בשביל עברה קלה. הכול חשבוני לאורח ארעי בכלא, אבל אני בעצמי הייתי מלא יאוש. מפני הנמוקים הנזכרים לעיל: היינו: שאני בעצמי אשם באסוני ושהייתי בעוכרי רעיתי החולה;

מהמקרה הזה עם אשת פינשטין יצאה תקלה גדולה לרופאים, כי הוא העלה את חרון אף האוכלוסיה היהודית בגיטו על הרופאים עד להשחית. ומעשה שהיה כך היה. אחרי אשר הוציאו משפחות אחדות שלמות וגם אנשים בודדים מהבית. נומר [מיספר] 2 רחוב פֶּדֶרְסִי,

⁷¹ רחוב פֶּדֶרְסִי - Padirsu - אחד משלושת רחובות האורך בגיטו המכונה "סְטְאקו".
⁷² קיצור לשון בסגנון שרווח ברוסיה הסובייטית. מן היידיש: קָאמוֹנִיסְטִישֶׁ יוגנט - נער קומוניסטי

⁷⁰ ברוסיה הסובייטית, חבורת עובדים למאמץ משותף על בסיס קואופרטיבי.

בבתי המחוראות [השימוש] את האסירים מסרו אחרי כן שהם שמעו פקודה טלפונית, שהעלם הזה נדון למיתה ביריה. קשה לשכוח את קרבנה של אכזריות האשכנזים [הגרמנים].

ה. על אלה אני בוכיה, עיני עיני יורדה המים [איכה א 16]: השמדה סיוטית של קהילות ישראל בליטא

"פרעות ביהודים", המונח המעצב הזה, כמה שכיח הוא בהסטוריה שלנו! ההופעה האיומה שבשבילה נוצר לכתחילה המונח הזה: שוד והרג ביהודים בסך, בהמון, ושלא בשעת חירום, הולכת ונשנית בימי קדם (אלכסנדריה של מצרים), נעשית תכופה בימי הביניים, מתחדשת בעת החדשה (רוסיה, פולין). אל הפרעות הרגילות מצטרפות גם ההריגות של יהודים המלוות את המלחמות והתסיסות העממיות. כמו למשל בימי מגפת "המוות השחורה", מסעי הצלב, מרד חמילניצקי והקוזקים וכי'. הצד השוה שבהן, שכולן באות מתוך התלהבות היצרים הרעים שבלב והתעוררות הנטיות לטרף ולשפיכת דמים הנרדמות, וכל זה מתהווה לרגלי תעמולה מיוחדת ועוד סבות שונות המוציאות את ההמון מגדרו ומגרות אותו למעשי תעתועים, המקבלים אופי של התנפלות פראית, נעשית ע"י המון מוסת ומזועזע, מתרגש ומתגעש על קרבנותיו. אבל אי מה היה לנו בליטא! היאומן כי יסופר לניינו ונכדינו, שאנשים שלווים ושקטים, בלתי נרגזים ובלתי מודחים ע"י התעמולה, ערבו את לבם האכזר להוציא עשרות אלפים, מאות אלפים יהודים להורג באדישות ובישוב הדעת! תסמרנה שערות הראש, יקפא הדם בעורקים לשמע הטבח שנעשה בערי ליטא ליהודים: זקנים ונערים, נשים וטף, חרות וילדות, - את גלגלתם רוצצו ואת לבם פלחו כדורי הפרטיזנים⁷⁴ והרובים הליטאים; וכל זה נעשה בסדר ובחדרה [ובשליבים]: לטבח הכרעו קבוצות-קבוצות, וכל קבוצה חקתה לתורה, הבורות היו מוכנים מראש, הקרבנות נאלצו להתפשט, בכדי שהכדורים לא יקלקלו את הבגדים, וכן נרצחו אבות בפני ילדיהם וילדים בפני אבותיהם, ויד המרצחים לא רעדה, עינם לא כהתה ולבם לא התפלץ מנאקות החללים בהוציאם את נשימתם האחרונה, ומרעידת השכבה הדקה של עפר ממעל לקרבנות שפרפרו עוד מתחת בין החיים ובין המות. כן! קול דמי אחינו צועקים מאדמת ליטא שנהפכה לנו לגיא הרגה, לגרדום, ובניה לקטלנינו ותלינינו. הנשכח את אשר עוללו לנו? הנתרצה ונתפס באיזו עת מן העתים אל "משכיליהם"⁷⁵ שעמדו בראש המרצחים כמו עורכי הדין פוזשילה, קאלאקשא, מורי בתי הספר ותלמידי הגימנסה וכי? זכרם ישאר בדברי ימינו כשותפיו של עמלק, וחטאתם לא תכופר לעולם. מסתבר שרמזו להם מלמעלה שרצויה השמדת היהודים, ש"סמאל" [אחד מכינויי השטן], אבי אבות הטומאה שואף לזה; - ודי היה למרצחים ברמז גרידא בכדי להשמיד יותר משתי מאות אלף יהודים חפים מפשע בלי היסוסים ותהיות. האשכנזים [הגרמנים] בעצמם העידו שבשום מקום לא מצאו שנאה ליהודים כל כך עזה ופראית כבליטא. נוחם זקנת מעינינו [על פי הושע יג 14] בזכרנו את הקהילות שנשמדו מתחת השמים. גל של שחיתות היהודים עבר ושטף את כל ארץ ליטא, ובערי הקרת חוץ מוילנא, קובנה ושבלי נמחו מבלי השאיר שריד ופליט כל היהודים.

⁷⁴ המחבר מבקש לדייק כשהוא מונה בניפרד את הפרטיזנים - גדודי הרצח מאירגון "הזית הפעילים הליטאיים" והרובים - חברי "איתחוד הרובאים" [קלעים] של ליטא, מעין אירגון של חיילים משוחררים, בבחינת: כל אחד מדעתו הבלתי תלויה, במצב שנוצר עם הכיבוש הגרמני, שש להשמיד את יהודי ליטא. ⁷⁵ המרכאות הכפולות במקור. באין אוניברסיטה בשבלי, מכנה המחבר תחת השם "משכילים" [שבעיניו נושאים הם שם זה לשווא] עורכי דין ומורים שזכו להשכלה אוניברסיטאית והורו בבתי הספר התיכוניים אשר בעיר.

יתר על כן הייתי בטוח שבשביל מחלתה לא תוכל להשתדל בעדי שישחררו אותי. מענין לצין עובדה פסיכולוגית: חמשה לילות לנתי בכלא; שני הלילות הראשונים נדדה שנה מעיני בהחלט, בשלשת הלילות האחרונים כחה בכל זאת חודו של צערי כל כך, עד שיכלתי להסח את דעתי ממצבי ולהפיל עלי חבלי שינה ע"י סגולה שהמצאתי, היינו: בשכבי הייתי מעתיק בדמיוני לאידית את הפרק הראשון מהרומן שלי בעברית: "פרחי קיץ"⁷⁶ ולא הייתי זו הלאה מהדף הראשון, כי היתה נופלת עלי שינה אף כי קצרה, ואחר הייתי מוסיף להתענות במחשבותי הנוגות.

לא למותר יהיה גם לזכור לטוב את האסירים הנוצרים. קודם כל ראוי להבליט שכל אותות אנטישמיות לא הראו הנוצרים ביחס אל האסירים היהודים, ושלושם ושלוחה שררו בין כל האסירים במשך שבתי בבית האסורים. אמנם פעם אחת נפלה קטטה קטנה בין ווידוצינסקי ואסיר נוצרי בשביל שווידוצינסקי לקח ע"פ טעות את הספל של זה האחרון. אבל במהרה קמה הסערה לדממה, ובפרט שווידוצינסקי שהתרגו ביותר היה האשם בדבר. מענין שלא רק האסירים הפוליטיים, כי אם גם האסירים הכלליים התנהגו כהוגן. בין האסירים הנוצרים היה צעיר צהוב, מזכירו של הועד הבולשיבי בעירתו, הוא קבל חבילה מביתו (ליהודים היה אסור לקבל דבר מה מבחוץ), בתוכה היתה גבינה גדולה ויחלקה לכל האסירים וגם ליהודים. הוא היה עושה רושם טוב. אמנם לא הספקתי להכנס אותו בשיחה, כמו כן לא היה סיפק בידי להתודע אל עוד שלשה אסירים פוליטיים ולתהות על קנקנם מפני הזמן הקצר של מאסרי. עוד אסיר מדיני היה שם: צעיר שגמר בשנה זו את הגימנסיה הליטאית, עלם יפה לבוש הדר שזכר עוד את השירים בלטינית ואשכנזית [וגרמנית] שלמד בבית הספר והיה מתגנדר ומתקשט בדיעותיו אלה. בין האסירים הכלליים היה גנב מועד, כיצדיביסטן [חזור לסורו], שהיה שבע רצון מבית הכלא שהיה מוצא בו דירה ומזון חינם. היה בחדר גם איש שרצח את נפש אשתו שהיתה יורדת לחייו בהנהגתה ואחר הרצח לקח מביתה חפצים שונים. הגנב הבקי בהלכות עונשים חווה לו את דעתו באופן כזה: "מה שהרגת את אשתך אין בך כלום, היא היתה אשמה, אבל בעד החפצים שלקחת על דעת עצמך תקבל עונש". אסיר מענין היה טבח של בית הסוהר לשעבר. ברנש זה מ"בית האסורים יצא למלוך". ויהי היום והוא נמלך להתנכר לפקיד הבלשת ולעשות חפזים אצל עובדי אורח, עד אשר נתגלתה תרמיתו והוא נענש במאסר של שנה וחצי. הוא היה ממחלקי המנות בחדרנו והיה מתיחס אל הכול בבת צחוק של בטול. היו עוד שני צעירים: הרוסי המומחה להתחבר עם שבויי המלחמה שבחצר ושהיה אוכל את שרידי המזונות של יתר האסירים לתיאבון, כאלו לא בא עוד אל פיו אוכל באותו יום. הוא היה גם מעשן תאוותני והצעיר השני עלם יפה בעל בלורית, נאה וקול ערב. הוא היה מתחלך בחדר, חדור מחשבות תוגה, ומשמיע את קולו בזמר. ווידוצינסקי ספר לי שהוא היה בין אלה הליטאים שיצאו לפרוסיה המזרחית לעבוד שם במשקי האשכנזים [הגרמנים]. לו נפל חבל בנעימים [נפל בגורלו, על פי תהלים טז 6] משק שבעלו היה מענה אותו ברעב ובעבודת פרך וגם הראה לו פעמים אחדות את נחת זרועו. פעם אחת כאשר קצרה נפשו של העלם מאכזריותו של בעל האחוז האשכנזי [הגרמני] התנפל עליו בסכין ויפצעהו, ואחר ברח מהאחוז ושב לליטא. פה אסרוהו ושמרו אותו בכלא. כמה ישב בחדרנו אינני יודע, רק לפנות ערב אחד בא פקיד בית הסוהר ויצוהו ללכת אתו. סימן רע שלא פקד עליו לקחת את חפציו כמו בשעה ששחררו אותי. הצעיר לא שב יותר אל חדרנו. טבחי בית האסורים בהפגשם

⁷⁶ לא נשתתיר.

ימים אחדים לפני המאורע הזה נפלה רעיתי למשכב, כי לרגלי האסונות שהתחוללו על ראש בני משפחתה (הלאמה, החרמה, והוצאה לסס"ר) לבה החולה בלאו הכי לא עצר כוח למלא את תפקידו כראוי והתחיל "מועל במלאכתו". ויהי בשמוע רעיתי את אשר קרה לבני דודתה "ויחרד לָבָה [יתר ממקומו] [על פי איוב לו 1], והיא החזירה כסיד. המאורע הזה גרם במדה מרובה למאסרי שיכול להיות בעוכרי ולאבדני בצוק הימים כאחד הקרבנות שאין להם ספורות [מקסר; על פי תהלים עא 15]. אותו יום, כאשר שמענו על אדות חיסולם של שרידי הקהילה היהודית בקילם ורעיתי היתה חולה אנושה ולא יכולה למוש ממטתה, ואני גם כן הייתי נרגז ונסער מאוד, החלטתי לפנות אל "מלך היהודים" סטנקוס ולבקש ממנו רשיון בעד הריבה שעזרה זה מכבר על יד אשתי, שתוכל לצאת מן הגיטו לשרת אותו. אז התחוללה סערה שצנפתנו וטלטלתנו אל בית האסורים.

[קראק] קראקי סמוך לקיידן.⁷⁹ העירה קטנה והאוכלוסיה היהודית שבקרבה לא היתה מרובה [כ-150 משפחות] גם היא, אבל את העירה הזאת עשו למרכזן של שבע קהילות שכנות [גרינקישי, דטנובה וכו']⁸⁰ ושם נאספו [אספו] כחמש עשרה מאות יהודים. להם ערכו גם מחנה הסגר וגם גיטו. במחנה היו הגברים החל מחמש עשרה שנה, ובגיטו נמצאו נשים וילדים עד 15 שנה. בשלישי לחדש ספטמבר באו פרטיזנים וחיילים (אחד מהם דבר אשכנזית [גרמנית]), כששים איש, ויאספו שלש מאות חמשים וחמשה איש-גברים, ויציבו שורות שורות של ארבעה אנשים ויוצאים מחוץ לעיר באמתלא שמובילים אותם לעבודה, אף כי ביניהם היו זקנים וחולים, במרחק ידוע מן העיר צוו עליהם להשתטח ולהסתיר את פניהם בקרקע (כנראה השתמשו המרצחים ברגעים אלה לעשות את התכניות הדרושות לבצע את מזימות לבס). כעבור זמן קצר נתנו צו שהכול יקומו ויפשוטו את בגדיהם עד הלבנים. כל הקהל זקנים ונערים, חלשים וידועי חולי, אחוזי חיל ורעדה ואימת מות, בידיים רועדות ובברכים כושלות החלו למלא את הפקודה. פתאום פערו ששים קני רובה את לועם לירק מות מכל עברים. הרבה נסו להמלט על נפשם מתוך מחומת המות, אבל כדורי הפרטיזנים [הליטאים רוצחי היהודים] המהירים לא החטיאו את המטרה והשיגו את הנסים. עלם אחד בן חמש עשרה שנה הצליח להסתתר בין צמחי תפוחי אדמה בשדה ושם נשאר עד הערב. בערב גחן וזחל כתולעת עד בית אכר, והלה רָחַם עליו ונתן לו בלויי סחבות ללבוש ומקלט זמני. שבועות אחדים נדד מכפר לכפר; רבת שבעה לו נפשו צרה ויגון מהאכרים ומהבלשת עד אשר בא אל המנוחה (!) בגיטו השולאי, באשר הוא היה תלמיד הגימנסיה האידישאית פה. אחרי כן שמו קץ גם לחיי הנשים והטף. ובכן הכריעו לטבח בקראקי כחמש עשרה מאות יהודים מהעירה ומהסביבה. נפשנו תשתוחח עלינו ותהמה מעֶצֶר קֶצֶה ויגון [תהלים קז 39]. מי יתנה, מי יקוֹן, מי יחבר קינות חדשות על חרבן הקהלות האלה? צו מלמעלה הספיק להפך את הליטאים לקטלנינו ומרצחינו בנפש שקטה ובלי הסוס ולהשמידנו, כאשר ישמידו זבובי מות.

ואולם פה ארשום לעת עתה את הקהילות, אשר על חורבן העידו עדי ראייה לפי הסדר שגבית העדות התקימה בו.

קילמי (קעלם) [Kelme]. העיר קילם עלתה על המוקד ביום השלישי להתחלת המלחמה. נשארו רק גרנות ואסמים במסבי העיר. ויבואו הפרטיזנים הליטאים שהחלו לנהוג שררה בעיר ויבחרו במאה ותשעים יהודים צעירים ואמיצי כוח ושימום בגרנות ויעבדום בעבודה קשה ואת יתר היהודים שלחו לאחוזות שונות מחוץ לעיר. שם ישבו כחודש ימים; בין כה הספיקו המרצחים אל נכון לעשות קנוניה עם חבריהם מיתר ערי ליטא ויחדו נדברו ע"א [על אודות] גורלם של היהודים. ו"ביום השלישי שלפני תשעה באב" [29 ביולי 1941] נגזר גזר דינם של יהודי קילם. כחצי קילומטר מהעיר נמצא בית משרפות לבנים, ועל ידו במקום חפירת החומר והחול, ישנם בורות רחבים ועמוקים. פה מצאו קברם כל יהודי קילם! פה הכרעו לטבח הד"ר כהנסקי, אשתו ושתי בנותיו, פה שמו קץ לחיי דודת רעיתי, האשה שפר, בריאה ויפה, ושתי בנותיה שאחת מהן גמרה את הגימנסיה הליטאית, ואחד מחבריה אמר לה: "איננו אשמים, קבלנו צו, מותי בלי מורד לב", פה הרגו את בן דודת אשתי, רך, צעיר ידוע חולי שהוציאו בחזקה מבין זרועות אמו, והיא נצלה בנס, כי אז השאירו עוד בחיים נשים רבות. פה גועו בלא עת "בעלי המוסר" הקלמים,⁷⁶ היראים והשלמים "שלא היו נוגעים בזבוב על הקיר" והשכינה הסתירה את פניה מעבדיה הנאמנים שהתחלכו אתה כל הימים! השכינה נסתלקה מבני ישראל, נעלמה ואיננה!

ממשפחת דוד רעיתי שפר, אחרי שהוא הומת בקיידן⁷⁷ ואשתו ושתי בנותיהם בקלמי, נשארו שני בנים צעירים, שמכריהם מבין הליטאים הצילו אותם. הם עבדו באחוזות אחד מאלה הליטאים. ימים עשרה אחרי ההרג של האוכלוסיה היהודית בקילם, הופיעו אל בתנו שני הצעירים שפר בלוית בעל האחוזת. אנחנו הענקנו להם כפי האפשר מחפצינו (שחלה כבר בהם מגרעת נכרת, כאשר הוציאו משולי את אחות רעיתי זילברמן ומשפחתה והם קבלו ממנו חרבה חפצים). אנחנו נתנו לשני הצעירים כותנות, נעלים, סוכר, בורית, תער "זשיקליט" עם סכינים להתגלח. עברו שבועות אחדים ובחמשה לספטמבר הופיע מחדש בעל האחוזת אל ביתנו, אבל זאת הפעם בגפו בא. קודם כל דבר נתקל מבט רעיתי בכתונת של בננו, שהיה לבוש בה בעל האחוזת, עם ראשי התבנות העברים ד.פ. המרוקמים מתנוססים על חזהו, אחת מאלה הכותנות שנתנו במתנה לבני דודנו. והאכר, בעל האחוזת, ספר: מכל תושבי קילמי היהודים נשארו כחמשים איש מפוזרים ומפורדים במשקי אכרים שונים, ויהי היום כאשר שפר הבכור היה במקרה בציטוניי⁷⁸, ויבואו הפרטיזנים בלוית אשכנזים [גרמנים] אחדים ו"כאסוף ביצים עזובות" אספו את יתר הפליטה של יהודי קילם ובתוכם גם את שפר הצעיר וירצחום נפש ביריה. אז שלח בעל האחוזת את בנו לקראת הבכור שפר וידיעה על אדות כל הנעשה, וימסר לו צלב ו"מחרוזת תפילה" קטלית [הליטאים הינם קאתולים רובם ככולם] וילך לו הבכור שפר כאשר ימצא עד היום הזה, כי פניו פני ארי צהוב ושפת ליטא אתו. - כן נגדעה עיר ואם בישראל, שהיתה מפורסמת ביהודיה החרדים, בכל ארץ ליטא.

⁷⁹ Krakes כ-20 ק"מ צפונית מערבית לקיידן [Kedainiai], עיירת מולדתו של המחבר.
⁸⁰ Grinkiskis, כעשרים ק"מ צפונית לקראקיס; דוטנובה, כתיירסר ק"מ דרומית-מערבית ל-Krakes; המחבר לא נקב בשם שאר קהילות היהודים בהקשר זה, ב-Baisogala כשלושים ק"מ צפונית ל-Krakes, Gudziunai כ-15 ק"מ צפונית ל-Krakes; ברי כי לא היסטוריה נוקדנית ביקש לכתוב, כי אם אשר על לבו. וכן, על סמך העדות החיה שזומנה לו, הבחין כאן בין רוצחים ליטאים במדים ואלה שבלא מדים לכאורה. עשורים סרס או פס לבן בלבד דרך כלל על שרוול בגדם. וראה גם בהמשך הדברים.

⁷⁶ לזרם התורני הזה נשתייכו רבי הישיבה של קלם ותלמידיהם.
⁷⁷ Raseiniai, מרחק של 30 ק"מ דרומית מזרחית-מזרחית מקלם.
⁷⁸ Tytuvėnai, עיירה שנודעה בליטא המרכזית כמקום קיס, כארבעים ק"מ דרומית לשבלי; ציטוניי בפי יהודיה. באמצע אוגוסט אספו הליטאים [משטרת העזר] את יהודי הקהילה ורצחו אותם ביער סמוך.

השכור קולוקשה [אחד משני עורכי-הדין הנ"ל] נצלו על ידו. אחת מהן יצאה מדעתה וחשניה היתה זמן ידוע באחוזתו עד אשר "פלגשו" מצאה תחבולה להפטר ממנה. רופאת השנים המקומית ומשפחתה קבלו את חדת הקטולית. אחרי הרצחם קברו אותם הקטולים במבחר קבריהם בבית הקברות הקטולי.

טרישק [Tryskiai]⁸⁶ כד תמוז [19 ביולי 1941], יום השבת, קבצו של 75 גברים עם הרב ושני בניו בראש. את הקרבנות הכריחו לכרות להם קברים ואחר לפשוט את בגדיהם.

זשגורי [Zagare] בנך היו הרבה אהלים מוכנים בשעתם בעד פליטי הפולנים. שָׁמָּה שלחו אחרי כן יהודים משולי, פּוֹפִילֶן, שוֹקֶן, וּנְיִגֶכָה, אוֹזוֹניֶט⁸⁷ וכו'. זמן רב פָּעְתוּ אותנו שמועות רעות שהכחישו זו את זו על אדות גורלם של היהודים שנשלחו שמה. כעבור זמן ידוע לקחה אזנו שמוץ מהנעשה שם. ספרו שהפרטיזנים אספו קבוצה גדולה של יהודים לחובל אותם לעבודה באמת, אבל אלה בָּדְעוּ הנוסח המקובל, שמובילים אל עבודה באמתלא ואחרי כן רוצחים נפש, החלו לנוס ולהִמָּלֵט על נפשם. אז רדפו אחריהם הפרטיזנים וימיתו מהם את החלק היותר גדול. הפרטים האלה מוטלים בספק, אבל ברי לנו עכשיו שבזשגורי אין יהודי, ושכולם נפלו חלל: גברים, נשים וטף. כן! מה גדול שברנו עד כי הרגשתנו כבר קתה, ואנחנו רושמים דברים נוראים כאלה, ע"א [אודות] דם אחינו השפוך כמים, באדישות ובמבטים רגילים, והעוית אינה אווזת אותנו.

סח חולה אחד ליטאי לפי תומו, בענותו על שאלתי, האין ישנם בזגר רופאים יהודים: "אין יהודים בזשגורי, הפרטיזנים והמתנדבים שפכו עלינו בוז וקלון במעלליהם. הם הפכו את העיר זגר לבית שחיטה". כל זה היה לנו לזרא.

רדוילישקי [Radviliskis] (קרוב לשולי)⁸⁸ (מספורה של רופאת שְׁיָנִים מפורסמת בעירה שהרבה מכרים היו לה בין הנוצרים).

ביום א' כאשר התחילה המלחמה יעצה מכרה הקומנדנט [המפקד] הליטאי, לעזוב את העירה ולצאת אל איזה כפר. הוא באר לה שרדוילישקי העיר הנה מרכז צבאי נכבד: ראשית כל נמצא במסיביה בית החרשת לכלי זין - לִיִּקְאִיִּשְׁכִּי [Linkaiciai, כ-3 ק"מ מדרום לעירה] - וכמו כן הִנֵּה תחנתה הנה מרכזית, ובה נמצאים אסמי [מיצבור] בנוין גדולים; בגלל הדברים האלה נחוץ לחכות פה להתקפות של אווירונים וכלי תותח ולהתנגשות הנלחמים. היא שמעה בקולו ותקח אתה את מבחר בגדיה ותכשיטיה ותצא אל כפר סמוך, ובבית השאירה את המשרתת. ביום השני באו אל אותו הכפר עוד כארבעים איש יהודים. נבואת הקומנדנט [המפקד] התקיימה במלואה וְהָחֵל מהיום השני התחילו ההתקפות על העיר ומסביה. ובשביל כך אי אפשר היה ללכת אל העירה להצטיד, ולכן החל הרעב לענות את הנמלטים, באשר בכפר

⁸⁶ כחמישים ק"מ מערבית-צפונית לשבלי.

⁸⁷ פופיליאן - Papile כארבעים ק"מ צפ-מערב לשבלי; שוקיאן - Saukenai. ראה לעיל, יגובה - Vaiguva, כארבעים וחמישה ק"מ דר-מערבית לשבלי; אד'וננס - Uzventis, כשלושים וחמישה ק"מ דר-מערב לשבלי. גם בפסקה זו מצטט המחבר, כפי ששמע מפי הליטאי, "פרטיזנים ומתנדבים", savanoriai, תא - savanoris, היא הלשון הנרדפת לחברי איגוד הקלעים הליטאים, השאוליסטים ובני מינס.

⁸⁸ כעשרים ק"מ דרומית-מזרחית לשבלי, ובה קהילה של למעלה מאלפים נפש לפני פרוץ המלחמה.

שידלובה, (קרוב לכסייני)⁸¹ פה קראו הפרטיזנים, עצרה, עצרת בוגדים וזדים, ויזמינו את הפרטיזנים מרסייני, והחגיגה נמרה בזבח של קרוב לארבעה מאות איש ואשה, מיהודי העירה ומסביה.

ציטוביני (קרוב לרסייני)⁸² כאשר כל האוכלוסיה היהודית נהרגה, נעדר הרופא, כי נסע אל חולה באחד מכפרי הסביבה, ויהי בשובו הביתה ובמצאו כי משפחתו אינה כבר בחיים, בקש שישימו קץ גם לחייו. לא היתה נחיצות להפציר בנבלים זמן רב. בקשתו נתמלאה בדיוק ובמהירות ע"י אלה שנהפכו לכלי משחית של הגרמנים רק על פי צו, שהוציאו אל הפועל בדיקנות בלתי צפויה.

פוקראי, (קרוב לשבלי) [Pakruojis]⁸³ היהודים נשמדו ע"פ אותו הנוסח שבכל תפוצות ישראל בליטה. הובלה מדומה לעבודה, פשיטת הבגדים, יריות - וחסל! הרופא שרייבר ומשפחתו השתמדו ונצלו ממות. השמד עלה להם בקושי: הכומר לא חפץ בשום אופן להכניסם בבריתו של "הגואל הרחמן", שמאמיניו הדביקו [דבקו] במדותיו כזאבים במידותיו של כבש. בת הרופא יוכלסון שנקלעה אצלם, כאצל מכרי הוריה, לא זכתה להתקבל בחיק הכנסיה הקטולית, כי לא היו לה מליצים כלד"ר שריבר; היא זכתה "למלכות שמים" ישר, בלי עזרת הכומר.

פוניביני [Panevezys]⁸⁴ עיר ואם בישראל! אחת הערים היותר נכבדות בליטא. בראשונה הקצו להיהודים רחובות אחדים בלי עשות סִגְנִים ומחיצות מסביב. זמן רב לא נשאר שם. קודם הרגו את הגברים, - אחר השמידו גם את הנשים והטף. שם הרגו בראשונה את הרופאים היהודים משום מעשה שהיה. בימי שלטון הבולשיביקים הלשינו על אחות רחמניה בבית החולים המחוזי, שהיא איננה מתיחסת כהוגן אל הבולשיביקים החולים. נציגי המפלגה דרשו שימסרו להם את האחות והרופאים הנוצרים החביאו אותה. לבסוף הומתו ביריה שני רופאים והאחות, ולכן כאשר באו האשכנזים [הגרמנים] מהרו הפרטיזנים לנקום את נקמת רופאיהם המומתים קודם כל ברופאים היהודים ואחר כך השמידו את כל האוכלוסיה היהודית. עיר ואם בישראל, שהצטינה במוסדותיה הצבוריים ובעסקניה הצבוריים. חבל על דאבדין ולא משתכחין!

שוקיני [Saukenai]⁸⁵ (קרוב לשולי). פה התחולל הצורר קאָלאַקשאָ, יד ימינו של פּוֹזְשֵׁילֶה, שיד זה האחרון היתה נטויה על חבל פוקרוי [Pakruojis]. שני הצוררים האלה הנם עורכי דין, משכילים כביכול; הם הנם אלה שסדרו את שחיתות היהודים במחוז שולי ומסביה. ידיהם הם נגאלו בדם היהודים ששפכו כמים. חציה של האוכלוסיה היהודית בשוקיני נהרגה וחציה השניה נשלחה לשַׁגֹּרִי [Zagare], ושם היתה קבורתם. שתי עלמות צעירות שמצאו חן בעיני

⁸¹ כעשרים ק"מ צפונית ל-Raseiniai.

⁸² כעשרים וחמישה ק"מ צפונית ל-Raseiniai. ר' הערה 78.

⁸³ כשלושים ק"מ מזרחית, מעט צפונית, לשבלי.

⁸⁴ כשמונים ק"מ מזרחית לשבלי; לפני מלחמת העולם השנייה התגוררו בה כעשרת אלפים יהודים. בין שאר מוסדות חינוך נודעה הישיבה, ישיבת פוניביני.

⁸⁵ כשלושים ק"מ דרומית-מערבית לשבלי.

וְשֶׁחַק בְּקִלְפִּים כָּל הַלִּילֹת, הַשְׁתַּמֵּשׁ לְרַעָה בַּעֲלָמוֹת צַעִירוֹת מִהֲמַחֲנָה... עָשָׂה מַעֲשֵׂי תַעֲתוּעִים בְּאוֹפֶן נוֹרָא כָּל כֹּךְ שֶׁאֵפִילוֹ הַלִּיטָאִי הַסְּדִיסְטֵן הִתְפַּלָּא, אִיךְ הוּא מַתִּיחַס בְּזִדּוֹן לֵב יוֹצֵא מִגְדֵּר הַרְגִּיל אֶל אַחִיו. זֶה הָיָה נֶבֶל חַד בְּדִרָא [יַחֲדִיד בְּדוֹרוֹ]; מִשְׁעָרִים שֶׁהָיָה מִרְגַּל אֲשַׁכְנַזִּי [גֶּרְמָנִי]. בְּמַחֲנָה יִלְדָה אִשָּׁה אַחַת יֵלֵד, וְ"יֵאֲשָׁקֶע" לֹא נָתַן לַחֲזִמִּין מִיִּלְדָּתָה, אִזּוּ מִלָּאָה אֶת תַּפְקִידָהּ שֶׁל מִילְדַת רֹפֵאת הַשָּׁנִים וְהַשְׁתַּמְשָׁה בְּמִים מְבוֹשָׁלִים שֶׁל שְׁנֵי "טִירְמוֹסִים" שֶׁנִּמְצְאוּ שָׁם: אִשָּׁה אַחַת חֲלָתָה מַחֲלַת כִּסֵּי הַמֶּרֶה (כִּנְרָאָה הַתְּקָפוֹת שֶׁל אֲבִנֵי הַמֶּרֶה וְדִלְקַת מוֹבִילֵי הַמֶּרֶה), וּבַעֲטִיו שֶׁל יֵאֲשָׁקֶע לֹא הִרְשָׁו לַהֲבִיא רֹפֵא, וְהָאִשָּׁה מָתָה. אוֹתוֹ "יֵאֲשָׁקֶע" עוֹרֵר אֶת הַשְּׂאֵלָה עִ"א [עַל אוֹדוֹת] "מִגְנֵי-דוֹד" כְּתוּמִים, כְּפִי שְׁנוּחִים בְּמִקְוֹמוֹת אַחֲרִים. סוֹף דְּבַר, אַחֲרֵי אֲשֶׁר הִעֲבִירוּ אֶת כָּל הָאֲנָשִׁים, עִם אוֹרְחִים חֲדָשִׁים, שָׁבָּאוּ מִמִּקְוֹמוֹת אַחֲרִים, אֶל קֶסְרִקְטִין אַחֵר יוֹתֵר רַחוּק מִהַעִיר בְּטֵלוּ אֶת הַמַּחֲנָה: חֶלֶק אֶחָד הוֹבֵל לִזְשֹׁנְרִי, חֶלֶק שְׁנֵי בָּא לְשׁוּלִי, וְחֶלֶק שְׁלִישִׁי אֲבָד בְּתוֹחוֹ לֹא דָרַךְ. בְּמַחֲנָה הַכְּדוּוֹלִישְׁקִי הָיוּ יְהוּדִים לֹא רַק מִהַעִירָה וּמִסְבִּיבָה כִּי אִם גַּם מִמִּקְוֹמוֹת אַחֲרִים, בָּאֲשֶׁר הַשׁוֹטְרִים עִ"פ צוֹ הָאֲשַׁכְנַזִּים [הַגֶּרְמָנִים] אוּ עַל דַּעַת עֲצָמָם הָיוּ אוֹסְרִים וּמִבְּיָאִים אֶל הַמַּחֲנָה כָּל יְהוּדִי שֶׁהָיָה עוֹבֵר עַל יַד רְדוּוֹלִישְׁקִי רִגְלִי אוּ בַּעֲגָלָה. וְלִפְנֵיכָּן יִחַשְׁבֵּה מִמֶּשׁ לֵנֶס, שֶׁבְּנֵי עִם חֲבָרָיו בִּלְכָתָם מוּוִּילָנָא, עֲבָרוּ בְּשִׁלּוֹם עַל יַד רְדוּוֹלִישְׁקִי. מִה שָׁאִין כֵּן הַצַּעִיר סוֹנִיץ וְחֲבָרוֹ שֶׁנִּסְעוּ בְּרַכְבָּתָהּ, וְכֹאֲשֶׁר הִכִּירוּ אוֹתָם שֶׁהֵנָּה יְהוּדִים הִשְׁלִיכוּ אוֹתָם מִהַמְּסַע הַחוּצָה וְהַמִּיתוּ אוֹתָם בִּירֵיָה בְּמִסְבִּי רְדוּוֹלִישְׁקִי.

טַעֲלֵשִׁי - טֵלָז [Telsiai] "הַעִיר הַמְּפֹרֶסֶמֶת בְּכָל תַּפְצוּצוֹת יִשְׂרָאֵל, בְּאִירּוֹפָה וּבִיתֵר חֲלָקִי הַתֵּבֵל, בְּיִשִּׁיבָתָהּ שֶׁשֶׁם הַרְבִּיצוּ תוֹרָה וְחִנּוּךְ מִסְפָּר עֲצוֹם שֶׁל מוֹרֵי הוֹרָאָה בִּישְׂרָאֵל. אֲמֵנָם הִיִּשְׁבָּה הַזֹּאת הִתְהַלְּקָה מִקְלַת לְאִדּוּקִים וְחֲשׂוֹכִים שֶׁהָיוּ מִתְנַגְּדִים לְכָל הַדַּעוֹת הַחֲדִישוֹת לְכָל הָרוּחוֹת הַחֲפָשִׁיּוֹת שֶׁהָיוּ מִנְּשִׁבוֹת בְּקֶרֶב עַמּוֹ. וְאוֹלָם אִי מִשּׁוֹם הָאֵל אִיִּקְרָא [אִם מִשּׁוֹם כֹּךְ אִין רֵאִיָּה]: תּוֹפְשֵׁי הַתּוֹרָה שֶׁהָיָה אֶחָד יְסוּדוֹת קִיּוּמָנוּ - יֵצְאוּ כְּאִמּוֹר, מִיִּשִּׁיבָה זֹאת בְּמִסְפָּר רַב. קוֹרוֹת הַקְּהֵלָה הַזֹּאת שֶׁהִיָּתָה מִלָּאָה תִּלְמִידֵי חֲכָמִים וְשִׁלּוּמֵי אֲמוּנָה יִשְׂרָאֵל כְּרִמּוֹן הֵן עֵינִן בְּפָנֵי עֲצָמוֹ הַמִּדְכָּא וּמִזְעֵזֵעַ אֶת הַנֶּפֶשׁ עַד הִסּוֹד וְהָרָאִי לְהִרְשֵׁם בְּפִרְטוּרֹט לִזְכָּרוֹן עוֹלָם. בְּרֵם מִי יֵתֵן וְיִוָּחֲקוּ בְּסִפְרָם כָּל פְּרָטֵי הַשֶּׁבֶר שֶׁהִשְׁבֵּרָה קֵהֶלֶת טֵלוֹ, עִ"י סִפְרָא כְּפָא [סוֹפֵר גְּדוֹל], עִ"י אִישׁ שִׁיּוּכָל לְהִתְחַקֵּק עַל כָּל מַחֲלָךְ הַמְּאֻרְעוֹת הַנּוֹרָאִים שֶׁם וּלְסַפֵּרם לְדוֹר אַחֲרוֹן. גַּם פֶּה אֱלוֹהֵי יִשְׂרָאֵל הַסְּתִיר פָּנָיו מִמִּשְׁרָתוֹ עוֹשֵׂי רָצוֹנוֹ וְנֶעַר חֲצָנוֹ מֵהֶם. עַל הִי הִשְׁלִיכוּ תְּמִיד יְהֵבָם, בּוֹ שְׁמוֹ כָּל מִבְּטָחָם, - הוּא מִפָּח נֶפֶשׁ! הוּא אֲכֻזָּבָה! הֵלֶב וְהַנֶּפֶשׁ רִיקִים כְּמַדְבֵּר צִיָּה!

מִסְפּוֹרָה שֶׁל אִשָּׁה שֶׁנִּצְלָה מִמַּחֲנָה הַחֲסִגֶּר הַטֵּלְשָׁאִי.

אַחֲרֵי הַלֵּאמָת בֵּית הַמִּסְחָר שֶׁלָּהֶם בֶּסֶק. [שְׁקוֹדוּוִיל, בְּפִי הַיְּהוּדִים] עִ"י הַבּוֹלְשִׁיבִיקִים, עֲבָרוּ לְטוֹוִירוֹגִין [Taurage, טֶבֶרִיגִין]. שָׁם חָיו כְּשֵׁנִי יָרֵחִים (בַּעֲלָה קֶבֶל מִשְׁרָה הַגּוֹנָה שָׁם, אֲצֵל הַבּוֹלְשִׁיבִיקִים). בְּיוֹם הָרָאִשׁוֹן, יוֹם הָעֲשָׂרִים וְשִׁנִּים לַחֹדֶשׁ יוֹנִי, כְּאִשֶּׁר הִכְרָזָה הַמִּלְחָמָה, בַּעֲרָה כָּבֵד כָּל הָעִיר בָּאֵשׁ, אִזּוּ נִמְלָטוּ עַל נַפְשָׁם לַעִירָה "אֹפִינֶע" [Upyna],⁹⁰ שֶׁהִיָּתָה כָּבֵד בְּרִשּׁוֹתָם שֶׁל הָאֲשַׁכְנַזִּים [הַגֶּרְמָנִים]. הַפְּרִטִּיזְנִים תַּפְּשׁוּ שָׁם אֶת הָרֵב דְּמָתָא [הַעִיר], כִּרְתוֹ אֶת זָקְנוֹ וְהַכְּרִיחוּ אוֹתוֹ לַחֲכִין מְדוּרָה, לַהֲבַעִיר אוֹתָהּ וּלְעֵלּוֹת עַל הַמוֹקֵד. הַכֹּכֵר הִיָּתָה צָרָה וְסִכְנָת דְּלִיקָה הִיָּתָה צְפוּיָה לְבִתֵּי הָאֲכָרִים שֶׁהָיוּ מִסְבִּיב; לֵכָן בְּטֵל עֵינֵן מִדְּמֹרָה, עִ"פ בְּקִשְׁתֵּי הָאֲכָרִים. וְהַפְּרִטִּיזְנִים צוּוּ עַל הָרֵב לָרוֹץ וְיִירוּ בּוֹ וּפִצְעוּ אֶת רִגְלָיו. הַרְבֵּנִית הַשְׁתַּמְשָׁה בְּאִפְשָׁרוֹת לַעֲזוֹב אֶת הָעִירָה וְתוֹבִיל אֶת הַנֶּפֶצֶע לַעִיר שִׁישׁ בֶּה רֹפֵאִים; יוֹתֵר יִדְעוֹת עִ"א [עַל אוֹדוֹת] גּוֹרֵל הָרֵב אִין. בְּאוֹפִינֶע

⁸⁹ כְּשִׁבְעִים ק"מ מִמֶּרְכָּה לְשִׁבְלִי.

⁹⁰ כְּעֶשְׂרֵה ק"מ מִמֶּרְכָּה מִבֵּית הַקּוֹדֶשׁ: ב-Skudville.

חֲסֵר לֶחֶם בַּעַד מִסְפָּר רַב כֹּזֶה שֶׁל הַנִּמְלָטִים. בְּיוֹם הָרְבִיעִי הַתְּקִימָה הַתְּנַשּׁוֹת עֲצוּמָה בִּין מַחֲנוֹת הָאוֹיְבִים וְכָל הַנִּמְלָטִים שֶׁכָּבוּ בַּתַּעֲלָה מִלָּאָה מִים כְּשִׁמוּנָה שְׁעוֹת. בְּיוֹם הַחֲמִישִׁי נִשְׁנָה הַקֶּרֶב וְהַנִּמְלָטִים מִן הָעִיר הָיוּ אֲנוֹסִים לַחֲבָא מַחֲדָשׁ בַּתַּעֲלָה הַמִּלָּאָה מִים מִפְּחָד הַכְּדוּרִים וְהַפְּצָצוֹת. בְּיָמִים הָאֵלֶּה רָאוּ הַנִּמְלָטִים חִיִּילִים רוֹסִים קָסִים מִן הַמַּעֲרָכָה בּוֹדֵדִים, רִגְלִים וּפְרָשִׁים. וּבְיוֹם הַשִּׁישִׁי הָיוּ כָּבֵד אֲשַׁכְנַזִּים [גֶּרְמָנִים] בַּעֲיָה וּמִסְבִּיבָה. אִזּוּ עֲרַבָה אֶת לְבָהּ רֹפֵאת הַשָּׁנִים לְסוֹר אֶל הָעִירָה. וְהָנָה בְּרַחוּב אִין יְהוּדִי, כִּי כּוֹלָם מִפְּחָדִים לְצִאת מִבְּתֵיהֶם הַפְּרוּצִים וְהַשְּׁדוּדִים וּמִצָּב הָרוּחַ הָנָהוּ כְּמוֹ עֶרֶב פְּרָעוֹת, וּמִי שֶׁמָּהִין לְהִרְאוֹת בְּרַחוּב, מִיד אוֹסְרִים אוֹתוֹ. רֹפֵאת הַשָּׁנִים לֹא נִאֲסָרָה מִפְּנֵי שִׁמְכָרָה הַקּוֹמִינְדַּנט הֵן עֲלֶיהָ, וּבִשְׁעָה הַשְּׁתִּית עֲשָׂרָה שָׁבָה אֶל הַכֶּפֶר. בִּשְׁעָה הַשְּׁלִישִׁית בָּאוּ פְּרִטִּיזְנִים [אֵלֶּה רּוֹצְחֵי הַיְּהוּדִים] וּיְגִרְשׁוּ אֶת כָּל הַיְּהוּדִים הַנִּמְלָטִים מִן הַכֶּפֶר וְיִאֲלָצוּם לְשׁוֹב הָעִירָה, וְיַחַד עִם זֶה הַזְּחִירוּ וְהוֹדִיעוּ שֶׁכָּל אֵלֶּה מִהַנּוֹצָרִים שִׁישְׁאִירוּ בְּבֵיתָם יְהוּדִי יִירוּ. הַפְּרִטִּיזְנִים הִתְחִילוּ מֵאִיצִים בְּנִמְלָטִים וְעַל הַהֲכָנוֹת נָתַן רַק חֲצִי שְׁעָה. כְּאִשֶּׁר קֶרְבּוֹ אֶל הָעִיר רָאוּ שְׁמוֹבִילִים יְהוּדִים מְכָל עֲבָרִים. בַּעִיר אֲסָרוּ אֶת כָּל הַגְּבָרִים וְאֶת הַנָּשִׁים שֶׁלְּחָו לַחֲפָשִׁי. בִּין כֹּה הִפְּצוּ שְׁמוּעָה שׁוֹא לְשֵׁם תַּעֲמוּלָה, וּפְרִיבּוֹקָצִיָּה [שִׁישׁוֹן] שֶׁהַיְּהוּדִים הָרָגוּ שְׁנֵי פְּרִטִּיזְנִים וְאֲשַׁכְנַזִּי [וּגֶרְמָנִי] אֶחָד. לֵכָן הָרָגוּ הָאֲשַׁכְנַזִּים [הַגֶּרְמָנִים] יְהוּדִי אֶחָד בְּרַחוּב, וְהַלִּיטָאִים אִיִּימוּ שֶׁהֵם יִהְיוּ בַּעַד כָּל לִיטָאִי מֵאֵה יְהוּדִים. בְּיוֹם הַשְּׁבִית בִּשְׁעָה הַשְּׁלִישִׁית שֶׁחָרְרוּ אֶת כָּל הָאֲסִירִים, וְהֵם סִפְּרוּ עַל אֲדוֹת הַעֲנוּיִים וְהַתְּחִלָּה [הַתַּעֲלָלוֹת] וְלִיל הַקָּעֵל שֶׁאִינוּ לֶחֶם. בְּיוֹם הָרָאִשׁוֹן תַּפְּסוּ הָאֲשַׁכְנַזִּים [הַגֶּרְמָנִים] אֶת הַמַּעֲנוֹת הַיּוֹתֵר טוֹבִים שֶׁל הַיְּהוּדִים, וְיַחַד אֶת הַלִּיטָאִים חֲמָסוֹ וְשִׁדְּדוֹ הַכָּל. הַלִּיטָאִים דִּרְשׁוּ שֶׁהַיְּהוּדִים יִתְּנוּ לֶחֶם אֶת הַתְּכַשִּׁיטִים הַסְּמוּיִים מִן הָעֵין, הַנִּסְתָּרִים, אַחֲרֵי אֲשֶׁר הִרְכּוּשׁ הַגְּלוּי לִקְחוּ בַּעֲצָמָם, אוּ יַחַד אֶת הָאֲשַׁכְנַזִּים [הַגֶּרְמָנִים]. הֵם אִיִּימוּ שֶׁאִם לֹא יִמְלָאוּ אֶת חֲפָצָם יִתְּנָקְמוּ בַּיְּהוּדִים וְיִזְיָקוּ לֶחֶם כְּפִי הָאִפְשָׁר. בְּיוֹם הָרָאִשׁוֹן הַחֲלוּ מַחֲדָשׁ לַחֲטוֹף יְהוּדִים לַעֲבֹדָה כְּבִיכּוֹל, אֲבָל לֹאֲמָתוֹ שֶׁל דְּבַר רַק הַתַּעֲלָלוֹ בָּהֶם: כִּרְתוֹ אֶת הַזָּקִנִּים, שְׁמוֹ גִּלְלִים עַל הָרָאִשִׁים, שִׁפְכוּ מִים עַל הַמְּדֻרְכוֹת וְצוּוֹת לִיבֵשׁ אוֹתָן בְּבִטָּן, הַכְּרִיחוּ לָרוֹץ וְהָאֲשַׁכְנַזִּים [הַגֶּרְמָנִים] לוֹוּ אֶת הָרָצִים בְּפִיּוֹנוֹת, קִנֵּי הָרוּבָה, וּמִי שֶׁהָיָה מִפְּגָר הָיָה נִתְקַע הַפְּגִיוֹן בְּגָבוֹ, צִיוּ לִקְפֹץ עַל פְּנֵי גִדְרִים וּמִשׁוּכוֹת וְכִדּוּמָה. אֶת הָרֵב דְּמָתָא [שֶׁל הָעִיר] הִכּוּ, גִּדְּעוּ אֶת זָקְנוֹ, וְהַתַּעֲלָלוּ בּוֹ יַחַד אֶת יֵתֵר הַיְּהוּדִים כָּל הַיּוֹם; וּבַעֲרַב שֶׁחָרְרוּ מַחֲדָשׁ אֶת כּוֹלָם. בְּיוֹם הַשְּׁנִי נִשְׁנָה הַדְּבַר, וּבְיוֹם הַשְּׁלִישִׁי אֲסָפוּ אֶת כָּל הַיְּהוּדִים, עַל כֹּכֵר הַשּׁוֹק וּמִשֶּׁם לַפְּנוֹת עֶרֶב נִהְגוּ אוֹתָם כְּעֵדֶר כְּבָשִׁים בְּמַגְלִבִּים וְשׁוֹטִים עַל יַד הַתַּחֲנָה וּיְכִנִּיסוּם אֶל קֶסְרִקְטִין יֶשֶׁן, שָׁבוּ הָיוּ שְׁלֹשָׁה חֲדָרִים מְזוּהָמִים עִם מִדְּפֵי מִשְׁבָּב. הַגְּבָרִים עֲרִכּוּ תַּחַת הַשְּׁנָת הָאֲשַׁכְנַזִּים [הַגֶּרְמָנִים] גִּדְרָה שֶׁל חוּטֵי בְּרוֹל, אַחֲ"כּ בָּחֲרוּ עַל פִּי פְּקוּדָתָם בְּשׁוּמְרֵי הַסֵּדֶר, וּבְקוֹמִנְדַּנט [מִפְּקָד] שֶׁל הַמַּחֲנָה, וְאִזּוּ נָתַן רִשְׁיוֹן לִלְכַת הָעִירָה לַקְּנוֹת לֶחֶם. הַחֲלָאָה בַּחֲדָרִים הִיָּתָה נוֹרָאָה; מִדְּפֵי הַמִּשְׁכָּב לֹא הָיוּ מִסְפִּיקִים, - לֵכָן הָיוּ מִתְּגוֹלְלִים עַל הָרָצָפָה הַמְּרֹפֶשֶׁת. לֹא הָיָה קוֹמְקוֹס לַחֲכִין חֲמִים, לֹא הִיָּתָה קַעֲרָה לַרֹחֶץ, יִלְדִים רַעֲבִים וְצִמְאִים בְּכוֹ, נָשִׁים הַתַּעֲלָפוּ. פְּרָט חֲיוּבֵי אֶחָד הָיָה שֶׁם, וְכָל אֲסִירֵי הַמַּחֲנָה הִתְאַמְצוּ לַהֲשַׁתֵּם בּוֹ, הֵיִינוּ בָּאֵר מִים חִיִּים, נוּחָה לַרֹחֶץ עַל יְדֵה. אֲשַׁכְנַזִּי [גֶּרְמָנִי] אֶחָד מִהַמְּשִׁיחִים קֶבֶל שׁוֹחַד [נִרְשָׁה לַהֲבִיא כָּלִי מִבְּטָח מִהַעִיר. אֲשַׁכְנַזִּים [גֶּרְמָנִים] אֶחָדִים הִצִּיעוּ "סַחֲר-מִכָּר" וּיִמְכְּרוּ דִּגִּים מִיּוֹבָשִׁים לְתוֹשְׁבֵי מַחֲנָה הַחֲסִגֶּר. מֵאִזּ נַעֲשׂוּ יוֹתֵר נוֹחִים, יוֹתֵר אֲדִיבִים, אֲבָל בְּמַהֲרָה עֲזָבוּ אֶת מַחֲנָה הַחֲסִגֶּר, "וּיִקַּם מֶלֶךְ חֲדָשׁ"; אֲשַׁכְנַזִּים [גֶּרְמָנִים] חֲדָשִׁים בָּאוּ וְאִתָּם הָיָה לִיטָאִי תִּרְגָּמָן [מְתוֹרְגָּמָן], - "סְדִיסְטֵן", שָׁאִין קָץ לַעֲנוּיִים שֶׁהִסֵּב לַאֲסִירֵי הַמַּחֲנָה: הוּא לֹא הִרְשָׁה לַהֲשַׁתֵּם בְּרֹפֵא, לִלְכַת הָעִירָה לַחֲצִיטִיד וְכוּ'. בְּמַחֲנָה הַזֶּה הָיָה מִקְרָה יוֹצֵא מִגְדֵּר הָרְגִיל: אִיקָלַע לְשֵׁם יְהוּדִי צַעִיר מִמְּכֹנָה "יֵאֲשָׁקֶע". מֵאִין בָּא, לֹא יָדוּעַ. תִּיכָף הִתְרַוְּעַ אֶת הַפְּרִטִּיזְנִים [הַלִּיטָאִים], שֶׁתָּה אִתָּם לְשִׁכְרָה,

היה מצב הרוח של היהודים כמו ערב פרעות, לכן נסעו האשה ומשפחתה: בעלה, חמיה, חמותה ובנה הילד הקטן, מאופינע לטרישעק [Tryskiai], אבל כחמשה עשר קילומטרים מטרישעק בקרבת העירה לוקניק [Luoke] תפשו הפרטיזנים, חמסו מהם הכול והביאו אל מחנה ההסגר בלוקניק⁹¹ שם נמצאו מאה וחמישים איש. היחס של הפרטיזנים אל האסורים היה שם איום ונורא. האסירים נמצאו בגורן; השמירה היתה תמידית; מהלומות במגלבים בלי הרף על הדבר היותר קל ועל לא דבר; העבודה מאונס: תלישת העשבים מבין אבני רצפת הרחוב, שטיפת רצפת הבתים וכדומה. חמשה קילומטרים [ויותר] מלוקניק יש כפר (קאנאטאווא) [Kaunatavas]. בכפר ההוא גרו שתי משפחות יהודיות. את המשפחות האלה הביאו גם כן למחנה לוקניק. הפרטיזנים עשו חיפוש כמנהגם נמצאו בחפצי אחת המשפחות (זיוו) דגל אדום, שריד מימי שלטון הבולשיביקים, שלא הספיקו לָקֶצֶר בְּחֶפְזָם. באותם יום הביאו עוד 20 איש ממסבי העירה. אז לקחו את כל אלה שמקורב באו עם משפחת זיוו בראש, שהאשימוה בבולשיביות, ויחלו להכות את הגברים במגלבים עד זוב דם. אחר הכניסו אותם אל מרתף רטוב וקר ושם השאירו אותם. ביום היו שולחים את כל האנשים העירה לעבודה, ושם היו הפועלים מתאמצים להצטיד, כי צידה לא היו נותנים במחנה. ביום הששה עשר לחודש יולי באו שני אשכנזים מס.א. [S.A.]⁹² ויוציאו את כל הגברים לְבָלִי חֹק: הכריחו לזחול על הבטן, להכות איש את רעהו באמת; חלקו מהלומות נוראות לכל האסירים; אחר שלחו אותם מחדש אל הגורן. נמצא שאחד מאלה האשכנזים [הגרמנים] הנהו רוסי (איטאמלינסקי) ומְכָרָה של משפחת המספרת, שהתמכר אל האשכנזים כנראה עם ביאת הבולשיביקים. הוא הודיע, שמברלין נתקבל צו להמית את כל הגברים היהודים, באשר אצל האשכנזים נופלים חלל מספר עצום של גברים ואצל היהודים אין חללים. באותו לילה החל מחשעה שתיים עשרה, לקחו קבוצות-קבוצות גברים "לעבודה", הובילו אותם אל המרתף, וביום המחרת בבוקר הוציאו אותם כשני קילומטרים מלוקניק, שם המיתו ביריה קְשֻמוֹנִים איש וקברום בבורות מוכנים מראש. תשעה גברים נסו על נפשם, ורק שנים מהם, כמו שמסר פרטיזן אחד, נָצְלו ונשארו בחיים. הנשים נשארו עוד שלשה ימים בלוקניק, ואחר הביאו אותן לוֹנִישְׁאוֹנַיָן [Viesvenai]⁹³ כ- 15 קילומטרים מלוקניק שם נמצאו כבר הרבה נשים. שם נשארו ארבעה ימים בגרנות פרוצים, מזוהמים מלאי טחב ומים מהגשם השוטף שהיה יורד אז. אחר ארבעת הימים האלה הביאו לגערולי [Geruliai], כעשרה קילומטרים [מערבית] מְטֶלֶש [Telsiai]. שם נאספו [אספו] שני אלפים וחמש מאות נשים מְטֶלֶש ומסְבִיָה אחרי אשר השמידו את הגברים. הנשים החלו להסתדר: הן יסדו ועד, תחת השגחת פקיד עליון ליטאי. הוא היה מרשה ללכת לעבוד בשדות; הנשים היו מקבלות כל אחת מנתה: לחם, חמאה, גריסין, חלב. שם היה גם הד"ר בלאט, הגבר היחידי שהשגיח על המחנה. אמנם עשרה גברים התחפשו בשמלות נשים, אבל אחרי כן גלו את תרמיתם, וכולם, חוץ מאחד, הומתו. בין מה עשתה לה כנפים השמועה שגם את הנשים ימיתו. אז נשלחה משלחת אל שר המחוז ואל הנציב [Gebietskommissar] "געווקע" [Gewecke] שהיה בא לטלשי פעם אחת בשבוע. המשלחת בִקְשָה שיסדרו בעד הנשים גיטו. ביום השלושים לחדש ספטמבר בלילה באו פרטיזנים ויִדְּרוּ מהנשים שתמסרנה לחם את כל אשר יש אתן, - לולי זאת תיירנה תחתן; הפרטיזנים באו,

⁹¹ S.A. ראשי תיבות של Sturmabteilung. 'פלוגת המחץ' של המפלגה הנאצית. בשמה הרשמי: מפלגת הפועלים הגרמנית הסוציאליסטית לאומית: N.S.D.A.P.

⁹² כעשרים ק"מ צפונית-מערבית ללוקניק [Luoke] בדרך אל טֶלֶשִי [Telsiai], א.א.

שיובילו אותן אל הגיטו שערכו בְטֶלֶז [Telsiai] בעדן, ושאסור להן לקחת אתן את הכסף והתכשיטים וכדומה. ביום המחרת בשעה הששית בבוקר הוציאו את כל הנשים אל השדה ושר המחוז הודיע שתיכף תבואנה עגלות לקחת את החפצים שנחוץ לסדר ולארוז במשך של עשרה רגעים, ואלה החפצים שלא יספיקו לסדר, ישארו בגרנות. הם קָהִינוּ אפילו להציע שלא יעירו את הילדים הישנים, ושישאירו על מטותיהם פתקאות עם שמות ההורים ואז ימציאו להם את ילדיהם אחרי כן. כעבור עשרה רגעים נאספו מחדש כל הנשים בשדה, אז חלקו את כולן לשני מחנות: מחנה אחד של חמש מאות נשים עם ילדות קָעָדו ללכת רגלי לטלשי ויתר שני האלפים עם ילדים זכרים השאירו בגערולי [Geruliai]. ואת חפצי ההולכות לטלשי העמיסו על עגלות שהופיעו שמה. בטלשי הקצו לחמש מאות הנשים שני רחובות שגדרו בלוחות עץ. כל הנשים ראו מראש שהגיטו הנהו זמני, ארעי, כי גם עצים להסקה לא נתנו, אף כי הקור התחיל משתרר בפרט בלילה. בגיטו נתמנה "מרצה" [=כֶּפֶרְנֶט, מדוות] ליטאי שהיה מקבל את משכורת הנשים שהיו הולכות לעבוד. והיה מחלק להן מנה: לחם, גריסין ותפוחי אדמה. בין כך נפוצה השמועה על ידי הנוצרים שהגיטו הטלשי עומד להבטל. אז החלה מנוסה מטלשי: הרבה נשים נָעָו מקור ומרעב ביערות, הרבה נפלו בידי הפרטיזנים; ומעוטן מתחבאות עד עכשיו⁹⁴ בבתי אכרים שונים; ארבע נשים והמספרת בתוכן, קבלו רשיון להכנס אל הגיטו השוולאי. המנוסה היתה מיוסדת [מבוססת] וצודקת, כי הנשים שנשלחו לטלשי שמעו בדרך הליכתן יריות ועברו על יד בורות מוכנים; בעת ההיא התחילה השמדת שני אלפי הנשים בגערולי⁹⁵, שאחרי אשר הכריחו אותם להתפשט ירו בהן במכונת יריה וברמוני יד. הפרטיזנים שתו קודם לשכרה וימלאו את תפקידם בדיוק וברצינות. ביום העשרים ושבעה לדצמבר [1941] הרגו את יתר הנשים והטף יותר מארבע מאות נשים - וכן תמה ונשלמה הטרדיה הטלשאית, שזכרה לא יסוף מקרב עמנו, ובין הקדושים והטהורים, קרבנותיו העצומים של אבי אבות הטומאה, יתפסו מקום נכבד הרוגי טלז.

מספרו של "אוד מוצל מאש", גבר שלבש שמלות אשה ונצל מטלש.

ביום 28 לחדש יוני, ביום השבת הראשון אחרי כניסת האשכנזים [הגרמנים], מצאו הליטאים ביער "ריין" [Rainiai] שבעים ושלושה פגרים מתים: "לאומיים" ליטאים שהיו אסירי הבולשיביקים. הפגרים נשאו חותם של אכזריות נוראה והמתה בענויים יוצאים מגדר הרגיל: הם היו קצוצי אברים שונים, מדוקרי עינים וכו' (יש אומרים, שהפרטיזנים בעצמם הוציאו אל הפועל את המניפולציות האלה על הגופות המתים, בכדי להבליט את אכזריות הבולשיביקים והיהודים). אז שלחו 15 יהודים וצלם להוציא את המתים מקברם ולצלמם. האנשים האלה שבו אחר חצות הלילה ומספורם על אדות מצב רוחם של הליטאים נוכחו היהודים לדעת שרעה נגד פניהם. ביום הראשון וביום השני שלחו הפרטיזנים כ- 50 יהודים לרחוץ את החללים וּלְנֶשֶׁק אותם. ככה הכריחו אותם לעשות שתי פעמים ביום מתוך ענויים שונים ומהלומות - אחד מהם נורה. ביום השני הכינו "שער הכבוד" וביום השלישי הביאו את החללים העירה. מאה איש היו עסוקים בחפירת קבר כללי בבית הקברות, ואחר התקימה "הלוויה" והקבורה עם נאומי הסתה נוראים כנגד היהודים - הבולשיביקים. ההתעללות ביהודי טלש החלה תיכף עם כניסת האשכנזים [הגרמנים] לליטא. עוד לפני מציאת החללים, ביום העשרים וששה לחדש יוני, אסרו הליטאים 150 יהודים וישלחום אל האחוזה "ריין". כ- 6

⁹³ חדשים נובמבר-דצמבר 1941. השווה א. ירושלמי. פנקס שבלי. מוסד ביאליק ויד ושם. ירושלים תשי"ח. עמ' 47.

⁹⁴ Geruliai. כעשרה ק"מ מזרחית לטֶלֶז [Telsiai].

הרגיל ושמש לא יאומן כי יסופר שאיש פשוט "יהודי של כל ימות השנה" יעצר כוח לשאת ולסבל את כל אשר עבר עליו. אמנם כולנו, הנשארים לעת עתה לפליטה, מראים מדי יום ביומו, שהיהודים כוח אבנים כוחם ושאיין בין אומות העולם משלם לאורך אפים, כוח הסבל וחיות והתנגדות לכל מרעין בישין. אלמלי סגולותינו אלה כי אז תמנו לגוע זאת מכבר תחת נטל הצרות שהעמיסו עלינו אויבינו בנפש.

רסניני [Raseiniai] 97. עיר מולדת משפחת רעיתי, מקום מגורי דודיה, אחיה ומשפחותיהם. את כולם כנראה טאטא מטאטא השמד הליטאי. האומנם לא נוסף עוד לראותם, את האהבים והנעימים? האומנם נכחדו ילדי אחי רעיתי לייב הנחמדים? קשה לשער! אין חפץ לחאמין! אבל גורלנו המר צועק: "האמינו-ודומו! האמינו - וכבשו פניכם בקרקע! לא דאגתם לעתידכם! לא דאגתם להיות ככל הגויים, עם בארץ מולדתו, לנטור כרמנו שלנו".

קידני [Kedainiai]. עיר מולדתי, מולדת אמי ואבות אבותיה, עיר המיוחסים, המלאה בשכבר הימים תלמידי חכמים כרמון, המשתלה בימים עברו של רבנים ותופשי התורה לכל קצוי מורח אירופה (ואפילו עד מערבה הגיעו - ר' יחזקאל קצניאלבוגן) 1668-1749, "אב בית דין ור"מ קידאן ובירז' והגלילות" לוחם בשבתאות ובחשודים על שבתאות) על חרבנה של העיר העתיקה הזאת, שבה עברו ימי נעורי, ושלכל שעל בה קשורים זכרונותי, עיני יורדה מים. עיר מולדתם של שניאור זק"ש⁹⁸ שאר בשרי וליילנבלום שכני הקרוב, במשך של שעות אחדות נחדה מתחת השמים כל הקהילה הקדושה.

שבלי [Siauliai], **קובנה [Kaunas]**, **ווילנה [Vilnius]**. שלש נאות מדבר, שלש ערי מקלט! רק בן נשארו עוד לפליטה יהודים מליטא! איזה אחוז נשאר בחיים! וגורל אלה שהוציאו אותם מקרבן ומקרב בתי המאסר שלכן! האומנם כולם הורדו שאולה בלי מתים [על פי דברים ב 34]! שאלה תמימה מבילתי יכולת להאמין במוראים הגדולים שעברו עליכן. כמה שמועות מדחיות ומבהילות על אדותיכן בעתו אותנו, עד אשר האמת המרה באה וטפחה לנו על פנינו: "אל תשעשעו את נפשכם בתקוות שוא, רק בשלש הערים האלה גועו כשמונים אלף יהודים ובכל ארץ ליטא מצאו להם קבר בלי עתם יותר משתי מאות אלף יהודים, עד כי אפשר שנשאר רק החלק העשירי. אפשר גם שיד הגורל האכזר עודה נטויה ושעוד יקויים בנו הפסוק בכל מוראו: "ועוד בָּה עשיריה וְשָׁבָה והיתה לְקֶצֶר" [ישעיהו ו 13]. הטרגדיה הנוראה שלנו היא שאנחנו שרידי הפליטה איננו יכולים עד היום להאמין בחיינו ולהיות סמוכים ובטוחים, שיד המרצחים לא תגע בנו לרעה, ושאיב אבות הטומאה לא יכלה בנו כל חמתו אם לא יצליח, ושלא ימלא את הבטחתו למחות את זכרנו מתחת שמי אירופה אם ח"ו [חס ושלום] ינצח. ואם נשאר בחיים, מה נעשה בארץ שְׁקִינָה מדמנו! איך נתרצה ונתפיש לאזרחים שנהפכו לנו לפריצי חיות! איך נשכח את אשר עוללו לנו? אמנם העבדים לא העיזו פנים למרות [להמרות] את פי האדונים הקשים שצו עליהם אל נכון להשמיד אותנו! אבל "הנעשה ונשמע" שלהם, הדיקנות למלא את הצו, האכזריות וההתעוללות, חסרון חוויותורים והפשרות, חסרון העלמת

קילומטרים מהעיר - וביום העשרים ושבעה התפרצו האשכנזים [הגרמנים] אל מעונות היהודים ויוציאו את כולם אל כזר השוק. שם דרש המיור האשכנזי [הגרמני] שהרב דמא [העיר] יגש אליו; המיור צוה למסור לקהל הנאספים שיבחרו בשלש נשים, בכדי שאלה תכנסנה במשא ומתן את הפרטיונים הרוסים המתחבאים ביערות והמתנפלים על האשכנזים [הגרמנים]. הוא הבטיח שאם הדבר הזה יצא אל הפועל אז יתיחס אל היהודים ביותר רך ונעימות. הרב הביע לו את דעתו שהשערתו על אדות יכלתם של היהודים אינה מתאימה אל האמת, אבל את דברי המיור מסר לנאספים. כעבור שעות אחדות אספו את כל היהודים (כ- 17 מאות) על יד האגם; שם הודיעם המיור שהאשכנזים [שהגרמנים] הולכים לבחון נשק חדש; ולכן הנשים והטף והזקנים ישובו הביתה, ורק הגברים ישארו תחתם. אז החלו יריות בסך ואחר נעצרו כל הגברים עד הבוקר. כל זה נעשה בכדי לענות את נפשות הזקנים והנשים במחזה שוא של המתת הגברים. כה נעשתה הריפיוציצה [חזרה-אימון] הראשונה למה שבא אחרי כן באמת. ביום השבת שלחו את כל יהודי טלש לאחוזות ריין (כ- 2,000 איש), והעיר נשארה "נקיה" מיהודים. כעבור ימים אחדים החלו להביא יהודים גם מהסביבה: פלונגן [Plunge], ריטבה [Rietava], וורנה [Varniai]⁹⁶ וכו' כאלף וחמש מאות איש; אלה נשלחו אחרי כן לאחוזות אחרות, ונישובין, כ- 8 ק"מ מקלש" בשתי האחוזות החלו להסתדר, בחור בועדים, פתחו מטבחים וכו'. משתי האחוזות היו שולחים אנשים לעבודה: לנקות את בתי הקסרקטין, את רצפת הרחוב וכו'. הועדים הציעו לקומנדנט הליטאי לתת אוטומובילים. בעד העובדים, ונהגים עם בנוין יתנו משלחם, אבל הקומנדנט השיב את פניהם ריקם, ונמקו אותו שהעבודה אינה דרושה מכול וכול לחפץ האשכנזים [הגרמנים] ושכונתם רק להתעלל ביהודים ולענותם בסבלותם. ביום הששי לחדש יולי יצא צו שכל כסף היהודים נחוץ להכניס אל הועד וזה האחרון יפקיד את הכסף בבנק על חשבונם או על חשבון אנשים פרטיים. אז נאסף סכום של שש מאות אלף רובל. הפקידים בארו שהנלווקה [מטבע] הרוסית תאבד ערכה בקרב הימים. הרבה כסף בשטרות הלך אז לטמיון, גם "בבתי הכבוד" התגוללו שטרות, שבעליהם פחדו לשמרם ולמסרם לועד גם כן לא חפצו. זה הביא נזק רב, באשר עד היום ההוא יכלו לקנות בכסף צידה מהכפריים שהיו עוברים על יד האחוזות. אחר אשר השמידו את כל הגברים שנאספו באחוזת ריין, והנשים נשארו עוד בגערולי הצליחו עשרה גברים להמלט וילבשו שמלות נשים ויסתרו בין הנשים בגירולי. כוס התרעלה עברה כידוע גם על נשי גירולי: כולן נשמדו, חוץ מחמש מאות נשים שנשלחו מגירולי בחזרה לטלשי - מאלה נהרגו יותר מארבע מאות נשים ויתרן נפוצו לכל רוח: הן גועו בדרך מרוצתן ביערות מקור או נפלו חלל ע"י האכרים שבטחו בהם ושלמו להם ממיטב רכושן בעד הצלתן ואלה שמו קץ לחייהן ולקחו את כל רכושן מהן. [אחדות] נצלו בהתחבאן בבתי אכרים ואצל כמרים, ומהן [חמש] הצליחו לבוא אל הגיטו השולאי. ועשרת הגברים שלבשו שמלות נשים, נגלתה תרמיתם עוד לפני בוא קצן של נשי גירולי והם הכרעו כולם לטבח מלבד האחד שהצליח להמלט על נפשו. הרפתקאותיו של זה "האוד המוצל מאש" קובעות ענין בפני עצמו, ואם אלך לפורטן לא אספיק. בתור דוגמא די להבליט פרט אחד שהנמלט התחבא ששה ימים רצופים בין השיחים שצמחו על יד גרנו של אכר אחד; בלילה היה גונב גרעינים מהגורן והיה מתפרנס בהם, ואת צמאונם היה שובר בנרות הקרח מקצה הגג שהיה מוצץ. אחרי הרפתקאות כאלה הצליח סוף סוף כל סוף להמלט על נפשו בהראותו אומץ רוח, כוח הסבל, בריות גופא [בריאות הגוף] היוצאים מגדר

⁹⁷ כשבעים ק"מ דרומית משבלי. לפני המלחמה מנתה הקהילה היהודית בה כאלפיים נפש.
⁹⁸ מחבר וחוקר בחכמת ישראל (חי בין השנים 1816-1892). ראה ר' קלחנר, הסטוריה של הספרות העברית החדשה, כרך שני, עמ' 147-128, "אחד הטיפוסים הנפלאים מבין חכמי ישראל בדור ההוא...".
ראה פ' לחובר, תולדות הספרות העברית החדשה, תשי"א, כרך א', ספר שני, עמ' 115.

⁹⁶ Plunge, כשלושים ק"מ מערבית לסלד, Rietava, כארבעים ק"מ דרומית ל-סלד, ואילו Varniai מרוחקת כשלושים וחמישה ק"מ מסלד.

עין מהמנסים להמלט, - כל זה נזקף בחשבון עליהם, כל זה לא יִשְׁכַּח ולא יכופר. אחר הדברים האלה האם תוכלנה להתנער מעפר ולקום מחדש קהלות מאלה שישארו לפליטה? ומה דמות נערוך לקהילות האלה, כאשר כמעט כל אנשי המעשה והיזמה נשמדו! ימים ידברו! דברים כמדקרות חרב ידברו!

מלואים להרג בקידיני [Kedainiai]. בקידיני התקיים זמן ידוע גיטו. הוא סודר ברחוב סמילנא. אחך לקחו את כל תושבי הגיטו והוציאו אל הדרך המובילה לִדְטוּבָה [Dotnava]. כאשר נוכחו לדעת אל מה הם צפויים, התקוממו צעירים אחדים. מספרים שהם משכו אחריהם בחזקה אל הבור אחד הפרטיזנים והמיתוהו. נקל לשער שלא יכלו להיות תוצאות נכונות להתקוממותם של צעירים אחדים בלתי מזוינים כנגד החוליגנים בעלי קני הרובה ויתר כלי המשחית, הנחמה מתוך יאוש 'תמות נפשו עם פלישתים' - שאיפה זו לא יכלה להתגשם שם כראוי.

8. הגזרות.

מגמה אחת לאשכנזים [לגרמנים]: למרר את חיי היהודים שנשארו לפליטה ולעשות את חייהם עליהם למשא קשה מנשוא. מגמתם זו הם מוציאים אל הפועל בעזרת גזרות מגזרות שונות שהם ממטירים עלינו חדשות לבקרים בלי הפוגות. ישנן גזרות המשפילות את כבודנו עד לארץ, ומראות לדעת שהננו נחותי דרגא, פחותי ערך, שאינם זכאים לבוא בקהל האריים הנעלים, ואינם ראויים ליהנות מכבושי התרבות; וישנן גזרות השואפות להביא אותנו לידי התנוונות גופנית ורוחנית, לדלדל ולהרעב אותנו ולהפיץ בינינו מחלות מתדבקות ומשִׁקְלוֹת. מן הנמנע לילך ולפרוט את כל הגזירות האלה, את כל הדקירות המכאיבות של מחטים בבשר החי, שאין להן ספורות [מספר], את כל המועקות - שהקיפו את כל חיינו מכל עבר. לכן נרשם את אשר יעלה בזכרונו וכפי האפשר לפי הסדר שהתרחשו ובאו.

הגזרות שלפני היציאה אל הגיטו

(1) האסור לצאת החוצה אחר השעה השמינית בערב. תחת אשר הנוצרים היו רשאים לטייל עד השעה האחת עשרה. אחר צמצמו גם את חופש הטיול אצל הנוצרים וקבעוהו עד השעה התשיעית. ההבדל בשעה אחת השאירו בכדי להבליט שלא הרי הליטאים כהי היהודים.

(2) האסור לקשט בימי גְּנוּסִיָּה [ימי הולדת, חג] את בתי היהודים בדגל הלאומי הליטאי. מסתבר שמטרת האסור הזה היתה להראות שהיהודים אינם אזרחים שלמים בעלי זכויות כליטאים. אגב אורחא יכול היה האסור הזה לשמש אמצעי נוח לדעת את משכנות ישראל לעת מצוא.

(3) הגבלות בנוגע למכירת מזונות ליהודים. עוד לפני הפקודה הרשמית והנחנת "כרטיסים", החלו החנונים הנוצרים על דעת עצמם להרחיק את היהודים מקניית מזונות ידועים, בפרט חמאה וחלב. ומעשה באשת הד"ר ר. שעמדה בשורה לחכות לתורה בכדי לקבל חלב, וליטאי אחד צוה עליה לצאת מן השורה, ובאשר היא הנה, כבדת און לא הגיבה על דבריו, אז אחז אותה בערפה ויטלטלה בחזקה הצידה, עד אשר כמעט נפלה ארצה. אחר הקצו בעד היהודים שתי חנויות, ששם היו מקבלים באיפת רזון זעומה מיני מזונות שונים. אבל

תיכף החלו להרגיש חסרון נכר במזונות חיוני נחוצים לבריאות הגוף: בשר, חלב, חמאה, גבינה, חלת לחם סולת, סוכר.

הגבלות אלו הגיעו למרום שיאן בגיטו, ע"א [על אודות] הפרטים ידובר להלן.
(4) אות הקלון. ימי הבינים בכל מוראיהם ובכל שקוציהם ותועבותיהם קמו לתחייה. אות הקלון שהקריאה על אודותיו בהיסטוריה היתה מעוררת בנו התרגזות וקצף לבלי חוק, הנהו עכשיו מנת חלקנו! בראשונה גזרו לשאת "מגן-דוד" כתום על החזה מצד שמאל. ויבוא נציב המחוז [Gebietskommissar] ויוסף נופך משלו. מגן דוד כתום גם על הגב, שיכירו את היהודי מפנים ומאחור. את ערך החוספה הזאת חזינו מבשרנו, אני ורעיתי. ומעשה שהיה כך היה: בשלשה עשר לחדש ספטמבר [1941], ביום עזבנו את העיר לעבור אל הגיטו, קרה לרעיתי מקרה יוצא מגדר הרגיל, המעיד על מצב עצביה אז. אחרי שהועדה לבקורת החרימה את לשכת עבודתי עם מכונותיה, רהיטיה וספרייתי, ואחרי אשר התמזמו החלק היותר נכבד של משקנו שטפחנהו וריבנהו כעשרים שנה, סדרנו חלק פעוט של רהיטינו וחפצינו שהחלטנו לקחת אתנו אל הגיטו והטענו אותם על עגלה בשתי פעמים. בין כה פנה היום לערב, ואנחנו יצאנו בלב דוי אל הגיטו. פתאום הרגישה רעיתי בפעם הראשונה בחייה כאב אנוש ברגליה, כאלו אחזן שיתוק, ולא יכלה בשום אופן לזוז ממקומה ולצעוד קדימה. רעיתי ישבה לנוח על קצה המדרכה ולחכות "עד יעבר זעם", ואני הייתי אובד עצות, להשתמש בעגלון אסור, ללכת על פני המדרכה אסור, והשעה מאוחרת ועלינו להכנס אל הגיטו ולמצוא מקום ללון ומקלט לחפצינו עד השעה השמינית בערב. יאושנו היה לבלי חוק! סוף סוף הרגישה רעיתי הקלה פורתא, הכאב הרפה קצת ממנה, ואני החיליתי לנהל אותה בכבדות נשענת על זרועי. במסבי מעון הד"ר איבנסקי [לא יהודי] החלטתי לחולך אותה על פני המדרכה, כאשר כאב רגליה חשב להתגבר. פתאום קרה דבר מה שהלם את שנינו כרעם: שנינו קבלנו בבת אחת שתי מכות לחי שהממונו. אצלי נשבר היצול הקטן של משקפי, ואלה בצנחם מעל אפי הפריעו בעדי מהסתכל כראוי בנבל שהכנו, בכדי לזכור את תואר פניו ולהכירו לעת מצוא. הוא עשה רושם של פועל פשוט, שקנא כנראה את קנאת המדרכה הקדושה שיהודים מהינים לרמסה. אני הבעתי מחאה מתוך טפול במשקפי השבורים: "אין לך הרשות להכות", והוא בחריקת שנים ככלב רע ענני: "העודך מחפש רשיונות?" ויהי את נפשו להתנפל עלי מחדש. ואולם אפשר שבראותו אותי פנים אל פנים הכירני, וכ"כ [כמו כן] הלך וקרר אשכנזי [גרמני], ואני החלתי להתאונן באזניו שהנבל הזה הכה אשה חולה. האשכנזי [הגרמני] אמנם לא הגיב, אבל בן הבליעל מהר להכנס אל החצר השכנה ויעלם. הקצור - כלום לא אות הקלון מאחור הביא את הנבל לידי מצוה זו שלא החמיצה? האשכנזים [גרמנים] יורדים לעמקו של כל דבר: הם סמנו אפילו את גדלו ורחבו של אות הקלון ואת המקומות הנועדים לרכוס אותו. [צלע המשולש חייב היה להיות 10 ס"מ, מחובר היטב לבגד פנים ואחור בגובה 10 ס"מ מתפר הכתף].

(5) האסור להשתמש במדרכות. הגזרה הזאת מעליבה ומכאיבה באופן נורא. היהודים הולכים כצל בנטותו בצדי הרחוב, והנוצרים הישרים מתבישים. הרגלים נִנְפֹת תכופות באבנים הנושרות והבולטות מהרצפה, סגולה לקלקל את סולי [סוליות] הנעלים, שאין להם עכשיו תקנה מפני חוסר עור, ואת הערדלים שקשה מאוד למצוא תמורתם. מאלה התעוררה בתחילה השאלה: איך יעמוד רב הצבור בגזרה זו בחורף, כאשר השלג יתערס בצדי הרחוב? ברם כאלו משמים נלחמים... ובשנה זו מחר החורף לבוא והחל מחדש נובמבר [1941] גבר הקור וירד שלג למכביר, ואנחנו טעמנו את העונג להתלבט בערמות השלג ולשרך את דרכנו על

ולידתה של האנטישמיות המדעית כביכול התקיימו בה זה מכבר: "לא לחנם הלך הזרזיר אצל העורב, אלא מפני שהוא [בן] מינו" [בבא קמא צב ע"ב].

8) לפני גשתנו אל רשימותינו על אדות הגיטו - הנקודה המרכזית של רשימותינו - נחוץ לציין עוד אסור נכבד שחל עלינו עוד לפני כניסתנו אל הגיטו, הינו האסור להשתמש בעבודת נוצרים: עגלונים, גלבים, סבלים, חנונים, משרתים ומשרתות וכו'; לא נאה ולא יאה שעליונים ישרתו תחתונים, שהאריים - מבחר הבריהא - יעבדו את היהודים הנבזים, בני הגזע הנחות, אשר מְשַׁחֲתוּ בדמו [על פי ויקרא כב 25]. אמנם כמה מהעלבון "משפיעת הדמים" יש בכתבות [שלטים] על החנויות, מעבדות-הגלבים ומרכבות-העגלונים: "ליהודים אין שרות". אני קבלתי מסטנקוס¹⁰⁰ רשיון בכתב, ליטאית ואשכנזית [וגרמנית] משובשת מאוד, להשתמש בעגלון לנסיעות אל חולים (לפני האסור לרפא נוצרים), אבל כאל עקרבים ישבתי [על פי חזקאל ב 6] בעגלה שרשום עליה: "ליהודים אין שרות".

האסור להופיע במקומות פומביים [פומביים]. "זר פרחים" שלם של גזרות הגישו לנו בכדי להוציא אותנו מן הכלל ולזרות אותנו הלאה כמצורעים: אסור להופיע בטיאטרון ובראינוע, בגני העיר, לשבת על ספסלים ברחוב, לטייל בכלל בעיר (הגזרה הזאת השתלמה והתגבשה בצורה מיוחדת בהיותנו כבר בגיטו, ע"א [על אודות] הפרטים להלן). כל גוי קטן שבפקידים, כל חָלָל אשכנזי [גרמני] רשאי בפגשו יהודי ברחוב, להחל חקירה ודרישה ע"א [על אודות] מעשה הנפגש. מאין הוא בא ולאן הוא הולך? ואם המענה אינו מפיך רצון אז יגרוז אחריו למצער מכות לחי, אם לא מאסר.

בעת האחרונה פלצות אוחות את כל היהודים העובדים בעיר בהפגשם את שבוי המלחמה. מלווי השבויים תופשים את היהודים הנפגשים ומכריחים אותם להוביל את "חבריהם" השבויים החלשים או אפילו לשאת על שכמם עד בית האסורים. מקום מנוחתם⁹⁹ כביכול. בדרך הלכס הם מקבלים עוד מהלומות לשם זרוז. ישנם ממציאים המצווים את היהודים לנשק את "חבריהם הבולשיביקים". מספרים שאינטליגנטן יהודי אחד היה אנוס לנשק לא בפנים כי אם במקום אחר... "אם אין זה אמת, זה מחובר היטב".⁹⁹ כמו שאומרים האיטלקים ימח שמם וזכרם. כל הגזרות, האסורים וההגבלות המפורטים לעיל הנם כאן וכאפס מול גזרת הגיטו שהקיפה את כל קיומנו וְשָׁמָּה חותמה על כל הויתנו. מי פל שהאנכרוניזם הזה שעבר בטל מן העולם זה מאות בשנים יקום לתחיה במאה העשרים, והגיטו לכל פרטיו ודקדוקיו המחפירים והמדכאים יוקם מחדש? ומי מסוגל יותר לזה מהאשכנזים [מהגרמנים] חובבי הקדמוניות והרומנטיקנים כביכול, המעריצים מחדש את ווטן, Wotan¹⁰⁰ שיקוצם והשואפים להשכיך בעולם את חשכת ימי הביניים.

ומנקרת במוח השאלה: "מה זה ועל מה זה?" האם כל העם האשכנזי [הגרמני] יצא מדעתו בהצמדו למטורף, אחוז פסיכוזה, שתמיד "יד ישראל באמצע" ושכול אשמים היהודים השואפים להשמיד את העמים האריים ולמשול בכיפה, על כל העולם? כמה מן הטפשות וההגיון החולני, וטרורף הדעת ברעיונות האלה, שהיו לנו לרועץ ושנותנים פתחון פה לעשות בנו כלה על לא חמס בכפנו. אמנם המטורף הזה עד הסתבכו במלחמה האומללה עם רוסיה הביא באומץ רוחו ובחוצפתו תועלת מרובה לאשכנזים [לגרמנים]. ולכן הם סולחים לחולשתו זו, וההמון מאמין בו ומעריצו כאלוהים, - ההמון של הארץ הקלסית שהורתה

¹⁰⁰ שימש אז כממונה על ענייני היהודים, עד שהגרמנים החליטו לסלקו גם מן העולם.

פני הקרח והחלקלקות, וכצדיקים גמורים שבע נפלנו וקמנו. ואין דבר! אם ישאירו אותנו בחיים נשא ונסבול גם זה.

6) כבושי התרבות והמדע. מודרי הנאה אנחנו מהמצאות המדע המהוות את החלק היותר נכבד של החיים התרבותיים. אסור להשתמש ברדיו, טלפון, טיליגרף, דואר, באמצעי החבור [תחבורה]: רכבת, אוטומוביל, אוטובוס, אופניים; יכאב הלב מדי עולה על זכרוננו החלק שלקחו בראש היהודים בהמצאת הרדיו, האוטומוביל והאווירון; יכאב הלב בזכרנו את חלקנו בחיים התרבותיים בכלל, כאשר השתמשנו כבר בכבושי המדע בעת שהליטאים עוד לא זכו אפילו לראותם, וכאשר ראום, כמו למשל הרכבת, האופנים וכו' האמינו שכל זה הוא מעשה שטן, ששד צפון בקרב המכוונות. ועכשיו הם הנם הראויים להתענג על אלה המצאות המדע ולנו הם אסורים בהנאה. כן! שפופרת הטלפון באוזן הליטאי הכפרי הינה בבחינת "נוס זהב באף חזיר" [משלי יא 22].

7) האסור להופיע במקומות פומביים [פומביים]. "זר פרחים" שלם של גזרות הגישו לנו בכדי להוציא אותנו מן הכלל ולזרות אותנו הלאה כמצורעים: אסור להופיע בטיאטרון ובראינוע, בגני העיר, לשבת על ספסלים ברחוב, לטייל בכלל בעיר (הגזרה הזאת השתלמה והתגבשה בצורה מיוחדת בהיותנו כבר בגיטו, ע"א [על אודות] הפרטים להלן). כל גוי קטן שבפקידים, כל חָלָל אשכנזי [גרמני] רשאי בפגשו יהודי ברחוב, להחל חקירה ודרישה ע"א [על אודות] מעשה הנפגש. מאין הוא בא ולאן הוא הולך? ואם המענה אינו מפיך רצון אז יגרוז אחריו למצער מכות לחי, אם לא מאסר.

בעת האחרונה פלצות אוחות את כל היהודים העובדים בעיר בהפגשם את שבוי המלחמה. מלווי השבויים תופשים את היהודים הנפגשים ומכריחים אותם להוביל את "חבריהם" השבויים החלשים או אפילו לשאת על שכמם עד בית האסורים. מקום מנוחתם⁹⁹ כביכול. בדרך הלכס הם מקבלים עוד מהלומות לשם זרוז. ישנם ממציאים המצווים את היהודים לנשק את "חבריהם הבולשיביקים". מספרים שאינטליגנטן יהודי אחד היה אנוס לנשק לא בפנים כי אם במקום אחר... "אם אין זה אמת, זה מחובר היטב".⁹⁹ כמו שאומרים האיטלקים ימח שמם וזכרם. כל הגזרות, האסורים וההגבלות המפורטים לעיל הנם כאן וכאפס מול גזרת הגיטו שהקיפה את כל קיומנו וְשָׁמָּה חותמה על כל הויתנו. מי פל שהאנכרוניזם הזה שעבר בטל מן העולם זה מאות בשנים יקום לתחיה במאה העשרים, והגיטו לכל פרטיו ודקדוקיו המחפירים והמדכאים יוקם מחדש? ומי מסוגל יותר לזה מהאשכנזים [מהגרמנים] חובבי הקדמוניות והרומנטיקנים כביכול, המעריצים מחדש את ווטן, Wotan¹⁰⁰ שיקוצם והשואפים להשכיך בעולם את חשכת ימי הביניים.

ומנקרת במוח השאלה: "מה זה ועל מה זה?" האם כל העם האשכנזי [הגרמני] יצא מדעתו בהצמדו למטורף, אחוז פסיכוזה, שתמיד "יד ישראל באמצע" ושכול אשמים היהודים השואפים להשמיד את העמים האריים ולמשול בכיפה, על כל העולם? כמה מן הטפשות וההגיון החולני, וטרורף הדעת ברעיונות האלה, שהיו לנו לרועץ ושנותנים פתחון פה לעשות בנו כלה על לא חמס בכפנו. אמנם המטורף הזה עד הסתבכו במלחמה האומללה עם רוסיה הביא באומץ רוחו ובחוצפתו תועלת מרובה לאשכנזים [לגרמנים]. ולכן הם סולחים לחולשתו זו, וההמון מאמין בו ומעריצו כאלוהים, - ההמון של הארץ הקלסית שהורתה

⁹⁹ se non e vero, e ben trovato

¹⁰⁰ אלוהות. מן המיתולוגיה הגרמנית, המלחמות והקסל; שם אחר של האלוהות Odin.

חלק ג' 9. הגיטו וגזרותיו

אין כל אפשרות לאיש אחד לתאר כמו ולהקיף את כל פרטי הגזירה הזאת העומדת עוד בעינה ושמלתה האחרונה עוד לא נאמרה. גיטו - זאת אומרת כל חייו הטרגיים כעת בכל היקפם הצר אמנם, אבל הם מסתעפים לפרטים מפרטים שונים, הצריכים למוד, התבוננות, חקירה ודרישה ע"י ועדה של מומחים שכל אחד יבחר לו מקצוע שלו. ולכן כמובן רשימותי תהיינה במדה ידועה לקויות, בלתי שלמות, ורק ראשי פרקים מהצר והמצוק שמצאונו. אבל תמונה לכל הפחות מטושטשת, יתנו בכל זאת לבנינו אחרינו מכל אשר עבר עלינו בקטו השקלאי.

א. סדור הגיטו

לא עברו ימים רבים מעת כניסת האשכנזים [הגרמנים] לשולי, ושאלת הגיטו התחילה מדככת את נפשנו ומבעתת אותנו כאילו רוח רעה, כאיזה קטב מריי [רוח משחיתה ומחבלת; דברים לב 24] הנועד להרגיזו בלי הרף ולשלול מאתנו את מנוחתנו כל הימים. האשכנזים [הגרמנים] החלו תיכף לטפל בשאלת היהודים שהתמחו בה למדי ונעשו בנוגע לה לחכמים להרע מאין כמוהם. קודם כל דבר הפקידו "מסדר [ממונה על] ענייני היהודים", את המשורה הזאת שמו על שכמו של שכור צעיר סטנקוס, מי שהיה "מיור" [רב סרן] בצבא הליטאי, ועטרת "מצר לישראל" תחת הנחלת האשכנזים [הגרמנים] הלמה אותו מאוד, ו"משלחת מלאכי רעים" [תהלים עח 49] התחיל ממלא על צד היותר טוב. סטנקוס פנה אל אחדים מנכבדי העדה השולאית שישלחו אליו באי כוח היהודים. העוסקים בצרכי צבור. הותיקים בימים עברו כמעט כולם התחמקו והסתלקו מפני סבות שונות ובפרט מפני פחדם למשוך עליהם את תשומת לבם של האשכנזים [הגרמנים] שבמקומות שונים אסרו ועינו קודם כל דבר את העסקנים הצבוריים. אחרי משא ומתן קצר התנדבו אנשים אחדים שרוח העסקנות הצבורית פעמה אותם ויסיכמו לקחת על עצמם את טרחה של הנציגות היהודית השולאית, היינו: [מנדל ליבוביץ, [דב בר] קרטון ופ' ייבך] רובינשטיין הזקן. בעת ובעונה אחת החלו לבהל אותנו שמועות שונות על אדות סדור גיטו בעדנו שהיו משתנות מיום ליום והיו מכחישות זו את זו. יום אחד עשתה לה כנפים השמועה, שהחלט לשלוח את כל יהודי שולי לזשגורי [Zagare] - עיר מצער לא הרחק [כ-70 ק"מ צפונית] משקלי, - וביום המחרת נפוצה השמועה שההחלטה זו בטלה ושבמקומה יש תכנית אחרת, היינו שישלחו אותנו אל פרוור שולי "שימשע" ¹⁰² להשכיך אותנו בבתי החומר של האכרים העניים המוקפים בצות ורפש וטיט אפילו בימות הקיץ. ביום השלישי הרגיוה את כולנו החדשה שאת כל יהודי שולי יחלקו לשני מחנות: למחנה של מומחים, בעלי מקצועות, ולמחנה של יהודים פשוטים בלתי ספיציאליסטיים ואומנים. את הספיציאליסטיים [מומחים] יושיבו ברחוב "טרקו" [Traku] ואת יתר האוכלוסיה ישלחו לחלקה של העיר הגבנוני והמרופש, המכונה "קוקז" ¹⁰³; וביום הרביעי הרגיעו את רוחנו הנפעמה בחדשה מקרוב באה ששאלת הגיטו הוסרה לעת עתה מעל הפרק, ו"השמחה במעוננו!" ככה היו מתחדשות השמועות בכל יום והיו חוזרות חלילה. ואולם לאמיתו של דבר הזמין יום אחד סטנקוס את נציגי היהודים ויציע לפנייהם לנסוע לזשגורי לחקור את המקום הנועד להעביר שמה את יהודי שןולי והתבונן אל הבנינים שהנם מוכנים

¹⁰² בשוליים המזרחיים דרומיים של שבלי.

שם זה מכבר ושמשו מעונות בעד הפולנים שנמלטו בראשית מלחמתם את האשכנזים [הגרמנים] לליטא. הנציגים הרחיבו עוז בנפשם להשיב את פניו ריקס ונמוקס אתם: שאינם רשאים בעצמם ללכת לתור, קברים בעד אחיהם, כי בעד חמשת אלפים איש אין כל אפשרות לחתקים בעיר נדחת לזשגורי, שאפילו מסלת הברזל אין שם, ובפרט שהמגורשים יבואו שמה מעירם וחוסר כול, כי אפשר שיהיו עוד מוכרחים להשאיר את כל רכושם ושתהיה להם חרשות לקחת אתם חפצים רק "עד שידם מגעת", הינו משא יד. אזנו לקחה שמץ מההחלטה הזאת ואימת מות נפלה עלינו. אנחנו נוכחנו לדעת ששאלת הגיטו הנה שרירה וקימת, ושהוצאתנו משולי והעברתנו אל מקום פורענות הן עובדות חיות וקיימות העומדות להתגשם בקרב הימים. השמועות אל אדות פרטי סדור הגיטו והוצאתו אל הפועל לא פסקו, והיו שונות משונות, - הצד השווה שבהן שכולן מררו את חייו והטילו עלינו פחד מפני העתיד הנורא שצפויים אנחנו אליו. סוף סוף נמנו וגמרו אלה שהשלטון בידם שאת הגיטו יסדרו פה [בשקלי] ולא בעיר אחרת, כי החסרת "חורים ומאורות" הנה העיר שןולי? מסיבה מלאים צריפים ובנינים רעועים ובתי חומר "העומדים על רגלי תרגולת", מזוהמים ומרופשים, שדים לקצר את ימי היהודים האמידים והעשירים המפונקים בדירות נאות וכלים נאים בעגלא ובזמן קריב [במהירות]. באותו זמן מצאה לה מהלכים בין האוכלוסיה היהודית השמועה המשמחת שאת האומנים והמומחים ישאירו בכלל בעיר, אבל מהר הכחישו את השמועה הזאת, והודיעו במקומה שאמנם כל היהודים בלי יוצא מן הכלל יהיו מחויבים לגור וללון בגיטו. רק לשכות העבודה של הרופאים המסודרות בעזרת מכוונות אליקטריות תשארה בעיר והרופאים יוכלו להמשיך שם ביום את עבודתם ורק ללון יהיו מחויבים בגיטו. בין אלה לשכות העבודה תפשו מקום בראש לשכתו עם הקבינט הרינטגניולוגי שלי, כמו כן הקבינט של הד"ר וולפרט, הקבינט של הד"ר פסחוביץ עם הקרדיאוגרף שלו ועוד אחדים. הד"ר פסחוביץ הזריז ומקדים [פרט שהוא חושב את עצמו לנזר הבריהא], השתדל וקבל באמת רשיון כזה מסטנקוס. אנוכי לא מהרתי לקבל את הרשיון הזה. באשר סטנקוס הבטיחני בפה מלא שרשיון כזה אקבל אל נכון, ולעת עתה לא היתה עוד כל נחיצות בזה. ויהי בראותי סוף כל סוף שהענין הולך ומשתקע, הגשתי בקשה בכתב לסטנקוס על הרשיון להשאיר את לשכתי בעיר כאשר הבטיחני. לתהמוני הסתבך זאת הפעם הענין, לא כמו אצל הד"ר פסחוביץ. סטנקוס שלח את בקשתי לד"ר יסייטס, ¹⁰⁴ בכדי שהוא יעיד על נחיצותו של הקבינט שלי, יסייטס התחיל מהסס בדבר ולדחות את עדותו. נראה כבר "גונב דבר אלוהים" מחוקי נירנברג ¹⁰⁵ העומדים לקבל תוקף גם אצלנו, האוסרים על היהודים לרפא נוצרים, ואז ממילא יבטל ענין הרשיונות. ולפיכך בבקשי את יסייטס לחתום על בקשתי ולצרף את הסכמתו, דחה אותי בקש ויאמר "הבה נחכה עוד ימים אחדים" - ידיעות בלתי ברורות כל צרכן היו לו כבר כנראה על אדות האסור לרפא חולים אריים. בין כה שמוני בבית האסורים, ורשיוני נשאר כמובן תלוי ועומד.

ואת הגיטו התחילו מסדרים: בחבל טרוקי הקצו את הרחובות: עזשערץ [Ezero], זשילוניציו [Zilviciu], פדירסיו [Padirsiu], גינקונו [Ginkunu], המפולשים אל רחוב "טרקו". ובחבל קוקז הקצו את הרחובות גלגודו, שילו, קרומו, קוקוז, חלקים קטנים מרחוב וונצלוסקי, ווילניוס ועזשערץ. ¹⁰⁶ מסביב לכל אחד משני החבלים הציבו עמודים במרחק ידוע האחד מן השני ואת הרווחים בין העמודים גדרו בחוטי ברזל עוקצים, ובגדרים ערכו שני

¹⁰⁴ הממונה מטעם רשויות המדינה על בריאות הציבור של שבלי וסביבתה.

¹⁰⁵ חוקי הגזע מנירנברג ב-15 בספטמבר 1935: ר' הערה 60.

¹⁰⁶ לפי הסדר בטקסט: Ezero, Vilniaus, Venclausko, Kaukazas, Krumu, Silu, Gelgudo.

ה-Gebietskommissar הגרמני לבקש שיציל אותם מידי היהודים הטמאים שיקלקלו ויזהמו את "נויהם" הנאים והנקיים (שאל נכון אינם עולים על בתי שני חבלי הגיטו הקיימים, שהם מלאים פשפשים וטרקנים [מקקים] ומונוגעים בעכברים לאין מספר). מוסרים שסטנקוס נכבדו ובעצמו תמך בידי תושבי קלניוקס, באשר גם לו יש בית בחבל ההוא. נציב המחוז הטה אוון קשבת לבקשת המשלחת ויבטל את ההחלטה לספח את חבל קלניוקס אל הגיטו, ובכך גדלו הדחק והצפיפות בגיטו עד אין לשער, והרבה משפחות נשארו מתגוללות ממש תחת כיפת השמים בלי מקלט לנוח וכלי מקום ללון. אז מצאו האשכנזים [הגרמנים] והליטאים עצה "להמית שתי ארנבות בבת אחת": להמעיט את הצפיפות בגיטו ע"י המעטת מספר יהודי שולי. אמנם כל מה שעבר על האוכלוסיה היהודית בסוף ממשלת הבולשיביקים ובפרט עם כניסת האשכנזים [הגרמנים] שלח מגרעת נכרת במספר יהודי שולי, אבל אי משום הא לא אריא [אם משום זה אין ראיה מכרעת]: המעטת מספר היהודים הנה "למעליותא ולא לגריעותא" [למעלה בעיניהם ולא חיסרון].

התחבולה שהמציאו האשכנזים [הגרמנים] ומשרתיים עושי רצונם הליטאים בכדי למעט את הצפיפות בגיטו תשאר כתובה בדם לדור אחרון על דפי דברי ימינו היותר עגומים. היא אינה נופלת באכזריותה ובפראותה מההרג שנעשה ביהודי ליטא בכל ערי הקרת ובלי גוזמא נחוץ להטעים, שכל זמן שיהודי ליטא וצאצאיהם יהיו חיים וקיימים לא ישכחו את זדון לבם המשחת ותועבותיהם של הליטאים ביחס אל היהודים בוני עריהם, יוצרי המסחר והתעשיה בארצם, ואת אשר עוללו לאלה האחרונים בכל ערי ליטא שבני ישראל היו נחתיים [מלכים ב' ו' 9] שם אחרי כניסת האשכנזים [גרמנים] בכלל ובתקופת הגיטו בפרט.

סוף דבר הליטאים עם סטנקוס בראש, תחת הנהלת האשכנזים [הגרמנים], ערכו רשימה של היהודים המיותרים לפי ראות עינם: הזקנים, החולים, החלשים, נשים חסרות אומנות ומשלח יד (מלבד האומנים היהודים הדרושים לחפצם ושקשה למצוא תמורתם אצל האזרחים, כגון כבענים, שענים, עושי כסיות ופרוות וכיו' כל היהודים הנם מיותרים), ואל אלה שנרשמו צרפו תכופות גם את קרוביהם וביניהם הצעירים והבריאים. ישנה השערה שאל הרשימה הכניסו גם נשים צעירות אחדות שהחביאו חפצים רבים אצל נוצרים בעלי השפעה, ואלה האחרונים בחפצם לרשת אותן פעלו שיבערו אחריהן. ויהי כאשר נגמרה הרשימה החלו להוציא את הנרשמים שהיו עוד בעיר וגם אלה שהיו כבר בגיטו אל מקום פלוני אלמוני באמתלא שמובילים אותם לזשגורי; כעבור זמן קצר חדלו להוציא אותם ישר מחוץ לעיר, כי אם קודם היו מכניסים אותם אל אחדים מבתי התפילה השולאים, אפשר בכדי לזכות את בני ישראל במצות "פדיון שבויים" וליהנות מהענין הזה כדבעי, ואלה שלא נפדו בעתם, הוצאו גם כן אל מקום פלוני אלמוני. לאן? סימן השאלה מבהיל ומשמים מרחף על פני תהום רבה של דמעות ודם. כאמור, הובילו את הנרשמים באמתלא לזשגורי, אבל המובילים למשא שעליהם היו מטענים את הקרבתות, היו חוזרים כעבור זמן מועט, עד כי אי אפשר היה להניח שהספיקו להגיע עד זשגורי. ולאמתו של דבר הובילו את כולם לשלושה מקומות קרובים לשולי: למסבי קוזי [Kuzai] המקום המוכן לפורענות שבימי ניקולי הצורר העלילו שיהודים גילו שם לאשכנזים [לגרמנים] את מקום מחבואם של הרוסים, ומסבי הכפר ספנגי [Sapnagiai] וליער

שערים. ובכך חכינו בעד יהודי שולי שני מקלטים על פי נוסחת אשכנזי [גרמניה], בכדי להבדיל את נחותי הדרגה מהאריים הנעלים ובתוכם גם הליטאים הדגולים מרבבה, שבימים עברו היו עבדי עבדים לפולנים והיו כאסקופה הנדרסת, ועכשו עלו לגדולה והם נזקקים לחץ מבדיל, לקרנטיין [מכלאת בידוד], כנגד היהודים הטמאים והמסוכנים שבמקרה נשארו עוד בחיים בארצם שנהפכה לגיא-ההרגה.

ב. העברת יהודי שולי אל הגיטו.

אחרי אשר שני חבלי הגיטו¹⁰⁷ היו מסודרים, אולצו תושביהם הקודמים, פועלי בתי החרשת ודלת העם, לעזוב את מעונותיהם המנוולים והמזוהמים, ובעת ובעונה אחת החלו לארגן העברתו אל הגיטו. לשם זה הפקידו ועדות אחדות לבדוק את "נכנסי דנידי" של היהודים, לברור את החפצים המותרים לפי ראות עינם בהעברה אל הגיטו מיתר החפצים שיחרמו "לטובת הכלל". הועדות האלה התייחסו עפה"ר [על פי הרוב] בקפדנות יתרה ולפעמים ממש באכזריות, כמובן תחת השפעה מן החוץ וגם על דעת עצמם, בסמכם על ההנחה "שקמה שקנו העבדים היהודים, קנו רביהם האשכנזים [הגרמנים] והליטאים". הם נהגו כאלו היו בטוחים, שכל רכוש היהודים שיד להם ומה שהם מרשים ליהודים לקחת אתם אל הגיטו, הם מותרים משלהם וחסד הם עושים את היהודים, ולכן היו הקומיסיות [הועדות] מחרימות את מיטב הרהיטים, הבגדים ואת כל התכשיטים וכלי הזהב והכסף והיו מרשים לקחת רק מעט מזער. הנה! כמה ממונם של ישראל ירד אז לטמיון! הועדות קצבו גם את מכסת הכסף והצידה הבגדים והלבנים והנעלים בעד כל משפחה וגם זה הביא לידי בזבז רכושם של היהודים. לאמתו של דבר נתנה דת אנחנו כל רכושנו שייך לאשכנזים [לגרמנים]. אנחנו החילונו "להבריח" את נכסינו ולהחביאם בבתי הנוצרים מכרינו, כמו שנהגו כמעט כל היהודים העשירים והאמידים, והתוצאות היו לפעמים רעות מאוד וגררו אחריהם גם אסונות נוראים, כאשר יבואר להלן. היו גם ועדות שחדלו לדקדק כחוט השערה והיו מרשים לקחת יותר חפצים אל הגיטו, - ולכן עד היום עוד מתגוללים בחצרות הגיטו תחת כפת השמים הרבה רהיטים וחפצים שונים מאין מקום לשימם שם במעונות הצפופים והצרים מאוד. כן! היציאה אל הגיטו, - אחרי אשר חלו ברכוש היהודים ידי הבולשיביקים ובפרט ידי השודדים והחמסנים הליטאים והאשכנזים [הגרמנים], - דלדלה את כולנו עד הדיוטה התחתונה וגמרה לחפץ אותנו לעניים מרודים.

אחרי בדיקת הרכוש ולקחת החפצים המותרים ושימת אותות על הרהיטים ויתר הדברים שהועדות לא הספיקו לקחת אתם בעגלות למשא שהיו מלוות אותן, התחילה יציאתו אל הגיטו בהדרגה: רחובות, רחובות. בקרוב נוכחו לדעת ששני חבלי הגיטו לא יספיקו בשום אופן לקלוט את כל היהודים שנשארו בשולי, כי למרות "ההרקה" [הגרשוש] ע"י הבולשיביקים, המנוסה בראשית המלחמה והמאסרים המרובים, נשארו עוד מתשעת אלפי היהודים שהיו בשולי לפני המלחמה יותר מחמשת אלפים, ולחם היה אל נכון צר המקום בגיטו להסתדר שם אפילו בצפיפות קיצונית, היוצאת מגדר הרגיל. אז גמרו אומר לספח אל הגיטו עוד חלק אחד ממסיבי העיר את "קלניוקס" [Kalniukas, "הגבעות"] - השפלה שעל גדות האגם הגדול ואולם תושבי קלניוקס טכסו עצה ויחליטו לשלוח דיפוטציה [משלחת] אל נציב המחוז

¹⁰⁷ למעשה קמו שתי "שכונות" גיטו נפרדות זו מזו: זו המכונה קווקו והיא הדרומית וצפונה לה במרחק מה, בין בית הסוהר "האדום" לבין מתחם בית-החרושת לעיבוד עורות של פרנקל - המכונה טראקו. בחלק זה נתמקמו המוסדות המרכזיים של הגיטו כולו, כולל הנציגות, Aistovybe, היהודית.

¹⁰⁸ בסביבות העיירה, ביער הסמוך, Kuziu miskas, שם רצחו אותם.

הרפואה והספריות נצברו בפוליקליניקה [במרפאה] ובאוסס [מחסן] שעל-יד הקביניט לפיזיותרפיה הנמצא בביתו של הד"ר ליווין, וכל הרופאים הנוצרים בעלי משרות בבית החולים או במוסדות העיריה בכלל באו וחלקו שלל. אין ערוך "לִקְבוּנָה" היהודית שבזבו ובפרט עכשו שקשה לחשיג איזה כלי רפואה שהוא. התוצאה היחידה היתה שהרופאים שהשתעשעו בתקוות שווא לא דאגו בעוד מועד למכונותיהם ולחפציהם שאבדו להם אחר כך, וכי"כ [כמו כן] לרגלי בטחונם להשאיר עם לשכותיהם בעיר פגרו לעבור אל הגיטו ולהסתדר שם כאשר היתה עוד האפשרות. בין המפגרים הייתי גם אני לא רק מפני הצפיה לרשיון כי אם גם מפני מאסרי.

והתחבולה הקיצונית של הרופאים לפנות דירות בגיטו ולהמעיט את האוכלוסיה היהודית הגבירה אמנם את ענינו ומרודינו והשביעתנו צרות ומצוקות לבלי חוק בהלקח מאתנו מכרינו וידידינו הנאהבים והנעימים באופן כל כך איום ונורא. אבל את הצפיפות בגיטו הפחיתה העצה האכזרית הזאת מעט מאוד. קבלת מעון בגיטו בעד אלה שאחרו לבוא נעשתה ממש קשה כקריעת ים סוף. קשה לתאר כמו את עניי "הנשמות הערטילאות" שכל היום סבבו ברחובות הגיטו, ורמסו את לשכת הנציבות, בפנים שחורים כשולי קדרה, ובלילה התגוללו בפינות נדחות של מעונות מכריהם הצרים והדחוקים, עד אשר מצאו סוף סוף להם מנוח כביכול באיזה חור.

ביום השלישי אחרי שחרורי מבית האסורים באה הועדה לבדוק את חפצינו ולהחרים את לשכת עבודתי גם אצלי. אחרי מאסרי, כאשר הרגשתי שנצלתי מסכנה גדולה, אפשר מסכנת מות, מנת חלקם של אסירי התקופה הקודמת, כל דבר לא היה יקר בעיני, ואני הייתי שרוי במצב של "וכל אשר לאיש יתן בעד נפשו" [איוב ב 4] לכן התיחסתי אז כמעט באדישות אל החרמת חפצי חדר עבודתי. "אחר דליקה מתעשרים".¹¹² עכשו יכול אני ליתן חשבון לעצמי, איזו עשירות, שדדו ממני! מכונת הרנטגן, "שמש ההר" [קונרץ], "סולקוס", דיאטירמיה, חכסא הגיניקולוגי, כלים מכלים שונים, רהיטים, ועל כולם ספריתי בשש שפות: עברית, רוסית, צרפתית, אשכנזית [גרמנית], דאידית וליטאית. כמה שנים רָבִיתִּיה וטפחתי! בכמה כסף עלו לי הספרים! אמנם חלק הגון מספרי העברתי אל הגיטו, בפרט ספרים עבריים שבני דאג להם, והרבה ספרי רפואה השארתי בעלית מעוני הקודם, אבל את המספר היותר גדול של ספרי הפקרתי מפני שלש סבות: (1) האדישות אחר המאסר, כאמור, (2) חוסר אמצעי אריזה והעברה אל הגיטו של ספריתי הגדולה בשלמותה ו- (3) חברי הביאוני לידי טעות בהבטיחם שחוף בהכרח למסור לקומיסייה [ועדה] יחד את כל חפצי חדר העבודה גם את כל הספריה. לאמתו של דבר הרופא שהשתתף בועדה להחרמת הקביניטים של הרופאים היה ד"ר דוקטורייטיס מי שהיה תלמידי בבית חולים העירוני, ואלי כאל "מורו ורבו". התיחס בנימוס וביותורים שונים. ואלמלי הסבות הנזכרות יכולתי לסדר בזמני את ענין חדר עבודתי ולקחת משם חפצים ככל אוות נפשי. ואולם לדאבון לבי, בפרט בשביל מאסרי וגם בשביל תקותי להשאיר בעיר, אחרתי את המועד ולא הספקתי לדאוג כראוי לחפצי לשכת עבודתי, תחת אשר חפצים שונים ממשקי ומכלי ביתי ומטבחי החבאתי אצל מכרי הנוצרים. אומנם מובן מאליו, שאת מכונותי הגדולות לא יכלתי להבריח ולהחביא; ברם הרופא הנוצרי מקלמי [Kelme] הבטיחני שביכלתו לקבל רשיון לקנות ממני את מכונת הרנטגן ויחד את השפופרת החדשה שרכשתי לי, יכולתי לקבל כ- 18 אלף רובל, סכום שיכול להוציא אותי מן המיצר והדחוקות

¹¹² אמירת נוחם עממית רווחת בקרב יהודי ליסא.

בובייה [Bubiai].¹⁰⁹ סָחָה ריבה אחת נוצרית, שביער בוביה נקלעה לתומה ותרא מרחוק, שמתוך ערמת החללים בבור הורמה פתאום זרוע מקושטת באצעדה עם שעון מגואלים בדם. פרטיון אחד מהר לגשת אל הבור ובשצף קצף קרע מעל הזרוע את השעון ונדחף לִמְחֶפֶת [תהלים קמ 12] אל ערמת החללים את זרוע המפרפר עוד בין החיים ובין המות. כן! אכזריות לבלי חק וגבול הראו הנבלים, ואנחנו בתחילה נתענו בשוא להאמין שאל נכון הובילו את כל אלה שהוצאו מהעיר ומהגיטו לזשגורי. קול דמיהם צועק מן האדמה, תצלנה אזננו ולבנו יתכנץ ולא נדע שָׁלָו [על פי תהלים ל 7] בנפשנו! איך נשכח את הרוקח מאירוביץ ואשתו, את המורה גולדשטיין ואשתו ואחרון אחרון חביב, את הפרופ' קרבץ ואשתו! אנשים יקרים, נחמדים ונעימים, ברי לב מאין כמוהם! איך נשכחם! מדי עולה זכרם על לבנו, נוחם יסתר מעינינו. קווינו להתראות תכופות את הפרופ' קרבץ שהיה ממבקרי ביתנו, חשבנו להתעלס בגיטו בשיחות רעים נעימות ומענינות את האיש המשכיל הזה, בעל הגיון ישר וכשרון של נתוח. אבדה שאינה חוזרת! אמנם "צרת הבן" שהשתרגה עליו בעת האחרונה הכריעתו ותמלא את כל ישותו יאוש נורא, שרק המות יכול לחלץ אותו ואת אשתו מעניי נפשם. בן יחיד היה לאנשים החולנים האלה, חסון כאלון, ובעל השכלה, סטודנט לתורת המשפטים. בתקופת הבולשיביקים היתה לו משרה נכבדה בפוליציה [במשטרה]: הוא היה, אם אינני טועה, ראש הפקידות העירונית, ולכן עם ביאת האשכנזים [הגרמנים] חשבו אבותיו לנכון שיעזוב את שבל. ובכן אָקֵלַע לעירה לינקובה [Linkuva]¹¹⁰. שם, כמו שמספרים, הראה על פרטיונים אחדים שהתכוונו לעשות פרעות ביהודים, וכאשר העוז והמשרה באו לידם הפסיקו באמצע הדרך מלינקובה לפוקרוי¹¹¹ נסיעת קרון מלא אסירים יהודים, שבתוכם נמצא גם "מוניח" קרבץ, ויקחו אותו ועוד שני יהודים וכעבור רגעים אחדים שמעו היושבים בקרון יריות אחדות ששמו קץ לשלשת היהודים שנתפשו. בין עדי הראיה והשמיעה היה האינג'ינר רפלוביץ שמסר לו את הפרטים האלה. הפרופסור קרבץ היה מטבעו אופטימיסטן גדול, ומעולם לא התאונן על רוע מזלו, שלא היה מבריק, אבל בעת האחרונה, מבלי דעת את גורלו האיום של בנו יחידו, לבו נבא לו אסון, והוא היה שרוי בצער והתרגזות ולא אחת הוריד דמעות. כן, המות חלץ אותו ואת אשתו מעניי נפש לבלי חוק. חבל על דאבדין ולא משתכחין [על אלה שאבדו ואינם נמצאים]! ים של דמעות, ים של דם הולך ושוטף אותנו.

והרופאים ששעשעו את נפשם בתקוה שישאירו את לשכות העבודה שלהם בעיר ושסמכו על הבטחותיהם של סטנקוס וִיסִייטיס, אכזבה ומפח נפש היו מנת חלקם. החוק הידוע מחוקי נירברג הנוגע לרופאים קבל תוקף, והכל נהפך משורש! הופיע האסור על רופאים יהודים לרפא "אריים" וקבלת רשיונות להשאיר את קביניטי הרופאים בעיר שיהיו בה רק אריים, בטלה מאליה. יתר על כן: הועדות קבלו פקודה להחרים את הקביניטים האלה על מכונותיהם, רהיטיהם, כליהם וספריהם. והועדה הספיציאלית [המיוחדת] שנועדה לזה בהשתתפותו של רופא נוצרי אחד מלאה את שליחותה בדיוק. איזה הון פְּתִיק [נבחר]; על פי ישעיהו כג 18 שדדו מהרופאים היהודים! איזה רכוש, שרכשו להם אלה האחרונים ביות אפיהם ובעבודת לילות ללא שינה, ירד לטמיון, ומשנאינו זכו בו כאלו מן החפקר. כל מכשירי

¹⁰⁹ שפנגיאיי, כפר מרחק 6 ק"מ משבלי, סמוך לכביש [ממרחק לו] המוליך ליונישקיס [צפונה] לריגה לסביה; בוביאי, עיירה-כפר נפש שבפאתי יער ואגמים [אזור שהוכרז לאחרונה כשמורת טבע]. כ- 15 ק"מ דרומית-מערבית לשבלי.

¹¹⁰ כחמישים ק"מ צפונית-מזרחית משבלי.

¹¹¹ מלינקובה לפקרוי [Pakruojis] כחמישה עשר ק"מ. לכיוון דרום.

החומרית, שאני נמצא עכשו בה. את הנזק הגדול הזה הסבה לי הבטחתו של סטנקוס, כאמור, להשאיר את לשכתי בעיר. הבטחה זו נהפכה לי לרועץ.

אנחנו קבלנו את הוועדה בסבר פנים יפות. "תלמידי היקר" שאינו נופל בכשרונו "לשונות" משני חברי הוועדה האחרים קבלו אצלנו מנה יפה של ייש "וילקיר" וגם תשורות שונות וכטוב לבם ביין רשמו את חפצי חדר עבודתי ואל ספריתי ואל יתר חפצי לא שמו לב מכול וכול, עד כי יכולתי לקחת אתי את כל אשר היה עמי לבבי. ואולם לדאבוני החבאתי קודם הרבה מבגדי ולבני אצל מכרי הנוצרים, ועכשיו קשה עלי מפני טעמים שונים לקבלם בחזרה. ובכן חסר אני לעת עתה דברים שיכלתי למכור בכדי לכלכל אותי ואת משפחתי, כי הכסף אזל מכיסי זה מכבר, והמשכורת (15 רובל ליום עבודה ועשרה רובל ליום - לבני) הנה כל כך זעומה עד כי אינה מספקת לצרכי אוכל ואפילו ע"פ הכרטיס [למנות הקצובות של הגיטו]. משכרת כזו קצבו לנו האשכנזים [הגרמנים] בכדי שנוכל להתפרנס בקושי בלחם צר ומים לחץ. כי תכופות יחסר לחם בגיטו ואז משלמים עד 80 רובל בעד ככר אחד, וטה אָפּס זה מכבר, וסוכר מאן דכר שמיה [מי מזכיר/זכר שמו], את מקומו ירש סחרין שמחירו יקר מאוד.

ביום השלושה עשר לחדש ספטמבר [שנת 1941] ("התריסר של השָּדִים") לפנות ערב אחרי ענויי רעיתי ושתי מכות לחי שקבלנו בתור דמי קדימה, כמסופר למעלה, באנו למזל טוב אל הגיטו, חבל סָרְקוֹ.¹¹³ מעון לא היה מוכן מראש בעדנו, מקום לשים שם את שרידי רהיטנו וחפצינו וספרינו גם כן לא היה לנו, אז החלו צרותינו וצוקותינו שממש אי אפשר לשער. רבת שבעה לה אז נפשנו נדודים ותלאה שנמשכו תשעה ימים: היינו במצב של צוענים אובדים ותועים. לחינם התרפסנו לפני פקידי הגיטו, הפצרנו בהם שימצאו בעדנו אי איזה מעון, ובפרט שאני הייתי עוד די רצוף ממאסרי ואשתי היתה עייפה וחולה, אבל הפקידים דחו אותנו מיום ליום בהבטחות, שלא היו להן כל תוצאות. מפני קול ההמון שלא פסק מהאשים את הרופאים בהוצאה של האנשים מהגיטו "אל בתי המדרש" [המחבר מתכוון לפעולת "דילול" שהרוצחים ביצעו בקרב משוכנים בגיטו כבר על פי הרשות שלהם], פחדו לאחוז באמצעים רציניים בכדי למצוא בעדנו מעון. לבסוף הראו לנו מכרינו על "דירה נאה", תפושע ע"י משפחה של "חדלי אישים"¹¹⁴ שבאו מטוירוגן [Taurage], ושהספיקו להסתדר שם תיכף כאשר התחילה היציאה אל הגיטו. אז חשו לעזרתנו גם פקידי הגיטו והם הציעו למשפחה הזו דירה שאינה גרועה מדירתם זו, רק המקום (על יד השער) והגישה הקשה (במורד) אינם מתאימים לדירת רופא. יארכו מאד הדברים לספר בפרוטרוט את כל הרפתקאותנו עם המשפחה הזאת - "עניי עיר אחרת" - אחרי סרובים ונפתולים מצד המשפחה הזאת וחפץ הבן הבכור לנצל ולסנטז [שנָקָז] - סחיטה] אותנו נתנו למשפחה הזאת 200 רובלים דמי פצוי (וכוס חמאה)... וקבלנו את הדירה: חדר קטן, מטבח צר ומסדרון קטן, שהפרוץ מרובה בו על העומד. הדירה היתה מלאה רפש וחלאה, כל סדקי הקירות היו מלאים פשפשים וסָרְקָנִים [מקקים] צהובים ושחורים, והכתלים היו מכוסים ניר ספוג זוחמה מְרָה לְהָקִיל [על-פי יחזקאל כג 32]. אנחנו נקינו את הדירה כפי האפשר, רפדנו את הקירות במרבדים כביכול, בכדי שהפשפשים והטרקנים יהיו לכל הפחות סמויים מן העין ולא יוכלו לשלוט בנו בנקל. חיים אנחנו בדירה זו, צרה, צפופה, בלתי נקיה, מלאה עכברים, העושים התקפות בשצף קצף ובחוצפה יתרה על צידתנו, ואנחנו מאושרים! יש מקום ללון ולהכין צידה, ובפרט שהמטבח הנהו כולו ברשותנו ואין לנו שותפים בו - דבר

¹¹³ משמו של אותו רחוב שמספר בתים ממנו סופחו אל הגיטו.

¹¹⁴ מעבר לזעם האישי על אותם אנשים, לשון "חדל אישים" היא לשון יחידאית במקרא [ישעיהו ג 3] ובפיהם של חובשי בית-מדרש בליטא נתפרש דרך כלל כמי שמעמדם החברתי שפל. בני בלי שם.

המביא במעונות אחרים לידי קטטות ומדנים. אמנם בן הבליעל של משפחת הדיירים הקודמים שחפץ לנצל אותנו נקם בנו בהביאו את השוטר לקחת את בנו לעבודה בְּנִישְקִילִי [Joniskelis] דבר שגרם לנו עגמת נפש לבלי חוק. זולת זה הנה סבלנו יותר מירח ימים מסרח העדף שנשאר מדיירי מעונו הקודמים. היינו אחותו של המורה יר-עלמה עצבנית, כמעט על הגבול של טרוף הדעת, הולכת רכיל, מלשינה, חשודה בקליפטומניה, נוכחותה במטבחנו בלילה, נרגנותה של עלמה זו המוקצה מחמת מאוס הרגיוזו אותנו מאוד. סוף סוף גרשנו אותה ממטבחנו אחרי מדנים ואחרי נפוף של זכוכיות חלונו, בשביל שהחלה לגנוב מצידתנו. חפציה נשארו עוד זמן רב במסדרוננו, זה נתן לה פתחון פה להופיע עוד מזמן לזמן שָמָה ולחפץ אותנו. נחלט נפטרנו ממנו (מסרח העדף)¹¹⁵ כאשר העבירו אותה לחבל קוקז - אני רושם את הפרט הזה בכדי להבליט יותר את הקושי ואי הנעימות הכרוכים בשאלת הדירות בגיטו: צפיפות ושכנותם של אנשים שאינם מהוגנים וכו'.

ג. מראה הגיטו

שני חבלי הגיטו, שני קרפפים גדולים מוקפי גדרים של חוטי ברזל עוקצים, משתרעים על שפועים ומדרונות היורדים אל האגמים השְבִלִאִים. הרחובות במקומות התלולים האלה הנם בלי רצפת אבנים ומדרכות; אמנם בחלקים אחדים של הגיטו שטוחים לוחות עץ בצדי הרחובות אבל הלוחות הרקובים והצרים הנם סיוע קל הערך בשעת הפרשת השלגים או אחרי גשם שוטף, כאשר הרחובות שטופים שלוליות מים ומלאים טיט ורפש עד הקרסולים.¹¹⁶ יגיעים הדברים גם כאשר הרחובות מתכסים בקרום של קרח חלק, אז נעשית ההליכה שם ממש מסוכנת. הסכנה הולכת וגדולה בעטיים של הזאטוטים, "זאטוטי בני ישראל" הגולשים במזחלותיהם מהשפועים על פני המדרונות, והמהפכים אותם על ידי כך לחלקלקות אמתיות. הם שמחים להשתמש בנוחיות ובתענוג שהיו תמיד "החזקה" של ילדי הנוצרים. עכשו הם "שמחים אל גיל כעמים" [על פי איוב ג 22], ומי יחוש לנו עתידות ע"א [על אודות] גורלם של הילדים האלה הגדלים ללא חנוך בבית ספר כצמח השדה. היש תקוה לאחריתם? היגדלו והיו לאנשים, אם יגיעו בלא עת (כמו שקרה) [= תוספת בסוגרים של המחבר]¹¹⁷ בידי בני עולה?

הארכיטקטורה של הגיטו הנה היותר פרימיטיבית: כל הבתים מלבד אחדים יוצאים מן הכלל, הנם בניני עץ בני קומה אחת, נמוכים וצפופים. המעונות הנם בעלי חדר אחד או שני חדרים צרים, הרבה יותר קטנים מאשר החדרים במעונות הכפרים הרגילים. הספון [התיקרה] הנהו עפה"ר [על פי הרוב] נמוך מאד, הכתלים הנם מצופים ניר מצויר גרוע או פשוט ניר של עתונים. בחדר נמצאים הכירים שמשמשים גם תנור להסיק ולחמם את הדירה. בחורף הם מועלים בשליחותם ואינם מספיקים להחם את המעון, ובקיץ כאשר יכינו תבשיל יקשה לסבול את החום המיותר. דיירי הבתים האלה היו עפה"ר פועלי בית החרשת של פְּיִנְקִיל¹¹⁸ וכדומה מדלת העם, אנשים עניים וטרודים, המבלים אל נכון את עתות הפנאי בבתי המרזח כנהוג ונשיהם גם כן עובדות, צופיות הליכות ביתן, מטפלות בילדיהן. במלה אחת: דיירי הבתים

¹¹⁵ השוֹבֵל המיותר [על פי שמות כו 12]. במידה לא מבוססת משקפת לשון זו, אצל המחבר המאופק מוסדר, על היתר ועל החסר שבה, את המציאות האכזרית, מורסת העצבים, שבין דיכאון והיסטריה של באי הגיטו באותם ימים.

¹¹⁶ אפשר מכאן להעלות, שדברים אלה נכתבו בתחילת האביב שנת 1942.

¹¹⁷ הוסיף, אפוא, לאחר אקציית הילדים בגטו שבלי תחילת נובמבר 1943.

¹¹⁸ בשנת 1877 הקים ר' חיים פרנקל בית חרושת לעיבוד עורות, שהעסיק מאות פועלים ומומחים, שהם יהודים רבים. בנו ממשיכו במפעל היה יעקוב, עד להלאמתו על-ידי הסובייטים בשנת 1940.

כמה עשירות יהודית הלכה לטמיון באשכנז [בגרמניה] וביתר המדינות שדרכה שם כף רגל שונאנו בנפש! הוצגנו ככלי ריק ונשארו "על יד השוקת השבורה".

השעה שחקה זאת הפעם לפרינקל הבן ואשתו ובניו. הוא ומשפחתו הקטנה כוונו את השעה לצאת לאמריקה לפני בוא הבולשביקים הנה. הוא יצא לשם כאשר נפתחה שם התערוכה העולמית, והשתקע בארץ זו. מכמה עלבון וצרות צרורות נחלץ בהמצאו עכשיו מחוץ לגבולות ליטא בארץ החפש. לו נשאר פה כי אז אל נכון מצא קצו איש חולני זה במחנה הסגר, בבית האסורים או בגיטו על-יד נכסיו המרובים שנפלו בידי זרים. זה היה מנת חלקה של אמו הזקנה שמתה זה לא כבר בגיטו. היא שתתה מצתה את קובעת כוס התרעלה עד גמירא! עשירה מופלגה כמוה הגיעה עד ככר לחם, והיתה מוכרת למכור את שרידי חפציה האחרונים בכדי להתפרנס. והמיליונרית פרינקל מתה בחדר זר, בחדר צר ומלא טחב בגיטו השולאי! לקח טוב לעשירינו שבטחו בהונם בארץ נכריה והאמינו שלא תאונה להם כל רעה בצל הכסף. מוסר השכל יותר מ"קניטפרסטן"¹¹⁹ המפורסם! ואשה זו בשעת גדולתה הצטינה בקמצנות כזו שיכלה לעורר צחוק, אלמלי הצער ותוגה שאפפו עכשו. מספרים שהאשה הזאת כאשר היתה פנויה ממלאכתה בערב בלשכה, ששם מלאה לפעמים מקום בנה הנער, היתה מכבה את אור האליקטרה [החשמל] בכדי שלא לבזבז בחינם את האור, ולפקידה שהתגוררו בבניי בית החרושת הרשתה להשתמש באור החשמל גם כן רק עד שעה בלתי מאוחרת בלילה. כה חסה בדקדוקי עניות על רכושה המולטימיליוני!

בנוגע לקלסתר פני הגיטו ראוי לציין פרט אחד חיובי, הינו, שכמעט על-יד כל בית נמצאה גנה קטנה או גדולה. באביב ובקיץ משוות אל נכון הגינות האלה יופי ידוע על הנוף ונותנות לו אופי של כפר יפה. אבל לעתות אלה עוד לא הגענו¹²⁰ ולא היה עוד שם הגיטו, ובסוף הסתיו, אחרי אשר אספו את הירקות, ובתחלת החורף התמונה היתה עגומה מאד, כאשר על-יד כל בית נמצאה חלקה מרופשה, ריקה ושחורה. בעת האחרונה הגישו הרבה בעלי בתים תביעות לתושבי הגיטו בעד יבול הגינות: כרוב, תפוחי אדמה וכדומה שנשארו עוד שם, כאשר נוסד הגיטו, והדיירים החדשים נהנו כביכול מהם. התביעות הן מוגזמות על פי הרוב וממנום של ישראל ילך עוד הפעם לאיבוד. אגב אורחא, בעלי הבתים מתגעגעים מאוד "למאורותיהם" ובפרט לגינותיהם. ויגישו בקשה אל נציב המחוז [Gebietskommissar] להשיב להם את בתיים וגינותיהם הממציאות להם בקיץ ירקות ופריים, שהנם מקור פרנסתם במדה ידועה. נציב המחוז השיב את פניהם ריקם. אז מלאו את ידי שני עורכי דין לנסוע לקובנה [Kaunas] אל הנציב הראשי [Generalkommissar]¹²¹ ולהשתדל בעדם. לעת עתה אין אנו יודעים עוד את תוצאות ההשתדלות הזאת. בכלל מתמידה לענות אותנו בלי חרף השאלה: האם נשאר בחיים! מה עלובים חיינו, אם שאלה כזאת מדריכה אותנו מנוחה מימי כניסת האשכנזים [הגרמנים] הנה. ואם נשאר בחיים, הנהיה עוד פה בגיטו! אולי יעבירו אותנו אל מקום אחר, כמו שהעבירו בעת האחרונה את יהודי ארצות המערב ללטביה ולמחוזות אחרים שנכבשו.¹²² ואולי "יבאנו בקצותי" על אדות דבר שנראה כל כך רחוק מהאפשרות - ואולי יבואו לנו רווח

¹¹⁹ מן הלשונות, שרווחו בקרב יהודי ליטא, כמו "גנף פון הֶגְנִיכְסֶס" מעין "העשיר [אציל] חסר-כול"; כאן בבחינת התנהגות "בלתי-ניתנת-להבנה" כלל.

¹²⁰ יוצא שכתב דברים אלה בסוף חורף, ראשית אביב (ערב פסח תש"ב, בקרוב).

¹²¹ תיאודור אדריאן, Renteln, שימש גנרלקומיסר של ליטא בין 1941-1944.

¹²² המחבר מנע מעצמו להעלות על הדעת שמוכלים הם לחיסול, אשר אותו לא רצו הגרמנים לבצע על אדמת גרמניה ממש, ועל מה שחשבו שיהיה חלק בלתי נפרד מגרמניה.

האלה לא שמו לב כראוי לבדק הבתים ולסידור הדירות, ולכן רבה שם העזובה ובמסדרונם והאסמים [והמחסנים] לפעמים הפרוץ מרובה על העומד, ובבית פנימה הקירות מזוהמים וחנם מלאי פשפשים וטרקנים [מקקים]. הגיטו מנוגע עוד נגע גדול: הוא הנהו ממלכת העכברים הגסים והקטנים במלוא מובן המלה. אלה הכרסמנים הקטנים גוזלים לפעמים את צידתם האחרונה של תושבי הגיטו בשעה שקשים מזונותינו עכשו כקריעת ים סוף, ונחוץ לשמור אותם כבבת עין. אבל השמירה מפני המזיקים האלה אינה קלה מכול וכול. ובדיעבד היה עובדה שבקושי הצלחנו לקנות חתיכת בשר, הראויה להתכבד, ובחפצנו להכניס את הבשר אל הגיטו בצנעא, בסל מכוסה למראית עין ממעל לבשר בתפוחי אדמה, נתפשנו ע"י השוטרים הצובאים על יד שער הגיטו ומלבד עגמת נפש שלמנו עוד חמשים רובל דמי ענושים, - והי כאשר תלינו את הבשר שעלה לנו בדמים מרובים במסדרון על הקיר-תחת הסיפון [התיקרה], מצאנו ביום המחרת ששני החיות הרעות הקטנות שלטו במדה מרובה בצידה הזו, כנראה חדרו אל המסדרון דרך החורים שישנם בספון העליה. גם בחדרנו פנימה יהינו המזיקים לכרסם את השקים המכילים מזונות והתלוים על הקירות. רבוי העכברים בגיטו מבוארים ע"י שכנותנו של בית החרושת לעבוד עורות. מפלי העורות מפרנסים גדודי עכברים לאין מספר הפושטים בכל הסביבה. בית החרשת של פרינקל היה מפורסם בימים עברו בכל אירופה, ולתוצרתו היו מהלכים לא רק ברוסיה כי אין גם באירופה המערבית, ועכשיו זיוו פנה, הודו פנה, פנה הדרו. אמנם גם עכשיו בית החרשת עודנו מוסיף לעבוד ואפילו תחת הנהלת מנהל הקודם [אליהו] מורדיל, שהאשכנזים [שהגרמנים] אינם יכולים למרות חפצם להחלץ ממנו, כאשר כל שבילי בית החרושת וכל פינותיו נהירים לו. ברם כל העולם סגור עכשיו והתוצרות של בית החרשת המיועדת רק לצרכי המלחמה הופחתה במדה מרובה. אבל העכברים תחת זה התרבו כנראה עוד יותר. כמה מחשבות נוגות מעורר בית החרשת הזה שחבל הגיטו הטרוקי נשען לו. עדות חיה וברורה על היוזמה וכשרון המעשה של איש יהודי. פרינקל האב [חיים] השכיל לרכוש לו בשכר הימים בסכום פעוט את אדמת הביצה על יד האגם הגדול השבלאי. שם יסד בית בורסקי קטן והתחיל עובד בו כפועל פשוט עם עוד שכירי יום אחדים. הצלחתו היתה מתמיהה! מיום ליום ממש עלה מעלה מעלה ובית החרשת פרח וישגשג ויקבל פרסום עולמי. - פרינקל האב שנעשה "למולטי מיליונר" הראה את חרדו [דאגתו] לכל בני משפחתו וקרוביו המרובים ויכוננם על בסיס נכון בבית החרשת, לא כמנהג אחרים שהעשירו המתעלמים מבשרם [מקורביהם]; על פי ישעיהו נח [7], בכדי לשכוח את עברם. הוא היה בכלל נדיב לב ועשה הרבה לטובת הקהילה היהודית השבלאית. בנו יחידו לא הצטיין בכשרונותיו כאביו, אבל הון עצום כזה שנפל לו בירושה מחכים גם פתי. גם בנדבנותו נפל הרבה מאביו, וביחס אל מוסדות שיש להם ערך לאומי היה מצטיין אפילו בקמצנות. אמנם לדברים שבצדקה הנושאים אופי דתי התיחס בעין יפה, ובפרט היה פותח את ידו לרנקה לטובת מוסדות הממשלה שבשביל הפרסום, מתן שכרם בצדס, ושיכולים להביא תועלת ממשית, גם לא חס על כספו, כאשר יכול להגיע לידי פרסום בעתונים וכו', כי היה רודף אחר כבוד במדה מרובה. תחת זה כמה היה נחוץ לפעמים לשא וליתן אותו בכדי שיתרום סכום הגון לטובת "קרן היסוד" או לטובת מוסד אחר לאומי, בהשתמשו באמתלא שאינו ציוני. כמה היה ביכלתו של רוטשילד הליטאי הזה לעשות לטובת עמנו. ומה מאושר היה כעת לו כָּכֶשׁ לו בשעתו נחלת שדה וכרם לפי כיסו בארץ אבותינו! לו הוציא לכל הפחות לטובת עמנו החלק העשירי מרכושו שהחרם ע"י הבולשביקים ועכשיו נפל בידי מהרסינו ומחריבנו המושלים בנו! הלא יכול ליצור מעמד נכון למאות פועלים בארץ אבות! איזו מוסדות יכול ליסד שם ולקנות לו שם עולם! הנה!

והצלה ונצא מן הגיטו כבני חורין עוד באביב הבא, "היד ה' תקצר" [במדבר יא 23]! לעת עתה קשה, הוי קשה להאמין בישועה קרובה. אמנם הבולשיביקים הראו נסים ונפלאות, שאיש לא שערם, על החזית, בהחזיקם עמדה כנגד הצבא הראשון בתבל, המצוין בטכניקה, משמעת אומץ רוח וגבורה מאין כמוהם, - אבל מה רחוקים הם מנצחון מכריע ומחלט! אמנם אין סומכים על הנס, אבל הלא באיזו עת מן העתים יקיץ הקץ למלחמה, ואם המקרה יגיענו לזמן ההוא, - הלא נצא מדעתנו מרוב שמחה! מי יכיל את השמחה אחרי אשר שבענו כל כך ממרוורים! אחרי אשר לא האמנו בחיינו זמן כל כך ארוך! רב מנינם ורב בנינם של הנשארים לפליטה ימכרו הכול ולא ישאירו מחוט ועד שרוך נעל וימהרו לעזוב את גיא ההרגה ולעלות לארץ אבותינו. היתגשם החלום הנעים הזה! היסכימו הערבים! התסכמנה המעצמות שיהיה בידן השלטון לסדר את ענייני היהודים בארץ אבות! אמנם הערבים אינם זקוקים לקחת לקח מההליטאים בנוגע לרציחות ואינם נופלים באכזריותם, אלה פראי המדבר, מפראי אירופה; אבל מה רב ההבדל בין קרבנות הערבים וקרבנות הליטאים! פה היינו כצאן טבחה [תהלים מד 23] על לא דבר ושם היינו גבורים שחרפו נפשם למות בעד ארצם. שם נלחמו בנו אויבנו ואנחנו השיבנו מלחמה שעה, ופה הכריעו אותנו לטבח כשה אלם, ואנחנו היינו אין אונים ואזלת ידינו להתנגד. מי יתן ויכולנו להוסיף להקצרות [על-פי ישעיהו נג 12] למנת נפשנו בארץ אבות בכדי להביא לנו תשועה ונצחון, שנהיה ככל הגויים בארצנו או לא בארץ נכריה, אזרחי מולדת ולא זרים "מתחרים", שהנם לשיכים בעיני [על פי במדבר לג 55] התושבים. אמנם היתה תקופה שעמי הארץ היו נזקקים לנו מאד. אז "בימים הראשונים שהיו טובים מאלה" תפסנו מקום המעמד השלישי: הסוחרים, האומנים והמתווכים בין האצילים והאכרים. עכשיו כאשר החל להתפתח מעמד שלישי משלהם, החליטו בחפזם שהננו כבר מיותרים לגמרי, ואין כל צורך בנו, אף כי העובדות הבאות הראו בעליל שעד היום אינם מוכנים עוד כל צרכם לכבש את מקומנו במסחר ובאומנות. אבל העירונים והשואפים להקשות עירונים, ובפרט חנוונייהם, חשבו שתפקידנו נגמר ושעלינו להעלם ולפנות להם דרך. ומלאכתם החלה להעשות על ידי אחרים: הבולשיביקים ואחריהם האשכנזים [הגרמנים] היו בעזרם ובמהירות בצעו מפעל שבאורח טבעי ורגיל היה עוד על הליטאים לעמול הרבה הרבה בכדי להחלץ מהיהודים, כמו שעלתה בידם עכשיו. כן! מלאכתם נעשתה על ידי אחרים, אבל מוטל בספק אם יהנו ממלאכה זו, ואם מצב הדברים הנוכחי יביא תועלת לארץ ליטא. הליטאים התחילו בעת האחרונה [סוף חורף 1941/2] להתרגז ולמחות. מספרים שנציגיהם הגישו תזכיר בקרלין, ובו הם מטעימים שלשה פרטים: הם מתאוננים על אשר לא יתנו להם עצמאות, על אשר מקפחים את מזונותיהם ועל אשר... הפכו אותם לקטלנים שזכרם ישאר לדכאון עולם. "הקוזקים הנגזלים" ה' ירחם! אשרי המאמין! בימים האחרונים החלו האשכנזים [הגרמנים] להחניף לליטאים במדה ידועה: הם נתנו לליטאים וליתר מדינות הבלטיקים עצמאות כביכול עירונית ומשקית תחת השגחתם. הם נזקקים כנראה לגיוסם של תושבי הבלטיקום, ואלה האחרונים, מנת חלקם לעת עתה מפח נפש ואכזבה.

אסיים את תגארו החצוני של הגיטו בהערה קטנה על אדות מראה הגיטו בלילה (הכתוב מדבר בסתיו ובחורף [1941/1942] - האביב והקיץ עוד לא זכינו לבלות ביפה נוף זה). את רחובות הגיטו אין פנסים מאירים. בלילות חושך כאשר קרנים בודדות, עמומות, מבצבצות מתוך וילונות החלונות המאפילים, כדרוש אז הגיטו לובש צורה של עיר נדחת בימי הביניים, של עירה לפני הרבה מאות בשנים: אין רצפה, אין מדרכות, אין פנסים, והבתים שלא תואר להם ולא הדר ישופם חושך [על פי תהלים קלט 13]. רק משני עברי הגיטו הטרורקי נראה

ד. היציאה מן הגיטו והכניסה אליו

כאמור למעלה, בית הכלא לעבודת פרך השולאי נשען אל חבל הגיטו הטרקאי, לאמתו של דבר גם הגיטו הנהו במדה ידועה בית אסורים גדול. אמנם פנימה התושבים הנם פחות או יותר חופשיים ויש לנו אפילו ביחס אל פרטים שונים עצמאות כביכול: ישנה נציגות שברשותה אפילו לשים מס עלינו, ישנו בית דין משלנו (בלי רבנים ודיינים שהושמדו כולם), ישנו מנגנון: פקידים, שוטרים, חנוונים, לפרנס אותנו ולדאוג לצרכינו וכו', אבל גם פה לא תחסר העין הצופיה והעוינת אותנו, והגבלות וגזרות שונות משונות, חדשות לבקרים, אוסרות גם פה אותנו בכבלי ברזל. על אדות הפרטים ידובר להלן. פה נרשם קודם כל דבר את הגזרה שאנחנו נתקלים בה מדי יום ביומו והנותנת לנו את ההרגשה שאיננו בני חורין, שהננו בבית אסורים. כונתי לגזירה הנוגעת ליציאה ולכניסה. שני חבלי הגיטו, כאמור מוקפים גדר חוטי ברזל עוקצים עם שערים. על יד השערים מבפנים עומדים "משגיחים" משלנו, ומבחוץ עומדים שוטרים על משמרתם חליפות, על משגיחינו היהודים שומה לבדוק את הקפצים לצאת מן הגיטו ולהוכיח האם יש להם הרשיון הדרוש לזה. את הרשיונות האלה מקבלים "משטרת העבודה" האשכנזית [הגרמנית], שמלבד מנהלה ואחד מפקדיה המבקרים את הגיטו כמעט בכל יום ישנם עוד פקידים אחדים מהפקידות של הגיטו הנועדים לטפל בעניינים אלה יחדו עם נציגי "משטרת העבודה". בראשונה היו הדברים הרבה יותר מסובכים: היו הרבה אנשים שהיו מקבלים רשיונות עם ההערה: "הרשות לצאת בכל עת"; ברשיונות כאלה היו זוכים יחידי סגולה: רופאים אחדים, מכרי הפקידים ובעלי "המלצות" לפקיד המשטרה, כ"כ [כמו קן] התקים בראשונה "האינסטיטוט" [המוסד] של המשרתות: אנשים ונשים מתושבי העיר הנוצרים היו עושים חוזה פיקטיבי עם מכרותיהם מבין תושבי הגיטו שהן נכונות לעבוד אצלם בתור משרתות, ואת כתבי החוזה האלה היו מגישים לאשור אל משטרת העבודה. המשטר הזה בטל עכשו והרשיונות למשרתות כאלה אינם נתנים יותר, עד כי הרבה נשים היו משיגות בעיר מיני מזונות שונים והיו מכניסות אותן אל הגיטו, ובשביל כך שאפו להסתדר בעיר בתור משרתות למראית עין, נשארו עכשיו בלי אפשרות להמשיך את קבלת הצידה, ענין התופס כעת מקום בראש בחיינו האומללים. הרשות לצאת מן הגיטו נתונה בעת האחרונה לעובדים במעבדות [בתי המלאכה] שונות שהסתדרו בעיר ע"י אומנים מומחים שונים שלדאבון ליבם של האשכנזים [הגרמנים] לא יכלו עוד להפטר מהם, כאשר אינם מוצאים לעת עתה תמורתם די צרכם בין הליטאים. ובכן הרשו לסדר בעיר מעבדות של כבענים, רצענים, נפחים,

בורסקאים, שענים, עושי כסיות, תופרי פרוות, המעסיקות הרבה יהודים: כ"כ [כמו כן] נערכו בעיר מעבדות לחפצי המזנה [אופנה]: קורסיטים [מחוכים], חגורות, כתנות, שמלות, חריטים [ארנקים] וכו' שהרבה נשים גם "מהמשרות" לשעבר עובדות שם. אל אלה המומחים שיכים גם הרופאים העובדים בתור לבורנטים [עובדי מעבדות רפואיות], הרוקחים, והעובדים בלשכות שונות בתור מתרגמים, עורכי מכתבים וכו' אשכנזית [גרמנית]. רשות לצאת נתנת גם לפועלים פשוטים שכירי יום "שחורים" העובדים על האַיִרֶדְרוֹס [שדה התעופה],¹²³ על ידי בנינים על רצפת הרחוב, במטבחי האשכנזים [הגרמנים] ובבתי החולים בתור חוטבי עצים, שואבי מים וכו'. אל הקטיגוריה הזאת שיכים גם פועלי בית החרשת פרינקיל ובית החרשת "בֵּטֶס",¹²⁴ שמספרם אינו גדול. הנחיצות לפנות אל רופא הנה גם כן נימוק לקבל רשיון ולצאת מן הגיטו ולשוב רק פעם אחת או פעמים אחדות. בכל הפרטים האלה מטפלים באי כוחה של הנציגות היהודית תחת הנחלת פקיד משטרת העבודה. פקיד הגיטו ממציאים מעת לעת גם מספר ידוע של פועלים לתחנת מסילת הברזל לנקות את השלג, לפרוק את משא המרכבות וכו' - ע"פ דרישת האשכנזים [הגרמנים]. ראוי לציין שכאשר דרשו האשכנזים מספר הגון של פועלים לעבודה תכופה, כמו נקוי מסלת הברזל מהשלג, אז החליטה הנציגות לקחת אנשים מכל מעבדה [בית מלאכה] ומכל סוג פועלים, ושלושה רופאים צעירים היו מוכרחים היו לעשות את העבודה השחורה הזאת יום אחד. סוף דבר "הסדרנים" היהודים העומדים על ידי השער מבפנים בודקים לרשיונות את כל היוצאים ומוזהרים למלא את הדרישות של האשכנזים [הגרמנים]: ללכת כפי האפשר בסך שנים-שנים, או שלושה-שלושה, בלי תְּקָאוֹת ברחוב מהשעה השמינית בבקר ועד השעה הרביעית אחר הצהריים; לכן על כל היוצאים לעבור את שער הגיטו לא יאוחר משלושה רבעי השעה השמינית, בכדי שיסיפיקו להכנס אל המעבדות [בתי המלאכה] בשמונה שעות ולהשאר שם עד השעה הרביעית, כאמור. ובלי רשיון מיוחד ממנהלי המעבדות אי אפשר להִמָּצָא ברחוב, אם אין בזה נחיצות לשם מלוא העבודה, בין השעה השמינית ובין השעה הרביעית.

תפקידם של השוטרים הנמצאים מחוץ לשער הנהו הרבה יותר נכבד. מלבד שהם בודקים מחדש את הרשיונות אם היו מוצאים זה לנחץ, שומה עליהם להביט בשבע עינים על כל השב מן העיר, ולחקור ולדרוש, האם אין מכניסים דברים אסורים אל הגיטו שעל אדוניהם ידובר בפרוטרוט להלן. בעת האחרונה נאסרו הרבה יהודים שניסו לצאת מהגיטו בלי רשיונות, או שנפגשו ברחובות העיר לא בזמנם, כי השלטון האשכנזי [הגרמני] הביע את חפצו שהיהודים הארוורים לא יחללו את יפי העיר בפניהם ושיזהרו לְבָלִי נְרָה [כך מנוקד במקור] בנוכחותם את התושבים כפי האפשר. כמו כן מעשים בכל יום מאסרים של אנשים ששוטרים קפדנים מוצאים אצלם מזון כל שהוא: פרוסות לחם, תפוחי אדמה וכו'.

ה. ההזנה

מודרי הנאה אנוחנו ע"י שונאינו ומנדינו מחיי התרבות הרוחניים; השאירו לנו רק את החיים הגשמיים, את הצמיחה כצמח השדה. אבל ההגבלות ביחס אל ההזנה מביאות אותנו לידי התנוונות ומקפחות אותנו גם בנוגע לקיומנו החמרי והגשמי. לעתים תכופות חסרים אנו

¹²³ בפרוור זוקניאי [Zokni] של העיר. תחילתו בימי ליטא העצמאיים; הסובייטים פתחו בהרחבתו והגרמנים הפעילוהו באינטנסיביות ועסקו במקביל בבינויו. הרחבתו והארכת מסלולי ההסדה למפציצים ארוכי טווח.

¹²⁴ מפעל זה לייצור נעלים היה למעשה המשכו הישיר של בית-החרושת לעיבוד עורות של פנקיל.

החסידיקה [שהספירות] אינה רק סגולת היהודים ותכונתם הטבעית. כאשר אסרו את הבקורים בבתי הנוצרים ובחנותיהם, התחילו הספיקולנטים הנוצרים לבוא בכבודם ובעצמם אל המעבדות [בתי מלאכה] ולסדר שם שוק של חליפין. עכשו כאשר מספר הפועלים והחידים במעבדות הומעט עד החצי, והבדיקה על יד השער נעשית ביותר קפדנות הקונטרבנדא הפחתה, וחסידי צידה מרגש בהרבה בתי הגיטו, הצפויים לחרפת רעב בקרב הימים. אמנם למי לא פסקה העברת המזונות בגניבה אל הגיטו עד היום. העבודה הקשה המפרכת את הגוף, הדאגות והפחדים המדכאים את הנפש, דורשים ספוק וגמול על ידי הזנה יותר מבריאה, וזה הלחם הקלוקל והירקות גם כן בכמות בלתי מספקת, והנפש יבשה ורעבה! ולכן הרבה מתושבי הגיטו, שיש להם עוד מהלכים בעיר, מסכנים עד היום את נפשם ומנסים להביא טרף לביתם בעזרת הספיקולנטים ובמחיר שקשה לשער. הקונטרבנדא [מלאכת ההברחה של מזון לגיטו] הולכת ונמשכת. המאסרים גם כן, והדברים יגיעו. אמנם בעת האחרונה הוציאו לחפשי הרבה אסירים, שקבלו מכות נאמנות תיכף אחר המאסר ובוזו יצאו ידי חובת עונשם. בעת האחרונה קבלו הליטאים שלטון עירוני עצמאי כביכול, אחדים מהם מרגישים את עצמם אשמים וכבדי עוון ביחס אל היהודים; אפשר שאלה היחידים, כאשר יש ביכלתם, מנסים לכפר את פני היהודים במדה ידועה ומשחררים את האסירים, שהאשכנזים [שהגרמנים] לא חרפו מהם קודם.

עמדנו פחות או יותר בפרוטרוט על הדברים האלה שאינם מעניינים ביותר, בכדי לתת ציור מחייתו בגיטו ומהעניינים השודדים מאתנו את אֵינִירְגִיָּתוֹ וזימתו והמהפכים את כולנו לרמאים וגונבי דעת. אמנם מצפוננו הנהו שלו ובטוח, באשר עסקינן בענין של סכנת נפשות, במגמה להרעיבנו ולהביא אותנו לידי התנוונות גופנית ורוחנית. ובכל זאת לא מעט סובלים אנחנו מתנאי חיינו המביאים אותנו לידי כך.

1. המצב החמרי של תושבי הגיטו

הון היהודים עבר דרך המסנתת הקפדנית של הבולשיביקים שעכבה ותפשה את הרכוש של בעלי בתי החרושת והמעבדות [בתי מלאכה] ושל בעלי בתי המסחר הנכבדים. התעשייה המסחרת ושכר המעונות [דירות להשכרה] כמקורות של רווחים פרטיים בטלו, ונסתמו מעיינות הפרנסה של חלק הגון מעמנו. נשאר רק פועלים שכירי יום, פקידים, רופאים וכו' שהיו מקבלים משכורת קצובה ולא ראו שכר בעולם מן הצד. נשאר עוד חסכוניות מועטים, כאשר הפקדונות בבנקים החרימו. כמו כן, נשאר עוד בידי הבעלים תכשיטים וחפצים שונים. ובין עם כניסת האשכנזים [הגרמנים] נמצאו כבר היהודים, סוחרים ובעלי בתים, משוללי החלק היותר נכבד של רכושם, אבל הרבה יהודים היו עוד אמידים ואפילו עשירים, ותחת ידם נשאר עוד לא מעט נכסי דלא נידוי [sic]: רהיטים, כלי בית ומטבח שונים, בגדים, תכשיטים וכו' שיד הבולשיביקים לא נגעה, בהם לרעה, אם לא נשאו לשם ספיקולציה. ומה מאוד שונו מני הדברים לרעה עם בוא האשכנזים [הגרמנים]! החלה תקופת החמש והשוד ע"י הפרטיזנים [הליטאים הרוצחים] והכובשים, הופיעה גזירת הגיטו שגררה אחריה את ועדות הבקורת לרשום את החפצים המותרים בהעברה אל הגיטו ולהחרים את המותר את "חלק הארי". כאשר נוסד הגיטו נפוצו שמועות שאסור חמור יהיה חל על הכנסת חפצים שונים אל הגיטו: הבטיחו שירשו לקחת רק זוג חליפות, כתנות ישנות אחדות, נעלים אחדות, שני קילוגרמים סוכר, שני אלפים רובל [שטרות כסף סובייטים], וחפצים אחרים ובפרט חדשים ויתר הציידה יחרימו. אז התחילו מבזבזים את הציידה המוכנה ומחביאים אצל מכרים מהנוצרים את מבחר

היותר נכבדה: ההכנסה אל הגיטו וההעלמה מעיני השוטרים. אלה היו מוסרים צורות הקונטרבנדא [הסחורה המוברחת] דרך רווחי הגדר בין חוטי הברזל לקרוביהם או מכריהם שהיו עומדים מבפנים לגדר, כאשר שוטר לא נמצא בקרבת המקום; אלה היו ממלאים את כיסי בגדיהם והחללים שבין בגדיהם וכתנותיהם וממעל לחגורות שעל מתניהם וגם בחללי המכנסים והמגפים וכדומה (הנשים מתחת למעיליהם על החזה ותחת אצילות ידיהן) בשר, חמאה, שומן חזיר, ביצים וכו' והיו משליכים על ה' יתבם שהשוטרים לא יעמיקו חקר, ולא יבדקו במקומות שבצנעא. ואולם לא תמיד היתה השעה משחקת לאלה שהיו מתהפכים בתחבולותיהם לרמות את השוטרים העומדים על המשמר לפני השער. לפעמים היו מצליחים להעביר את המזונות באופן היותר פשוט: בסלים ושקים המלאים למראית עין תפוחי אדמה, בצלים ושאר ירקות המותרים בכניסה ומתחתם היו מסתירים את המזונות האסורים. ולפעמים היו מתחכמים להסתיר את המזונות באמצעים שונים שמאוד מאוד יארכו הדברים לעמוד עליהם בפרוטרוט ולמרות כל תחבולותיהם המחוכמות היו נכשלים ונתפשים בידי השוטרים, ואז היו מובילים את העברניים אל הפקידות ושם היו שמים עליהם עונש כסף לפי ראות עיני הפקידים: הכול לפי הנענשים והעונשים. אחר חכמו השכילו השוטרים ותחת הובלת אלה שנכשלו ונפלו בידיהם אל הפקידות בכדי שיענישו שם, התחילו הם בעצמם באים "לעמק השווה" את החוטאים והיו ממקבלים סכומים ידועים לטובתם ולהנאתם והכל היה בא על מקומו בשלום. הסכנה לא היתה גדולה כל כך, והעברת הקונטרבנדא [ההברחה] "ביודעים ובלי יודעים" מצד השוטרים היתה הולכת ונמשכת; ובעיר בין התושבים הנוצרים צמחו ורבו ספיקולנטים [ספסרים] ככמהין ופטריות, שהחלו לעשות חליפין, היוו לתת צידה: חמאה, שומן וכו' לא בעד כסף כי אם בעד חפצים: בגדים, נעלים וכו'.

והבלשת האשכנזית [הגרמנית] שאינה גורעת עיניה מאתנו (ובפרט, שכמו שמבטיחים, ישנם בקרבנו מרגלים ומלשינים הדרושים להפצם), לקחה אזנה שמץ מהנעשה בין תושבי הגיטו בנוגע להעברת צידה. בעת האחרונה לרגלי המלחמה הנמשכת בלי סוף ולרגלי צרכי הצבא המרובים הנהיגו האשכנזים [הגרמנים] הגבלות נמרצות בהזנה גם אצל האוכלוסיה הנוצרית וצמצמו בפרט את המזונות המכילים חמרי חלבון ושומן, עאכו"כ [על אחת כמה וכמה] שלא יכלו להתייחס באדישות אל מעשי הרמאים היהודים, וחכמים להרע המציאו תחבולות שונות לשים קץ לתעלולי "העברניים". קודם כל נתן צו שבדיקת הנכנסים אל הגיטו תהיה כדבעי ושאסור להכניס כל מיני מזונות אפילו בכמות מועטה, ושיושם על האשמים לא עונש של כסף כי אם עונש של מאסר ולפעמים אפילו עונש מות. שנית אסרו בכל חומר הדין להראות בעיר בין השעה השמינית והשעה הרביעית, ובעתות הפנאי לסור אל בית נוצרי ובפרט אל חנות; שלישית החלו לעשות חפזים ובדיקות בפרט בימי השוק אצל האיכרים הבאים העירה, כי יצר הספיקולציה תקף גם על הכפריים, שהחלו להציע מזון בעד חפצים שונים, והם מתאמצים להבריח ולהעלים את הציידה מעיני האשכנזים [הגרמנים] השוללים מהם הכול. לבסוף סגרו מעבדות [בתי מלאכה] אחדות, ועל המעבדות היותר נחוצות צו שישחררו חצי הפועלים היהודים ושיקחו נוצרים למלא את מקומם. ובכן אבדה הרשות ללכת העירה לשלש מאות איש וכמות הציידה שהיו מכניסים אל הגיטו הפחתה במדה מרובה. הגזרות החדשות הביאו כבר לידי מאסרים רבים ותוצאותיהן מרגשות מאד. פחד הבדיקות הקפדניות ועונש המאסר, חשד החפזים (שהתקימו בחבל קוקז, אל נכון לרגלי מלשינות, ושגררו אחריהם מאסרים) בבתי הגיטו הביאו לידי כך, שהספיקולנטים [הספסרים] בטלו ונעלמו בגטו, ורק ספיקולנטים נוצרים נשארו עוד בעיר, ולא מעט הם מטפחים לשונאיו על פניהם בהראותם

החפצים: בגדים, לבנים ובפרט תכשיטים, באשר כלי כסף וזהב יהיה אסור להשאיר ולקחת אל הגיטו; גם מסרו לנוצרים הרבה סכומי כסף. הון עתִיק [מובחר; על פי ישעיהו כג 18] החביאו אצלם. "תוצאות ההתבאה" היו שונות: הרבה ליטאים החלו תיכף להשתמש בחפצים, שמסרו להם לשמור כאלו בעליהם כבר אינם בחיים והם זוכים כאלו מן ההפקר. היו גם כאלה בין הליטאים, שיצרם הרע תקף עליהם למראה החפצים שנפלו להם "חבל בנעימים" [על פי תהלים טו 6], ואם היו בעלי השפעה, השתדלו בעצמם שיעבירו את בעלי החפצים אל בתי התפילה [לתכלית זו השתמשו הרוצחים הליטאים של יהודי שְׁבִילִי בעיקר ב'לאַנדקֶרְעֶמֶרשְׁעִי שול, בית הכנסת של סוחרי המרחב הכפרי, אשר שכן במרכז העיר, צעדים ספורים בצד רחוב וִילְנִיִּס בקטע סואן תנועה, משמע לעיני כול ולאור היום] או ישר אל מקום פלוני אלמוני, שמשם לא ישובו, ואז יהיו הם היורשים כדת וכדין. ישנם גם ליטאים שאפשר לסמוך עליהם שהם ישיבו הכל לעת מצוא, אבל לעת עתה קשה לקבל מהם בחזרה את החפצים שמסרו להם מפני טעמים שונים, שיבוארו להלן.

אחרי כל הדברים האלה נקל להסיק שרובם של תושבי הגיטו נשארו בעירום וחוסר כול והנם עניים ואביונים, או יהפכו בקרוב לעניים מרודים. ברם מה הם עכשיו מקורות ההכנסה והפרנסה לתושבי הגיטו? "משטרת העבודה" האשכנזית [הגרמנית] הוציאה פקודה שלפיה כל עובד צריך לקבל משכורת. לכאורה הפקודה הזאת יסודתה צדק ומשפט, אבל לאמיתו של דבר נהפכה להרבה יהודים לרוץ. היו הרבה אנשים ונשים מתושבי הגיטו שבשביל האפשרות ללכת העירה ובשביל הֶקְסוֹת להחלץ מעבודת כפיה היו עובדים חנים במעבדות שונות ואצל נוצרים. אבל עכשיו פקודת המשטרה דורשת שבעד כל פועל יכניסו אל המשטרה בשלמות את משכרתו מדי חודש בחודשו, ולא כל פועל יהודי יכול לעבוד חנם ולהכניס עוד אל המשטרה את משכורתו שחצייה משאירה המשטרה לטובתה אם הפועל הנו יהודי. ברם הפקודה נתנה בנוסח כזה: כל נותן עבודה צריך להכניס אל המשטרה משכרת הפועל לפי התעריף הכללי הקבוע "בלי הבדל דת". אבל יהודי מקבל מהמשטרה רק 15 רובלים ליום ויהודיה - 13 רובלים, ולא לכל ימי החדש, כי אם לימי העבודה, מלבד יום ראשון וחגים, ואת המותר, זאת אומרת, ההבדל בין משכורת היהודים והנוצרים לוקחת לעצמה המשטרה. צא ולמד, שהרבה נוצרים נותני עבודה היו מוכרחים להכניס על חשבון פועליהם שעבדו עד עכשיו חנם, סכומים הגונים, אם אין יד הפועל בעצמו משגת לעשות כדבר הזה ולאבד בכל חודש את המותר, הנשאר במשטרה, ועפה"ר [ועל פי הרוב], אין שוה לנותני העבודה לעשות כדבר הזה, ולכן גם הגזרה הזאת גררה אחריה שחרורם [פיטוריהם] של הרבה פועלים. ואלה המומחים שנשארו לעבוד, באשר שוה לנותני העבודה לשלם בעדם, מקבלים כאמור 15 או 13 רובלים יום משכורת מגוחכה מעוררת צחוק, אם נשים לב לעובדה שהיוקר יאמיר מיום ליום, ושמחיר המזונות מההצטרפות הראשונה עולה בלי הרף למעלה ראש. מובן מאליו שמגמת משכרת כזו הנה רק להמשיך את קיומנו בלחם ומים כמו בבית האסורים, ולהוסיף להיות לעבדים, לחוטבי עצים ושואבי מים, לאשכנזים ולליטאים. מעניין להבליט שגם בעלי המקצועות השונים היותר מומחים מקבלים אותה המשכורת. כן למשל עובד אני בפוליקליניקה העירונית בתור רינטגניולוג מומחה, ובפרט בעזרת מכונית אני, שלקחו ממני ובעד עבודה זו, המכניסה לפעמים לפוליקליניקה מאות אחדות ביום אחד, מקבל אני גם כן 15 רובלים ליום. זהו סכום ההכנסה של כל תושבי הגיטו, מלבד יחידי סגולה שאינם באים בחשבון ושעל אודותיהם ידובר להלן. ובכן, מה עושים תושבי הגיטו המשתכרים אל צרור נקוב בכדי למלא את חסרון תקציבם הלקוי! התחבולה הנה פשוטה: כל אלה שיש להם האפשרות,

מוכרים חפצים שונים מיתר הפליטה של רכושם: בגדים, נעלים, לבנים וכו' או מחליפים אותם במזונות. מובן מאליו שהאסור לסור אל בית נוצרי והמעטת מקבלי רשיונות ללכת העירה הנם מכשול גדול להוצאת הדבר הזה אל הפועל, אבל לפעמים מעציבות ביותר תוצאות התבאת החפצים אצל הנוצרים. האשכנזים [הגרמנים] הזהירו והודיעו בפומבי, שכל מי שיש בידו נכסי יהודים שקבלם באיזה אופן שהוא, מחויב עד יום ידוע להודיע את הרשות על אודות הדבר הזה. היו ליטאים בודדים שמפני פחד החיפושים והעונש מלאו אחרי הצו הזה, אבל חנם סרבו למלאו ורכוש היהודים עודנו נמצא בידיהם; ברם הם מפחדים, פן יראו האשכנזים [הגרמנים] יהודים נושאים חפצים ממעונותיהם ואז יכולים הם אל נכון לפול ברעה. ולכן אף כי החפצים נמצאים בידיים נאמנות, אצל נוצרים ישרי לב, קשה עכשיו לקבלם בחזרה, ולהוציא מהם את התועלת האפשרית ולתת סיפוק לנחיצות לקבל כסף או מזונות מחירם. ומי יחוש לנו עתידות, ומי הוא לדינו יתקע שנוכה לחיות עד חרגע, שרכושנו זה יוכל לשוב אלינו? הנוכה לברך את הברכה: "ברוך שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה!" ימים ידברו! איך שיהיה, הנה אלה מאיתנו שישארו בחיים אפשר שיקחו מוסר ויקבלו מההיסטוריה לקח טוב, שכל מה שבונים בארץ נוכריה הנם מגדלים הפורחים באויר וכל מה שרוכשים שם הנם קורי עכביש, אשר כגעת בהם רוח שאינה מצויה יסוערו כמוץ מגוֹרֶן [על פי הושע יג 3] ולא יכירם מקומם. דבר אחד אינו עובר ובטל. ונשאר קיים לעד - אלה הם נכסי דלא נידא, קרקע ובנינים בארץ מולדת. אפילו "לעם הדומה לחמור" לא תאונה צרה כצרתנו, אם הוא יושב בארצו, אם איננו זר אי אפשר להאשימו שבלע חיל זרים ואין מקום לפתחון פה לדרוש שיפלט את אשר בלע בביכול.

סוף דבר מצבם החמרי של תושבי הגיטו בכלל הנהו מעציב מאוד והוא הולך ורע מחמת היוקר הגובר מיום ליום וחוסר מקורות הכנסה פחות או יותר הגונה. רעוע מאוד גם מצבם של הרופאים. מלבד הד"ר ד. שנשאר במקרה יחידי במקצוע המחלות הפנימיות בחבל קֶנְזֶה. והד"ר פ. החולה במחלת "מֶנְיֶה גֶנְדִּיִּזְה" והמחין לבקר חולים נוצרים בעיר עד אשר יפל ברעה, יתר הרופאים משתכרים לא יותר מפועלים "שחורים" מרפויים של חולים פרטיים, וששת הרופאים העובדים בתור לבורנטים הודות להשתדלותו של הד"ר יסייטיס מקבלים למתחילה משכרתם של פועלים פשוטים, כאשר קצבה משטרת העבודה האשכנזית [הגרמנית]. נוא ונחזיק טובה לרשעים האלה גם בעד משכרת זו, כי העיריה הליטאית עם ראשה השופט לשעבר לִינְקִיבִיצִיִּיס¹²⁵ היו נכונים לקבל את שירותנו ולהעביד אותנו חנם אין כסף. ובאמת עד אשר התערבה בדבר המשטרה עבדנו במוסדות הרפואה של העיריה בלי כל תקוה לקבל משכרת; כאשר ראש העיריה מצא אמתלא שבתקציב לא נראתה מראש הוצאה על לבורנטים. מובן מאליו כי כמו בכל תקציב נמצא גם בתקציב העיריה סעיף: "הוצאות בלתי נראות מראש" ונקל מאוד היה לקצוב לנו משכרת, אבל זה האיש, ראש העיריה, קשה לב ואכזר, ביורוקרט קר וקפדן תמיד, נהפך לאנטישמי נלהב מיום שהבולשביקים הוציאו משולי את אשתו וילדו. (חבל, חבל, שהוא נעדר אז בבית!)¹²⁵, והוא הפריע ככל האפשר שישלמו לנו בעד עבודתנו הנחוצה והמועילה. וזה היה תלוי לגמרי בדעתו. ואם הוא באחד שלא ישלמו לנו, מי ישיבנו? יסייטיס אמנם עשה חסד עמנו בהשתדלו להמציא לנו עבודה בשעה שרב האינטליגנטים הליטאים לא הרחיבו עוז בנפשם אפילו להראות לנו פנים שוחקות, אבל להכנס מעבי הקורה ולהתוכח את ראש העיריה בנוגע למשכרתנו לא יכל ואפשר שגם לא חפץ; כי גם

¹²⁵ מינויו זה בא לו מן הפיקוד הגרמני כבר ב-10 ביולי 1941.

ספיקולציה: ישנם תודה לאל קמת, בשר, תפוחי אדמה, סוכר, מלח וכו' - חפצי מסחר שמתן שכרם בצדס כראוי. ומעשה שהיה שהסוחרים בבשר לשם ספיקולציה, ההינו להכניס אל הגיטו פרה חיה וגם עגלה חיה, בעת שהאשכנזים [הגרמנים] רושמים אפילו תרגולות הנמצאות בבתי האכרים. הספיקולנטים יכלו באמת במעשיהם אלה להמיט שואה על כל הגיטו. זאת הפעם הגיבה הנציגות והטילה עליהם עונש של 3,000 רובלים וגם אסרה על השוחטים לשחוט. אכן חלים אנחנו נשאנו ומכאוביהם אנחנו סבלנו [עפ"י ישעיה נג 4], כי הספיקולנטים לקחו אחרי כן 40 רובל בעד כל קילוגרם בשר - טרפה מתושבי הגיטו; הקצור אלה האנשים לרגלי "עברס" המבריק "רואים עוד עכשיו עולמם בחייהם", ויתר התושבים של הגיטו מאיימת עליהם חרפת רעב בקרב הימים.

בכדי לסיים, וזאת הפעם לא בכי טוב, ע"א [על אודות] המצב החומרי של תושבי הגיטו, ראוי לרשום את הגזירה האיומה שהופיעה באופן רשמי בשלושה עשר לחודש אוקטובר [1941], הינו גזרת המס, הקונטיריבוציה: אחרי תקופת הבולשביקים, תקופת הפרטיזונים והאשכנזים [והגרמנים], הוועדות לבקורת וההחבאה¹²⁶ שדלדלו אותנו עד הדיוטא האחרונה, והציגונו ככלי ריק, אחרי שנסתמו כל מעינות הפרנסה, חוץ מהמשכרת הזעומה של הפועלים, והספיקולציה שהתקיימה עוד אז בכל תקפה, נתנה דת [עפ"י מגילת אסתר ג 14 = ניתנה גזרה] ששני חבלי הגיטו מחויבים להכניס אל קופת נציב המחוז את הסך של חצי מליון רובלים. כ"כ [כמו כן] על היהודים למסור את כל הכסף והזהב, מכוונות האליקטרה של המטבח, פרוות, מזוודות עור וכו' גם כן ללשכת הנציב. כן החליטו למוץ את הטפות האחרונות של לשדנו ולהפך אותנו לעניים מרודים מחוסרי לחם. בשעת חלוקת סכומי המס בין המשלמים, שמו על הד"ר וו-ט לשלם 7,500 רובלים, על רופא השנים ווי גם כן 7,500 רובלים (הוא קבל הנחה ועליו היה לשלם רק 5,000 רובלים). על הד"ר ק-ר והד"ר ד-ן היה לשלם 1,500 רובלים, ועלי ועל הד"ר בל. הטילו לשלם את הסכום של 2,000 רובלים כל אחד. כשאני לעצמי נשארתי בלי משרה מהיום שנכנסו האשכנזים [הגרמנים], כ"כ [כמו כן] לא קבלתי את משכרתי בעד עבודתי בעת האחרונה של תקופת הבולשביקים (בתור יושב ראש של ועדת הסנטוריות [בתי ההבראה] ויושב ראש של הועדה לבקורת) הנהגים - הכסף הזה ירד לטמיון). אמנם בחודש יולי קבלתי משרה ב"אמבולטוריה החיצונית", אבל במהרה נסגרה. והפרקטיקה הפרטית לא היתה אמנם פחותה (ובפרט שהחולים היו מביאים בתור תשורה מזונות שונים) אבל היא לא נמשכה זמן רב, כי בימים הראשונים לחדש ספטמבר [1941] אסרו אותי וכעבור חמישה ימים עברתי אל הגיטו. פה בגיטו משתכר אני מעט מאוד כי מפני טעמים שונים, שלא פה המקום לעמוד עליהם, חולים יהודים אינם מרבים מעולם לפנות לעזרתי, וגם משכורת לא הייתי מקבל עוד ולכן בחדשים הראשונים לבואי אל הגיטו חייתי אך ורק על חשבון הכסף שמסר לי גיסי זילברמן, כאשר הבולשביקים הוציאוהו עם משפחתו משולי. אלמלי הכסף הזה כי אז רעבנו אז ללחם, כי חסכוני אזל זה מכבר על הנסיעה אל הגיטו, שעלתה לנו בדמים מרובים ועל הוצאות שונות נחוצות. אמנם, יש לנו לא מעט שווה כסף, אבל להפוך כל זה לכסף עובר לסוחר מן הנמנע היה בימים ההם, כי החפצים העומדים להמכר על נקלה כמו בגדים, נעלים וכו' לא נמצאו תחת ידינו והיו סמויים מן העין במחבוא. מובן מאליו שסכום של שני אלפים רובל שהיה עלי לשלם היה בעדי הון עתק [משל ח 18]. רעיתי נסתה להשתדל לפני הנציגות שימעיטו את מכסת המס ששמו עלינו, אבל כל זה נעשה בשפה רפה, יען כי נחוץ להודות על

בלי זה קבל בחוגים ידועים פרסום של "ידיד היהודים" שאינה עכשו מעלה טובה ביותר ו"המלצה" מעולה לפני האשכנזים [הגרמנים]. אגב אורחא, ראוי להשאיר לזכרון את דברי ראש העיריה לינקיבציוס, אינטליגנטן ליטאי, עורך דין ושופט לשעבר, כאשר באו אליו הפועלים היהודים לדרוש ממנו משכרת בעד עבודתם בסדורה של גדר הגיטו: "הלא היהודים הכינו את הגיטו לעצמם! ולא הרשה לשלם".

ומה שנוגע לרופאים העובדים במוסדות הרפואה כלבורנטים ורינטגינולוגים הנה מצבם לעתיד אינו בטוח ומחזור כל צרכו, אם האשכנזים [הגרמנים] שלחו יד במעבדות וסגרו אחדות מהם ובאחדות המעיטו את מספר הפועלים. משנתנה רשות למשחית שוב אינו מבחין בין הדרוש והמיותר. אני והד"ר פ. דרושים מאד לחפצם, ובתור רינטגינולוגים לא ימצאו תמורתנו, ואם כן איך ירחיקו אותנו ממשרותינו? אבל תשובת הקושיא בצדה: האשכנזים [הגרמנים] דואגים לבריאותם של הליטאים כמו לשלג דאשתקד: את היהודים נחוץ להשמיד, כי כן צווה המנהיג, אבל אם "החזירים הליטאים" ממילא יִשְׁמְדוּ, גם כן אין רע, והליטאים פוסחים על שתי הסעיפים. למה לתת את היתרון: לשנאתם את היהודים או לדאגתם לבריאות העם, ולכן גם הם לא יתפעלו ביותר אם יצוו או ייעצו (בשלטון עצמאי עסקיין עכשיו!) לשחרר [לפטר] אותנו. אחרי הדברים האלה מובן מאליו שגם הרופאים, שבימים עברו היו בין היהודים שהיו רואים שכר טוב בעמלם, נתונים עכשיו בלחץ חמרי עצום והנם גם כן מוכרחים כיתר אחיהם להתלבט ולהתחפך בתחבולותיהם איך למצוא קונים לחפצים שונים, בכדי שיהיה במה לקנות לחם חוקם.

קטגוריה אחת של תושבי הגיטו יוצאת מן הכלל בנוגע למצבה החומרי, היינו האומנים העובדים על חשבון עצמם והספיקולנטים. החיטים, הסנדלרים, עושי מברשות וכו' שאינם עובדים במעבדות, ולכן חוק המשכרת הכללית אינו חל עליהם, משתכרים כראוי בעבדם בביתם והפרוטה מצויה אצלם, עד כי הם הנם הלקוחות היותר נאמנים של הספיקולנטים והם נכונים לשלם שתי מאות וחמשים רובל בעד קילוגרם חמאה, ששים רובל בעד כיכר לחם או קילוגרם קמת, עשרה רובלים בעד ביצה, שלש מאות רובלים ויותר בעד תרגולות (ומעשה שהיה שאומן אחד שלם ערב פסח¹²⁶ שמונה מאות וחמשים רובל בעד תרגול הודו) וכדומה מחירים, שפועל פשוט, או רופא לא יהיו עכשיו אפילו להזות בחלומו על אדותיהם. ומה שנוגע לספיקולנטים הנה אמנם בעת האחרונה, בעטין של הגזרות החדשות, שקעה שמעם, אבל הם הספיקו בתקופה הראשונה למלא כיסיהם כסף וזהב. מלבד החזיונות הקודמים של קואופרטיבי הנציגות נמצאו בגטו אנשים שהתחכמו לקבל מעת לעת כמות הגונה של חמאה, בשר, קמת וכו' בעיר ולהכניסה אל הגיטו ופה היו מתעשרים. יהודי אחד פשוט התודע ע"י המלצה אל פקיד המוסד המסחרי הידוע למכירה סטיונית "ליטוקיס" [LIETUKIS] והיה מקבל אצלו חביות שלמות של חמאה בנות מאה קילוגרמים. בעד כל קילו היה משלם לפקיד 40 רובלים במקום המחיר הרשמי 20 רובל. הפקיד הממציא את החמאה כאלו ע"פ הזמנתו של קואופרטיב מדומה היה משתכר על כל חבית 2,000 רובלים, והיהודי שהיה מוכר כל קילו במחיר 50 רובלים ואחר במחיר של 60 רובלים היה משתכר גם כן סכום כזה, כמובן היו לו שותפים לדבר העברה ורשות הכניסה של הסחורה הגנובה אל הגיטו גם כן עלתה אל נכון בסכום הראוי להתכבד, אבל גם המותר היה מספיק להעשיר את העוסקים במסחרים כאלה, כי כמה מיני מזונות למקום על יהודונינו¹²⁷ לעשות בהם

שנת תש"ב = 1942.

צירוף לשון על משקל: "כמה מעלות טובות למקום עלינו" מההגדה של פסח, שכולו אירוניה.

יחידות מיוחדות לחפש בבתי-היהודים שמא עוד נותר בהם דבר של ערך.

האמת, שאף כי ידעתי נֶעַד [עפ"י ירמיה כט 23] שבעת חלוקת סכומי המס נעשו שגיאות גדולות, וגם לא חסרו וויתורים ומשוא פנים ביחס אל "יחסנים", ובעלי זכויות שונים. ובכל זאת חשבתי שבנידון זה שְׁשֶׁשֶׁתָּא כיוון דְּעַל עַל [שיבוש כיוון שנכנס, נכנס] ושאינו מקום לשנות ולהמעיט את הסכומים שנקצבו, כי אז אין לדבר סוף, והמס לא יאסף למרות המועד הקצר שיעדו והמהירות הנחוזה. ובכן שלמנו בששה עשר לחדש אוקטובר את הסכום של שני אלפים רובל וגם נתנו חריט כסף עם כתבת חרותה עליו עברית שהנהו תשורה לרעיתי לפני נשואיו - ואני נשארתי עני ואביון. והנני מרגיש מחסור בכסף עד עכשיו, עד כי הייתי אנוס ללוות ממכרי הרופאים הנוצרים סכומים ידועים, שהנם בעדי כקומץ בעד הארי. עכשיו אם לא אצליח למכור דבר מה מחפצי, אין אני יודע מאין יבוא עזרי, והנני שרוי כבר בצער גדול, ויאוש לבלי חוק הולך ותוקף אותי. כן. אם המלחמה תמשך עוד חדשים אחדים, ומצב הדברים לא ישונה לטוב, אז נתום לגוֹעַ [עפ"י במדבר יז 28] ממש מאין מוצא לכסף אפילו על לחם יבש, ובפרט שרעיתי חולה ואנחנו זקוקים לעזרת ריבה צעירה המשרתת אותנו, ונחוץ לפרנסה שתי פעמים ביום ולשלם לה מעט מהרבה [שהיה לנו בעבר; עפ"י ירמיה מב 2]. כן! רע ומר גורלנו בלי מוצא לעת עתה. אמנם זיק תקווה מהבהב עוד פנימה שנצליח למכור חפצים אחדים ואפשר שנקבל סכום הגון של אלפים אחדים, ומאידך גיסא חפצים אנחנו להאמין שסוף סוף יקיץ הקץ למלחמה; כי אם האביב והקיץ יעברו בלי נצחון מחלט ומכריע מצד האשכנזים [גרמנים],¹²⁹ אז פקידי [מפקדי] הצבא ירחיקו את אבי אבות הטומאה והשלום יבוא, ואז נצא לחפשי ממאסרנו, ונחיה מחדש כאנשים, ואחר... אחר נשתדל ונתאמץ ככל האפשר לעזוב את גיא ההרגה, את הארץ העקובה מדם אחינו. התבוא תקוותנו, אם הוזים אנחנו הזיות טפלות! קשה, קשה להניח שעולם חשך בעדנו בלי מוצא, שאבדנו בלי תקוה, וששלטון הרשע והעוול ישאר עד עולם ועד.

ז. **המצב המוסרי של תושבי הגיטו**
היאוש באפס תקוה לישועה קרובה, האכזבה של הרבה "מאמינים" ששמו מבטחם בישועת ה', ההיסוסים ב"השגחת הבורא" שלא הגיבה על צרותינו שכמוהן לא היו עוד לעולמים, ההכרח [מחוק: שלא יגונה] לחלל שבת ויום טוב, העדרו התכוף של בשר כשר, וחסרון מזון בכלל המעביר על הדעת, הביאו לידי כך שהדת ירדה פלאים בגיטו. מי אינו מתגאל עכשיו בגיטו בבשר טרפה? מי אינו מוכרח לעשות שבתו חול, ומי אינו מחלל שבת ויום טוב בפרהסיא אפילו בלי אונס? ומי אינו דש בעקב המצוות המעשיות השונות בפומבי מבלי עורר כל מחאה? איזו אדישות וחוסר ענין ביחס אל האמונה תקפו כמעט את כל תושבי הגיטו! אמנם לא פסו עוד אמונים וחרדים מבין יושבי חשך וצלמות הגיטו ועל כל גל וגל שבא עליהם הם מנענים לו ראש, אבל מספרם מצער מאד ונער יכתבם. אם אמנם יראת ה' אינה הולכת תמיד צמודה עם צדק ויושר, עם מוסר ומידות טובות, ואם גנבים ושודדים, גזלנים ורמאים, יראי אלוהים ומאמינים אינם חזון יקר מכול וכול, אי אפשר להכחיד שבעד החמון ואנשים מסוג ידוע ישנה במדה מרובה השפעת גומלין בין הדת והמוסר. ופה בגיטו אנו רואים בעליל שיחד עם רפיון האמונה רופפו גם עמודי המוסר באופן איום ומעציב. אמנם מלבד הסבות הכלליות: הצרות והצוקות בלי מוצא, היאוש והאכזבה, שהביאו לידי החלשת רגשי האמונה,

אחד מחברינו הרופאים כאשר חפצו להעבירו אל דירה אחרת הרשה לעצמו להוציא מפיו דברים כאלה: "אם יגעו בי לרעה, ידע תדעו שאת חצי הגיטו יוציאו". אמנם טפש זה לא העז מעולם להסב אפילו הוצאת איש אחד מהגיטו בעטיו, אבל אי הזהירות בדבריו בשעה שאשמת הגזרה הזאת תלויה בלאו הכי על ראש הרופאים, מעידה כמאה עדים על האיגואיזם שתקף את כל הויתו של האיש הזה. אמנם הוא קבל למטרפסיה [גמולו, עונשו] בשעת "המשפט" שנתבע לשמו ע"י הנציבות.

אותו הרופא קבל גם מכת לחי מאת חברו בעד אשר חרף אותו, והוא מתעתד להעמיד את מכחו לדין קבל עם [השווה מלכים ב' טו 10], ודי בזיון וקצף! גם בלאו הכי פרסומם של הרופאים בגיטו אינו מהודר ביותר. ורופא אחד שלקח לו קרנים להיות הראש והראשון

¹²⁹ אנשים בגיטו זכרו שהיסלר ומסייעיו דיברו על מלחמת-ברק-בזק (= Blitzkrieg), ובעקבות כך השתעשעו בתקווה, לפיה: התארכות המלחמה תביא לסילוקו על ידי הפיקוד. מפחד חזרה על מסע נפוליאון אם לא גרוע מזה.

ואומללים שכולים וגלמודים נשאר אשר הוציאו את אבותיהם וקרוביהם אל סססר, אל יערי עד ומדברי שלג וקרח של סיביריה, אבל מה גדלו הערבוביא והאנדרלמוסיה במשפחות שגרמה קודם כל דבר המנוסה בתחילת המלחמה. כמה בנים אבדו להוריהם, צעירים שנמלטו ופניהם היו מועדות ללטביה בתקוותם להכנס משם לסססר. כמה תלמידים ותלמידות של בתי המדרש הגבוהים שישבו במקומות התורה קובנה ווילנא, בשמעם שהאשכנזים הולכים וקרבים נפלו עליהם אימה ופחד שהרגיזום והמריצום לנוס ויתעו אותם תוהו לא-דרך [עפ"י תהלים קז 40]; ואבותיהם נשאר שכולים. וע"א [ועל אודות] גורל בניהם נסתם כל חזון. הרבה אבות נמצאים במצב של "שכול", אף כי בניהם נשאר תחתם ולא ברחו, כאשר אסור ליהודים להשתמש במסע, בדואר ובטלגרף, ובכן נפסק כל חבור ביניהם ובין בניהם. אבל אין ערוך לחרבן המשפחות שהסבו המאסרים וההובלה אל בתי התפילה¹³¹ עם שלטון האשכנזים [הגרמנים]. פרטיזנים הלכו מבית לבית ואסרו זקנים ונערים, אבות בלי בנים, ובנים בלי אבות, הכל לפי המקרה שאינה לידם את קרבתוניהם. כמה אלמנות ויתומים נשאר אחרי המאסרים האלה! כמה נשים צעירות מבכות את בעלי נעוריהן ואין מנחם להן. והטרדיה האיומה של ההובלה אל בתי התפילה ומשם אל מקומות ההריגה, מי יתאר כמו את המוראים של המאורע הנורא הזה ואת הרשם המכאיב והמדכא שהשאיר עמוק עמוק בקרב לבנו? אין מלים בלשונו לתאר בצבעים נאמנים את רגשי האנשים המובלים לטבח על לא חמס בכפס, את מצב רוחם כאשר סגרו אותם בבית התפילה וכל הלילה געו בבכי לפני ארון הקודש הפתוח וחריק, שאת ספרי התורה הספיקו קודם להרחיק משם ולהחביא, וזעקו מרה לאלוהי ישראל שהפך אליהם עורף, לשכינה שגלתה מהם זה כבר. אחר הוציאו אותם משם אל גיא ההרגה ובמהלומות של קטי קנה הרובה הכריחו לפשוט את בגדיהם וימיתום בלי רחם, את החפים מפשע, הקדושים והטהורים. קרביץ ואשתו¹³² בחיל ורעדה משהו אני לנגדי את רגעייהם האחרונים, את עיניהם המפיקות פחד המות, את מצוקת נפשם, בראותם שהכל הולך ונגמר באופן איום כזה הנאהבים והנעימים, הטהורים כמלאכי אל, איך אשכחם?

שלשה מקומות נחפכו לנו לגרדום: מסְבֵי גִינְקוּנֵי [Ginkunai], בוביה [Bubiai] וקוֹזֵי [Kuzai]¹³³ המקום המוכן לפרענויות עוד מימי המלחמה העולמית שממש יצאה העלילה שהיהודים גלו לאשכנזים [הגרמנים] את מחבואי הרוסים - תעלולי הגורל - ולכן נגזרה עליהם נורת גלות ע"י [על ידי] הצורר ניקולי ניקולאביץ.¹³⁴ הפרטיזנים תרו בעוד מועד את המקומות ששם נמצאים בורות, שיחין ומערות, קברים מוכנים מראש ושמה הובילו לטבח את קרבתוניהם, ובכדי שהכדורים ישלטו רק בגופות ולא יקלקלו את הבגדים הכריחו את קרבתוניהם לפשוט אותם לפני היריות. עולה על זכרוננו הפרט המזעזע של הזרוע עם השעון הנטויה מבין ערמת החללים, עולה על זכרוננו גם מענה הפרטיזן שפנה אל רופאת שניים

¹³¹ עורמת הגרמנים ושותפיהם השמיעה הצהרות כזו והטעייה, לפיהן: מוצאים היהודים שרוכזו בבתי התפילה לעבודה ליישוב אחר. וכאשר הובאו עדויות-שמועות בגיטו כי רצחום, היו רבים שביקשו להמשיך ולהאמין כי עוד תקווה להם.

¹³² הזוג קרביץ [הוא היה פרופסור למוסיקה, ואף הורה בגימנסיה העברית שבעיר] היה מבאי ביתם הקבועים. למעשה היו נפגשים לעתים מזומנות לשם שמיעת תקליטים של מוסיקה קלאסית ואופראית דיון ביצירות השונות.

¹³³ אלה כפרים-עיריות ברדיוס של כ-15 ק"מ משבלי. אתר ההריגה הגדול שבהם הוא קוד' [Kuzai]: ר' הערה 108.

¹³⁴ שאר בשרו של הצאר הרוסי האחרון, דוכס גדול (1856-1929), מי שקיבל את המינוי של מצביא בצבא רוסיה במלחמת העולם הראשונה.

כביכול נכשל במלשינות ר"ל [רחמנא לצלן]. בקנאו בחבריו שקבלו משרות לבורנטים בעיר, נפלטו מפיו באזני ראש משטרת העבודה [הגרמני] מלים, שעבודת הבורנטים הנה מדומה פיקטיבית. כמובן יכלו המלים האלה שנאמרו בשפה צחה, כיד השפה האשכנזית [הגרמנית] הטובה עליו, להביא לידי שחרור [פיטורי] הבורנטים ממשרתם. ואולם לאמתו של דבר, עבודתו הנה מועילה ונחוצה, ולכן תקותו לא נהיתה. כן למשל בנפלי למשכב מחמת מחלת הגריפה [השפעת] שתקפתני, היו רופאי הפוליקליניקה במצב בלתי נעים מאד, כי חסר להם רינטגניולוג ולא מצאו ממלא מקומי.

אל ירידת הגובה המוסרי בגיטו נחוץ אל נכון ליחס גם את חסר נמוס ודרך ארץ, סבר פנים יפות ואדיבות, שנתקלים בהם על כל שעל ושעל בגיטו, ושפקידי הנציגות הנם למופת [שלילי] לכל התושבים. בניהון זה "סדרני" [= שוטרי] הגיטו דרכם תמיד בסופה וסערה, תמיד הם מתקצפים, תמיד הם גוערים, ובאים אפילו לידי הכאות ביחס אל אלה העוברים על חוקי המשמעת כביכול; והפקידים בעצמם הנם תמיד רצינים [חמורי סבר] ביותר, תמיד כאלו כועסים, תמיד עונים גסות וקשות [עפ"י בראשית מב 7] אם היו מזכים כבר את השואלים במענה. עפ"ר [על פי הרוב] אינם שמים לב מכל וכל לאלה הפונים אליהם וממש "הופכים אליהם עורף". אמנם קרחם ומשפם [עפ"י דברים א 12] של "הקהל הקדוש" מגרה את העצבים במדה מרובה, אבל פקידי הנציגות צריכים לשים לב לעובדה שאלה הפונים אליהם הנם מזועזעי העצבים לא פחות מהם. ובפרט שהעניינים שבשבילם פונים אל הפקידים כשהם לעצמם הנם צריכים לעורר רגשי אחדה ורחמנות. אנשים אמידים "בעלי בתים" נכבדים בשכבר הימים מתרפסים לפעמים ומבקשים פנה להסתופף שם או מעט עצים לחמם את גופם הרועד מקור במעונותיהם הפרוצים והמפולשים.

ח. מצב הרוח של תושבי הגיטו

לכאורה לתמימות גדולה יחשב להכביר במלים ע"א [על אודות] הפרט הזה; אבל הוא מעורה בפרטים רבים מחיי הגיטו, ולכן נעמוד¹³⁵ עליו יותר. בלי שפת יתר נקל מאד לשער, איך מרגישים את עצמם תושבי הגיטו: אנשים עשירים ואמידים בשכבר הימים שנהפכו לעניים מרודים; אנשים פעילים ובעלי יוזמה המוכרחים להיות הולכי בטל, או פועלים שחורים; אנשים שהיו זה לא כבר אזרחים חפשים, ועכשיו הנם נטולי זכויות וגופם ורכושם הפקר; אנשים שנפשם יבשה ושוקקה למאכל מבריא ומחיה והנם תכופות רעבים ללחם, שגם אותו אינם מקבלים דים; אנשים נדכאים ונענים על הגזרות הרעות וע"י [על ידי] הפחד התמידי מפני מר המות האורב להם בלי הרף הרבה-הרבה ירחים שלמים. לא מעט מזעזעה את העצבים ועוכרת את הרוח המלחמה התמידית בהגבלות ביחס אל ההזנה: התחבולות השונות לגנוב את דעתם של השוטרים, הצד השוה שבהן: שכולן נעשות ברוח נפעמה ובעצבים מתוחים ונרגזים מחמת הסכנה הכרוכה בעקב [בגללן], עד כי בלי גוזמא אפשר להניח ששכר המזונות שהצליחו להבריח יוצא בהפסדה של הריסת העצבים והבריאות. ואולם אפשר שכל הצרות האלה הנם כאין וכאפס מול שתי המכות הנוראות שלקו בהן כמעט כל המשפחות וגם אנשים בודדים, הינו: "שכול ואלמון". תחילת המכות האיומות האלה נעוצה עוד במשטר הבולשיבי-בחוצות הבורגנים, ולמרום שיאן הגיעו עם כניסת האשכנזים [הגרמנים]. לא מעט יתומים

¹³⁵ המחבר נוקט כלפי עצמו לשון רבים, לאו דווקא במובן של pluralis maeststis; כי אם הרופא שבו. בעל המקצוע גם בתחום זה, הפסיכולוגי, שמבקש לאבחן את התופעה שנקרתה בפניו [והוא כביכול מחוצה לה].

¹³⁵Zagare "ישנם שם שבלאים, מאלה שהוציאו מהעיר ומן הגיטו", "אין שם שבלאים".
"הרגו שם את כל היהודים", "היהודים הם חפשים שם לנפשם ביכולתם לרכוש להם צידה בשוק". "הרגו חלק נכבד של היהודים שם בלי כל סבה, ברחוב, לעיני השמש, כמו בכל תפוצות ישראל בליטא", "הרגו לרגלי טעותם של היהודים מספר רב מהם: חפצו לקחת את היהודים לעבודה, והם הרשו לעצמם לחשוב מחשבה כל כך רחוקה מהאמת הליטאית(!): הם חשבו שמתכוננים להוציא אותם להרג, ולכן החלו לחמלט על נפשם, ובעד חוצפה כזו וחדש בכשרים ירו בהם הפרטיזנים". כן תארו את המאורע בפרטים שונים, ולאמתו של דבר לא היו אז לא דוברים ולא יער. אחר השמידו אל נכון יותר מארבעת אלפים יהודים שנאספו מכל הסביבה אל שווגרי בלי כל סיבה ואמתלא כמו שנהגו בכל המקומות בליטא שבני ישראל היו נחתיים [מצויים; על פי מלכים ב' ו 9] שם. אחר החלו השמועות ע"א [על אודות] הפרטיזנים [=הרוצחים הליטאים]: "פרטיזנים באו לשולי ובראשם הצורר פוזשילקה, Pozela¹³⁶ המומחה לסדר "שחיטות" היהודים, "פרטיזנים יצאו משולי", "פרטיזנים מתכנסים לאספה". "הפרטיזנים גמרו להשמיד את יתר הפליטה". "הפרטיזנים מסרבים להוסיף לירות ביהודים". ענין בפני עצמו הן השמועות על אדות המועד שנועד לעשות הרג ביהודי שולי. בראשונה עשתה לה כנפים השמועה שיהודי שולי ישמדו כולם ב- 12 לחדש אוקטובר. אחר נדחה ההרג הסיטוני ל- 15. וכאשר גם יום זה עבר בשלום החלו להבטיח שההרג יתקיים ביום 18, אחר - ביום 22, לבסוף נדחה ל- 7 בנובמבר, והשמועות האלו תמכו יסודותיהן בשמועות נוספות: "פוזשילקה השתקע בשולי" (זה התאים אל האמת), "סטנקוס, Stankus¹³⁷ אמר שאת שמו ירשמו באותיות זהב בדברי ימי יהודי שולי". אשת ג'יניקה, Gewecke, נציב המחוז [Gebietskommissar], הזמינה לבנים אצל תופרת יהודית בתנאי שיהיו מוכנים בעוד שלשה שבועות; מכאן ראייה שבמשך של שלשת השבועות הבאים לא יהרגו את היהודים". הקונטריבוציה ודרישת חפצי ערך הן תואנה לעשות אחרי כן חפשים במעונות יהודי הגיטו, ובעד מציאת כל דבר שיש לו ערך לעשות כלה ביהודי שולי. ולעומת המחווים דעה זו באים אחרים וגורסים: אדרבה, לא יגעו לרעה, כי לו חפצו לאבד את היהודים, כי אז להיפך, לא דרשו קונטריבוציה, כי אם השמידו את כל היהודים ולקחו הכול! ומה מאד שונות ורבות הן החדשות על אדות החזית; פה מוצאים מקום להתגדר בו כל בעלי הדמיון ושקרנים פשוטים הבונים מגדלים פורחים באויר על סמך מלים אחדות שגונבו אליהן: "האשכנזים [הגרמנים] צועדים קדימה", "האשכנזים נהדפים אחור", "חיל האשכנזים מוקף" וכו'. יום אחד נפוצה שמועה, שנתקבל חוזר מקירינג האוסר מהיום והלאה לגעת לרעה ביהודים. וכעבור ימים אחדים הופיע בעתונים מחדש נאום של אבי אבות הטומאה ובו ככלב שב על קיאו הוא חוזר על הפסיכוזה שלו, שבכול אשמים היהודים ושישמידו אותם מאירופה. עוד [כעבור] זמן מה וכשבעים איש שאחרו להשאר בכפרים נאספו ונהרגו למרות החוזר כביכול של גירינג. בין אלה שנהרגו היתה אשת זגרינק - אשת חיל במלוא מובן המילה - שהצליחה לצבור בזמנה הון עתיק. היא נהרגה עם שני ילדיה וילדי אחותה. אחר עשתה לה כנפים השמועה שהליטאים

¹³⁵ משום מה בחרו הרוצחים את ד'אג'ר [נכר, דרך כלל, בפי היהודים] לרכז בה יהודים מצפון ליטא ולהשמידם בתחומה. ידיעות ושמועות הסתננו מן הקורות שם גם אל גיטו שבלי.

¹³⁶ על שדידת יתר מרכוש היהודים, עתה בבחינת שוד רכוש גרמני, אסרו אותו הגרמנים. כעבור זמן מה אף דאגו לחיסולו.

¹³⁷ מי שמונה על ידי לינקביצ'יוס, ראש העיר הממונה מטעם הגרמנים של שבלי, לתפקיד האחראי על נושא היהודים.

בבקשה לעשות לשני כותרות של זהב ועל שאלת רופאת השנים, שלא הכירה שהיא יהודיה, מאין יקח זהב, ענה שיש לו ולחבריו מלוא חפנים זהב משני היהודים שנהרגו. בני המשפחות שעברה עליהן כוס התרעלה, עדי הראיה והשמועה של המאורעות הנוראים האלה, זאת אומרת כל תושבי הגיטו, קל לשער מצב רוחם! ובעתות הפנאי המעטות, אחרי הסבלות והעבודה הקשה, אחרי הדאגות למצוא מזונות ומאמצים להכניסם אל הגיטו, הולכים האנשים, טעוני צר ומצוק, שפניהם כחשו ממזון בלתי מספיק והשחירו כשולי קדירה ויגון ואנחה, הולכים כצל כנטותו, מתיפחים, נאנחים, ומתאוננים בהפגשם איש את רעהו, משוחחים ע"א [על אודות] החזית, ע"א חדשות הגיטו, מוסרים בשורות טובות בלי בטחה ואמון. "נפגשים בלי שמחה ונפטרים בלי עצב". אין הוה, והעתיד אינו מחוור, נצלים על אש אטית, וניצוץ התקוה המהבהב עמוק עמוק בנבכי הנפש הולך הלוך וכבה. היחליף עוד כוח הניצוץ העמום הזה? התחל התקוה להתגשם ולהיות לאבוקה המאירה למגששים באפלת הליל הארוך? התבאנה עוד עזרה ותשועה? או אולי הננו האחרונים ביהודי ליטא? או אולי גם אנחנו צפויים אל אידם של יתר קרבנות צוק העתים? לעת עתה נתקימו בנו הקללות היותר אימות של התוכחה: "ארור אתה בבואך, וארור אתה בצאתך" [דברים כח 19] (הכתוב כאלו מדבר ביציאה והכניסה דרך שערי הגיטו), "והיית אך עשוק וגזול לכל הימים ואין מושיע" [שם 29] (תיכף עולים על הזכרון הפרטיזנים [הרוצחים הליטאים] והמשפיעים עליהם) "והיית משוגע ממראה עיניך אשר תראה" [שם 34] (האין זה רמז להובלת אחינו לטבח?) "והיו חיך תלואים לך מגד, ופחדת לילה ויומם ולא תאמין בחיך בבוקר תאמר מי יתן ערב ובערב תאמר מי יתן בוקר מפחד לבדך אשר תפחד וממראה עיניך אשר תראה" [שם 67] וכו' (מצב רוחו בכל עת שבתנו בגיטו).

גם בגיטו חל האסור לצאת החוצה אחר השעה השמינית; ובכן כל האוכלוסיה של הגיטו, בהגיע השעה השמינית בערב יושבת כבר, ספונה צפונה בבתים. החלונות מוגפים בתריסים שישנם אמנם במספר מועט. עפה"ר [על פי הרוב] הם סתומים אטומים בארג שחור וסבחות, בכדי שקרני האור לא יתפרצו החוצה. הרחובות חסרי הרצפה לוטים בערפל בלילות. הסתיו והחורף האפלים, וזעיר שם זעיר שם שביב אור עמום מפלס לו נתיב בין קצוות הווילונות ומסגרת החלונות, ומשווה על הגיטו האפל איזו מסטורין, איזו סודיות, ודומה כאילו מאחורי החלונות מסתופפים קוסמים ואלחמימאים העושים את מעשיהם במחשך. ימי הבינים קמים לתחייה, חשכת ימי הבינים תשופנו.

על מצב הרוח של תושבי הגיטו פועלות לא מעט השמועות הרעות שאינן פוסקות מנסר בחללו של הגיטו. מלבד העובדות המעציבות, שקרו, "בעלילות" [בעליל], מלבד הגזירות התכופות הממשיות והידיעות שאמתתן אינה מוטלת בספק על אדות השחיטות שנעשו ביהודי ליטא והרדיפות של יהודי חוץ לארץ, הנה הפחדים והאיומים התמידים מהווים רקע נוח לדמיון המזועזע לרקום עליו רקמה-רקמתים [על פי שופטים ה 30], תמונות מבהילות בצבעים נוראים. תכופות נפוצות שמועות רעות שאחדות מהן התאמתו לדאבון לבנו, אבל עפה"ר [על פי הרוב] אין לשמועות האלה שחר וזן מכחישות זו את זו. הצד השווה שהן מיבשות את מוח העצמות, מגרות במידה מרובה את העצבים ופועלות לרעה על מצב הרוח. עוד לפני יציאתנו אל הגיטו עינתה אותנו זמן רב הסדרה [=הפרשה] של סידורי הגיטו שבאה ברב שמועות חיוביות ושליליות, ככתוב לעיל: ואחרי עברנו אל הגיטו החל הפרק של יהודי זשג'ר,